

DE LA LIBRERÍA
DE
D. Antonio Rodriguez de Cepeda,
Catedrático de la Universidad de Valencia.

630
1917

Filologia

F.A.081

V.1

K.00001533339

195240

JO. GOTTLIEB

HEINECCI

AD

LEGEM JULIAM

ET

PAPIAM POPPÆAM

COMMENTARIUS,

*Quo multa juris Romani, Auctorumque veterum loca
explicantur, vindicantur, emendantur,
atque illustrantur.*

EDITIO CÆTERIS ITALICIS

Longe auctior & castigatior.

NEAPOLI MDCCLXVIII.

Prostant Venetiis

Apud JO. BAPTISTAM PASQUALI
SUPERIORUM VENIA, AC PRIVILEGIO.

NOBILISSIMO AMPLISSIMOQUE VIRO

CORNELIO VAN BYNKERSHOEK

I C T O S U M M O,

ET SUPREME HOLLANDORUM, ZEELANDORUM,
ET OCCIDENTALIUM FRISIORUM, CURIE,

*Quæ Hægæ Comitum est, Præsidi gravissimo. **

EX quo præclara illa, quæ publice exstant, ingenii tui monumenta diurna nocturna que manu versare cœpi, Præsides amplissime, tanta illico nominis tui veneratio intimo pectore meo inhæsit, ut ejus nullam umquam accessionem fieri posse existimarem. At quum nuper nihil tale cogitanti ea mihi obtingeret felicitas, ut suavissimo congressu tuo Amstelædami apud communem amicum frui, illud os venerandum, quo civibus oracula quotidie fundis, illud admirabile ingenium, ex quo tantas doctrinæ opes depromis, denique candidum illud, & ab omni arrogantia alienissimum, pectus coram intueri liceret: ad summam, qua te antea prosequutus fueram, venerationem, tantus, mihi crede, cumulus accessit, ut jam demum amare videar, antea dilexisse. Et sane quum mihi juris prudentia, non illa quidem umbratilis, & e variis interpretum somniis male confuta, sed vera ac mascula, & e suis fontibus hausta, unice cordi sit, &, quantum in me est, ita rationes meas componere soleam, ut ne mihi bene de illa merendi voluntas deesse videatur: quid te ipso carius, cui contigit, quod nescio an hodie nemini, ut, quod in arte nostra summum est, incredibili in-

A 2 genii

(*) (*Premiss. edit. prim. Commentar. ad leg. Jul. & Pap. Popp.*)

genii bonitate cum summo studio conjuncta, adsequeris? Nulla profecto fuit ætas, quæ uberrimum dederit jureconsultorum eximiorum proventum. Tullius, cujus temporibus ingeniis ad majora nitentibus amplissima præmia, cum ad honores, tum ad divitias, proposita erant, juri civilis magnum quidem usum & apud Scævolum, & apud multos alios fuisse ait: artem tamen in uno Ser Sulpicio. Et quamvis deinde divina illa Juliani, Celsi, Neratii, Papiniani, Ulpiani, Paulli, aliorumque ingenia magno numero illuxissent: Theodosius tamen junior paucos semper rarosque existisse conqueritur, qui plena juris scientia fuerint ditati, & in tanto lucubrationum tristi pallore vix unum aut alterum recepisse ait soliditatem perfectioris doctrinæ. Quid de insequentibus sæculis dicam, quibus tristissima caligo juris prudentiæ incubuit? Quid de ætate Cujacii, cujus summa eruditio vix paucos ad eandem doctrinæ gloriam sectandam inflammavit? Quid de nostris temporibus, quibus omnis ad veram laudem impetus propemodum oblanguit? In tanta vero eximiorum jureconsultorum raritate quis juris paullo studiosior te non ferat in oculis, amplissime Præses, qui solus fere hodie te ad veterum exemplum componis, nostroque sæculo Cujacium, ipso Cujacio, si viveret, fatente, restituis? Equidem maximus hic vir, viso Biturigis Joanne Hasteno, Juliacensi, ejus ingenium, tamquam Phidiæ signum, semel ad spectum ita probavit, ut in tersa ad Gregorium Lomellinum epistola fateatur, tantam in Hasteno eluxisse animi probitatem, tantam juris peritiam, ut, eo loquente, sibi sæpe visus sit parum aut nihil in jure civili profecisse: ita sæpe sibi ab eo pudorem injectum, aliter sentienti, quam ipse voluerit, ita sæpe admirabilem illum eruditionem ostentasse, ut dicere deinceps non dubitaturus sit, unum se nosse Germanum

num jureconsultum, eximiæ scilicet & spectatæ eruditionis, Joannem Hastenum: unum Italum, Gregorium Lomellinum. Magnifica sane laus, & fere invidenda, a laudato quippe viro, Jacobo Cujacio, profecta, eoque sincerior, quod ad hominem Italum scribens omnes Germano juveni adulandi causas procul habuisse videatur.

Et tamen Joannem illum Hastenum, qui ipsi Cujacium in admirationem rapuit, fata ostendisse tantum terris videntur. Saltim nec lucubrationibus ullis, quod sciam, nec eximiis quibusdam in patriam meritis tam immortalē sibi gloriam peperit, ut hodie illum inter homines fuisse nesciremus, nisi Cujacius ipsi monumentum hoc aere perennius posuisset. Quid vero de te judicaturum fuisse dicamus Cujacium, Præses amplissime, si in sæculum hoc, quod te tulit, felicissimum incidisset? si humanitatem tuam cum incredibile vitæ elegantia conjunctam cominus perspexisset? si præclara, & veluti sub ascia dedicata ingenii tui monumenta evolvisset, & tot obscuris desperatisque juris locis lucem a te tam feliciter animadvertisset redditam? Quid illi animi futurum fuisse credamus, si diffusam eruditionem, divinamque in critica *ἔννοχίαν*, & reliqua, quæ in te sunt, reconditarum litterarum præsidia, a te tamen cum vita negotiosa & forensi ita conjungi intellexisset, ut sive doctis scribas, sive e supremo tribunali promas exerceasque justitiam, id unum per omnem vitam egisse videaris? Quid dicturum denique fuisse existimemus, si tam prope, ac nos, abfuisset ab illo plausu & congratulatione, qua te tua virtute, tuis meritis ad amplissimam dignitatem evectum non modo civēs tui, sed boni ubique omnes nuper sunt prosequuti? Fateretur profecto, jam demum se sibi parum profecisse videri: fateretur te sibi aliquando pudorem aliter sentienti injicere: fateretur denique, jam unum

se nosse jureconsultum , eximiæ scilicet ac spectatæ eruditionis , *Cornelium van Binkershoek* , qui tantum inter reliquos caput efferat ,

Quantum lenta solent inter viburna cupressi .

Hujus modi elogium ferres , Præses amplissime , si vel te Cujacio , vel hunc tibi fata æqualem esse voluissent . Jam quum felicitati tuæ id unum deesse videatur , quod non , ut olim Hasteno & Lomellino , ita & tibi Cujacius aliquis encomiastes contingat , non indignaberis , spero , mei saltim ordinis homines testatum ad posteritatem facere , quanta admiratione prosequantur virtutes tuas , sæculis etiam venturis incitamento ad solidiorem juris prudentiam futuras . Et eo quidem consilio amplissimo nomini tuo hoc opusculum inscribere sustinui . Cui enim potius ? quum & æquissimum esse judicaverim , existare aliquod amoris in te mei monumentum , & in eam spem atque opinionem ingressus sim , si libellus tibi non plane displicuerit , non fore , ut ulius obtractatoris invidiam iudiciumque iniquius reformidet . Accipe itaque , quod offero , ea fronte , qua me ipsum nuper excipiebas , tibi que persuade , quæso , nihil unquam a me magis ex animi sententia scriptum , quam quod mihi de tuis laudibus non minus veritatis studium , quam affectus flagrantissimus expressit . Vale , o Belgii decus . *Franequera Frisiorum Kalend. Octobrib. cIo Io ccxxv.*

7
P R Æ F A T I O

A D

L E C T O R E M.

AUGUSTUM, sæculis omnibus memorandum principem, *maximis omnium gentium viri magnitudine sua caliginem induxisse*, Jove non iniquo olim judicavit *Vellejus Paterculus* (a), assentator ille quidem maximus, & cui omnia principum honesta atque inhonesta laudare mos fuit, sed cujus tamen adulationi in uno Augusto materiam defuisse dixeris. Nam ut alias, quibus hic princeps pace belloque enituit, virtutes prætermittam: vel illa, quæ in legibus ferendis elucet, prudentia tam admirabilis in eo fuit, ut vix gentes universæ in annalibus suis reperiaturæ videantur principem, quem alteri isti rei publicæ Romanæ conditori ac parenti sine rubore opponant. Inciderat ille in ea tempora, quibus prociua libertas civitatem miscuerat. Bellorum civilium, quæ æmulatio inter Cæsarem & Pompejum conflaverat, exitus sane tristissimus ex altera parte cædem, ex altera produxerat dominatum, quem nec parari, nec retineri bonis artibus posse, inter omnes constat. Hinc ipse Cæsar, quamvis animi vigore acerrimus, quamvis manu fortissimus, & magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientiaque periculorum Alexandro, sed sobrio, nec irato, simillimus, nec tamen quum & malis artibus uti nollet, bonis posset, partum tot sudoribus imperium vix in quintum mensem tuebatur, fato suo documento futurus posteris, facilius parari, quam retineri imperium. Eo interemto, tantum abest, ut fluctus illi

A 4

ci-

(a) *Lib. II. Cap. 85.*

civiles confederint, ut ex Charybdi in Scyllam incidisse videretur res publica. Nova enim illico bella, quorum exitus civibus præstantissimis proscriptio- nem & cædem, libertati & legibus interitum, æra- rio eluvionem, ipsique principi terrarum rei publi- cæ deteriorem omni tyrannide triumviratum adfere- bat. Ita vero actum fuisset de majestate Romana, & ne ipsa quidem salus populum, in sua viscera per tot annos sævientem servare potuisset, nisi Augusti illuxisset ingenium sine exemplo maximum, isque vir prudentissimus, remotis æmulis, subverso Le- pido, Antonio ad Actium devicto, cuncta discor- diis civilibus fessa nomine principis sub imperium accepisset.

Is enim rerum potitus primo omnium de republi- ca constituenda cogitabat, & quum facile intellige- ret, stare non posse principatum, qui magis armis & terrore, quam legibus & justitia, niteretur: a sexto consulatu potentix securus animum ad civita- tem legibus temperandam adjiciebat, & Tacito (a) teste, *dabat jura, quibus pace & principe uterentur*. Quam arduum hoc fuerit & difficile, quantisque cum impedimentis ipsi fuerit colluctandum, primum ex temporum illorum perturbatione, & populi Roma- ni ingenio colligas. Rem publicam sane acceperat non modo discordiis civilibus fessam, ac prope ene- ctam, non solum civibus, viribus opibusque exhau- stam, verum etiam ita comparatam, ut nec liber- tatem ferre posset, nec servitutem. Intolerabile erat civibus Romanis regium nomen, quod ante tot sæ- cula serio ejuraverant: & tamen discordanti civita- ti non aliud superaret remedium, quam ut ab uno regeretur. Confugisse in Augusti sinum videbatur res publica; sed eadem tamen quidquid dominatum re- doleret, averfabatur quam maxime, ægrotis illis si-
milli-

(a) *Annal. Lib. III. Cap. 28.*

millima, qui nec morbum pati possunt, nec remedia. Talis erat Romanæ rei publicæ facies, quum Augustum acciperet principem. Quod si itaque versè cecinit *Pindarus* (a):

Ραδιον μὲν γὰρ πόλιν σεί-
σαν καὶ ἀφικυροτέροις. ἀλλ' ἐπὶ χώ-
ρας αὐθις εἶσαι, δυσπαλῆς
Δὴ γίνεται ἕξαπίνης,
Εἰ μὴ θεὸς ἀγεμόνευσι κυβερ-
νάτηρ γένησαι.

*Facile quippe est, civitatem concu-
tere, etiam imbecillioribus: at in se-
dem iterum collocare, difficile
Utique est, repente
Nisi deus principibus guber-
nator fuerit.*

quis quæso in constituenda civitate Romulo plus negotii fuisse dixerit, quam Augusto in eadem instauranda? Quisve eum suffecturum fuisse crediderit tot morbis sanandis, nisi ei divinitus concessa regnatix prudentia adfuisset? Hac vero fretus, ita instruebat scenam, ut sensim mutaretur res publica, nec tamen mutari illam populus sentiret, sexcentis libertatis simulacris delusus. Hinc nec *regem* se vocari patiebatur, quum esset *παμβασιλεύς*, nec *dictatorem*, quum esset sine provocatione, nec *dominum*, quum ei omnes servirent. *Principis*, *pontificis maximi*, & similia vocabula, liberæ quoque Romæ non ignota, imperio prætexens, divina humanaque omnia suo arbitrio moderabatur, & solo clementiæ auctoramento senatum populumque non minus sibi habebat obnoxium, quam si triste Tarquinii Superbi exemplum sequutus illum exhaustisset cædibus, hunc terrore,

me-

(a) *Pysb. IV.*

metu, & laboribus oppressisset. Primum hoc est & præcipuum, in quo Augusti prudentia eluxit, cui & alterum non minus admiratione dignum accedit. In rerum publicarum conversionibus id quoque evenire solet, ut veteris rei publicæ leges novo statui non magis plerumque convenient, quam puero Herculis cothurni. Nam, ut recte vidit *Aristoteles* (a), aliæ sunt leges, quæ statum popularem conservant, aliæ, quibus principatus vel imperium optimatum continetur, nec fieri potest, ut ædem prosint & imperio paucorum, & statui multitudinis. Et tamen quum nullam mutationem ægrius ferant homines, quam legum, quibus ab incunabulis innutriti sunt: quis dubitet, quin Romanis ea mutatio accidere debuerit molestissima? Nihil erat jure Quiritium præstabilius. Unusquisque paterfamilias domi erat familiæ princeps, & jure vitæ & necis in omnes, qui potestati ejus subjecti erant, utebatur. Idem in civitate erat veluti sacrosanctus, a cujus capite & tergo leges Valeriæ & Porciæ omne supplicium omnemque injuriam removerant. In foro & comitio non minore auctoritate, ac summi magistratus, una cum civibus reliquis de pace, bello, fœderibus, suffragia ferebat, leges figebat refugebatque, quin & de capite & fortunis summorum virorum judicabat. Particeps erat honorum & sacerdotiorum omnium, quin sæpe, qui hodie aratrum tenens agellum suum colebat, perendie civium jussu paludatus exibat in provinciam, & maximis exercitibus summo cum imperio præficietur. An ea jura tam facile dimississent Romani? an non quodcumque pro iis certamen subiissent? Quid vero Augustus? Quum animadverteret, ea omnia parum convenire principatui, cujus ex Taciti (b) sententia *ea conditio est, ut*

(a) *Polit. Lib. III. cap. 7. L.*
VI. cap. 1. Lib. V. cap. 9.

(b) *Annal. Lib. I. cap. 6.*

ut non aliter constet ratio, quam si uni reddatur: primum constituto præfecto urbi negotium dabat, ut & servitia & sævitiam dominorum coereret, id est imperium illud domesticum paullatim intra fines coereret; deinde honores quidem a populo deferri patiebatur, sed non nisi a se electis. Provinciarum porro potentissimarum curam sibi ob potestatem proconsularem vindicabat, eoque mittebat, quorum perfectam exploratamque habebat fidem & promptum ad quævis obsequium. Denique & novas leges ferebat, ἢ μὲντοι πάντα ἐθελογενῶν νομοθετῶν ἀλλὰ καὶ τινὰ αὐτῷ ἐς δῆμόσιον προτιβῶν, ὅπως ἂν τι μὴ ἀέση ἐπακορῶσθαι, non omnia suo sanciens arbitrio, sed plura etiam populo promulgans, ut is, si quid minus placeret, emendaret, refert Zonaras (a): sed non erat, quod suffragia populi metueret, annona & congiariis prius deliniti. Ita plures pertulit leges, etiam severissimas, & ad principatum stabiliendum comparatas, nec ullam promulgatam ab eo antiquatam novimus, præter Juliam nostram de maritandis ordinibus, quam & ipsam tamen postea non solum pertulit, sed & fremente nequidquam equestri ordine acrioribus vinculis altera rogatione Papia Poppæa munivit. Erat & aliud, quod Augustum poterat sollicitum habere. Libera re publica regnum forense penes prætores & ædiles erat, qui non modo jura reddebant, verum etiam edictis suis illa suo fere arbitrio mutabant. Quamvis enim negarent se legislatores esse, & quidquid agerent, adjuvandi, supplendi, corrigendique juris civilis gratia facere fingerent (b): vere tamen augustam illam potestatem νομοθετικὴν sibi arrogabant, ἕτε πάντα δικαιώματα, ἃ περὶ τῶν συμβολαίων διατεταγμένα, ἕτε τὰ γραφέντα τῆρῶντες, ἀλλὰ πολλοῖσι αὐτὰ μεταγράφουτες, καὶ
 ουχ-

(a) Tom. I. Annal. Lib. X. jur.

P. 533. edit. Cang.

(c) DIŌ CASS. Lib. XXXVI.

(b) L. 7. §. 1. D. de just. & pag. 21.

ευχιά ἐν τῷ πρὸς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὡσπερ
 εἰδικός, ποιῶντες; *neque id jus, quod ad contractus di-*
rigendos positum erat, observantes, neque scripto juri
stantes, sed sepe-numero ea variantes, crebroque per
gratiam vel odium certorum hominum, ut fieri adso-
let, multa statuentes (c). Unde & *legislatōres* eos vo-
 care non dubitat JUSTINIANUS noster (a). Atqui
 principatus ea conditio est, ut nullam partem legi-
 slatoriæ potestatis magistratibus possit concedere. Vi-
 vas hos esse oportet leges, non legum auctores &
 arbitros: eorum est, reddere jura, non ea consti-
 tuere, & mutare pro lubitu; ita denique fungi mu-
 nere suo, ut qui se principi rationem reddituros
 sciant. Quid hic Augustus? Tarquinius sane aliquis
 magistratus omnes uno edicto abolere, prætorem &
 ædiles tribunali & sella curuli depellere, eorum edi-
 cta albo detrahere, & una spongia delere non dubitasset:
 at dubitat Augustus, ut qui non evertere, sed restituere
 velle rem publicam videri cuperet. Procedebant
 ergo more majorum consules, iisdem, ac olim, di-
 gnitatis suæ insignibus conspicui: sublimes, uti an-
 tea, e tribunali jus dicebant prætores, e sella curuli
 ædiles de redhibendo & evictionibus præstandis,
 non secus ac libera adhuc re publica, pronuncia-
 bant. Quæstorum quoque, immo & censorum, &
 tribunorum plebis, audiebantur nomina, & insignia,
 si qua antea habuerant, conspiciebantur: sed simu-
 lacra hæc tantum veteris rei publicæ erant, non ea-
 dem, quæ olim, res publica, vel, ut eleganter ait
 Tacitus (b), *eadem magistratuum vocabula: nihil*
usquam prisca & integri moris, quum omnes, exuta
æqualitate, jussa principis adspectarent. Nam primo,
 quo plures partem administrandæ rei publicæ cape-
 rent, nova officia excogitabat, curam operum publi-
 bli-

(a) *Novell. XXX. pref. & Nov. XXVi. cap. 1.*

(b) *Annal. Lib. I. cap. 3.*

blicorum , viarum , aquarum , alvei Tiberis , frumenti populo dividundi , & , quæ maxime evertendo prætoris regno exegitata fuerat , præfecturam urbis (a) . Deinde & jureconsultis , non Labeonibus , incorruptæ libertatis viris , sed aliis sibi obnoxiiis , & quorum obsequium dominantibus magis probaretur , facultatem de jure respondendi dabat , in speciem quidem , ut eo major esset juris auctoritas , sed re vera , ut & leges antiquas interpretationibus suis ad præsentem statum paullatim detorquerent , & formulario prætorum juri obicem ponerent , quippe illam quoque nacti prærogativam , ut judices , olim , formulæ prætoris , tamquam glebæ , adscripti , *ab eorum responsis jam discedere non possent* (b) . Nec minus callidum hoc erat inventum , quod magistratibus sub specie honoris alia plane munera demandaret , veluti curam ærarii , ludorum , & spectaculorum publicorum , orationum , & epistolarum in senatu legendarum . Ita enim fiebat , ut , quum his novis inhiarent , vetera amitterent , solo vocabulo consules , prætores , ædiles , quæstores , & principi non magis , quam umbræ , metuendi . Periculosissimi denique , qui rei publicæ incubuerant , morbi erant vitia publice gliscentia , & res angusta ærarii . Utramque pestem vel maxime advexerat bellorum civilium furor . Quotidiana per urbem & provincias erant furtiva , rapinæ , adulteria , stupra , caedes , & ut paucis dicamus , tanta ubique peccandi licentia , ut corrumpere & corrumpi sæculum vocaretur . Nulla jam amplius matrimonii religio , nullus lecti genialis honor , nullum liberos tollendi educandique studium , sed promiscua & nefanda Venus , simulatæ adoptiones , & maxima orbitatis pretia . Cum his monstris conflictandum erat novo Herculi , & quidem non
 gla-

(a) Sueton. *Aug. cap. 37.* *gent. & civil. L. 2. §. ult. D. de*

(b) §. 8. *Inst. de jur. nat. orig. jur.*

gladio & securibus, (quam sane severitatem in novo domino populus vix tulisset,) sed iis virtutibus, quæ quidem in Augusto summæ erant, justitia, & prudentia. Sed quid efficeret prudentia, quantumvis magna, pecunia tamquam nervis destituta? Videbat Augustus, non posse diuturnum esse, quod terrore & turbulentulo satellitum vultu contineatur, imperium. Ipse aliam viam ingressus, eos, qui ingenio & virtute eminerent, spe honorum atque opum; militem donis; populum annona & congiariis; cunctos dulcedine otii pellicere decreverat. At sic verum esse experiebatur, quod ait Demosthenes (a): *Δὲ δὴ χρημάτων, καὶ ἀνευ τούτων οὐδὲν ἔστι γενέσθαι τῶν δεόντων*: *opus est opibus, nec sine iis quidquam fiet, quod opus erit*. Tot sane largitionibus, quas populus a principe flagitabat, vix Croesi opes sufficere videbantur, nedum ærarium, tot Pompeii, Cæsaris, Bruti, Cassii, Antonii, aliorumque turbulentorum civium rapinis exhaustum. Et tamen cives, quorum animis atrox pristinae libertatis memoria infederat, tributis & vectigalibus ad mendicitatem redigere, provincias exactioibus & rapinis vexare, ærarium calumniis, delationibus, & crimine eorum, qui crimine vacarent, locupletare, incivile, nec sui sæculi esse intelligebat. At nec hic defecisse videmus Augusti prudentiam. Vitiis in dedecus publicum gliscentibus partim exemplo, partim legibus saluberrimis de judiciis publicis, medicinam parabat. Et sane quum ipse clementia, benignitate, disciplina domus, temperantia omnibus præiret exemplum: quem civium fuisse existimes tam improbum, ut non pudore saltem in officio contineretur? *Flexibiles in quamcumque partem*, inquit Plinius (b), *ducimur a principe, atque, ut ita dicam, sequaces sumus*. *Huic enim cari, huic probati esse*

(a) *Olinth. I.* (b) *Paneg. cap. 45.*

esse cupimus, quod frustra speraverint dissimiles: eo-
 que obsequii continuatione pervenimus, ut prope omnes
 homines unius moribus vivamus. Quis deinde sublata
 spe impunitatis, vitia non horreat, nisi ad omne
 scelus profligatus? Denique de ærario quid dicamus,
 quod bonis artibus ita explebat Augustus, ut jam
 non spoliarium esset, sed ærarium, sed templum,
 & immensarum tamen opum receptaculum? Invene-
 rat jam ante se institutum vectigal centesimarum re-
 rum venalium; ipse vicesimas hereditatum addide-
 rat, tributum, ut Plinius (a) vocat, tolerabile, &
 facile heredibus, dumtaxat extraneis. Quæ antea ma-
 gistratum largitionibus interierant, prædas, agrorum
 publicorum pensiones, metalli fodinarum redditus,
 ipse in publicum istum thesaurum conferebat. Legi-
 bus, Ælia Sentia & Fusia Caninia libertatibus modum
 ponebat, ut eo locupletiores essent domini & patro-
 ni, tantoque plus vicesimarum nomine ærario pen-
 derent. Pleraque crimina, quæ alioquin legislatores
 ultore ferro persequuntur, ipse saltem in opulentio-
 ribus deportatione in insulam expiari jusserat, ut ea-
 dem opera & clementiæ daret exemplum, & opes sce-
 leratorum hominum in ærarium influerent. (b) His ar-
 tibus Augustus opes immensas congeffit, his & tot suffe-
 cit largitionibus, quæ fere fidem hodie superant, &
 tot magnificis operibus exstruendis, quibus marmo-
 ream ex lateritia Romam reddebat, & tot alendis le-
 gionibus, quæ pace belloque pro rei publicæ salute ex-
 cubarent, & iis demum gerendis rebus, quibus omni-
 bus omnium gentium viris induceret caliginem (c).

Cum omnes autem Augusti leges admiratione di-
 gnissimæ sunt, tum imprimis *lex Papia Poppæa*,
 quam jam senior incitandis cælitum pœnis, au-
 gendoque ærario post *Julias rogationes* sanxit. Ni-
 hil

(a) *Ibid. cap. 37.*(c) *Tacit. Annal. Lib. III.*(b) *L. 1. pr. D. de bon. damn. cap. 17.*

hil illa lege Roma vidit prudentius scriptum, nihil, ut ita dicam, *πᾶσι τὸ ὠφελὸν*, nec errare eum dixerim, qui eam rogationem præcipuum fuisse censeat principatus ab Augusto instituti firmamentum. Causa ferendæ legis honestissima, ut Romani adulteriis & vagæ Veneri adfueti præmiis & pœnis adducendas uxores, & prole locupletandam rempublicam adducerentur. Et eo tamen obtentu & auctoritatis suæ edebat specimen, & jus antiquum maximam partem ad statum præsentem inflectebat, & ærarium, præcipuum illud dominatus subsidium, in immensum locupletabat. Auctoritatis suæ numquam dedit experimentum luculentius, quam quum legem semel antiquatam, & vix auctis præmiis, lenitaque parte pœnarum perlatam (a), fremente necquidquam ordine equestri (b), multo, quam antea, severiorem suffragiis populi submitteret. Non placuerat ea lex senatui (c): equites ejus abolitionem flagitantes parum a tumultu abfuerant (d): ipsi consules, legem adversus cælibes & orbos rogaturi, nec mariti, nec parentes erant (e), adeoque, quod facile est ad intelligendum, ita rogabant, ut dissuadere malle viderentur, si per sæculum licuisset. Et tamen ea omnia perrupit Augusti constantia & prudentia plane singularis, effecitque non vi, sed auctoritate, ut lex omnibus exosa omne tamen punctum ferret. Et quænam vero lex? Non sane illis antiquis similis, quæ civium Romanorum jura adaugeret, non tribunicia, quæ plebi adversus magistratum potentiam præsidia circumponeret: sed juris antiqui expultrix, novi auctor, &, ut paucis dicam, vere *μοναρχικὴ*. Arctissimis limitibus circumscribebat matrimonia, ut eo plures dotes publicarentur. In petendis gen-

disque

(a) Suet. *Aug. cap. 34.*(b) Dio *Lib. LVI. pag. 572.*(c) Dio *Lib. LIV. pag. 532.*(d) Dio *Lib. LVI. pag. 572.*(e) Dio *Lib. LVI. pag. 573.*

disque magistratibus eos, quibus plures liberi essent, præferri jufferat, ut semper esset in manu principis, quos vellet magistratus creari. Si enim duos cælibes & unum maritum, vel duos orbos & unum parentem, vel duos pauciorum unumque plurium liberorum parentem commendasset populo: quis dubitet, quin jam præscire potuerit, quem reliquis præferri oporteret? Dum porro hæc lex conjuges, nisi certis casibus, inter se capere vetuit, dumque quosdam nihil, alios solidum non capere passa est: permultum derogavit veteri illi civium Romanorum privilegio: PATERFAMILIAS UTI LEGASSIT DE PECUNIA TUTELAVE SUÆ REI, ITA JUS ESTO. Nec minus veteri conubiorum juri multum decessit circumscripta divortiorum licentia; patriæ potestati injuncta parentibus necessitate elocandi liberos: juri libertinorum auctis patronatus juribus. Sic nulla fere lex per plures juris universi articulos se diffundit, nulla plura novavit, & ad statum monarchicum inflexit, quam PAPIA POPPÆA. Quid dicam de ærario, in quod maximam privatarum facultatum partem migrare oportebat, tot publicatis dotibus, tot constitutis bonorum generibus, quasi caducis, caducis, ereptitiis, vacantibus: tot denique præmiis curiositati delatorum propositis. Et tamen nulli vis fiebat, nulli innoxio struebantur insidiæ, sed lascivis, qui vagam Venerem honestæ conjunctioni anteferrent, sed stolidis & malis civibus, qui parere nollent legi saluberrimæ. Quæ tantum abest, ut iniqua visa sint viri bonis, ut hoc inter bonos malosque principes discrimen statuerit Plinius (a), quod sub illis *fiscum & ærarium Voconia & Juliae leges*; sub his *singulare majestatis, & unicum crimen eorum, qui crimine vacant, locupletare soleant.*

Talis est lex illa, quam illustrare conati sumus,
Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. B cele-

(a) *Paneg. cap. 42.*

celeberrima. Et quamvis præstantia ejus vel sola me movere potuisset, ut in ea exercerem ingenium: fuisse tamen & alia, quæ currenti calcar adderent. Observaveram, præter Celsum, qui obiter hanc legem septem Pandectarum libris exposuerat, sex jureconsultos, Ter. Clementem, Junium Mauricianum, Marcellum, Cajum, Ulpianum, & Paullum justos ad illam commentarios scripsisse. Videram, ex istis operibus centum nonaginta novem in Digestis superesse fragmenta, per omnia fere juris capita dispersa. Intelligebam, ante Jacobum Gothofredum, qui primus legem hanc ordini integritatique suæ restituere conatus erat, plerosque interpretes istos textus vel plane non intellexisse, vel saltim ad species genuinas fere numquam retulisse, adeo, ut aliquando tribus quatuorve adhibitis in consilium, repetere cogaris illud Demiphontis apud Terentium (b):

Fecistis probe:

Incertior sum multo, quam dudum.

Non ignorabam porro, potissimum interpretationis momentum in iis, quæ antecedunt, quæque consequuntur, locisque similibus, vel, uti Hugo Grotius adpellare solet, in conjunctis re & loco, positum esse, nec accurate intelligi posse verba ex medio textu decerpta, nisi in suam quæque sedem locumque restituantur. Postremo noveram equidem, virum eximium, & hujus misterii probe gnarum, Jac. Gothofredum, legi nostræ hanc operam navasse, ut singulos juris textus suo quosque capiti aptaret: sed experiundo tamen deinde didicisse mihi videbar, eundem in multis haud leviter alucinatum. Dum enim varias leges Papias confudit: dum aliqua ex legibus Juliis de adulteriis & judiciorum publicorum Papiæ Poppææ adsuit: dum quædam maximi momenti capita prætermisit, quædam in sensum plane alienum detor-

(a) *Phorm. act. II. scen. 4. v. 18.*

detorsit : dum SCta atque interpretamenta Jctorum veterum ab ipsa lege non satis accurate secrevit : dum denique sibi omnia indulfit in emendandis, fingendis, refingendisque legum inscriptionibus : fieri profecto non potuit, quin post messem ejus magnum aliis idem saxum voluturis spicilegium superesset. Quæ quum ita sint, operæ pretium mihi videbar facturus, si pulcherrimæ legi aliquid temporis darem, & hunc commentarium conficerem, non verbosum illum quidem & diffusum, sed tamen non inutilem, uti spero, veræ juris prudentiæ studiosis futurum.

Ne autem, quid a me præstitum sit, ignores, primo non Gothofredi hic repeto commentarium, aut eundem observationibus quibusdam ex adversariis meis augeo : sed primo LEGIS nostræ historiam prioribus libri primi capitibus quam accuratissime expono, in eam semper ingressus sententiam, esse hoc in universa juris prudentia addiscenda in primis utile ac frugiferum, legum juriumque causas & origines perspectas habere, ut inde, quid rei publicæ nostræ rationibus conveniat, quidve extra usum sit, colligamus. Quod & laudatissimo Jac. Gothofredo ita visum, qui in præfatione eruditissimæ dissertationis ad L. Quisquis C. ad leg. Jul. majest. non abs re optat, ut jurium politica & historica rationes ex imperii Romani statu diligentius eruantur, unde judicium facile fieri possit, an & quatenus ea in usus hodie derivari queant.

Deinde ossa hujus legis, ut ita dicam, cum cura legi, adhibitisque veterum testimoniis omnibus, & maxime Jctorum fragmentis, nec non in parte posteriore lege unica C. de caduc. toll. capita istius ordinis integritatique suæ restitui. Qua in re quam tædiosum devorarim laborem, ii demum intelligent, qui umquam simili in argumento exercuerunt ingenium. Nimirum quum juvenis, factis primis juris

prudentiæ stipendiis , legendo meditandoque me in-
 teriori & acroamaticæ artis nostræ intelligentiæ præ-
 parare cœpisssem : illico faue deprehendi , fundos ju-
 ris prudentiæ nostræ præcipuos esse EDICTUM PRÆ-
 TORIS & ÆDILITIUM , variasque leges , veluti JULIAM
 & PAPIAM POPPÆAM , ÆLIAM SEXTIAM , FALCIDIAM ,
 AQUILIAM , JUNIAM NORBANAM , JUNIAM VELLE-
 JAM , CORNELIAS item , POMPEJAS , JULIAS , & FA-
 BIAS de judiciis publicis , præterea SCta quædam ce-
 lebriora , veluti MACEDONIANUM , VELLEJANUM ,
 SILANINUM , TREBELLIANUM , TERTULLIANUM , OR-
 FITIANUM , & similia : postremo libros quosdam ve-
 terum Jctorum , puta SABINI , LABEONIS , ALFENI ,
 PLAUTII , VITELLII , MINUCHI , JULIANI , CELSI , PA-
 PINIANI . Hos , inquam , videbam juris prudentiæ no-
 stræ fundos esse , quia veteres juris conditores ea scri-
 pta omnia certatim suis commentariis illustrarunt ,
 ex iisque maxima pars legum in Pandectis supersti-
 tum decerpta est . Cœpi itaque de restituendo eorum
 monumentorum ordine cogitare , considerataque tex-
 tum ex eodem libro superstitum *αὐθιγὰς* & fragmen-
 ta ad suam quæque speciem , suumque locum & ti-
 tulum referre . Quinque jam pridem in scriniis meis
 latitarint *edictum perpetuum* , *edictum adilitium* , *le-
 ges Julia & Papia* , *Ælia Sentia* , *Julia de adulte-
 riis* , itemque *libri Sabini* , *Alfeni* , *Plautii* , *Celsi* ,
Juliani , *Ulpiani* , *Marciani* , ita disposita , ut , quæ
 singulis libris capitibusque doctrinæ pertractatæ , quæ
 fragmenta inter se conjungenda coassandaque sint ,
 paucis notarim : specimen hujus industriæ meæ jam
 dare decrevi LEGEM PAPIAM POPPÆAM , tum quod
 plura ad eam menda vidèrentur , tum quod eam
 paullo pleniorẽ fuisse existimarem , quam a Jac.
 Gothofredo datam memineram .

Hinc porro dedi operam , ut , ad quæ legis capi-
 ta , quin & verba capitum , singuli veterum textus ,

ex

ex eorum commentariis ad hanc legem in Pandectis superstites pertinuerint, quæque ipsis species subiicienda sit, breviter ostenderem.

Præterea singula legis capita ita exposui, ut non modo jura traderem, sed & iis, quæ alioquin obscura essent, ex philologia & antiquitatibus Romanis lucis aliquid accenderem, imitatus magna in arte nostra nomina, ALCIATOS, CUJACIOS, BRISSONIOS, BALDUINOS, HOTOMANOS, MERILLIOS, GOTHOFREDOS, HUBEROS, NOODTIOS, & qui etiamnum masculæ istius atque elegantioris jurisprudentiæ laudem in Belgio nostro tuentur, BINKERHOEKIOS, SCULTINGIOS, ECKIOS, OTTONES, WIELINGIOS,

Nulla dies unquam memori quos eximet ævo.

Non solent hæc ad palatum esse iis, qui solius Bartoli deliciis pascuntur: meminique, quum *Antiquitatum Romanarum syntagma* in usum auditorum edidissim, caussidicum veteranum, καλαμοβοῦνται, omniaque specula ob faciem Silenianam, præter illud Durandi, perosum, hunc libellum ferre non potuisse. Sed non invideo istis labellis suas lactucas, quibus recreatus ipse ne Jovi quidem ambrosiam suam invidere solet. Abundare illum patior judicio suo, tam a reliquorum hominum sensu aborrente, ut quum libellum, quem edidit, lepidissimum ad piper & thus damnarit sæculum hoc fastidiosissimum, meus, quem ad Garamantas relegandum putabat, emptorem ubique repererit, ut jure dicere possim cum Martiale (a):

Sunt quidam, qui me dicunt non esse poetam:

Sed, qui me vendit, bibliopola putat.

Denique, tantum abest, ut belli istius Sabelli iræ succenseam, (nec enim ignoro, quantæ sint animi cælestibus iræ,) ut potius ipsi apprecer bonam mentem, clientesque multos, divites, quin &, si ita

mereantur, tam stolidos & litigiosos, ut ei velint capita & fortunas credere, cui forte nemo calcandos commisisset pedes.

Ad institutum nostrum ut redeamus, in legum interpretatione ita versati sumus, ut ab emendationibus, nisi res ipsa postulare videretur, abstineremus, sapius eas ab aliorum vi majore defenderemus. Aliquando tamen & ipsi aliquid ausi sumus, non criticum adfectantes acumen, sed veniam sperantes conjecturis, quos & modestia plerumque commendabit, & excusabit necessitas.

Idem & in aliorum auctorum locis aliquando fecimus, parum veriti, ne falcem in alienam messem immitteremus. Publica enim sunt hæc sacra, non eorum propria, qui mystarum in illis munere funguntur, injuriæ merito postulandi, si alios qui splendendum criticorum nomen nec adfectant, nec ferunt, abstentos reddere, & sibi solis hæc mysteria vindicare auderent.

Hæc sunt, LECTOR CANDIDE, quæ te volui. Tu fave, sis, adestoque animo, & rem cognosce, ut pernoscas, ecquid spei sit reliquum, & posthac, si quos fecero de integro commentarios, legendi, an exigendi tibi sint prius. VALE. *Franequera Frisior. Kal. Octobrib. cIcIcccxxv.*

JO. GOTTLIEB HEINECCII
AD LEGEM JULIAM
ET PAPIAM POPPÆAM
COMMENTARIUS.

LIBER PRIMUS.

DE LEGIS JULIÆ ET PAPIÆ HISTORIA.

CAPUT PRIMUM.

DE VARIIS LEGIBUS PAPIÆ, A PAPIA
POPPÆA DISCERNENDIS.

I*nstituti ratio. I. Lex PAPIA de virginibus Vestalibus. Mos capiendi virgines antiquissimus. Capiantur initio a regibus, deinde a pontificibus maximis. Quid novi inventum sit lege Papiæ? Olim virgines Vestales e solis patriciis puellis lectæ, post legem Papiam etiam e plebeis. An Vestale sacerdotium semper manserit in possessione patriciarum? Paulus Merula notatus. Virginum electio & sortitio a Papiro inventa. An ejus lex sit pars Papiæ Poppææ? Pauli Merulæ, Jac. Gothofredi, & Jani Vinc. Gravinæ, sententia expensa. Lex Papiæ anterior Augusti imperio, & lege Ogulnia de sacerdotiis non multo posterior est. II. Lex PAPIA de sociis nominis Latini in suas civitates remittendis. Latini sæpe irrepere conabantur in tabulas censuales. Latinorum magistratuum querela. Lex CLAUDIA ea de re lata, nec non lex CLAUDIA ea de re lata, nec non lex LICINIA & MU-*

CIA. *Causa belli Marsici & socialis. Lex hac Papiam perperam explosa a Steph. Vin. Pighio. Ab aliis eum lege Papia de peregrinis perperam confusa. Quando illa lata sit? III. Lex PAPIA de peregrinis. Ejus historia, & causæ. Iniquum de illa Ciceronis iudicium. Saepè peregrini ob intestinos tumultus vel annonæ gravitatem urbe exesse iussi. Lex JUNIA Penni. IV. Lex PAPIA POPPÆA. Varia ejus nomina. Κατ' ἑξῆς veteribus dicitur LEX, ΝΟΜΟΣ, vel ΝΟΜΟΙ. Ea per multa sæcula recitata in sponsalibus. Terentius, Clemens, Cajus, Ulpianus, Marcellus, Mauricianus, Paullus, eam commentariis illustrarunt. An & Octavenus? Torrentii, Lipsii, Fr. Balduini, Jo. de Pareja, Ramez de Manzano, Jac. Gothofredi, M. Vertranii Mauri, Ferd. Pæz, Jan. Vinc. Gravinae, aliorumque commentarii ad illustrandam hanc legem comparati. Hujus legis capita jus tantum non universum pervadunt. Tractationis ordo & partitio.*

LEGEM PAPIAM POPPÆAM, qua vix ulla in principe terrarum civitate celebrior existit, paullo accuratius expendere, consilium est. Ad id vero priusquam accingar, facturum me arbitror operæ pretium, si hoc capite de aliis, quibus gens PAPIA nomen fecit, legibus, quædam præmittam, maxime quum diversas illas Papiorum rogationes non satis segregare ac distinguere soleant viri ceteroquin eruditissimi, sed eas aliquando cum ipsa lege PAPIA POPPÆA perperam confundant. Quare magnopere nostra refert, leges, quarum veteres passim meminerunt, PAPIAS accurate secerni, expendique, quantum fieri potest, diligentissime.

I. Vetustissima omnium, ex mea quidem sententia, est lex PAPIA DE VIRGINIBUS VESTALIBUS, de qua luculentum hoc existat A. GEI-

LII (a) testimonium : *sed PAPIAM LEGEM invenimus, qua cavetur, ut pontificis maximi arbitrato viginti e populo virgines legantur, sortitioque in concione ex eo numero fiat, & cujus virgo ducta erit, ut eam pontifex maximus capiat, eaque Vestæ fiat.* Quibus GELLII verbis ut aliquantulum lucis adfundamus, primum, quid sancitum cautumpue ea lege fuerit, ac deinde cujus illa ætatis sit, paucis dispiciemus.

Errore procul dubio gravissimo sese obstringeret, qui ipsum sacerdotes Vestales capiendi ritum ex hac demum lege Papiæ arcessere non dubitaret. Morem enim illum saltim a Numæ temporibus constanter viguisse, inter omnes constat. Quemadmodum enim alii sacerdotes in comitiis CREARI, alii ab ipso collegio COOPTARI, alii PRODI solebant: ita flamines diales, (b) augures, (c) & virgines Vestales, ex Numæ instituto, CAPI, id est, uti GELLIUS (d) interpretatur, *manu prehenso prehensoque, ab iis parentibus, quorum in potestate erant, veluti BELLO CAPTOS CAPTASVE ABDUCI, oportebat.* Quem ritum a Numa posteris veluti per manus traditum esse, vel inde patet, quod illum religiosissimum principem quatuor puellas Vestæ cepisse tradunt auctores gravissimi, PLUTARCHUS, (e) & DIONYSIUS HALICARNASSEUS (f).

Neque existimandum porro jus istud capiendi Vestales hac demum lege ad pontifices maximos fuisse devolutum. Tametsi enim Numa ipse illam sacrorum Vestæ procurationem puellis mandabat, eodemque exemplo & successoribus suis jus virgines legendi esse cupiebat, & hinc diserte scribit DIONYSIUS (g): *Αἱ δὲ θεοπαύσαι πῖν θεῶν παρθέναι τέτταρες μὲν ἦσαν κατ' ἀρχαίς ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ*

(a) Lib. cap. 12.

(b) Liv. Lib. XXVII. cap. 8.

(c) Ibid. (f) Ibid.

(d) Ibid.

(e) In Numa pag. 66.

(g) Lib. II. cap. 68.

ΩΝ ἀνδρῶν ΑΙΡΟΤΜΕΝΩΝ, ἐν οἷς κατετίθησθεο δίκαιον
 ὁ Νουμᾶ *virgines autem, quæ Vestæ dea sacris opera-*
bantur, quatuor erant ab initio, & jus eas CAPIUN-
 DI, (ita vertendum illud ἀνδρῶν, non uti a Fridr.
 Sylburgio factum, *Optandi,*) *penes Reges esse Numæ*
voluit: abrogato tamen regibus imperio, hunc mo-
rem ipsa solvit necessitas, eaque cura statim penes
pontificem maximum esse occæpit. Sane jam circa
 a. u. c. 336. nondum centum annis ab ejecto Tarqui-
 nio elapsis, pontificem maximum, tamquam Vesta-
 lium antistitem, causas earum cognovisse, anima-
 dvertisse in fontes, innoxias absolvise, easque ad di-
 gniores sacerdotio mores cohortatum esse, vel Po-
 stumia, sacerdotis Vestæ, exemplum apud LIVIUM
 (a), satis superque evincit.

Quæ quum ita sint, duo in primis supersunt, quæ
 antiquo juri surrogavit lex Papia, quorum alterum
 ad virginum capiendarum personam, alterum ad ipsum
 capiendi ritum videtur pertinuisse. De illa permul-
 ta veteri jure pontificio, GELLIO (b) teste, prodi-
 ta fuerant, veluti ne caperetur minor annis sex, ma-
 jor annis decem, nec quæ non sit patrima & matri-
 ma, vel quæ lingua debilis, vel sensu aurium de-
 minuta, aliave quavis corporis labe insignita, vel
 quæ denique ipsa, cujusve pater emancipatus esset,
 vel cujus parentes ambo alterve serviissent, aut in
 sordidis versati essent negotiis. Enim vero & hæc
 omnia e Numæ regis commentariis videntur proma-
 nasse. Hunc enim creato a se pontifici maximo ta-
 lia exscripta exsignataque attribuisse, tradit LIVIUS,
 (c) additque DIONYSIUS HALICARNASSEUS, (d) mul-
 ta in his sacris Numæ commentariis ἀνδρῶν τῶν ἐπιμισ-
 λησομένων, ἱερῶν ἱερῶν, ἀγνείας τε καὶ θρησκείας, καὶ καθαρ-
 μῶν,

(a) *Lib. IV. cap. 44.*(b) *Lib. I. cap. 19.*(c) *Lib. I. cap. 20.*(d) *Lib. II. cap. 65.*

μέσ, καὶ πῶς ἄλλας θρησκείας καὶ τιμὰς, ad sacerdotes,
 qui sacra curarent, eorum sanctimoniam, caeremonias,
 iustrationes, aliosque deorum cultus pertinuisse. Nihil
 itaque haecenus novi ex lege Papia manavit. Id ve-
 ro initio dubium atque ambiguum videbatur Roma-
 nis, possetne salvo jure pontificio & plebeii sangui-
 nis puella Vestæ capi? quandoquidem in univèrsum
 voluerat Romulus apud DIONYSIUM. (a) ἹΕΡΑΣΘΑΙ
 ρὲς εὐπατριδᾶς, καὶ ἀρχεῖν, ut SACRA CURARENT ma-
 gistratusque gererent patritii. Quare nec sacra Vestæ
 obibant puellæ, nisi patricia nobilitate insignes. An-
 no fane ab u. c. 453. Q. Appulejo Pansa & M. Vale-
 rio Corvo coss. discorde secum ipsa civitate, & inte-
 stino inter patres plebemque flagrante odio, P. De-
 cius Mus, tribunus plebis, sacerdotia communicatu-
 rus cum plebe, gravi oratione urget, plebem jam in
 possessione esse UNIUS amplissimi SACERDOTII, decem-
 virosque sacris faciundis carminum Sibyllæ, & fato-
 rum populi Romani interpretes, antistites Apollinaris
 sacri, caeremoniarumque aliarum etiam e plebe legi (b).
 De sacerdotio Vestæ nihil addit Decius, tanto mi-
 nus illud, si jam promiscuum fuisset, omisurus,
 quanto illud Romæ erat honorificentius. Itaque sal-
 tem ad illum annum 453. nondum sibi plebejæ viam
 in Vestæ atrium emuniverant. Nec deinde lege Ogul-
 nia, quæ eodem tempore perferebatur, aliud cum
 plebe sacerdotium comunicatum legimus, quam pon-
 tificatum & auguratum (c). De virginibus Vestæ
 tum e plebe captis, nec LIVIUS, nec quisquam ve-
 terum aliquid memoriæ prodidit. Fortassis nec ea de
 re magnopere laborabant plebeii, quum splendidum
 istud Vestæ sacerdotium cum maximo puellarum tæ-
 dio, & cum incredibili parentum dolore conjunctum
 videretur.

Ve-

(a) Lib. II. pag. 83.

(c) Ibid. cap. 9.

(b) LIV. Lib. X. cap. 8.

Verum operosa illa ignis perpetui custodia, qua defungendum erat Vestalibus, plebeiis demum cum patriciis communis esse cœpit per hanc ipsam LEGEM PAPIAM, qua cautum fuisse ait GELLIUS, ut pontificis maximi arbitrato viginti virgines E POPULO legerentur. Populi autem adpellatione universos cives significari, CONNUMERATIS etiam PLEBEIIS, nec dupondii ignorant (a). Quæ quum ita sint, alucinari merito dixero PAULLUM MERULAM, (b) et, qui illum sequuti sunt, alios, dum ex plebe unquam aut Potitos, aut Pinarios, aut Lupercos, aut fratres arvales, aut curiones, aut virgines Vestales fuisse negant, eaque sacerdotia semper in possessione patriciarum gentium permanisse, magna adseveratione contendunt. Quos sane vel lapides in viam potuissent reducere, in quibus laudantur FL. MANILIA, V. V. MAX. (c) TERENTIA RUFILLA, V. V. MAX. (d) COELIA CLAUDIA V. V. MAX. (e) Gentes autem Maniliam, Terentiam, Cœliam plebejas fuisse, inter omnes constat, & pluribus probatum est a V. C. FULVIO URSINO (f). Accedit, quod circa Augusti tempora sancitum fuisse refert DIO CASSIUS, (g) ἡ δὲ ἱερωσύνη ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν ἐκείνου καιροῦ, ut eo Veste sacerdotio & ex LIBERTINIS natis fungi liceret. Quis vero non gradu, sed præcipiti cursu ad hunc infimum ordinem itum esse, ac Romanos prius libertinas, quam plebejas ingenuas & honestiore loco natas ad focum urbis vigilemque pro imperio flammam custodiendam admisisse, sibi persuaserit?

Primum hoc est, quod de persona Vestalium sanxerat lex PAPIA: alterum ad ipsum capiundi modum pertinuisse diximus. Jam inde ab urbis incunabilis

vir-

(a) §. 4. *Insl. de jur. nat. gent. & civ.*

(b) *De leg. Rom. Lib. II. cap. 11.*

(c) *GRUT. pag. 310. n. 5.*

(d) *Ibid. pag. 212. n. 3.*

(e) *Ib. pag. 310. n. 2.*

(f) *De famil. Rom. p. 79.*

273.

(g) *Lib. LV. p. 643.*

virgines impuberes, etiam invitæ, capi, & e parentum sinu atque amplexibus in Vestæ atrium, tamquam ad supplicium, abripi consueverant. Flebile hoc spectaculum parentibus, quibus carissima pignora religionis obtentu inuitis extorquebantur: multoque flebilius ipsis puellis, quibus intercepta prope modum nuptiarum spe, Vestæ delubrum vivis loco sepulcri erat futurum, quibusque gravissimus imminabat diri supplicii horror, si ulla in re defuissent officio, vel cum viro, tam lubrica & proclivi ad peccandum ætate, consuessent. Quare procul dubio ipsi parentes solliciti de suarum salute quam maxime abhorrebant ab hoc sacro dotio, manibusque & pedibus obnixè omnia faciebant, ne qua filiarum suarum Vestæ caperetur a pontifice. Diserte sane scribit DIO; (a) Οὐ παδίας οἱ παρὺ εὐγενῶν αἰῶς θυγατέρας ἐς τῆς αἰῶς Ἐσίας ἐπατεῖαν ἐπέδιδωσαν: *ingenui*, (male XYLANDER, jam a LIPSIUS notatus, vertit *nobiles*,) AEGRE suas filias ad sacerdotium Vestæ dabant. Et SUETONIUS (b) refert, quum Augusti temporibus in demortuæ Vestalis locum alia capienda esset, AMBIISSE multos, NE filias in sortem darent. Ne itaque Vestæ sacra destituerentur, ipsaque Vestalium electio paullo molestior parentibus accideret: prudenter hac lege fauserat PAPIUS, primum, UT VIGINTI E POPULO VIRGINES LEGERENTUR, quo fors ita per plures sparsa eo levior accideret: deinde ut ea electio PONTIFICIS MAX. ARBITRATU fieret, ne forte virgo, cui per jus pontificium Vestæ sacra facere, flammamque pervigilem nutrire haud liceret, istud contaminaret sacerdotium: tum porro, UT EX VIGINTI ILLIS SORTITIO IN CONCIONE FIERET, quo virgo, cui sacerdotium sorte evenisset, quasi divinitus lecta crederetur: denique, UT CUJUS VIRGO SORTE DUCTA ESSET, EA CAPERETUR A PONTIFICE, ET VESTÆ FIERET,

ne

(a) Lib. LV. p. 563.

(b) Aug. cap. 31.

ne quid antiqui moris & institutorum ab ipso Numæ rituum temere omitteretur. Ita fere legis PAPIÆ rationes acute exposuit JUSTUS LIPSIUS (a) cujus observationibus hoc addo, ob hanc ipsam sortitionem Cœliam Claudianam, virginem Vestalem maximam, in marmore Romano apud GRUTERUM (b) vocari ADIHS ELECTAM, ET QUAM MERITO SIBI TALEM ANTISSIMAM NUMEN VESTÆ RESERVARE VOLUERIT.

Hæc de ipsa lege. At obscurior crassissimisque involuta tenebris est quæstio, quo tempore, & a quonam PAPIO ea perlata fuerit? PAULLUS MERULA (c) inter primos coniecisse videtur, eam non tam singularem quamdam legem, quam celeberrimæ illius legis Papiæ Poppææ caput fuisse, idemque postea, quod mireris, in mentem venit jureconsulto eximio, JACOBO GOTHOFREDO, (d) & elegantissimi ingenii viro, JANO VINCENTIO GRAVINÆ (e). Qui si rem acutetigissent, nemini profecto obscura videri posset hujus rogationis ætas. Sed subvereor, ne quid humani passi sint viri doctissimi, neque possum ego a me impetrare, ut iis ea in re adsentiar. Nam primo GELLIUS non de celebri aliqua lege, & quæ tum omnium oculis usurpabatur, qualis PAPIA POPPÆA erat, sed de antiqua, obscura, & plerisque ignota loquitur, quumque paullo ante de ritu capiendi virgines Vestales litteras quasdam antiquiores existare negasset, mox veluti exceptionem additurus: *sed PAPIAM legem, inquit, invenimus*. Itane vero scribunt, qui monumentum aliquod celeberrimum, & in vulgus notum excitant? Deinde ipsa legis Papiæ sanctio evincit, eam a Papiæ Poppææ esse diversissimam. Præterquam enim, quod modus capiendi virgines Vestales nihil facit ad amplificandam civium Romanorum multitudi-

(a) De Vestâ & Vestal. c. 6.

(d) Leg. Pap. Popp. cap. 3.

(b) Inscr. pag. 310. n. 2.

(e) De legib. & Scris, §. 44.

(c) De leg. Rom. pag. 275.

itudinem, ærariumque augendum, ad quem finem duplicem legem Papiam Poppæam comparatam fuisse, paullo post demonstrabimus: etiam hac lege nostra cavetur, ut Vestalis e numero viginti virginum a pontifice maximo e populo lectarum sorte ducatur. Atqui multo ante ea tempora, quibus legem Papiam Poppæam perlatam constat, Vestales e plebe & patriciis promiscue legebantur, multoque ante adhibita fuit sortitio. Utrumque ex laudato DIONIS testimonio discimus, qui quum legem de sacerdotio cum ipsis libertinis communicando retulisset, addit, facta sortitione (καὶ ὁ μὲν κληρὸς αὐτῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐγένετο,) nullam tunc libertinam exiisse. Accedit, quod GELLIUS, laudata lege PAPIA, pergit: (a) *sed ea sortitio ex lege Papiæ non necessaria nunc videri solet. Nam si quis, honesto loco natus, adeat pontificem maximum, atque OFFERAT ad sacerdotium filiam suam, cujus dumtaxat, salvis religionum observationibus, ratio haberi possit, gratia Papiæ legis per senatum fit. Lex itaque PAPIA sensim obsolevit, in vecto more offerendi filias. At multo ante, quam lex Papiæ Poppæa lata est, rationem habitam fuisse virginum, a parentibus Vestæ oblatarum, cum e DIONE (b) patet, qui libertinas vel ideo ad hoc admittas sacerdotium testatur, ὅτι ἡ ῥαδίως οἱ πάντες εὐγενεῖς θυγατέρας ἐς τὴν τοῦ ἱερέως ἱεράτητα ΕΔΙΔΩΣΑΝ, quod ingenui filias haud prompte ad hoc sacerdotium OFFERENT: tum ex loco SUETONII, (c) apud quem adfirmat Augustus, si neptium suarum competeret ætas, OBLATURUM se fuisse eas. Quum ergo tum nondum neptium competeret ætas, æque vel sex annis minores, vel decennibus non multo majores, saltim adhuc in nuptæ, essent: consequens est, ut hæc diu ante latam legem Poppæam acta sint, adeoque jam ineunte Augusti imperio ratio habita fuerit virginum, quas parentes Vestæ obtulissent.*

Quam-

(a) Lib. I. cap. 12.

(b) Ibidem pag. 563.

(c) August. cap. 31.

Quamvis itaque certissimum videatur, legem hanc de virginibus Vestalibus a Papia Poppæa diversam, eaque multo antiquiorem esse: non ausim tamen de anno, quo lata est, quidquam pro certo adfirmare. STEPH. VIN. PIGHIUS, (a) qui Papium quemdam tribunum plebis ad a. u. c. 504. in fastos suos retulit, eodem anno & legem hanc conditam esse, suspicatur. Sed mallet, ille auctorem, cui Papii istius notitiam debeat, laudasset. Si enim tunc vere tribunus fuerit Papius; vel ideo verosimile est, hac de lege tunc esse cogitatum, quod eo ipso tempore de communicandis cum plebe sacerdotiis magno animorum motu ageretur. Quemadmodum ergo quadriennio ante ipsum pontificatum maximum, turbata patrum possessione, primus e plebe gesserat Tiberius Coruncanus: ita non mirum esset, nova rogatione tribunicia paullo post & Vestæ sacerdotium esse plebi vindicatum. Sed hæc, quantumvis speciosa, nemini ego pro certis temere obtruserim, nisi Papii tribunatus hujus anni e veteris ævi monumentis liquido a viris doctis demonstretur.

II. Altera lex, cui eadem gens plebeja nomen indidit, est PAPIA *de sociis & nomine Latino*. Meminit illius CICERO: (b) meminit & VALERIUS MAXIMUS, (c) quorum ille M. Crassum a Mamertinis, hic M. Perpernam a Sabellis iudicio publico ex hac lege repetitum esse, memoriæ prodidit. Ex utroque loco, quid hac lege cautum fuerit, satis adparet, puta, ut ne socii & nominis Latini jura civium Romanorum furtim usurparent, & ut urbibus in Latio jus esset, cives, qui Romam commigrantes in censum irrepserant, tamquam fugitivos, & patriæ desertores, publico iudicio repetere. Origo rei paullo altius repetenda. Jam antiquitus miro civitatis Romanæ desiderio flagrabant Latini. Hinc si quorum paullo lau-

(b) *Annal. Tom. II. pag. 51.*(c) *Lib. III. cap. 4. § 5.*(c) *Orat. pro L. Corneli. c. 23.*

tior erat fortuna, si scenam ita instruere solebant, ut largitionibus, aliisque artibus, in censuales Romanorum tabulas irreperant, civitatisque juribus quocumque modo potirentur. Quo facto, commigrare Romam, gerere se pro civibus, quin & honores petere conabantur. Verum cum ipsorum Romanorum intererat, jura Quiritium non promiscue ab omnibus invadi, tum maxime ipsarum per Latium civitatum, quippe quæ delibato civium suorum flore orbata, vix necessarium militem, quem ex fœdere debebant Romanis, inveniebant. Hinc jam a. u. c. 564. *M. Æmilio & C. Flamini* cœss. legatis sociorum Latini nominis, qui toto undique frequentes ex Latio convenerant, senatus datus est, his *LIVIO* (a) teste querentibus, *magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse. Q. ergo Terentio Culleoni, prætori, tum negotium datum, ut eos conquireret, & quem C. Claudio & M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve ejus, apud se censum esse probassent, ut redire eo cogeret, ubi censi essent.* Qua conquisitione tum duodecim millia Latinorum domos redierunt. Verum id non absterruit Latinos, quo minus Romanæ civitatis jura invaderent: Idem enim auctor est *LIVIVS*, (b) anno ab u. c. 576. iterum auditas Romæ esse legationes sociorum & Latini nominis, conquerentium, cives suos, *ROMÆ CENSOS*, plerosque eo demigrare: quod si permittatur, per paucis lustris futurum; ut deserti oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Addit, paucis interjectis, *LIVIVS*, (c) re expensa accuratius, a *C. Claudio Pulchro* latam esse legem *CLAUDIAM*, qui socii ac Latini nominis ipsi, majoresque ipsorum, *M. Claudio T. Quinctio censoribus*, posteaque apud socios ac nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque civitatem ante Kalendas Novembres redirent.

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.

C

Ge-

(a) Lib. XXXVIII. cap. 3.

(c) Lib. XXXI. cap. 13.

(b) Lib. XXXI. cap. 12.

Genera nimirum fraudis duo mutandæ viritum civitatis inducta erant. Lex focis ac nomini Latino, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent. Ea lege male utendo, alii focis, alii populo Romano, injuriam faciebant. Nam & ne stirpem domi relinquerent, liberos suos, quibus quibus Romanis, in eam conditionem, ut manumitterentur, libertinique cives essent, mancipio dabant, & quibus stirps ita deesset, quam relinquerent, ii cives Romani fiebant. Postea his quoque imaginibus juris sprete, promiscue sine lege, sine stirpe in civitatem Romanam per migrationem & censum transibant. (a) Hisce ergo fraudibus objecta lex CLAUDIA, & ne, si poena haud sequeretur, contemptui esset Latinis, quaestio de iis, qui ex lege non redissent in patriam, L. Mummius, prætori, decreta est, & ad legem ex SC. additum consulis edictum, *ut dictator, consul, interrex, censor, prætor, qui tunc esset apud forum, quem manumitterent, in libertatem vindicaret, si jusjurandum daret, qui eum manumitteret, civitatis mutandæ causa manumittere: qui id non juraret, eum manumittendum non censuerunt.* Ea lex aliquandiu viguit, adeo ut proximo lustro, a. u. c. 580. paullo minus capitum censeretur, quia L. Postumius cos. teste eodem LIVIO (b) pro concione edixerat, *ut qui socium Latini nominis ex edicto C. Claudii consulis redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in civitatibus suis, censerentur.* Tantum vero abest, ut lex illa Claudia sitim desideriumque civitatis Romanæ in Latinis extingueret, ut potius ex eo tempore, Grachorum, Appuleii, & Drusi turoribus tribuniciis instructi, tanto obnixius omnia agerent, ne exfortes essent tam luculenti Quiritium juris. Novis itaque subinde opus erat rogationibus, qualis præter PAPIAM, etiam fuit celeberrima

(a) *Ibid.* cap. 12.(b) *Lib. XXXXII. cap. 10.*

rima illa lex LICINIA & MUCIA, a duobus sapientissimis consulibus, *L. Licinio Crasso* & *Q. Mucio Scaevola* lata anno ab u. c. 658. (a) Utraque actum de regulis civibus, cautumque, ut quotquot socium Latini nominis se pro civibus Romanis gererent, in suas quique civitates remitterentur. Ita enim hujus legis functionem describit ASCONIUS PÆDIANUS, (b) quæ & observat, legem hanc, quamvis justam & sapienter scriptam, admodum tamen perniciosam fuisse reipublicæ, & vel præcipue conflasse funestissimum istud bellum sociale vel Marsicum, quod universam partem Italiam una veluti ruina involuit, nec prius extinguere potuit, quam a. u. c. 654. lege Julia cum sociis, qui in fide manserant; & proxime insequente lege Plautia cum reliquis Latinis ac Italis jus civitatis Romanæ, uti ex CICERONIS, (c) VELLEII PATERCULI, (d) & APPIANI (e) testimoniis constat, communicaretur.

Ejusdem generis cum *Claudia* & *Licinia Mucia* etiam lex PAPIA fuit, ex qua M. Perpernam Sabelli; M. Crassum Mamertini iudicio publico repetierunt. De ejus ætate, ut sit, in diversa ire videas viros doctissimos, quum tamen res quodammodo expediri posse videatur. STEPH. VIN. PIGHIUS (f) eam legem Papiam plane explodit, nullamque unquam legem de sociis Latini nominis, cui gens Papiæ fecerit nomen, existitisse existimat. Contra FRANC. SYLVIUS, (g) cujus non poenitendi in CICERONIS orationes existant commentarii, eandem legem Papiam de sociis Latinoque nomine cum altera de peregrinis confundit. Nec

C 2

de-

(a) Cic. pro L. Corn. cap. 21.
de offic. Lib. III. cap. 11.

(b) Ad orat. pro L. Cornet. p.
1309.

(c) Pro Archia, cap. 7.

(d) Lib. II, cap. 16.

(e) De bello civil. Lib. I. p.
379.

(f) Ad Valer. Max. Lib. III.
cap. 4. & Annal. T. 3. p. 18. 35.

(g) Ad orat. pro L. Cornet. p.
1264.

desunt denique, qui hanc & ab altera de peregrinis sejungendam, & eandem lege Claudia non multum posteriorem esse, cum CAROLO SIGONIO (a) contendunt.

Prima illa PIGHII sententia nullum, nisi in fingentis auctoritate, reperit praesidium. Conjicit enim vir doctus, apud VALERIUM MAX. lituram inducendam esse *legi Papiæ*, substituendamque *legem Penni*. Sed nec codices addicunt, nec ipsum legis Juniaë Penni argumentum ei emendationi favet. Neque enim ex hac lege socii ac Latini nominis judicio publico a civitatum suarum magistratibus repetiti, sed peregrini omnes, etsi jura civitatis hæud affectabant, urbe exesse jussi sunt, uti paullo post erit dicendi locus. Multo minus FR. SYLVIVS videtur rem tetigisse. Præterquam enim, quod lex Papiæ de peregrinis a. u. c. 688. lata, ad socios Latini nominis viginti tribus annis ante civitate donatos pertinere non potuit: ei sententiæ quam maxime etiam adversatur VALERII MAXIMI auctoritas, qui M. Perpernaë cos. patrem mortuo filio, ex hac lege a Sabellis repetitum esse, memoriæ prodidit. Jam certum est, M. Perpernam in ipso consulatu obiisse a. u. c. 623. victo Aristonico, decedentem provincia. Certum quoque, legem Papiam de peregrinis latam esse a. u. c. 678. Jam si per leges annales M. Perperna consulatum ante annum ætatis 43. petere non potuit: patrem ejus anno 623, quo filius, turbato naturæ ordine, decedit, saltim annorum 60. fuisse oportet, si vel plena tantum pubertate filium antecesserit. Anno itaque 688. quo lex Papiæ de peregrinis lata est, habuisse eum oporteret annos 126. An vero credibile videtur, tum demum istud filicernium status controversiam a Sabelis passum esse?

Quæ

(a) De antiqu. jur. Ital. Lib. 3. cap. 16

Quæ quum ita sint, Jove profecto æquo judicavit CAR. SIGONIUS, dum hanc legem Papiam CLAUDIA paullo posteriorem esse censuit. Nos addimus, eandem anteriorem esse lege LICINIA MUCIA. Quum enim biennio post hanc bellum sociale conflagrarit: nemo sibi temere persuaserit, eo adhuc fervente, Romanos lege lata Latinos urbe expellere, eaque multitudine hostium vires firmare voluisse. Nec extincto eo bello locus fuit legi Papiæ, quum, communicata cum Latinis ac Italis civitate, ipsum fere sociorum ac Latinum nomen obsolevisset. Quamvis enim STRABO (a) Nemausensibus, APPIANUS (a) Novocomensibus, ASCONIUS (c) Gallis trauspadanis, alii aliis populis civitatibusque jus Latii etiam post legem illam Juliam concessum esse scribant: ii tamen novi Latini non magis *socii & Latinum nomen dicti* sunt, ac istud libertinorum genus, quod lex Junia Norbana civitate Romana exclusos ad Latinorum colonariorum conditionem decessit. Ex quibus omnibus consequitur, ut lex PAPIA lata sit inter annum ab u. c. 576, quo Claudia condita, & annum 658, quo lata Licinia Mucia. Quum vero post annum 623. non ex Claudia, sed ex hac lege iudicio publico a Sabellis repetitus sit pater M. Perpernae consulis: verosimile est, non multo ante hoc tempus legem Papiam a plebe scitam esse, quamvis ipse annus, ob factorem de Papiro tribuno plebis silentium, non tam facile ab ullo definiti posse videatur.

III. Proxima est lex PAPIA *de peregrinis*, cujus multo certior, quam superiorum, est historia. Tulit enim illam C. PAPIUS CELSUS, tribunus plebis, a. u. c. 688. L. Cotta & L. Torquato cons. eaque cavit, ut omnes peregrini, illis tantum, qui Italiam incolabant, nec non Glaucippo, nescio quo, exceptis,

C 3

urbe

(a) Lib. IV. pag. 157.

(c) Ad or. in Pison. p. 2061.

(b) Lib. XI. pag. 443.

urbe expellerentur. De Glaucippo testis est CICERO, (a) idque singulare fuit privilegii exemplum, simillimum illis, quod Menandro (b) & Hostilio Mancino (c) legibus latis concessum esse, in jure nostro legimus. Reliqua ita narrat DIO CASSIUS: (d) Καὶ τὰς πάντες οἱ ἐν τῇ Ρώμῃ διατρίβοντες, πλὴν τῶν τήνων Ἰταλίων οἴκων τῶν ἐξέπεσον. Γὰρ τῶν Πάπι' εὐμαρξὸν γινώμην, ἐπειδὴ ἐπετέλαζον, καὶ ἐκ ἐποικῶν ἐπιπίδαιοι σφίσι ἐίτα συνοικεῖν: interim omnes, qui Romæ commorabantur, peregrini, exceptis iis, qui eam, quæ nunc vocatur Italia, incolunt, civitate expulsi sunt, lata lege a C. PAPIO, tribuno plebis, qui eos per urbem vagari cernens, non idoneos esse judicavit, qui cum Romanis habitarent. Eiusdem legis insigne superest monumentum, denarius gentis Papiæ antiquus, a FULVIO URSINO (e) & EZ. SPANHEMIO (f) delineatus, cujus in antica parte Juno Sispita cum tabella, cui inscriptum PAPI; in postica L. PAPIUS CELSUS, ex eadem, qua Cajus ille Papius, legis auctor, familia prognatus, exhibetur. Tabella ista ipsam designat legem Papiam de peregrinis. Legum enim a maioribus latarum memoriam a gentibus Romanis in numis conservari solitam, vel Cassiorum & Porciorum denarii evincunt.

Ceterum graviter in hanc legem invectus CICERO: (g) male etiam, inquit, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, uti PENNUS apud patres nostros, & PAPIUS nuper. Sed profecto nec nova atque inusitata fuit illa Papii rogatio, nec ei ratio idonea defuit, plebem ea de re mittendi in suffragia. Quotiescumque cætus occulti conjurationesque imminebant, vel periculum erat, ne arctior annona ple-

(a) De lege & gr. or. 1. c. 4.

(b) L. 5. §. ult. D. de capt. & postlim.

(c) L. ult. D. de legation.

(d) Lib. XXXVII. pag. 33.

(e) De famil. Rom. p. 196.

(f) De usu numism. & præst. Diff. X. p. 200. Tom. II.

(g) De offic. L. 3. cap. II.

plebem ad seditionem consternaret, toties peregrinos urbe summoverti, e re publica videbatur. Sic quum Sp. Cassius, legem agrariam laturus, ea largitione libertati insidias struere videretur: Proculus Virginius, Cassii collega, ipsos Latinos urbe excedere, edicto consulari iussit. (a) Id vero & postea factum esse, testatur CICERO, (b) nihil, inquit, acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perraro accidit, a consulibus juberi EX URBE EXIRE. In primis celebratur lex JUNIA PENNI, qua a. u. c. 627. peregrinos ideo urbe ejectos constat, quod tum inter tribunicios C. Cornelii Gracchi furores periclitaretur res publica, isque in illa peregrinorum turba collocasse videretur fiduciam. Qua de re CICERO, (c) qui a libi hanc legem inhumanam judicaverat, veluti sui oblitus: tuus etiam gentilis, inquit, Brute, M. PENNUS facete agitavit in tribunatu C. Gracchum, paullum ætate antecedens. Quo ipso CICERO turbulenta Gracchi consilia a Junio Penno illa arte prudenter disjecta esse, fatetur. Sed & extremis rei publicæ temporibus sæpe principes urbis usu prohibuere peregrinos. Ipse Augustus, qui natura ad humanitatem ferebatur, nihilque faciebat reliqui, ne quem Romæ novi status pœniteret, magna tamen sterilitate, ac difficili remedio, venalitiæ & lanistarum familias, PEREGRINOSQUE OMNES, exceptis medicis & præceptoribus, partemque servitiorum, teste SUETONIO, (d) urbe expulit. Idem & sua ætate ob annonæ caritatem difficultatemque comæatum factum esse, refert AMBROSIVS, (e) ut alia hujus generis exempla præmittam.

C 4

Ita

(a) DIONYS. HALIC. Lib. 8. cap. 84.

(b) Pro P. Sex. cap. 13.

(c) Brut. cap. 28.

(a) L. SS. D. de legat. 1.

(e) L. 17. D. de pact. dota.

(f) Observ. Lib. V. cap. 10. d.

Ita nec PAPIO defuere rationes, quamobrem ab urbe tunc facessere juberet peregrinos. C. Julius Cæsar eo tempore non cuniculis, sed machinis petere cœperat rempublicam. Eo ipso anno tam splendida ædilitate fungebatur, ut, SÆTONIO (a) teste, præter comitium ac forum, basilicasque, etiam Capitolium porticibus ad tempus exstructis ornaret, in quibus, abundante rerum copia, pars adparatus exponeretur. Venationes ludosque & cum collega, & separatim inusitata munificentia edebat. Tropæa C. Marii de Jugurtha, deque Cimbris & Teutonis, olim a Sulla disjecta, restituebat. In primis multiplici comparata familia adeo exterruerat inimicos, ut Sæctum de finiendo gladiatorum numero fieret. Præter hæc omnia, teste DIONE, tot peregrini per urbem oberrabant, ut non possent non vereri cives, ne Cæsar's factio eorum opera ad res novas molendas abuteretur. (b) Quare nihil profecto novum aut iniquum molitum esse dixeris Papium, dum fluctuante inter optimatum discordias re publica, turbam peregrinam, qua fortuna rem daret, vires inclinaturam, urbe exesse more majorum jussit.

IV. Omnium denique celeberrima est LEX PAPIA POPPÆA, in qua enucleanda illustrandaque præcipue jam exercere juvabit ingenium. Multis ea nominibus adpellatur a veteribus. PAPIÆ POPPÆÆ nomen ab utroque consule, qui populum rogavit, (c) PAPIÆ legis, (d) ἢ πολλοδυστηκῶς PAPIARUM LEGUM, (e) a consule majore, quem penes tunc fasces erant, traxit. Frequens etiam in jure nostro LEGUM JULIARUM, nec non LEGIS JULIÆ & PAPIÆ vocabulum, quia *lex Julia de maritandis ordinibus*, quamvis a Papiæ Poppææ diversa, maximam tamen partem in hanc mi-

(a) Jul. cap. 10.

(b) Lib. 37. pag. 33.

(c) Tacit. Annal. l. 3. c. 25.

(d) SÆT. Ner. cap. 10.

(e) TERTULL. Apol. c. 4.

migravit. Ob insignem celebritatem saepe illi *ἀπλῶς* LEGUM nomen inditum esse, comperio, non solum in indice vetere Paudectis Florentinis præmissio, qui MAURICIANI, TERENTII CLEMENTIS, aliorumque veterum jureconsultorum βιβλία ad LEGES recensens, observante jam LIPSIO, (a) de lege Papia Poppæa loquitur: verum etiam in ipsis juris nostri libris. Nam in §. I. *Instit. de nupt.* ait imperator: *qui secundum præcepta LEGUM coeunt*, id est, legum Juliae & Papiae. Similiter POMPONIUS; (b) *nemo potest in testamento suo cavere, ne LEGES in testamento suo locum habeant*. Et PROCULUS: (c) *itaque si cautum est, ut propiore tempore, quam LEGIBUS constitutum est, reddatur, statui eo debere existimo*. Plura hujus generis loca jam collegit vir eximius, EMUNDUS MERILLIUS, (d) quæ hic accumulare nolumus.

Eo quoque haud parum celebritatis hæc lex consequuta est, quod auctoritatem suam, & senescentem jam imperio, quum abundantes voluptates libidinem pereundi perdendique omnia invexissent, diutissime retinuit. Quamvis enim principes, Augustum insequuti, ut sit, ei variis SCtis ac constitutionibus vel obrogarent vel derogarent: ipsa tamen lex fere ad Justiniani tempora inter Romanos viguit, ut non temere signarentur tabulæ, quin simul lex ista nuptialis recitaretur. Ad quem ritum adludens MARCIANUS CAPELLA: (e) *tunc, inquit, mater poposcit de Jove, superisque cunctis, uti sub conspectu omnium, quidquid sponsalium nomine præparaverat Majugena, traderetur, ac demum dos a virgine nec deesset, tumque tabulas ac PAPIAM POPPEAMQUE legem sinerent RECITARI*.

Quamobrem nemini videbitur mirum, tam multos

(a) *Excurs. ad Tacit. Annal. lib. 3.* (b) *L. 55. D. de leg. 1.* (c) *L. 17. de pact. dotal.* (d) *Observ. lib. 5. c. 10.* (e) *De philol. & Merc. nupt. lib. 2. extremo.*

tos eruditissimosque viros & olim, & post felicem illam temporum reparationem, de lege PAPIA POPPAEA bene mereri conatos esse. Sub Hadriano & Antonino Pio, Augustis, in eam *libros viginti* scripsit TERENTIUS CLEMENS, *libros sex* JUNIUS MAURICIANUS, & ULPUS MARCELLUS, *libros quindecim* CAJUS. Sub Severo & sequentibus DOMITIUS ULPIANUS & JULIUS PAULLUS, ille *libris viginti*, hic decem eandem interpretatus est, e quibus omnibus fragmenta satis multa existant in Pandectis. Addidit his GUIL. GROTIUS (a), OCTAVENUM, Trajano fere æqualem, cujus quædam in hanc legem existitisse, ex TERENTII CLEMENTIS fragmento (b) colligi posse videtur. Verum quum hujus JCTi scripta non modo interciderint omnia, verum etiam ea in Pandectis non nisi obiter laudentur, de commentariis ejus in legem Papiam Poppæam res non adeo expedita videtur.

Renatis litteris, tenebrisque, quæ diutissime orbi litterario incubuerant, felici sidere discussis, haud pauci de restituenda explicandaque hac lege cogitarunt. LAEV. TORRENTII *excursus* inter ejus lucubrationes ad HORATIUM; JUSTI LIPSII *commentatio*, quam MURETUS numeris omnibus absolutam censet, inter *excursus* ad TACITI *annales* comparet. Extat & FRANC. BALDUINI *liber singularis*, quo non modo de lege PAPIA POPPAEA, verum etiam de *Falcidia*, *Voconia*, & *Rhodia* suo more erudite egit, excusus *Basilea*, anno æræ Christianæ 1559. Similes sunt commentarii JOANNIS DE PAREJA & RAMEZ DEL MANZANO, quorum illius lucubrationes anno 1591. *Salmurii*, una cum ejusdem auctoris *Otio quadrimestri* prodierunt, hujus vero opus in tabernis librariis æque ac bibliothecis harum regionum pæne disparuit, saltim a me, omni adhibita industria, nusquam potuit investigari.

(a) De vet. JCTis, l. 2. c. 5. (b) L. 32. D. qui & a quib. manum

ri. Sed procul dubio reliquorum omnium luminibus
 officit jureconsultus facile princeps, JAC. GOTHOFRE-
 DUS, qui omnia hujus legis capita & fragmenta non
 solum colligere, brevique, sed luculento, illustrare
 commentario, verum etiam, quoad ejus fieri potuit,
 ad pristinum revocare ordinem primus omnium au-
 sus est. Quod quantivis pretii opusculum una cum
 restitutis ab eo XII. tabulis, edicti perpetui ordine, &
 fragmentis librorum SABINI sub titulo QUATUOR FON-
 TIUM JURIS CIVILIS prælo exiit Coloniae Allobrogum an-
 no superioris sæculi 53. Obiter hujus legis capita quæ-
 dam illustrarunt BARN. BRISSONIUS, doctissimo de ju-
 re connubiorum opere, FERDINANDUS PAEZ Ulyssipo-
 nensis, libello de numero liberorum excusante a mun-
 ribus publicis, & hoc multo doctior M. VERTRANIUS
 MAURUS eleganti commentatione de jure liberorum,
 qui posteriores libri in tomo octavo Tractatus tracta-
 tuum locum invenerunt, ut mirum sit, FRID. BRUM-
 MERUM (a) de insigni libelli raritate tam graviter
 esse conquestum. Non jam his addo KIRCKMAJERI,
 MULLERI, FICHTNERI, aliorumque de hac lege &
 præmiis πολυπαιδίας dissertationes, ita quippe com-
 paratas, ut ex iis parum ad rei summam proficias.

Tot ergo eruditissimi viri ad restituendam & il-
 lustrandam legem PAPIAM POPPÆAM omnem ope-
 ram industriamque contulerunt, idque non immeri-
 to, quum, uti recte judicat JAN. VINC. GRAVINA,
 (b) tam multa huic legi jureconsultorum responsa &
 fragmenta veterum sint implicata, ut, qui hac luce ca-
 reat, eum in cursu juris passim offendere oporteat, &
 prolabi.

Quare & nos huic nobilissimo argumento, quod
 felix faustumque sit, animum calamumque adjicere
 decrevimus, parum veriti, ne cui Iliada post tor Ho-

meros

(a) De lege Cinc. cap. 24. (b) De legib. & Scris

meros scribere videamur. Sæpe enim, qui id argumentum occuparunt, humani quid passi sunt; sæpe severiore usi critica intelligendo fecerunt, ut intelligamus nihil. Sæpe, quæ maxime ad rem faciunt, præterviderunt, aliaque, haud germana, pro legis nostræ capitibus obtruserunt, adeoque post tantam messem maximum aliis reliqueruntavicilegium. Otium fortassis nobis fecisset *ὁ πᾶν* GOTHOFREDUS, si incredibilem illam, quam procedente ætate sibi pepererat, variæ eruditionis copiam illustranda hac lege voluisset expromere. Sed ei adhuc juveni, sub ipsa studii juridici tirocinia, hoc opusculum exciderat, uti ipse refert in *commentario ad regulas juris*: (a) nos dudum PRIMIS JURIS STIPENDIIS, fragmenta legis Juliae & Papiæ collegimus, suoque ordini restituumus, veterum jureconsultorum illorum notas ad singula capita verbaque aptavimus, notis tandem & ipsi illustravimus. Accedit, quod non ipse vivus ei libello in lucem ituro obstetricatus est, sed vasa conclamans & ad æternitatem se componens eam curam demandavit ESARJAE COLLADONI, viro quidem doctissimo, sed qui merito a deformando alieno foetu abstinuit manus. Quare & GOTHOFREDI libello non accessit auctoris lima, multique hinc in eo hæserunt navi, quos facile deprehendet, qui nostra hæc contulerit.

Ceterum industriæ nostræ eam ipsi legem tulimus, ut præmissa accuratioe legis historia, (b) capita ejusdem, quorum memoria superest, omnia de novo cum cura colligamus, eaque, quantum pote, ad pristinum revocemus ordinem, (c) ac denique singula, & *secundo* quidem libro ea, quæ ad partem capituli de nuptiis & liberorum procreatione; (d) *postremo*, quæ ad bona caduca atque ereptitia pertinent, (e) *seorsum* expendamus, mutationibus, quas subierunt, fraudibus

(a) *Comment. ad regul. jur. collect. 18. pag. 794.*

(b) *Cap. 2. 3. 4.*

(c) *Cap. 5.*

(d) *Lib. 2. cap. 2. seq.*

(e) *Lib. 3. 1000.*

dibusque, quibus legem rei publicæ utilissimam ingeniosa civium improbitas elusit, simul diligenter observatis. His enim omnibus rite pertractatis, nihil, quod ad hujus legis intelligentiam pertinere ullo modo videatur, desiderari posse arbitramur.

CAPUT II.

DE VARIIS VARIARUM GENTIUM, IN PRIMIS ROMANORUM, INSTITUTIS, QUIBUS ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΝ PROMOTUM IVERE.

PRior legis PAPIÆ POPPÆE pars ad πολυτεκνίας fuit comparata. I. Ejus studiosissimi fuere populi plerique, in primis Hebræi. Qua ratione illi exponant præceptum divinum Genes. I. 28? Calibum & orborum apud eos ignominia. II. Persæ numerosæ proli præmia constituerunt. III. Græcorum, quæ huc pertinent, instituta, in primis Atheniensium. IV. Lacedæmonii sæcunditatem ornabant præmiis. Pœne ἀγαπίη, ὀλιγαίη, & χαρογαίη. LANGLÆUS notatus. V. Thebanis ignominiosum videbatur, sine prole mori. VI. Germani absque spe præmiorum numerosæ proli studebant. Locus TACITI explicatus. Quid Germanis mediæ ævi das Hagestoltzen-Recht? VII. Romani jam ab origine urbis civitatem quam numerosissimam esse cupiebant. Cur Romulus tam amplam potestatem maritis & parentibus concesserit? VIII. An Numa Pompilius vel Tullus Hostilius auctor juris trium liberorum? Locus PLUTARCHI una mutata littera emendatus. Ejusdem Numæ lex de pellicatu, nec non de filio, qui uxorem duxerit, non venundando. IX. An libera re publica leges de calibatu latæ? Censorum circa calibes & orbos officium. Æs uxorium. Præmia parentibus a censoribus decreta. Adoptiones veterum fraudulenta. Præmia censorum qualia? Metelli oratio censoria ab Augusto repetita. X.

X. Julii Cæsaris liberalitas erga parentes . XI. Romani & extra ordinem benefici in eos , qui liberos sustulerant . Servi ob numerum liberorum manumissi . Bona ob liberorum numerum haud publicata . Status liberorum ex incestis nuptiis editorum confirmatus ob parentum fecunditatem . Ad π ο ε δ ε ι ο ν in ordine decurionum profuit numerosa proles . XII. Cur Romani tot præmia πολυτελεία & pœnas celibatus & orbitatis invenerint ? Expediatne rei publicæ , civitates esse quam numerosissimas ? Romana res publica ad bellicam potentiam comparata . Eadem utebatur milite lecto . Romani a nuptiis abhorrebant , partim ob mores feminarum perditissimos , partim ob vagas , quibus delectabantur , libidines , partim ob pinguis-
 sima orbitatis præmia . Hæc causæ lata etiam legis PAPIÆ POPPÆÆ .

Finis legis PAPIÆ POPPÆÆ de maritandis ordinibus is præcipue fuit , ut fecunda essent civium Romanorum matrimonia , & urbs tot bellis exhausta civilibus maxima civium multitudine in posterum adflueret . Id consilium non solum Augustus præse tulit , sed & complura veterum testimonia produunt . CELSUS (a) sane noster hæc legem SOBOLIS PROCREANDÆ CAUSSA institutam , atque hinc utilem esse , ait , rei publicæ . Eundem finem indicat HORATIUS , (b) dum de lege Julia , paullo post in Papiam Poppæa transfusa , canit :

*Divæ , producas sobolem , patrumque
 Prospere decreta super jugandis
 Feminis , PROLISQUE NOVÆ FERACI
 Lege marita .*

Et

(a) L. 64. D. de condit. & (b) Epod. 18. v. 17.
 demonstrat.

Et paucis interjectis: (a)

*Di probos mores docili juventa,
Di senectuti placidam quietem,
Romula genti date rem PROLEMQUE,
Et decus omne.*

Denique SOZOMENUS, (b) incidens in legem Papiam Poppæam: Εδενωσ, inquit, πᾶσαν τὴν νόμον οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖσι, ΠΟΛΙΑΝΘΡΩΠΟΝ ἔσεισθαι πρὸς Ῥώμην καὶ πρὸς ὑπηκόων ὀνόμασι: *tulerant istam legem veteres Romani, POPULOSAM & HOMINIBUS AFLUENTEM esse cupientes urbem, subjectasque Provincias.* Quæ quum ita sint, paullo altius repetendæ sunt prolificæ hujus legis rationes, & cur cum aliæ res publicæ florentissimæ, tum Romana in primis de amplificando civium numero tam sollicitæ semper fuerint, accuratius hoc capite explicandum.

I. Gentibus tantum non omnibus, quarum civitates vel ad bellum ac militiæ gloriam, vel ad proferendos imperii fines, vel ad opes quam maximas accumulandas erant comparatæ, antiquissimum fuisse animadverto, ut urbes ac provincias quam populosissimas haberent. Quin & Hebræi, ab his olim studiis alienissimi, nihil reliqui faciebant, ut gens sua aliis vicinis multitudine antecelleret, exitusque comprobaret divinum oraculum, quod Abrahami posteros & stellas & arenam maris numero superaturos prædixerat (c). Eum in finem multa sanxerunt, ab aliarum gentium institutis alienissima. Primo enim quum ipsa recta ratio doceat, obligari quidem homines ad ineundum matrimonium, sed per modum præcepti agentis, quod nec singulos necessario, nec quovis tempore, sed eos, quibus commodæ conditionis sit copia, obstringat: Hebræi, teste JOANNE SEL-

DENO

(a) *Ibidem* V. 45.

(c) *Genes.* 13. 16. 15. 5.

(b) *Hist. eccl. Lib. 1. cap. 9.*

DENO, (a) longe aliter composuere rationes, suisque serio inculcarunt, præcepto illo divino: (b) וְרבו בְּרֵו: *crescite ac multiplicamini*; omnes masculos teneri, nec quemquam, qui ante annum vigesimum uxorem non duxerit, excusari, nisi aut assiduo rerum divinarum studio acrioris libidinis stimulos redundat, aut naturæ errore impar sit procreationi liberorum. Addebant, qui uxori superstes, prolem utriusque sexus, ejusque integri, (liquidem spado aut filia sterilis non proderant,) nondum sustulisset, cum divino isti præcepto non videri satisfecisse. Quin semper, nondum effœta ætate, unumquemque hac lege teneri existimabant, quamdiu in prole sexus alteruter deesset, neque excusari, qui vetulam, aut sterilem, eamve, quæ per ætatem muliebris patientiæ legem accipere non posset, domum duxerit, nisi superinducat fœcundam. Alii Hebræorum magistri, uti refert LEO MUTINENSIS, (c) tam late interpretabantur divinam istam sanctionem, ut nec ei, cui utriusque sexus proles domi erat, vacationem concederent, si per ætatem corporisque vires cum femina consuescere posset. Quare & hoc in veterum scitis esse ait R. ELIEZER: (d) לֹא אִשָּׁה אִינוּ אִדָּם בִּל אִדָּם שְׂאֵץ: *quemlibet hominem, cui non sit uxor, non esse hominem*: itemque: (e) שְׂאֵץ צֹוֹסֵק בְּפִרְיָהּ כְּאִילוֹ שׁוֹפֵךְ דָּמוֹ: *quicumque negligat præceptum de multiplicando humano genere, habendum esse veluti homicidam*. His ergo doctrinis imbuebant docilem juventutem, has illi inculcabant regulas, non alio profecto consilio, quam ut civibus ad matrimonium incitatis, quam populosissimam haberent rem publicam.

Ne vero id officium soli cujusque virtuti ac pudori

(a) De jur. nat. & gent. secundum disc. Hebr. l. 5. c. 3.

(b) Gen. 1. 28.

(c) de rit. Hebræor. p. 4. c. 2.

(a) Gamara Bab. ad tit. Jambimotb. col. 5. f. 63.

(e) Berezsch. rabba par. 34.

dori relictum videretur: illis quamdam veluti ignominia notam inurere haud dubitabant, qui vel a nuptiis abhorrebant, vel numquam prole locupletaverant rem publicam. Cælibes sane & ἀγάμους omnes illis ex magistrorum scitis homicidarum loco fuisse, modo vidimus. Ex ipsis vero sacris litteris constat, maximum e sterilitate sua dolorem cepisse feminas sanctissimas, Saram, (a) Rebecam, (b) Rachelem, (c) Hannam; (d) lætas autem lætitiis omnibus veluti triumphasse, quum enixæ essent liberos. Ipsa Elisabeth, quum jam grandis natu uterum singulari atque inusitato Dei beneficio intumescere sentiret, quamdam inde capiebat voluptatem, quam lætabunda exclamabat venerabilis canitie puerpera: (e) Οὐπομοι πεποίηκεν ὁ Κύριος ἐν ἡμέραις, αἷς ἐπέιδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδος μου ἐν ἀνθρώποις: ita mihi fecit dominus hoc tempore, quo ad me respexit, ad tollendam ignominiam meam inter homines. Tanta videlicet erat sterilitum, orborum, cælibum ignominia, ut ipse Deus maximam Israelitis minatus temporum calamitatem, futurum tunc esse prædicat, ut septenæ feminæ viri unius ambientes nuptias, nec alimenta sibi nec vestes stipulentur, tantum ne maximam illam cælibum sterilitumque ignominiam sustineant diutius (f).

Quemadmodum ergo hæc omnia eo comparata erant, ut eo magis a cælibatu ac orbitate abhorrerent Hebræi: ita & præmia quædam novellis maritis proposuerat summus legislator, annuam nimirum munerum militarium vacationem. (g) Accedebat, quod magno in honore essent numerosæ proles parentes, laudibusque ornarentur a popularibus suis, quibus subinde in ore erat vetus, quod MOSES MAIMONIDES (h) servavit,

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.

D

ada-

(a) Genes. 16. 1. 2.

(b) Genes. 25. 21.

(c) Genes. 30. 1. 23.

(d) I. Sam. 1. 6. 10. 11.

(e) Luc. 1. 25.

(f) Jes. 4. 1.

(g) Deut. 20. 7. 25. 5.

(h) Halach. ischoth. cap. 15.

adagium: כִּי־יִשְׂרָאֵל כִּאִילוֹ בְנָה יוֹלְדֵהוּ וְנִפְשָׁא דְקָמָא
quicumque adjecerit animam unam Israeli, quasi mundum edificat.

II. Sed & aliis per orientem gentibus curæ cordique fuit ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑ: in primis autem Persis, qui quum de amplificando regno, proferendisque imperii finibus assidue cogitarent, satis animadvertentibus, nunquam se potituros oriente, nisi quam numerosissimos educerent exercitus. Hinc & omnes, qui prole locupletaverant rem publicam, multis luculentisque præmiis ornabant. Testis est NICOLAUS DAMASCENUS: (a) Ἀθλα, inquiens, λαμβανούσι περὶ βασιλέως ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ: quibus NUMEROSA PROLES est, ἢ ΠΡÆMIUM eo nomine a rege ferunt. Et paullo plenius STRABO: (b) Γαμοῦσι δὲ πολλὰς καὶ ἅμα παλλακὰς τρέφουσι πλείους ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ Χάριον. Τιθέασι δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ΑΘΛΑ ΠΟΛΥΤΕΚΝΙΑΣ κατ' ἕπος: Ducunt uxores complures, & multas pellices alunt MULTIPLICANDE SOBOLIS gratia. Reges quotannis PRÆMIA proponunt iis, qui plures filios progenuerint. Similia jam observavit HERODOTUS, (c) qui plures filios progenuerint, non adscribo.

III. Haud absimile Græcorum institutum fuit, de quibus MUSONIUS apud STOΒÆUM: (d) Νομοθετα ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἔπαξαν γέρα καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ πῶν ἀπαίδων ΕΠΙΖΗΜΙΟΝ κατέστησαν: legumlatores utriusque sexui numerosa proles PRAEMIA, POENAMQUE sterilitatis statuerunt. Saltim Athenienses, quantum fuerint πολυπαίδιαι studiosi, vel inde patet, quod si quando ob cladem bello acceptam luemve pestiferam justo minor videretur civium numerus, πολυγυνῶν impetrare civibus non dubitarint. Quamvis enim a Cecropis temporibus invaluisse, ut nemo Athenis binas eodem tempore uxores haberet: non tamen ignotum est

(a) Excerpta Peiresch. p. 522.

(b) Lib. XV. p. 733.

(c) Lib. I. cap. 135.

(d) Serm. LXXIII.

est psephisma extra ordinem factum : διὰ τὸ λεπτανδρῶν συναρξῆσαι τὸ πλῆθος , γαμῆν μὲν τὴν ἄσυν , παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας : ne homines deficerent , atque ut multitudo succresceret , unam quidem & legitimam uxorem ducendam , liberos vero etiam ex alia suscipiendos . (a) Hinc fama tenet , ipsum Socratem , virum continentissimum , præter Xanthippen , & cum Myrthu consuefse , ὅτι συγκεχωρημένον κατὰ ψήφισμα πῶτο ἐγένετο τότε , διὰ σπάνιν ἀνθρώπων , quod plebescito id tum concessum fuerit ob civium raritatem . (b) Idem memoriæ proditum de Euripide , quod quamvis muliebri genus omne perosus , duas tamen simul uxores duxerit , quia id decreto , ab Atheniensibus facto , jus esset . (c) Idem Athenienses & pœnis coercebant cælibatus orbitatisque studium , & DINARCHO (d) teste , nec oratores , nec belli duces capeffere patiebantur rem publicam , nisi liberos sustulissent . Quin & singularem adversus cælibes invenerant γραφήν , vel accusationem publicam , quam τὴν ἀγαμῆ γραφήν adpellatam esse , tradit in onomastico JULIUS POLLUX . (e)

IV. Lacædemonii quoque , bellicæ virtutis studiosissimi , & præmia numerosæ prolis , & pœnas cælibatus invenerant . De illis AELIANUS : (f) Νόμος ἐστὶ τοῖς Σπαρτιάταις , τὸν παρασχόμενον υἱὸς τρεῖς , ἀτέλειαν ἔχειν φρερᾶς , τὸν δὲ πᾶσῶν τῶν λειτουργιῶν ἀφεῖσθαι : lex est Spartanis , ut qui tres filios suppeditarit rei publicæ , ab excubiis liber esset ; qui vero quinque , ab omnibus muneribus publicis vacationem haberet . Idem fere refert ARISTOTELES , (g) nisi quod hic immunitatem etiam quatuor liberorum parentibus concessam esse scribit . En ejus verba : Ἐστὶ αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γενήσαντα τρεῖς υἱὸς ἀφρερον εἶναι , τὸν δὲ τετραραὺς ἀτελεῖν : lex illis est ,

D 2

ut

(a) Petit. L. Att. LVI. tit. 1.

(e) Lib. VIII. cap. 6.

(b) Athen. Lib. XIII. p. 556.

(f) Hist. var. Lib. 6. cap. 6.

(c) Gell. Lib. XV. cap. 20.

(g) Polit. L. 2. cap. 9.

(d) Invect. in Demosthen.

ut qui tres genuerit liberos, ab excubiis; qui QUARTUOR, penitus immunis sit. At tanto gravius animadvertentur in eos, qui vel numquam duxissent uxorem, vel iusto tardius, vel indignam eo vitæ confortio duxissent. Hinc quum JUL. POLLUX (a) paullo ante laudatus, inter reliquas Atheniensium accusationes etiam τῆς ἀγαμίου γραφῆς meminisset: statim subiicit. Παρα δὲ Λακεδαιμονίως καὶ ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, καὶ ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ: apud Lacedæmonios autem & sero initi matrimonii, & male conciliati, accusationes proditæ sunt. Et ARISTON apud STOBÆUM: (b) Σπαρτιατῶν νόμος πᾶσι ζυγίαι, τὴν μὲν πρῶτην ΑΓΑΜΙΟΥ, τὴν δευτέραν ΟΨΙΓΑΜΙΟΥ, τὴν τρίτην καὶ μέγιστην ΚΑΚΟΓΑΜΙΟΥ: Spartanorum lex pœnam statuit, primam NON DUCENTI uxorem, alteram SERO DUCENTI, tertiam denique ac gravissimam MALE DUCENTI. Qualia fere & apud PLUTARCHUM (c) legimus.

At quales illæ ἀγαμίου, ὀψιγαμίου, & κακογαμίου pœnæ? & quo jure animadverti potuit in eos, qui malis avibus injerant matrimonia? *Hocine cuiquam vitio dabitur*, inquit ZACH. HUBERUS, (d) quod a fato pœndet, & prudentissimum quemque fallit? *cujus lege immobilis rerum humanarum ordo feritur?* Quare conjicit cum PLUTARCHO, κακογαμίου pœnam viguisse potissimum adversus illos, quibus in conditione quaerenda virtus postponeretur numis, quique mallent beatam, hoc est, bene dotatam & nummatam ducere uxorem, quam ingenuam, liberalem, sine mala fama, bonam, bonis prognatam: idque illustrat egregio severitatis publicæ exemplo, quod eodem loco, quo κακογαμίου pœnæ meminit, refert PLUTARCHUS. Lyfandri filix, patre superstite, multorum fuerant spes invidiosa procorum. Sed hi, quum Lyfander dece-

(a) Onomast. *ibid.*(b) *Serm.* 73.(c) *Lyfand. ad. sub fin.*(d) *Dissert. jurid. philol. Par.* 2. *diff.* IV. *cap.* 1.

cedens pauperes reliquisset, turpiter eluserant speratas virginum nuptias, pecunia ideo mulctati a Lacedæmoniis, quod dotem virtuti prætulissent. & quem divitem rati coluerant, eum virum bonum, paupertatis argumento compertum, deseruissent. Enimvero si mulctam his dixerunt Lacedæmonii, egregie falsi sunt ARISTON & PLUTARCHUS ipse, dum pœnam κακογαμίου, μεγίστην, id est, maximam & pœnis ἀγαίου & ὀλιγαμίου acerbiorē fuisse, tradiderunt. Calibes enim PLUTARCHUS (a) refert, in gymniciis ludis spectaculo exclusos, per hiemem vero nudos circumire iussos forum, carmenque in se compositum canere. De iis vero, qui serius animum adjecerant nuptiis, ATHENÆO (b) teste, ita decreverant Lacedæmonii, ut festo quodam die a mulieribus circa aram tracti verberibus cæderentur. Quem locum ATHENÆI, quod obiter moneo, perperam cum PLUTARCHI testimonio committit vir doctissimus, JAN. LANGLÆUS, (c) quasi iis auctoribus parum inter se conveniret, quum tamen alter de ἀγαίου, alter de ὀλιγαμίου pœna manifesto loquatur, & hinc rationem subnectat ATHENÆUS, ἵνα τὴν ἐκ τῆ πράγματος ὕβριν φεύγοντες, φίλος ὀρφῶσι τε καὶ ΕΝ ΩΡΑΙ προσίωσι τοῖς γάμοις: ut indignitatem ejus contumelia perosi liberos ac prolem tollere cuperent, & TEMPESTIVE sese adjungerent uxoribus. Quis vero non quantamcumque maluisset exsolvere mulctam, quam tantam ignominiam subire! Quare κακογαμίου pœna locum videtur habuisse, non solum si quis dotem prætulisset virtuti, sed quotiescumque quis contra leges nuptiales Lycurgi, quem curiosissime περὶ ἀπειροποιίας egisse XENOPHON (d) observat, uxorem duxisset, nec corpore robustam, nec ætate florentem, nec indole generosam. Harum enim in primis rationem haberi voluit ab iis, qui Spar-

D 3 tæ

(a) Lycurg. extr.

(c) Or. semestr. Lia. X. c. 1.

(b) Lib. 13. pag. 555.

(d) De re publ. Laced. c. 1.

tæ uxores essent ducturi, uti latius exposuit laudatus XENOPHON. Quicumque ergo vel pusillas & tenues, vel vetulas, vel vitiis omnibus contaminatas sibi junxerant, κακογαμίου incurrebant pœnas, quæ quales fuerint, veteres quantum memini, non referunt.

V. Thebanorum instituta non admodum nota sunt. Apud eos tamen non minus, ac apud reliquos Græcos ignominiosum fuisse, nullos ex se relinquere liberos, argumento est dictum Pelopidæ objurgantis Epaminondam, *tamquam male in eo consulentem patriæ, quod liberos non relinqueret.* (a) Quin quum idem vir fortissimus apud Mantineam ex vulnere occumberet, lacrymabundus adstans amicus, teste DIODORO SICULO, (b) dixit: ὅτι πελευστῆς ἀτεκνός: *itane sine liberis decedis?* Quamvis autem & Pelopidæ, & amico responderet Epaminondas; Μὰ Δία μὲν, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τὴν τε ἐν Λεύκτροις νικην, καὶ τὴν ἐν Μωυπηεῖα: *non per Jovem, sed filias duas; victoriam Leucltricam & Mantinensem, post me relinquo;* satis tamen vel inde adparet, parum honorificam Thebis fuisse orbitatem, maleque illum consulere visum esse rei publicæ, qui liberis ex se natis civitatem non reddidisset frequentiore. Obiter moneo, Pythagoram quoque videri posse cælibatum damnasse, siquidem ei inter alia ab adversariis objectum esse ait JAMBlichus, (c) statuisse illum τοῖς ἀγάμοις πολεμεῖν, *calibes esse odio prosequendos.* Sed verba: ὡς ἀρχηγοῖς γεγονόσι τοῦ κλήρου, *satis ostendunt, legendum esse τοῖς κνύμοις πολεμεῖν, cum fabis bellum gerendum esse,* uti acutius AR CERIO vidit doctissimus KUSTERUS.

VI. Germanis quoque curæ fuit numerosa proles, quamvis nulla spe præmiorum ad faciendas nuptias, pro-

(a) Nep. Epamin. cap. 10.

(b) Lib. 15. cap. 87.

(c) De vit. Pythag. segm.

procreandamque sobolem plectis. Et ita intelligendus TACITI (a) locus, quem vulgo non satis capiunt interpretes: *numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur: plusque ibi BONI MORES valent, quam alibi BONÆ LEGES*: Contendit inter se auctor præstantissimus Germanorum Romanorumque mores, & uti toto fere illo libello ea potissimum, in quibus a perditissimis Romanorum moribus Germanici discrepabant; eleganter exponit: ita & hic similis plane occurrit σύγκρισις. Solebant Romani liberorum numerum finire. Vel uno suscepto filio, repudiabant uxorem, ne plures nascerentur. Si ob rem domi angustam incommodum videretur, plures tollere, vel recens natos exponere, vel antequam nascerentur, ipsum fatum, propinata uxori potione, nefarie elidere, nulli erat religio. Quum porro maximum Romæ esset orbitatis pretium: etiam *singulos sæpe filios*, uti PLINIUS (b) conqueritur, *graves faciebant illa orbitatis præmia*; nec dubitabant quidam odia filiorum simulare, ejurare liberos, & orbitatem manu facere, (c) tantum ut multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta, prompta & obvia haberent. (d) Sic Romani: an & apud Germanos hujusmodi quid auditum? Minime vero, *numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare flagitium habebatur*. Liberos quærebant, solis incitati naturæ stimulis, non quot volebant, sed quot ex justo sequebantur matrimonio. Quo numerosior soboles, quo plus propinquorum, & affinium: eo gratior senectus, nec ulla ibi orbitatis prætia. (e) Tantum ergo abest, ut eos liberorum tæduerit frequentia, aut solitudinem domi facere voluerint, ut potius præclarum pulcrumque visum sit,

D 4

cives,

(a) De morib. Germ. c. 19.

cap. 19.

(b) Lib. IV. epist. 15.

(d) Tacit. Annal. L. 15. c. 19.

(c) SENECA consolat. ad Mar.

(e) Id. de moribus Germ. c. 20.

cives, sui similes atque ex se natos, quamplurimos, relinquere rei publicæ. Primum hoc inter Romanorum Germanorumque mores discrimen: jam & alterum sequitur. Labente paullatim Romanorum disciplina, ipsi mores desidentes primo, deinde magis magisque lapsi, postremo ita ire cœperant præcipientes, ut nec vitia sua, nec remedia pati possent. Quare & lege Julia & Papia, torque propositis pœnis & præmiis vix eo poterant adduci, ut uxores liberorum quærendorum causa ducerent. Contra Germani, non peregrinis artibus, sed tetrica ac tristi majorum disciplina instructi, suoapte ingenio animum temperabant virtutibus, suaque sponte liberis procreandis operam dabant. Ita *plus apud eos valebant BONI MORES*, nulla libidine ac luxu polluti, *quam alibi*, puta Romæ, *BONÆ LEGES*, id est, Julia & Papia, quantumvis sapienter scriptæ, quantumvis necessariæ rei publicæ. Vere ergo TACITUS, quod ab aliis non video satis observatum, legem Papiam Poppæam in mente habuit, ostenditque, Germanos, quamvis nulla lege novæ feraci prolis instinctos, numerosæ tamen sobolis studiosissimos fuisse.

Medio tamen ævo & de cælibatus pœnis cogitare cœperunt Germani, invaluitque consuetudo, ut masculis, qui cælibes vel ad sexagesimum, vel ad quinquagesimum ætatis annum (neque enim ea in re provinciæ omnes iisdem moribus utuntur) pervenissent, vel amissa uxore vota secunda per triginta annos distulissent, nec non feminis, quæ qualvis nubendi conditiones adspernatæ, virgines vel viduæ permansissent ad senilem ætatem, nec testamentum condere, nec bona a se acquisita inter vivos mortisve causa donare, jus esset, sed ea post eorum excessum caduca fierent, & a fisco occuparentur. Quod jus in provinciis Brunsvicensibus, Palatinis, aliisque quibusdam etiamnum viget,

voca-

vocaturque Germanis *das Hagestoltzen-Recht*. (a) Sed quum de ejus juris origine atque indole copiosius egerimus in ANTIQUITATIBUS JURIS GERMANICI, quas propediem in Germania prælo exituras confidimus: plura hic addere nihil attinet.

VII. Ut ergo demum ad ipsos Romanos progrediamur, etiam hi, quum sibi nulla re magis, quam exuberante civium multitudine, opus esse intelligerent, nihil fecerunt reliqui, ut cives ad ducendas uxores procreandosque liberos præmiis pœnisque propositis adducerent. Ipsi Romulo, conditori urbis, eam rem curæ fuisse, his verbis indicare videtur apud DIONEM (b) Augustus: Ἦν μὲν γὰρ ἔδὲ πρόσθεν ἔξόν ἀμελεῖν τισὶ παιδοποιίας καὶ γάμων καὶ γὰρ Αἴτ' Ἀρχῆς εὐθύς ἀματῆ πρώτῃ τῆς πολιτείας καταστάσει ἀκρωβῶς περὶ αὐτῶν ΕΝΟΜΟΘΕΤΗΘΗ: & quidem neque ante me cuiquam permissum erat, conjugium ac sobolem negligere, quum INITIO, sub primam rei publicæ constitutionem, ea de re diligenter sit LEGIBUS CAUTUM. Sed quum singularis cujusdam legis, qua Romulus aut præmia constituerit parentibus, aut pœnis cælibatum orbitatemque coercuerit, nec vola, nec vestigium apud veteres exstet: procul omnino dubio Augustus reliquas Romuli leges, quibus veluti aliud agens cives ab orbitatis studio avertit, in animo habuit. Dum enim iste urbis conditor maritis omnem in uxores potestatem concessit, hasque in eorum manu ac mancipio esse iussit, (c) dum penes viros non solum imperium domesticum, sed & ipsum jus vitæ ac necis esse voluit, (d) dum denique

(a) SCHOTTEL. *de var. jur. Germ.* c. 1. BESOLD. *Thesaur. pract.* pag. 352.

(b) *Lib. 3. pag. 576.*

(c) GELL. *lib. 17. c. 6.*

(d) DIONYS. HALIC. *lib. 2. cap. 26.*

niq̄ue & patrum Romanorum potestatem in liberos majorem, quam usquam terrarum, esse permisit: (a) procul dubio id egit præcipue, ut civibus suis, tanto cum imperio præfuturis familiæ, eo minus molestum videretur, ducere uxores, liberosque quam plurimos procreare.

(Nec alium sibi proposuerat urbis æternæ parens, quum, teste DIONYS. HALICARN. *Lib. II. cap. 15.* necessitatem civibus imponeret educandi omnem virilem prolem, & e filiabus primogenitas, vetaretque ullum foetum trienni majorem necare, nisi si quis infans mutilus aut prodigiosus in ipso statim partu adparuisset. Hunc enim solum exponere licebat per legem Romuli, dummodo eum insignitum & monstrosum judicassent quinque vicini proximi. Quumque Romulus reliquas femellas exponi concederet, & contra mulctam, immo & dimidiæ bonorum partis publicationem intermineretur eis, qui masculum exposuissent: quis dubitet quæso, quin ea lex ad locupletandam civibus urbem cum maxime fuerit comparata?)

VIII. Successores Romuli, quemadmodum non unum sibi omnes eundemque imperii finem proposuerant: ita nec eodem studio de amplificando civium numero laborabant. Ad Numam Pompilium juris trium liberorum originem referre videtur PLUTARCHUS: (b) sed videtur tantum. Ait equidem: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐστὶ καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ξεῖναι ἐπάτρως, καὶ τὰλλα πράττειν αἰεὶ προσαίτε διαύχοντας, ὡς περ ΤΡΙΠΑΙΔΕΣ: tribuit virginibus Vestalibus ingentes honores, inter quos testamenta vel superstite patre nuncupandi jus, & sine tutore liberum suarum rerum arbitrium, ut quibus TRES SUNT LIBERI. Sed cave credas, hæc omnia

(a) §. 2. *Inst. de patr. potest.*(b) *Num. pag. 66.*

omnia a Numa esse. Multa, quæ ibi privilegiis virginum Vestalium accenset PLUTARCHUS, iis postremis demum rei publicæ temporibus concessa sunt, veluti jus licetore utendi sub triumviris, (a) jus sine tutoribus res suas administrandi, vel, uti PLUTARCHUS vocat, jus trium liberorum sub Augusto. (b) Quare aut JO. RUALDO (c) credendum, Plutarchum in re, tunc omnibus notissima errasse, aut, quod creditu facilius, locum illum in mendo cubare oportet, vel una mutata littera, facile integritati suæ restituendum, si pro ἀπέδωκεν legas ἀπέδωκων, ut sensus, sit: πρὸς δὲ μεγάλας ἀπέδωκων ἱεροῖς παρθένοις; tribuerunt vero (Romani) multos honores virginibus sacris. Sollemne enim est PLUTARCHO, hoc modo narrationibus suis subjungere, quæ posteri circa eam rem instituerint. Sic quum retulisset, (d) Camillo vadimonium deferenti irrogatam esse mulctam quindennum millium æris, statim addit: ὁ γὰρ πρὸς ἀργυρίας λόγον χιλιάσι δράμασι καὶ πεντακόσια. Ἀσσαρίων γὰρ ἴην τὸ ἀργυρεῖον, καὶ τὸ δεκάχαλκον ἕως ἐκαλεῖτο δηνάριον: quæ summa (nunc, posteris temporibus) nummi argentei facit denarios sesquimillenos. Asses enim x. efficiebant argenteum, & deni æris denarius vocabantur. Camilli enim ætate nummum argenteum nondum signatum fuisse, non ignorasse videtur PLUTARCHUS. Immo & in ipsa Numæ vita, (e) enarrata pontificis maximi origine, inquit, ἐν δὲ, inquit, καὶ τῶν παρθένων ἐπισκοπος: insuper virginum Vestalium custos erat; non tempore regum videlicet, sed iis jam exactis, uti jam capite primo docuimus. Quibus observatis, multorum profecto errorum absol-
ves

(a) DIO. L. 47. pag. 338.

V. pag. 74.

(b) Idem L. 56. pag. 578.

(d) Camill. pag. 135.

(c) Animadvers. in Plutar.

(e) Num. pag. 66.

ves PLUTARCHUM, quorum passim eum coarguunt viri docti. Quemadmodum ergo, ut e diverticulo in viam redeamus, jus trium liberorum Numæ tribui non potest: ita & illos sua opinione falli dixeris, qui ejusdem originem a Tulli Hostilii lege, de tergeminis lata, cum KIRCMAYERO (a) & JANO VINC. GRAVINA (b) repetunt. Quamvis enim auctor sit DIONYSIUS HALICARNASSENSIS, (c) regem illum ob memorabile Horationum tergeminum facinus ad populum tulisse, οἱς γένωνται τριδύμοι παῖδες, ἐκ τῆ δημοσίας αἰς τριοφίας παιδῶν χορηγείσθαι μέλει ἡκτι, ut nati tergemini, donecum puberes sunt, de publico alerentur: jus tamen liberorum non ad tergeminos, sed ad trium liberorum parentes pertinuit, nec facultatem his dedit, alimenta e publico petendi, sed cum aliis privilegiis ac commodis, quæ infra recensimus, fuit conjunctum. Denique illa Tulli Hostilii lex nequidquam sancit, quod ad amplificandum civium numerum ullo modo pertinere videatur.

Potius huc referenda videntur, quæ Numa de pellicibus ab ara Junonis arcendis, deque filiis, qui jussu patrum uxores duxerant, non vendendis sanxisse dicitur. Prior lex, quam FESTUS (d) servavit, talis fuit: PELLEX ASAM JUNONIS NE TAGITO, SEITAGIT, JUNONEI CRENEBIS DEMI-SEIS ACNOM FEMINAM CÆDITO. De posteriore agunt PLUTARCHUS (e) & DIONYSIUS HALICARNASSEUS, (f) quorum hic verba ipsa legitima ita Græce expressit: Ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχαρήσθαι γυναῖκα ἀγάγεσθαι, κοινῶν ἐσομένην εἰρῶν τε ἡ χρημάτων κατὰ τὸ νόμον, μηλέσιν τὴν ἐξουσίαν ἔχει τῷ πατρὶ, ΠΩΛΕΙΝ τὸν υἱόν: si pater filio concesserit uxorem ducere, quacum sacra & bona secundum leges communicet, patri posthac filium VENUNDANDI jus ne esto. Utra-

(a) Diff. ad leg. Pap. Popp. §. 19.

(b) De legib. & Scris. §. 48.

(c) Lib. 3. cap. 28.

(d) Fest. voca pellex.

(e) Numi. pag. 71.

(f) Lib. 2. cap. 28.

Utraque lex ad commendandas nuptias, injiciendumque civibus liberos quærendi studium comparata fuisse videtur. Quod enim ad priorem attinet, ea pellices aram Junonis tangere vetuit, eidemque, si tetigisset, imposuit necessitatem, sacrificium *διαλλαπτικόν* Junoni offerendi, quo & leves mulierculæ istius ignominia periculo a maritorum alienorum amplexibus cohiberentur, & femina honestæ, hoc pellicum metu liberatæ, tanto lubentius nubèrent, vitamque cum viris eo jucundiorē transigerent. Juno nuptiis præesse credebatur, eoque DOMIDUCÆ, ITERDUCÆ, JUGÆ, ZIFIAS, CINXIÆ, LUCINÆ, PATULCÆ, & aliis hujus modi cognominibus celebrata, de quibus erudite THOM. REINESIUS. (a) Cui quum rem divinam facere novæ nuptæ, interque sacrificandum, more majorum, aram tangere solerent: *tangere aram Junonis*, idem est, ac nubere vel convenire in manum. Itaque Numa nuptiarum spem omnem incidit feminis, quæ semel viro alieno succubuerant, nisi Junoni loco læti istius ac nuptialis sacrificii, *crinibus demissis*, & composito ad luctum habitu, *διαλλαπτικῶν* offerrent, a quo forsitan femina, quibus adhuc pudoris quidquam inerat, non minus abhorrebant, quam ab alia quacumque ignominia.

Eum sibi finem Numa, quum alteram legem ferret, proposuerat. Solebant adolescentes vel ideo abhorre a nuptiis, ut, dum ferret ætas, vaga Venere animum oblectarent. Quam in rem notum illud TERENTII: (b)

Omnes, qui AMANT, graviter, sibi dari uxorem ferunt.

Ut ergo filii familias ex meretricum depulsi amplexibus, eo lubentius uxores ducerent: hoc privilegio eos pellexit Numa, certo persuasus, eos libidini antelatuos honestas nuptias, quibus magno illo servitutis

(a) *Inscript. Class. I. 33. 34. Andr. act. I. scen. 11. v. 20.*

tutis periculo, in quod eos tetrica lex Romuli con-
jecerat, liberatum iri intelligerent.

IX. Abrogato regibus imperio, idem egisse sena-
tum populumque Romanum, ut matrimonia quam
fœcundissima essent, testis iterum est apud DIONEM
(a) Augustus. Commendaturus enim ordini equestri
nuptias: καὶ μετα πῶπο, inquit, πολλά καὶ τῇ βουλῇ καὶ τῷ
δήμῳ ἰδοῦσεν, ἃ περιττὸν αὐτῷ εἶναι καταλέγειν: multa de-
inde eadem de re senatus populusque statuit, quæ re-
censere supervacuum esset. Utinam vero ea majorum
instituta retulisset. Omnium enim illorum legum &
senatus consultorum ipsa quoque memoria evanuit:
(Nisi quod earumdem legum meminisse etiam vi-
detur DIONYS. HALIC. Lib. 9. cap. 27. Dum enim fa-
bulam de tot Fabiis semel occisis erudite refellit,
hoc inter alia argumenta utitur: ὁ γὰρ ἀρχαῖος ἀν-
τῶν νόμος γαμεῖν τε ἠνάγκαζε τῶς εὐῆλικίας, καὶ
τὰ γεννώμενα ἅπαντα ἐπάναγκες, τρέφειν. ὃ ἔκ αὐ-
τῶν δὴ τε κατέλυσαν οἱ Φάβιοι μόνοι, πεφυλαγμένον
ἄλλα τῆς ἐαυτῶν ἡλικίας ὑπὸ τῶν πατέρων: nam
prisca lex cogebat eos, qui per atatem possent, uxores
ducere, & ut omnes liberos susceptos educarent, necesse
erat. Quam legem diligenter usque ad atatem suam a
majoribus servatam, haudquaquam soli Fabii contem-
psissent.) LIVIUS (b) inter reliqua blandimenta, qui-
bus, imminente cum Porfenna bello, patres plebem
in officio continuerint, & hoc refert: portorii quoque
& tributis plebe liberata, ut divites conferrent, qui
oneri ferendo essent: pauperes satis stipendii pendere,
si LIBEROS EDUCARENT. Ex quo loco colligas, iis im-
munitatem a censu datam, qui prole rem publicam
locupletassent, adeoque errare, qui verbis PLUTAR-
CHI (c) idem referentis in contrarium sensum de-
fle-

(a) Lib. 56. pag. 576.

(c) Poplicol. pag. 103.

(b) Lib. 2. cap. 9.

flexis, illo patrum decreto orbos & viduos tributi onere levatos, scribunt. Ipse enim PLUTARCHUS de pupillis & viduis feminis loquitur: Ὀρφανῶν ποισὶ καὶ χήραις γυναίξιν ἀνεθείης τῆς εἰσφορᾶς: *pupillis feminisque viduis gratia facta tributi pendendi*. Quæ quidem non pugnant cum verbis LIVII.

Postea censoribus id datum negotii, ne cælibes esse paterentur: eoque pertinet sollemnis illa censorum quæstio: EX ANIMI TUI SENTENTIA, TU UXOREM HABES? cujus CICERO (a) & GELLIUS (b) meminere. Si quem ergo a nuptiis abhorreere animadverterent, eum notabant, mulctamque inferre jubebant ærario, quam ÆS UXORUM dictam fuisse, FESTUS (c) observat. Jam anno ab u. c. 400. M. FURIUS CAMILLUS & M. POSTUMIUS ALBINUS, censores, PLUTARCHO (d) teste, partim blande adpellando, partim Ζημίαις ἀπειλᾶτες, MULCTAM denunciando, viduis, quarum plurimas bella cum Volscis gesta fecerant, copularunt. Et VALERIUS MAXIMUS (e) addit, censores illos omnes, qui ad senectutem cælibes pervenerant, ÆRA, pœnæ nomine in ærarium deferre jussisse. Istam severitatem, quam καλὸν ἔργον, *eximium facinus* vocat PLUTARCHUS, quin & alii censores imitati sint, vix dubitandum videtur, maxime quum eam illis veluti primam legem ex veteri Romanorum disciplina scripserit TULLIUS: (f) CÆLIBES ESSE PROHIBENTO; & PLUTARCHUS (g) ex instituto describens censorum officia diserte & hoc adjiciat: ἔπε γὰρ ΓΑΜΟΝ, ἔπε ΠΑΙΔΟΠΟΙΑΝ πνός, ἔπε διαίταν, ἔπε συμπόσιον ὦοντο δεῖν ἀκφτον καὶ ἀνεξέταστον, ὡς ἕκαστος ἐπιθυμίας ἔχοι, καὶ προχειρέτεως:

ne-

(a) De oratore, l. 2. c. 259.

(e) Lib. 2. cap. 9.

(b) Lib. 10. cap. 20.

(f) De legib. l. 3. cap. 3.

(c) Voce: uxorium.

(g) in M. Porcio Cat. p. 345.

(d) in Camillo p. 129.

neque enim vel MATRIMONIUM, vel SOBOLIS PROCREATIONEM, vel quotidianum victum, vel convivium, solum ac liberum indagine, quæ cujusque libido & institutum sit, arbitrabantur prætermittendum.

Nec pœnis modo, verum etiam præmiis propofitis civibus liberorum quærendorum studium injicere studebant censores. Id enim clarissime adparet ex *P. Scipionis Africani*, censoris, habita ad populum oratione, ex qua hoc fragmentum servavit GELLIUS: (a) *animadvertimus, in oratione P. Scipionis, quam censor habuit ad populum, inter ea, quæ reprehendebat, quod contra majorum instituta fierent, id etiam eum culpasse, quod filius adoptivus patri adoptatori INTERPRÆMIA PATRUM prodesset.* Fuere ergo tum quædam sæcunditatis præmia, quæ & orbi ac steriles captantes, aliorum liberos, in fraudem legum adoptabant. Quod quamvis & iniquissimum esset, & majorum institutis adversaretur, eo tempore tamen lege aliqua haud videtur emendatum, siquidem ex TACITO (b) discimus, demum Nerone imperante, cautum esse SCto, ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici juvaret. Quare ex eo demum sic est, quod tradit ULPIANUS: (c) *adoptivi filii in numerum non proficiunt eorum liberorum, qui excusare parentes solent.* Ceterum qualia fuerint illa parentum præmia, hodie vix licet expiscari, nisi quod verosimile est, sicuti NOTARE dicebantur censores, quum senatorem ordine moverent, equiti adimerent equum publicum, plebeios vel in Cæritum tabulas referrent, vel eosdem facerent ærarios: ita præmia, ab iis decreta parentibus, in eo constitisse, quod alios honoratiori tribui adscriberent, alios donarent equo publico, alios in senatum adlegerent. Id enim colligere mihi videor ex LIVIO, (d) qui *L. Æmilium Paul-*

(a) *Lib. 5. cap. 19.*(c) *L. 2. §. 2. D. de vacat. 19*(b) *Annal. lib. 15. cap. 19. excusat. muner. (d) L. 45. c*

Paullum & Q. Marcium Philippum : censores, libertinos in quatuor urbanas tribus descripsisse, ait, præter eos, quibus FILIUS QUINQUENNI MAJOR ex senatus consulto esset. Inde enim palam est, censores in supplendis tribubus rusticis, utpote honoratioribus, eorum potissimum, qui, procreatis liberis, bene de re publica meruerant, rationem habuisse.

Magua ac vere censoria fuit *Q. Metelli* severitas. Is enim anno ab u. c. 622., uti est apud *Epitomatores* LIVII, (a) censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum quærendorum causa, exstititque oratio ejus, quam *Augustus Cæsar*, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora scriptam, in senatu recitavit. CENSERE alioquin est vocabulum senatorium. Rogati enim a consule utebantur formula: QUOD C. PANSA VERBA FECIT DE -- DE EA RE ITA CENSEO, uti pluribus exemplis demonstravit BARN. BRISSONIUS. (b) Neque tamen ea Metelli oratio in senatu, sed ad populum habita est, siquidem in fragmento elegante, quod existat apud GELLIUM (c) non patres scriptos, sed *Quirites* adloquitur. Consuevisse autem censores sub auspiciis magistratus ad populum de moribus concionari, paullo ante P. Scipionis exemplum ostendit. Ecquid vero profecerit Metellus, prævalido jam tum orbitatis studio, non liquet ex eorum temporum monumentis.

X. Hactenus censoribus ea res curæ fuit. At C. Julius Cæsar, & consul, de ea cogitavit. Auctor enim est SÆTONIUS (d) eum agrum Campanum divisisse extra sortem xx. millibus civium, quibus TERENTI PLURESVE LIBERI essent. Postea jam dictator, quum solitudinem urbis, civiumque raritatem ex ultimo censu intellexisset, denuo, teste DIONE, (e) πολυπαι-
Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. E δ'ας

(a) Lib. 59.

(d) Jul. cap. 20. Appian. de

(b) De form. L. 2. pag. 196.

bell. civil. l. 2. pag. 433.

(c) Lib. 1. cap. 6.

(e) Lib. 43. pag. 226.

Νῆας ΑΘΛΑ ἐπέδωκεν, iis, qui plures liberos sustulissent, PRÆMIA constituit. Sed de iis Julii Cæsaris atque Augusti consiliis, proximo capite commodior erit dicendi occasio.

XI. Jam id observare juvabit, adeo fecunditati favisse Romanos, ut iis, quibus numerosa proles obtigerat, præmia quædam, tametsi nulla lege constituta, extra ordinem decernerent. Primo enim, quum nulla lex fervos, quantumvis bene de dominis meritos, his invitis, liberaret, invaluisse tamen usu videtur, ut ancillæ, sæpius enixæ, in præmium fecunditatis manumitterentur. Saltim COLUMELLA (a) id inter præcepta rei rusticæ inculcat, loco hoc elegante, cujus mihi indicium a collega junctissimo, PETRO WESSELINGIO, factum esse, gratus profiteor: nos quidem aliquando juste dolentes, tam vindicamus, quam animadvertimus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumniantur magistrōs suos: ac rursus præmio prosequimur eos, qui strenue atque industrie se gerunt. Feminis quoque FÆCUNDIORIBUS, quarum in sobole CERTUS NUMERUS honorari debet, otium non numquam & libertatem dedimus, quum complures natos educassent. Nam cui TRES erant FILII, vacatio; cui PLURES, libertas quoque contingebat. Hæc enim justitia & cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio. (Et hinc fortassis tam frequenter libertatem ancillis datam legimus sub conditione, si ter peperissent. Exemplum Arethusæ est in L. 15. & L. 16. D. de stat. hom. nec non in L. 3. §. 16. D. de statu liber.)

Deinde boni principes, si quando in facinorosos paullo severius animadverterent, liberorum tamen numero inflexi ad misericordiam, vel mitiorem irrogabant pœnam, vel pupillis certe partem substantiæ paternæ, more majorum publicandæ, condonabant.

(a) Lib. I. cap. 8.

bant. De Hadriano sane refert DIO : (a) Εἰ τὲ πρὸν πέννα ἔχοντων ὀφλήσαν πάντες πὶ ἔδει, ἀλλ' ἔν πρός γε πὸν ἀριθμὸν πὸν παίδων κ' πὶς ἀμωρίας ὑπὸν ἑτεκουφίξεν : *ac si forte ii, quibus plures liberi suppetarent, condemnati erant : pœnas eorum PRO FILIORUM NUMERO mitigabat.* Quæ DIONIS verba egregie illustrat dignum Hadriano rescriptum, quod servavit PAULLUS : (b) *si PLURES FILIOS damnatus habeat, feruntur exempla, per quæ pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt. Sed & divus HADRIANUS in hanc sententiam rescripsit : favorabilem apud me causam liberorum Albini FILIORUM NUMERUS facit, quum ampliari imperium hominum adjectione potius, quam pecuniarum copia malim. Ideoque illis paterna sua concedi volo, qua manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint universa.* Quare dum SPARTIANUS (c) scribit : *liberis proscriptorum duodecimas bonorum concessit* : id de singulis liberis intelligendum erit. Plus uncia enim, immo aliquando universum bonorum assen πρὸς πὸν ἀριθμὸν πὸν παίδων eum liberis reliquisse, vel exemplum liberorum Albini evincit. (Ceterum ad bellissimam hanc L. 7. §. 3. D. de bon. damnat. duo adhuc observasse juvabit. Alterum, quod jam a viro summo, CORNEL. VAN BYNKERSHOEK, *Observ. Lib. 2. c. 16.* animadversum est, hanc benignitatem Hadriani adscribendam non esse legi Julix & Papiæ, cui illam LIPSIUS *Exerc. ad FACIT. Annal. Lib. 3. c. 25.* adscripserat, nec ulli alii juri ordinario, quod semper & ubique viguerit, sed privilegio principis humanissimi, quod ad exemplum trahi non solet. Alterum ad postrema istius legis verba, haud parum obscura, pertinet. Quid enim sibi volunt illa : *quæ manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint universa?* Vir summus, quem laudavi, illa emendat, sed, quæ est ejus modestia,

E 2

timi-

(a) *Excerpta Peiresc. p. 715.*(c) *Hadrian. Lib. 4.*(b) *L. 7. §. 3. D. de bon. damn.*

timidiuscule : *quæ manifeste dabunt tot possessores ; etiamsi acceperint universa* . Quid vero si retineamus lectionem & notionem verbi *manifestare* vulgarem ? Quid si ponamus , fiscum jam Albinus bona occupasse , eaque vendidisse sub hasta : liberorum autem miserum Hadrianum ea restitui iussisse ? Videtur tunc sane rescribere potuisse : *ideoque illis (liberis Albinus damnati) paterna sua (sub hasta vendita) concedi volo : quæ manifestabunt (i. e. fisco indicabunt) tot possessores , (qui a fisco illa emerunt ,) etiamsi acceperint universa , (i. e. licet illa universa per modum sectionis emerint , traditaque jam distraxerint .)* Atqui durum est , eas a fisco semel venditas retrahi , atque emtoribus iterum extorqueri . Durum omnino , sed quod facile favor liberorum excusabat , maxime quum emtores pretium reciperent . Neque huius generis decreta principum insolita esse , vel pax , quæ nuper inter Carolum , augustissimum imperatorem , & regem Hispaniæ coaluit , satis superque evincit . Ceterum & aliam Hadriani liberalitatem memorat SPARTIAN. in *Vit. Hadr. cap. 7.* ad quam ipsam quoque numero liberorum provocatus est : siquidem *senatoribus , qui non vitio suo decæxerant , patrimonium pro LIBERORUM MODO explevit* . Sed & ad excitandam principum liberalitatem proderat numerosa proles . Auctor enim est PLINIUS , (a) *adventante congiarii die laborem parentibus fuisse , ostentare parvulos , impositosque cervicibus adulantia verba blandasque voces edocere* . Quod eo fine factitatum , ut princeps numerosæ sobolis conspectu admonitus rationem haberet parentum , eorumque nomina in tabulas referri juberet .

Quum porro liberi ex incestu nati ne ex recentioribus quidem Constantini M. Theodosii junioris , & Justiniani legibus legitimari possint , Marci autem

impe-

(a) *Panegy. cap. 26.*

imperatoris temporibus plane ignota esset legitima-
tio: optimus tamen ille princeps cum fratre liberos
Flaviæ Tertullæ, quæ avunculo nupserat, lege sol-
vit, eosque legitimorum juribus perfrui iussit, mo-
tus præcipue numero liberorum. Rescriptum, a MAR-
CIANO (a) servatum, tale est: *movemur & temporis
diuturnitate, quo ignara juris in matrimonio avunculi
tui fuisti, & quod ab avia tua collocata es, & NU-
MERO LIBERORUM VESTRORUM. Idcircoque, quum hæc
omnia in unum concurrant: confirmamus statum libero-
rum vestrorum, in eo matrimonio quasitorum, quod ante an-
nos quadraginta contractum est, perinde atque si legi-
time concepti fuissent. Quod exemplum imitatus JU-
STINIANUS imperator (b) incolis Syndios pagi, &
Hebræis Tyri insulam incolentibus, qui illicitis nu-
ptiis sese polluerant, ideo potissimum gratiam facit
publicationis bonorum, quia jam FILIORUM PATRES
essent. Sæpe & vacationem extra ordinem mereban-
tur liberi. Claudius sane imp. quum effedario, pro
quo quatuor filii deprecabantur, magno omnium fa-
vore indulisset rudem, tabulam, teste SUETONIO (c)
illico misit, admonens populum, quantopere liberos
suscipere deberet, quos videret & gladiatori præsidio
gratiaque esse.*

Denique & in deferendis honoribus plurium libe-
rorum parentes innuptis atque orbis anteferri sole-
bant, non solum Romæ, ubi id privilegium ex lege
Papia Poppæa valuit, verum etiam in coloniis &
municipiis, in quibus parentibus & in decurionum
albo, (d) & in dicendis sententiis (e) prærogativa
concedebatur.

XII. Tantum sua interesse existimabant Romani,
fecunda esse civium suorum matrimonia. Tot præ-

E 3

miis

(d) L. 57. §. 1. D. de rit. nupt.

(b) Novell. 139. præf.

(c) Claud. cap. 21.

(d) L. 6. §. 5. de decurion.

(e) L. 9. C. eod.

miis pœnisquē efficere studebant, ut numerosa *procrearetur soboles, civitasque LIBERIS REPLERETUR*, ceu alicubi loquitur POMPONIUS. (a) Cujus consilii causæ partim e fine statuque Romanæ rei publicæ, partim e moribus Romanorum paullatim in deterius prolapsis arcessendæ sunt.

Diu multumque disceptatum est inter civilis prudentiæ doctores, expediatne rei publicæ, ut in imensum civium numerus excrescat? ARISTOTELES, (b) expensis, quæ huc facere videbantur, universis, rationibusque subductis hanc facit cogitationum suarum summam, eum demum populum beatum esse, qui sit justæ magnitudinis: talem vero videri, qui sibi ipsi sufficiat, qui sit cognitu facilis, adeoque commode possit regi, ubi denique cives ipsi sibi invicem noti sint ad colendam amicitiam. Quare tantum abest, ut rebus publicis omnibus expetenda sit numerosa civitas, ut sæpe prævalentis populi vires se ipsæ paullatim confecerint. Quare non defuerunt res publicæ, quæ vel ob insolentiam plebis, vel agri angustiam aut sterilitatem, de regundo potius coercedoque, quam amplificando civium numero cogitarunt. Saltim ea causa Germanis ad tot migrationes, aliisque civitatibus ad deducendas tot colonias incitamento fuit, ut hoc modo vel urbium sentinam exhaurirent, vel domi manentibus annonam redderent leviozem.

Enimvero aliter multo Romani componebant rationes. Ab ipsa urbis origine omne illis consilium in armis positum fuerat, eumque solum sibi finem proposuerant in constituenda re publica, ut virtute sibi imperium quærerent amplissimum, limitesque, quam possent, latissime proferrent. Hunc rei publicæ finem illis commendaverat Romulus, quem ideo

DIO-

(a) L. 1. de solut. matr.

(b) Polit. Lib. 7. cap. 4.

DIONYSIUS HALICARNASSÆUS (a) ita fingit ad populum de instituenda re publica concionantem, ut civibus præter justitiam unice commendaret ἐν τοῖς ὀθνείοις πομέμοις τὸ διὰ τῶν ὀπλων κράτος, *armorum in extraneis bellis potentiam*. Quum ergo civitas Romana plane esset ad potentiam bellicam comparata, & tamen adversus hostes non legiones undequaque mercede conscriptas, sed lectum e civibus militem educeret: nulla profecto re ei magis opuserat, quam cive numerosissimo, qui & delegendo novo militi, & supplendis legionibus, & firmandæ præsidii in re trepida urbi sufficeret.

Contra nullus fere populus magis a nuptiis procreandisque liberis abhorrebat, quam Romanus, partim, quod Italorum ingenia ad omnem profligata libidinem alia ex aliis adperunt, amata contemnunt, contempta amant, adeoque vagas libidines matrimonio anteferendas facile existimant, partim quod, ob luxum feminarum incredibilem, nollent Romani domi alere reginas, patrimonii voragines, certissimasque fundi calamitates futuras. Prioris causæ ipse meminit apud DIONEM (b) Augustus, ita alloquutus equites, legi nostræ adversantes: Οὐ γὰρ δὴ δῆπερ μοναυλία χαίρετε, ἢ ἄνευ γυναικῶν διάγητε: ἔτε ἔστιν ὅσις ἡμῶν ἢ σπιεῖται μόνος, ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ' ἘΞΟΥΣΙΑΝ ΚΑΙ ΤΒΡΙΖΕΙΝ ΚΑΙ ΑΣΕΛΓΑΙΝΕΙΝ ἔχειν ἐθέλετε: *neque enim adeo solitudo vos capit, ut absque mulieribus degatis, ac non quilibet vestrum mensæ ac lecti sociam habeat: sed LICENTIAM LIBIDINIS AC LASCIVIÆ vestra exercendæ queritis*. Et paullo ante idem imperator, τὸν ΕΥΖΩΝΟΝ καὶ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΙΟΝ, τὸν ἄγυρον, καὶ ἄτεκνον, *EXPEDITAM illam ac LIBERRIMAM VITAM extra matri-*

(a) Lib. 2. cap. 3.

(b) Lib. 56. pag. 576.

monium & sine sobole præcipue corrumpere ait Romanos, ut legi saluberrimæ parere nolint.

Nec altera caussa pauciores absterrebat a matrimonio. Non enim, uti olim quum dos esset

- - - *Magna parentium
Virtus, & metuens alterius viri
Certo fœdere castitas,*

mulieres id agebant, ut viris suis placerent, sed ut tanto tutius succumberent viris, eorumque impensis auro gemmisque fulgentes mœchos in sui amorem pellicerent. Hæc tropica instituerat abrogatio legis Oppiæ. Quam vero molestum erat Romano civi domi alere uxorem, otio deditam, & PLUTARCHO (a) teste, nec molere, nec coquere doctam, sed ad solum luxum ac voluptatem veluti a natura factam? Quam molestum, reginam illam instruere servis, eunuchis, ancillis, ornatricibus, vestiplicis, ciniffionibus, picatricibus, psecadibus, textricibus, unctricibus, præterea auro, purpura, gemmis, unionibus, & mille luxuriæ instrumentis? Quam molestum denique viris suspicacissimis, domi tantis sumptibus habere adulteras, sexcentis artibus litterarumque secretis viros pellicientes, quæque carpento festis profestisque diebus, veluti triumphantes de virorum patientia, vectarentur, & nec libidini, nec luxuriæ facerent modum? Malebant ergo Romanorum plerique, insigni rei familiaris compendio, vel meretricum frui amplexibus, vel cum concubina frugali & modesta ætatem agere, quam quotidianam illam devorare ægritudinem. Hinc DIO (b) observat, Augusto de lege maritali primum ad senatum referente, patres graviter conquestos esse de mulierum invenumque immodestia, hancque prius emendandam,

non

(a) *Questi. Rom. pag. 284.*

(b) *Lib. 54. pag. 531.*

non sine convicio censuisse. Rem sane acu tetigerat fenatus, siquidem ea ipsa causa jam a belli Punici II. temporibus permultos a nuptiis cohibuerat, quam ita eleganter expressit apud PLAUTUM (a) Periplectomenes senex:

- - - *Verum egone eam ducam domum,
 Quæ mihi numquam hoc dicat: eme, mi vir, lanam,
 unde tibi pallium
 Malacum & calidum conficiatur, tuniceque hibernæ
 bonæ,
 Ne algeas hac hieme? Hoc numquam verbum ex uxore
 audias,
 Verum priusquam galli cantent, quæ me somno suscitet,
 Dicat: da mihi, vir, calendis meam quod matrem
 juverit,
 Da, qui farciat, da, qui condat, da, quod dem
 Quinquatribus,
 Precantatrici, conjectrici, hariolæ atque aruspice:
 Flagitium est, si nihil mittetur, quo supercilio spicit!
 Tum piatricem clementer, non potest, quin munerem.
 Jampridem, quia nihil abstulerit, succenset geraria.
 Tum obstetrix expostulavit mecum, parum missum sibi.
 Quid nutrici non missuras quidquam, quæ vernas alit?
 Hac atque hujus similia alia damna multa mulierum
 Me UXORE PROHIBENT, mihi quæ hujus similes ser-
 mones ferat.*

Adhæc Romæ & conjugii suavitatem, & voluptatem, quæ e liberis capi solet, omnem maxima illa orbitatis præmia longissime superabant. Colebantur cælibes & orbi ab omnibus, non secus, ac idem apud comicum Periplectomenes, qui ista orbitatis præmia descripturus: (b)

Quan-

(a) *Mil. glorios. act. 3. scen. 1. v. 92. sequ.*

(b) *Ibid. v. 3. sequ.*

Quando, inquit, habeo multos cognatos, quid opus mihi sit liberis?

Nunc bene vivo, & fortunate, atque ut volo, atque animo ut lubet.

Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar. Illi apud me edunt, me curant, visunt, quod agam? ecquid velim?

Priusquam lucet, adsunt, rogitant noctu ut somnum ceperim?

Eos pro liberis habeo: quin mihi mittunt munera, Sacrificant: dant inde partem majorem mihi, quam sibi.

Adducunt ad extra, me ad se ad prandium, & coenam vocant,

Ille miserrimum se retur, minimum qui misit mihi.

Illi inter se certant donis: ego hoc mustito mecum: Bona mea inbiant, certatim mittunt dona & munera.

Nec privatim tantum unusquisque observabat cælibem orbamque senectam, sed & PUBLICÆ, ut verbis TACITI (a) utar, multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, illa cuncta, prompta & obvia habebat, nemine quippe orbis negante suffragium, ob hereditatem, quam jam unusquisque spe sua devoraverat, pinguißimam. Hi mores & postremis rei publicæ temporibus obtinebant, adeo ut & de sua ætate scribat AMMIANUS, (b) vile tunc Romæ existimatum, quidquid extra urbis pomeria natum fuisset, præter ORBOS, & CÆLIBES, nec credi posse, qua obsequiorum diversitate culti sint homines sine liberis, ut his, qui patres fuerint, tamquam in capita mendicorum, CÆLIBES dominarentur. His publicis moribus, tantum profecto abest, ut liberos libenter quærerent Romani, ut quidam inducti præmiis orbitatis filiorum odia

simu-

(a) *Annal. Lib. XV. cap. 19.*

(b) *Lib. 14. cap. 19.*

simularent, & liberos ejurarent, & orbitatem manu facerent. Fuerunt denique, quos sapientiæ studium & vitæ perfectioris amor ad cælibatum incitaret. Mature enim & inter philosophos invaluit persuasio, μήτ' ἂν γῆμου, μήτ' ὄν εἰς ὁμιλίῳ ἀφικέσθαι πότε ἀφροδιτίων, uti de Apolonio Tyanensi refert PHILOSTRATUS. (a) Hinc uti olim Thales, Pythagoras, Democritus, Plato, Zeno Cittieus, Epicurus cælibatum sapientiæ studio amicissimum judicabant: ita eandem sententiam, lata lege Julia, mordicus tenere Epictetus, Appollonius Tyanensis, Plotinus, Porphyrius, Proclus, cujus in virtutibus & hoc refert MARINUS: (b) quod fuerit γάμων τε ἢ παίδων εἶδέποτε πείρω λαβών, διὰ τὸ μηδὲ αὐτὸς ἐλέσθαι, *inexpertus conjugii, & liberorum, nec hæc desiderarit.* Quamobrem nec mirum est, Romanos tot pœnas cælibatui atque orbitati, totque præmia nuptis ac parentibus constituisse. Quod quum præcipue legibus JULIA & PAPIA POPPÆA factum esse, nemo ignoret: de harum legum occasione historiaque capite proxime insequente agemus accuratius.

CAPUT III.

DE OCCASIONE LEGUM JULIÆ ET PAPIÆ, TOTIUSQUE ILLIUS LEGISLATIONIS HISTORIA.

- I. **C**Æsar dictator secunditatis præmia constituit. Censuræ a Cesare non actus, sed recensio. Ea recensione paucitas civium adparuit. Qualia fuerint parentibus proposita præmia. II. Augustus legem de maritandis ordinibus pœnisque cælibatus ac orbitatis nondum tertio consulatu rogavit. Primum a. 736. id egit. Quid apud DIONEM sit ἐμπαιλιῶν ἔδνηκεν Augusti acta in senatu. SC. de ferenda hac lege factum. Marmor, in quo legis de maritandis ord. mentio fit, illu-

(a) Vit. Apollon. Lib. 1. c. 10.

(b) Vit. Procli, c. 17. p. 39.

AD LEGEM JUL. ET PAPIAM POPP.

Infratum. Lex tum non perlata. Locus SUETONII leviter emendatus. Locus PROPERTII explicatus. Augustus emendata lege, detractaque parte pœnarum legem pertulit a. 735. Vacatio initio biennii, postea triennium additum. Equites a. u. c. 761. legem abrogatam volebant. Augusti orationes tunc habitæ. III. Denique a. u. c. 762. lata lex Papia Poppæa. Ea rogata a consulibus suffectis. Non fuit hæc lex SCtum. LUPSIJ adlucinatïo. Principium legis a GOTHOFREDO factum. IV. Quomodo differant lex Julia de maritandis ordinibus & lex Papia Poppæa?

Libera adhuc re publica, nihil reliqui fecisse Romanos, ut pertinax illa, tamque perniciosa rei publicæ nuptiarum fuga variis præmiis ac pœnis sifteretur, superiore capite ostendimus. Quum vero Augustus in his majorum institutis haud adquieverit, sed tot rogationibus novas severioresque pœnas orbitati, novaque præmia τῆ πολυπαιδία proposuerit: hujus consilii rationes, sequutosque illud usque ad legem PAPIAM POPPÆAM eventus varios capite hoc exponere visum est.

I. Jam ante Augustum C. Julium Cæsarem nova parentibus præmia constituisse, superiore capite monuimus. Id vero tum factum est, quum dictator jam perpetuus, acta recensione civium insignem urbis infrequentiamprehendisset. Ita enim rem refert DIO: (a) Ἐπειδὴ τε δεινὴ ὀλιγαυθρωπία διὰ τὸ τῶν ἀπολωλότων πλῆθος, ὡς ἐκ τε τῶν ἀπογραφῶν, (καὶ γὰρ ἐκείνας, τὰ τε ἄλλα ὡσπερ τις πμητῆς, ἐποίησε,) καὶ ἐκ τῆς ὀψεως αὐτῆς ἠλέγχετο, ἦν, ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑΣ ἄθλα ἐπέθηκεν: & quoniam infrequens admodum urbs erat propter cæсорum multitudinem, quod ex recensu, (eum enim & reliqua perinde, ac si censor esset,

(a) Lib. 43. pag. 226.

esset, faciebat), & ex ipso aspectu adparebat: iis, qui multos liberos haberent, PRÆMIA proposuit. Verba ὡςπερ τις τιμητὶς Latine reddidi perinde ac si censor esset, ut ὡςπερ sit pro ὡςπερῶι: quemadmodum apud ZOSIMUM: (a) παραμυθόμενος ὩΣΠΕΡ αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος κακῶ τὸ κακὸν ἰάσατο μείζονι: Constantinus, perinde ac si eam consolari vellet, malum malo majore sanavit. Censum sane hunc Cæsar a. u. c. 708. post bellum Africanum egit, non tamquam censor, sed uti dictator. Unde & SÆTONIUS (b) non censum vocat, sed recensum, eumque nec more, nec loco solito, sed vicatim, per dominos insularum, actum esse, observat. Quum vero bella civilia per Hispaniam, Italiam, Græciam, Ægyptum, ipsamque Africanam diffusa multa hominum millia absumsissent, & octoginta præterea millia ipse Cæsar, teste SÆTONIO, (c) in colonias transmarinas distribuisset: in tantum deminutus fuerat civium numerus, ut APPIANUS (d) scribat: Τὸ δὲ τῆ κῆμα πλήθος ἀναγραφόμενος ἐς ΗΜΙΣΤ λέγεται τῶν πρὸ τῆδε τοῦ πολέμα γενομένων εὐρεῖν: censu deinde acto, ferme DIMIDIO MINUS capitum censum est, quam ante hujus belli civilis initium. Non male autem rationes subduxit APPIANUS. Quum enim a. u. c. 682. quadringenta quinquaginta civium millia, (e) & a. 703. dein 320. capitum millia censa essent: (f) Cæsare dictatore non ultra 125. millia, uti numerum iniit PLUTARCHUS, (g) vel, uti LIVII Epitomator, (h) 150. millia civium reperta sunt. In tantum rem publicam exhauserat duorum civium, quorum alter parem, alter superiorem ferre non poterat, æmulatio.

Animadversa hac patriæ solitudine civium, varia constituit Cæsar, ut exhaustam urbem nova sobole

ex-

(a) Lib. 2. cap. 29.

(b) Jul. cap. 41.

(c) De bell. civ. L. 2. p. 492.

(d) De bell. civ. L. 2. p. 492.

(e) Epit. Livii Lib. 98.

(f) Plutarch. Cæsar. p. 733.

(g) Cæsar, pag. 733.

(h) Lib. 115.

expleret, veluti, ne quis civis major viginti annis, minorve 40. qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset: neu quis senatorum, nisi contubernalis aut comes magistratus, peregre proficisceretur, neve hi, qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter pastores haberent. (a) Verum hæc vix retuleris ad præmia ποληπαιδίας, quæ constituta ab eo fuisse, Dio ait. Quare qualia ea fuerint, ignoramus, nisi dixeris, eum peregrinos quosdam Romæ commorantes ob numerosam prolem civitate donasse. Eo enim refero, quod statim sequitur apud SUETONIUM: omnes, medicinam Romæ professos, & liberalium artium doctores, quo libentius & ipsi urbem incolerent, & ceteri adpeterent, CIVITATE DONAVIT. Nam hæc omnia ideo sanxisse Cæsarem, ut exhaustæ urbi frequentia suppeteret, ipse TRANQUILLUS adfirmat.

II. Interfecto Cæsare, ista frequentandæ amplificandæque civitatis consilia etiam Augustus cura multo majore exsequutus est. Quum enim Cæsar, tamquam dictator, edictis tantum rem videatur egisse: Augustus parum se ad summam rei profecisse arbitratus est, nisi & severiore lege cælibatum pœnis damnasset, & sæcunditatem parentum luculentioribus extulisset præmiis. Sed, prævalido cælibatus orbitatisque studio, frustra aliquamdiu fuit, legemque, subinde relatam, vix pertulit. Id enim innuit TACITUS, (b) dum legem Papiam Poppæam, post JULIAS ROGATIONES, latam esse, scribit. Quare operæ pretium facturi videbimur, si Julias istas rogationes contemplemur paullo distinctius.

JUSTO LIPSIO, viro eximio, (c) primum Augustus ea de re cogitasse videtur a u. c. 725. sexto consulatu. Quam in sententiam adductus est primo au-

(a) Sueton. Jul. cap. 42.

(c) Exorc. ad Tacit. Annal.

(b) Annal. Lib. 3. cap. 25.

L. 3. litt. v.

et oritate TACITI, (a) qui, SEXTO demum CONSULATU Cæsarem, potentiae securum qua triumviratu iusserat, abolevisse, & dedisse jura, ait, quæ pace & principe uterentur: arctiora ex eo tempore vincula, inditos custodes, & LEGE PAPIA POPPÆA præmiis inductos. Sane quum lex PAPIA Poppæa multo serius lata sit: colligi inde posse existimabat LÆSIUS, eo sexto Augusti consulatu veluti fundamenta jacta esse rogationis istius celeberrimæ. Deinde idem consequi videbatur ex loco DIONIS, (b) qui, a u. c. 736. Augustum ΕΜΠΙΑΑΙΝ iterum nuptis ac parentibus præmia constituisse, memoriæ prodidit. Quare simile quid jam ante ab Augusto esse tentatum, vero simillimum videri posset. Enim vero non ait TACITUS, sexto illo consulatu legem aliquam, Juliæ vel Papiæ similem, esse latam, sed ab illo consulatu Cæsarem, remotis æmulis, potentiae securum, varia, quæ e re publica viderentur, instituisse: adeoque ex TACITI testimonio nihil intuleris aliud, quam rogationem PAPIAM POPPÆAM æque, ac alias leges Julias, ab Augusto latas, sexto illo consulatu esse posteriores. Deinde DIO quidem anno 736. Augustum dicit ΕΜΠΙΑΑΙΝ πὸ τῶν γάμων καὶ τῆς παιδοποιίας ἀδελὰ τεθεικέναι, DENUO nuptiis, liberorumque procreationi præmia proposuisse: verum nec ipse DIO, libro LIII. quo acta Augusti, sextum consulis, exsequutus est, nec ullus veterum legis cujdam, qua præmia parentibus ac nuptis tum constituerit, vel verbo meminit. Quare eum potius illa, quæ a Cæsare dictatore facta, libro XXXIII. retulerat, in animo habuisse, crediderim, ut, quum ille prior præmia πολυτεχνία proposuerit, recte de Augusto dixerit DIO, illum ΕΜΠΙΑΑΙΝ πὸ τῶν γάμων καὶ τῆς παιδοποιίας ἀδελὰ τεθεικέναι.

Primum ergo a. u. c. 736. Augustus legis de maritandis ordinibus ferendæ curam suscepisse videtur.

Tunc

(a) Ibid. cap. 28.

(b) L. 54. pag. 531.

Tunc demum enim, *duobus Lentulis* *coff. teste eodem DIONE*, (a) πῶς τε ἀγάμοις καὶ πῶς ἀνανδροῖς βαρύτερα τε ἐπιτάμια ἐπέταξε, καὶ ἔμπροσθεν αὖτε γάμος καὶ πῶς πανδοποιίας ἀδελὰ ἔδηκεν: *graviorem pœnam innuptis utriusque sexus imposuit, contraque nuptiarum & multitudinis liberorum præmia iterum constituit*. Neque tamen existimandum, illum eodem anno legem per- tulisse, ceu sibi persuasisse videtur vir doctus, TIL- LEMONTIUS, (b) siquidem hoc anno tantum rem ad senatum retulit. Nam, quum more majorum hanc legem perferre cuperet princeps quam maxime popu- laris: primo omnium operam dedit, ut senatus fie- ret auctor, idque, quod mireris, ægre impetravit. Dio enim, paullo ante laudatus, narrat prolixius, referenti ea de re ad senatum principi, non sine convicio occlamatum esse a patribus, multa de ju- venum mulierumque immodestia conquestis, qua fie- ri aiebant, ut ægre cives contrahant matrimonium. Quæ κατὰ βίβησιν, uti ait Dio, (c) tanta fuit, ut non obscure viderentur id omne agere χλευασμῶ ὅτι πολλαῖς γυναῖξι' ἐχρήσασα: *subsannantes Augustum, qui cum multis mulieribus rem haberet*. Responde- bat tum Augustus, ea, quæ maxime necessaria, & e re civitatis essent, se constituisse; reliqua non æque facile sanari: ipsorum maritorum officium esse, regere uxorum mores, eosque præceptis, ad- monitionibusque ad modestiam componere, quod se quoque domi suæ facere solere. Tum vero multo magis obniti patres, & quærere, quales sint quibus Liviam suam regat, admonitiones? Quamobrem Au- gustus, etsi perinvitus, quædam de vestitu mundo- que muliebri, de progressu in publicum, mulierum- que modestia dixit, parum sollicitus, an ea apud gnaros fidem essent habitura. Sæpius tunc eandem rem

(a) Lib. 53. pag. 531.

1. p. 34.

(b) Histoire des Empereurs, To.

(c) Ibid. pag. 532.

rem videtur egisse in senatu, eaque potissimum occasione recitasse egregiam illam Metelli censoris orationem, cuius hoc fragmentum existat apud GELLIUM: (a) *si sine uxore, QUIRITES, possemus esse; omnes ea molestia careremus. Sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possit: salutis perpetuæ potius, quam brevi voluptati, consulendum.* Hanc enim orationem, perinde ac si in illa tempora scripta esset, in senatu recitasse Augustum, cum LIVII Epitomator, (b) tum SÆTONIUS (c) testantur. Atque ita demum post tot molimina Sc. de lege Julia ferenda prodiit, de quo HORATIUS (d) in carmine sæculari, anno insequente 737. C. Furnio & C. Silano coss. ante mensem scripto: (e)

Diva, producas sobolem, PATRUMQUE

Prosperes decreta, super jugandis

Feminis, prolisque novæ feraci

Lege marita.

Laudat ergo Horatius non ipsam legem de maritandis ordinibus, tum quippe nondum latam, sed decreta patrum sub illa lege, id est, (uti recte a scholiasta Crucquiano & in MSSis ad Horatium scholiis, quæ bibliotheca Franequerana servat, explicatur) SCtum, de illa ad populum ferenda confectum, cui prosperos successus precatur a Diana, tamquam singularem civitati adlaturæ utilitatem.

Quantam spem perferendæ legis ex hoc SC. conceperit Augustus, vel inde patet, quod ejus, jam ante ludos sæculares, perinde ac si lata esset, meminert in veteri inscriptione apud GRUTERUM, (f) quæ quum adhuc non nisi mutila legatur: licebit

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.

F

face-

(a) Lib. 1. cap. 6.

(b) Lib. 59.

(c) Aug. cap. 89.

(d) Epod. 18, v. 17.

(e) Ant. Pagi Crit. Baron.

alpar. §. 124. pag. 29.

(f) Inscript. pag. 328. n. 1.

facere periculum, an incomparabile istud monimentum ex ingenio quodammodo possit suppleri. Et quidem eam nobis diximus legem, ut & historiae & lacunarum spatii haberemus rationem, nec ulla linea altera esset prolixior

SC. auctoritas. a. d. ---- in. aede ---- scribundo adfu-
er. - - - - -

- - - S. L. CESTIVS. L. PETRONIVS Rufus - - -

Quod. coff. V. F. (*) LVDOS. SAECVLARIS. POST. COMPLVRA. lustra.
more. maiorum. curantibus. Caesare. et

M. Vips. agrippa. TRIBVNIC. POTESTATE. FVTVROS. QVOMODO.
illos. rite. fieri. oporteat. d. e. r. i. c. (**)

quoniam. antiqVI. ETIAM. QVOD. TALE. SPECTACVLVM. tribus.
noctibus. fieri. debeat. instituerunt.

ne. cui. ex his. QVI NONDVm. SVNT. MARITALI. (†) specta-
culo. nisi. arbitrio. propinqui. maioris. natu.

custodisue. ieis. CONSTITVTI. NEQVE. VLTRA. QVAM. SEMEL. VLLI. MO
re. maiorum. s. f. f. (§) interesse. liceat.

utiq. innuptis. SENIB. S. F. S. SPECTARE. LICEAT. IEIS. QVI. LEGE.
DE MARITAND. ord. vacation. habent.

d. ---- scrib. iidem. ADFVER. ET. SENATVSCONSVLTVM. FACTVM.
EST. quod. cof. V. F. videri. e republ.

haec. omnia. manere. AD. CONSERVANDAM. MEMORIAM. TANTAE.
Rei. et sc. de ludis. saecularib. facta.

publ. in. columnAM. AENEAM. ET MARMOREAM. INSCRIBI. Scri-
praq. in foro. comitio. alioue. loco

publico. proponi. Q. D. E. RE. V. D. E. R. I. C. (‡) VTI. COS. A. A.
VE. (††) ADHIBITIS praetorib. qui. aerario. praesunt.

column.

(*) Verba fecerunt.

(§) sine fraude sua.

(**) De ea re ita censue-
runt.

(‡) Quid de ea re videat-
ur, de ea re ita censuerunt.

(†) Lege, maritali.

column. aen. et marmoream. in. quibus. commentarii. diu-
ni. senatus. decretaque. de. ludis. saecul.
inscribantur. P. (§§) inperent. utiq. redemptoribus. eas.
columnas. quam. primum. faciundas. locent.
 a. d. --- *quum edictum propositum esset xv. vir. ludis saecular-*
bus faciendis - - - - -

S. EXISTVMAVIMVS. VT. OMNES. LIB.
 EI. CONIVGESQVE.

Interjectis multis, quæ vetustas detrivit, hæc paulo integriora sequuntur:

Quod C. Silanus. et C. Furnius. COS. V. F. DE LVCARI. LVDORVM.
saecularium. vnde. id. sumi. placeat.
quo. hi. ludi. saecular. rite. fierent. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI.
QVONIAM ANTIQVITAS. lucorum.
reditus. ad. faciundos. ludos. SAECVLARES. XV. VIR. SACR. FACIEND.
IN. SVMMA. CONSTITVTI. sunt. eosq.
ieis. et. ad. ludos. QVOS. PRO. SALVTE. CAESARIS. FECERVNT. LV-
CARIS. NOMINE. constituit. senatus.
coff. similit. inperent. vti. eam. pecvniam. dandam. ad tri-
bvendam possessores. lucorum conferant.
 Eodem. (a) INNO. (*) C. SILANO. C. FVRNIO. COS. A. D. XIII. K.
 MART. SENATIS. censuit. vti. treis. arae.
 ad. sacreficium. SAECVLARE. LOCARENTVR. IN. EA. VERBA. QVI-
 bus. id. pontificibus. facere. ius. est.
 in curia. IVLLA (**). SCRIBVNDQ. ADFVER. M. IVNIVS. M. F. Silanus.
 C. Furnius. c. f. coff.
 C. Sentius. Saturninus. C. ASINIVS. CN. F. Pollio.

Ita ego restituendum censeo monumentum egre-
 F 2 gium.

(††) ambo alterve.
 (§§) poni.

(*) Lego, anno.
 (**) Lego, Julia.

gium. Unusquisque intelligit, illud complexum esse SCta complura de ludis sæcularibus proxime imminentibus facta a. u. c. 737. C. Furnio & C. Silano coff. Primum senatum censuisse arbitror, ne cælibes pueri puellæve spectaculis nocturnis, nisi semel & comite propinquo majore natu, interessent. Ludorum enim *παρυχιδωρ*, seu nocturnorum, seu tribus noctibus factorum ZOZIMUS (a) meminit: & de Augusto diserte refert SUETONIUS, (b) *eum sæcularibus ludis juvenes utriusque sexus prohibuisse, ullum nocturnum spectaculum frequentare, nisi cum aliquo majore natu propinquorum*. Deinde ne quis & ad senes cælibes jam legem pertinere existimaret: additum videtur, iis sine fraude sua ludos nocturnos spectare licere, si lege de maritandis ordinibus vacationem habeant, id est, uti infra libri II. capite 3. patebit, masculis sexagenariis, feminis quinquagenariis. Hinc porro litterarum reliquiæ clarissime indicant, censuisse senatum, ut in rei tantæ, quam nemo mortalium, nisi semel videre soleat, memoriam binæ columnæ, ænea & marmorea ponerentur, quibus inscriberentur SC. decretaque patrum de cærimoniis istis sæcularibus, ne & posteris, quo ritu isti ludi facti sint, ignorarent. Et forsitan hæc ipsa tabula, Romæ superstes, cui istud epigramma insculptum, ex alterutra columna detracta est. Quæ sequuntur verba, a me haud suppleta, vix sensum idoneum fundunt: attamen iis, nisi me omnia fallunt, cautum est, ut soli liberi & conjuges spectaculis interessent. Nam de ludis sæcularibus ZOZIMUS (c) diserte scribit: *Δούλοι δὲ ἀπόρον οὐ μετέχουσιν, ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι*: nec participes horum servi sunt, sed LIBERI dumtaxat homines. Alio SCto cautum est de lucari, idque ego supplevi FESTI (d) auctoritate: *lucar vocatur as, quod ex lucis captatur*.

Quum-

(a) Lib. 2. cap. 5.

(b) Aug. cap. 31.

(c) Lib. 2. cap. 5.

(d) Voce: lucar.

Quumque mentio fiat PECUNIE IMPERATÆ, DANDÆ, ATTRIBUENDÆ, ea omnia de nulla re commodius explicari posse visa sunt, quam de pecunia collatitia, quam possessores lucorum contribuere tenebantur. Denique quæ de aris ponendis adjecimus, partim optime quadrant ruderibus vocabuli REFICIUM SÆCULARE, id est, *sacrificium sæculare*, partim testimonio ZOSIMI, (a) qui in describendo ludorum sæcularium apparatu mentiouem etiam facit *τῶν παρρησιασθέντων βωμῶν ἐπὶ τῇ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ*, *trium ARARUM in ripa fluminis constitutarum*. Nomen Sentii Saturnini reposuimus, non solum quod ultimæ literæ INUS hujus modi quid postulant; sed &, quod illum his ludis tamquam MAGISTRUM XV. VIR. præfuisse, ex alio marmore docuit vir eminentissimus HENR. NORISIUS. (b)

Hæc de ipso marmore. Ad legem nostram ut reuertamur, de ea, uti ex hoc marmore discimus, spem certissimam conceperat Augustus, fore, ut tribuum suffragia ferret, maxime quod eam jam senatus SCto probasset.

Sed non respondit votis eventus. Neque enim ea lex tum populi suffragia tulit, cupidissime legem antiquantis, ob multitudinem periclitantium, poenarum gravitatem. Quo pertinent illa SÆTONII: (c) *legem de maritandis ordinibus, quam aliquanto, quam ceteras, severius emendasset, præ tumultu recusantium PERFERRE NON POTUIT*. Ita editiones omnes. Sed quo modo lex dici potuit *severius emendata*, quam tum primum rogabat Augustus? Videre hoc IS. CASAUBONUS & MATTH. BERNEGGERUS: sed scrupulum sibi injectum eximere aliter non potuere, quam aliquid negando, quod nemo unquam negare ausus est. Ita enim scribunt ad hunc SÆTONII locum: *Augu-*

F 3

stus

(a) *Ibidem*.(b) *Cenograph. Pisan. Diff.*

2. pag. 305.

(c) *August. cap. 34.*

stus igitur legem de maritandis ordinibus EMENDAVIT, non autem PRIMUS TULIT, quod video doctos viros adfirmare. Sed recte viri docti adfirmant: quod negant viri clarissimi, nec quidquam ad legem aliquam de maritandis ordinibus, ante Augustum latam, pertinent locus DIONYSII, (a) de prohibito cælibatu, & Metelli censoris oratio: ceu ex iis, quæ de utroque hoc argumento superiore capite differuimus, satis adparet. Et cur Romani tam pertinaciter recusassent legem, severius cæteris emendatam? Videtur mihi una extrita litterula, alterave leviter inflexa legendum: quum aliquanto, quam ceteras, SEVERIUS MANDASSET. ROGARE alias dicebantur, qui leges ferebant ad populum, ob formulam: VELITIS JUBEATIS QUIRITES, qua magistratus in comitiis utebantur. Augustus vero, potentia securus, tanta procul dubio animi contentione hanc legem tulit, tamque graviter in cælibes atque orbos invectus est, ut non tam rogare, quam mandare videretur, secus ac alias consueverat: adeoque tunc eam legem, quam aliquanto, quam ceteras, severius mandasset, præ tumultu recusantium perferre non potuit.

Quidquid sit de genuina SÆTONII lectione: (vulgata enim, an nostra præferenda videatur, haud equidem magno in discrimine posuerim), illud certum, tum quidem re infecta populum diffluxisse. Quantum inde voluptatis ceperint, quotquot adhuc vagæ libidini fuerant adsueta, vel ex hiis PROPERTII (b) verbis patet, quæ ad hanc legem pertinere, jam JUSTUS LIPSIUS vidit:

*Gavisa est certe, SUBLATAM, Cynthia, LEGEM,
Qua quondam EDICTA, flemus uterque diu,
Ne nos DIVIDERET.*

Furtivi erant poetæ ac Cynthiae amores, eosque uterque

(a) *Antiquit. Roman. lib. 9. cap. 27.* (b) *Lib. II. eleg. 7.*

que justis præfererat nuptiis. *Edicta ergo lege*, id est, more majorum per trinundinum promulgata, graviter dolebant, veriti, ne divellerentur, si Propertio secundum legem ineundum esset matrimonium. Tanto magis vero gaudebant, quum eam intelligerent *sublatam*. Quantum enim abhorruerit poeta a nuptiis, vel hæc, quæ statim sequuntur, docent:

Nam citius paterer caput hoc discedere collo,

Quam possem nuptæ perdere amore faces.

Rationem tanti odii, paucis interjectis, ita peracutè reddit:

Tu mihi sola places, placeam tibi, Cynthia, solus.

Hic erit & patrio sanguine pluris amor.

Uxor me numquam, numquam me DUCET amica:

Semper amica mihi, semper & uxor eris.

DUCERE alioquin virorum est: lepide vero PROPERTIUS id uxoribus attribuit, innuens eo ipso, id esse sæculum, quo non uxores a maritis, sed mariti ab uxoribus DUCANTUR, non tamquam mariti, qui non ducuntur, sed tamquam nexi, & quamvis subituri servitutis tristissimæ legem. Quare non satis hæc verba capere videntur, qui cum LIVINEJO (a) ea non ad legem Juliam de maritandis ordinibus, sed ad alteram de adulteriis pertinere arbitrantur, quum tamen hanc aliquando edictam sublatamque esse, nullo veterum testimonio possit demonstrari.

Sed ut ad legem JULIAM veluti e diverticulo in viam redeamus, quamvis tum ea rogatio non procederet, eoque potissimum pertinere videantur, quæ per *προκλητυ* narrat DIO CASSIUS, (b) quod permulti Augusto, *προς τὴν ἀκρίβειαν τῶν αὐτῶν νομοθετημάτων*, ob rigorem latarum ab eo legum, succensuerint: denuo tamen rem adgressus, emendata lege, lenitave parte pœnarum, obtinuit, ut perferretur. Ait enim SÆTONIUS, (c) eum

F 4

le-

(a) *Ad Propert. ibid.*

(c) *August. cap. 34.*

(b) *Lib. 54. pag. 533.*

legem præ tumultu recusantium perferre non potuisse, nisi adempta demum lenitate parte pœnarum, & vacatione triennii data, auctisque præmiis. Perlatam ergo ait legem: sed tribus a principe observatis cautionibus. Primo enim acriores cælibatus orbitatisque pœnas partim sustulit, partim aliquantulum mitigavit: deinde vacationem triennii concessit civibus, id est, spatium tot annorum, intra quod se ad obsequium componere, & uxores ducendo sanctiones pœnales effugere possent: denique præmia parentibus conjugibusque promissa auxit, ut vel istis plecti cives eo minus Augusto negarent suffragia. De vacatione ipse etiam apud DIONEM (a) testatur Augustus, addens, triennio illo circumacto, novam biennii vacationem datam esse civibus. Ita enim imperator loquutus fertur: *Καὶ εἰδὲ ἐς ταῦτα μέντοι κατήπειξα ὑμᾶς, ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ΤΡΙΑ ΕΤΗ ὅλα πρὸς παρασκευὴν ὑμῖν ἔδωκα, τὸ δὲ δεύτερον ΔΥΟ: neque festinare vos quidquam coegi, primum TRIENNIO, deinde BIENNIO ad parandam rem dato.* Hi anni vacationis nos ad veram legis perlatae epocham deducunt: quinquennium enim istud elapsum est a u. c. 742. *Q. Sulpicio Camerino & C. Poppæo Sab. coff.* quo equites nihil faciebant reliqui, ut lex utilissima aboleretur: ex eoque consequitur, ut lex Julia de maritandis ordinibus demum anno 757. *Sex. Ælio Cato & C. Sentio Saturnino coff.* populi suffragiis probata fuerit, eodem fere tempore, quo altera lex non multo minoris momenti, Ælia Sentia populi suffragia tulit.

Enimvero ne sic quidem res in vado erat. Tam exosa enim plerisque illa lex etiam perlata mansit, ut Augusto non plus laboris in ferenda, quam tuenda illa, fuerit subeundum. Inprimis illo anno u. c. 762. *Q. Sulpicio Camerino & C. Poppæo Sabino coff.* ludos

ob

(a) *Lib. 56. pag. 577.*

ob reportatam a Pannoniis & Dalmatis victoriam magnifice edente Cæsare, enixe petebant equites, ut lex illa tolleretur. At Augustus, ceu prolixè narrat Dio, (a) veterè illa imperantium arte usus, equites, legem insectantes, primum divisit: deinde cælibes seorsum, seorsumque maritos in forum ac concionem evocavit, quumque illorum numerum etiamnum superiorem esse animadverteret, graviter commotus, conversusque ad eos, qui legi paruisent, ornata ac composita oratione eorum obsequium collaudavit, matosque virtute esse iussit, qui majores, quin ipsos deos imitati immortales, conjugii suavitate, quam impudicis amoribus, perfrui mallent, & rei publicæ cives ex se natos, sui que similes quamplurimos relinquare induxissent animum: quibus sub finem blanda hac adloquutione digna isto obsequio præmia pollicitus: (b) Ὑμᾶς μὲν ἔν, inquit, ὦ ἄνδρες (μόνοι γὰρ ἄνδρες δικαίως ὀνομάζεσθε,) καὶ ὦ πατέρες, (καὶ γὰρ ταύτην ἄξιον τὴν ἐπωνυμίαν ὁμοίως ἐμοὶ ἔσ' ἐ) καὶ φιλῶ διὰ ταῦτα, καὶ ἐπαινῶ, καὶ τῆτοις, ἔς πέθηκα ἄθλοις ἀγᾶλλῳ καὶ τροπέῃ, καὶ ἄλλοις καὶ τιμοῖς καὶ ἀρχαῖς ἐπιγαυρώσω, ὡς αὐτὲς τε μεγάλα κερπώσασθαι, καὶ τοῖς παισὶ μὴ ἐλάττω καταλιπεῖν: vos itaque ego, o viri, (soli enim hoc nomen meremini) & o patres, (nam & hæc vobis mecum merito communis est adpellatio) hac de causa & amo, & laudo, præmiisque, quæ constitui, vos orno, ac aliis præterea honoribus magistratibusque decorabo, ut & vos magnos inde fructus percipiatis, & non minora bona vestris liberis relinquatis. Quæ loquutus, eorum nonnullis certa præmia confestim elargitus, reliqua liberaliter promisit. Inde vero conversus ad cælibes, dubitare se ait, quo eos potissimum nomine compelli oporteat: nam nec virorum in eos, quibus

ni-

(a) Ibid. pag. 572. sequ.

(b) Ibid. pag. 574.

nihil virile inest, nec Romanorum adpellationem in illos, per quos, quantum in ipsis sit, civitas pereat, ullo modo videri cadere. Graviter deinde eosdem objurgat, quod genus suum abolere, Romanumque nomen funditus perdere non erubescant. Addit, tam abominandum hoc cælibatus studium esse, ut singula flagitia complectatur, universa superet. Sicarios esse, qui eos ne gignant quidem, quos nasci oportebat; impios, qui gentes a diis immortalibus ortas extinguant; sacrilegos, qui imagines ac nomina majorum perire patiantur; proditores, qui patriæ inferant solitudinem, eamque incolis orbent. Dignos se credant iis majoribus, qui posteritatis numerosæ cupidi matrimonia manu ceperint, qui ab origine æternæ urbis orbitatis studio leges opposuerint saluberrimas, quum ipsi belluarum ritu vaga libidine se polluant, & ne partis quidem majorum virtute bonis frui velint? Quam diu superfuturam rem publicam, si tot civibus bellis, aut lue pestifera absumtis, ipsis, quorum tantus sit numerus, sine prole decedentibus, urbs veteri Romana gente vacua extraneis Græcis barbarisve tradenda sit? Cujus patriæ se futurum patrem, si quibus consulat, defuturi sint? Quamobrem postremo addi: (a) Ἐπερ ὄντως τά τε ἀγαπᾶτέ με, καὶ ταύτην μοι προσηγορέω ἕχ' ὡς κολακεύοντες, ἀλλ' ὡς τιμῶντες, ἐδώκατε ἐπιθυμησάτε καὶ ἄνδρες καὶ πατέρες γενέσθαι ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης μεταλάβητε, καὶ ἐμὲ φερώνυμον αὐτῆς ποιήσῃτε: si vere me diligitis, ac nomen mihi patris non adulationis, sed honoris gratia dedistis, date, quaeso, operam, ut mariti patresque sitis, quo & ipsi participes ejus reddamini, & ego id merito gerere videar. Quin non verbis solum lectissimis tum

• usus, sed & ipsis gestibus equites, cælibatus amore

in-

(a) Ibid. pag. 578.

infanientes, in ruborem dedit. Qua de re SUETONIUS: (a) Sic quoque abolitionem legis de maritandis ordinibus publico spectaculo pertinaciter postulante equite, accitos Germanici liberos, receptosque partim ad se, partim in patris gremium, ostentavit, manu vultuque significans, ne gravarentur imitari juvenis exemplum. Quem locum præclare illustrare videtur nummus argenteus a LÆV. TORRENTIO exhibitus, in quo Augusto sedenti in sella curuli ab alio puer offertur, additis infra litteris: IMP. XIV.

III. His dictis, quemadmodum parentes præmiis ornavit, ita cælibes & orbos pœnis affecit, annuaque tertium vacatione concessa, ἐς τὸ τὰς περὶ θάρχησαντας ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀνατίσθαι γενέσθαι ut intra hoc tempus lege parituri culpa vacarent. Adulto denique jam anno 762. partim legem Juliam tanto magis firmaturus, partim ærarium tot bellis ac largitionibus exhaustum caducis, vacantibus atque ereptitiis privatorum bonis expleturus, legem Papiam Poppæam ferre jussit consules suffectos M. Papium Mutilus & Q. Poppæum secundum. (b) Hos enim consules a Kalendis demum Juliis fasces sumisse constat. Lata itaque ea lex est vetere ritu, consulibus populum jure rogantibus, populoque sive per centurias, sive per tribus, (qualia enim comitia illius legis causa indicta sint, non constat), jure sciſcente. Nam quamvis Augustus, tum potentia securus, munia senatus, magistratum, legum, in se traxisset, nullo, ut loquitur TACITUS, (c) adversante: callide tamen ei suaserat Mæcenas, ut cives in persuasionem libertatis, veterisque superstitis rei publicæ adduceret (d) Quod consilium sequutus Augustus, veterem leges ferendi morem retinuit, &, ut

Zo-

(a) August. cap. 35.

(d) Dio Lib. 52. pag. 477.

(b) Dio Lib. 56. pag. 578.

(c) Annal. Tom. 1. Lib. X.

(c) Annal. Lib. 1. cap. 1.

p. 533. edit. CANGII.

ZONARAS (e) loquitur, & μέντοι πάντω ἐθελογονομένων ἐνομοθέτει, ἀλλ', ἢ ἂ καὶ ἐς τὸ ΔΗΜΟΣΙΟΝ προεπι-
 θει, ὅπως ἂν πὶ μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ, καὶ προε-
 τρέπετο πάντα συμβαλεῖν αὐτῷ, εἰ πὶ ἀμεινον
 γνοίῃ αὐτοῦ: non omnia suo arbitrio sanxit, sed plu-
 ra etiam POPULO PROMULGAVIT, ut is, si quid mi-
 nus placeret, emendaret, hortatusque & omnes, ut, si
 quid haberent, id consulerent in medium.

Procul dubio ergo & hanc legem antecessit SCtum
 de rogando populo. Nec tamen ideo cum LIPSI-
 O (a) existimandum, ipsam rogationem Juliam & Pa-
 piam non legem a populo, rogante senatorio magi-
 stratu, latam, sed SCtum esse: neque id inferendum
 ex verbis TER. CLEMENTIS, (b) quippe quem non
 de ipsa lege Papia Poppæa, sed de SCto ad illam
 legem facto agere, infra adparebit. Similis itaque
 error LIPSIUS illudit, ac JO. BERTRANDO, (c) qui &
 ipse non modo legem Cinciam muneralem, sed &
 legem Æliam Sentiam SCta fuisse, ex TACITI (d)
 & jureconsultorum veterum (e) locis, quibus SCta
 ad has leges facta laudantur, perperam & satis ine-
 pte colligit. Leges hæ omnes sunt, non SCta, quip-
 pe non senatorum sententiis, sed vel tribuum, vel
 centuriarum suffragiis firmatæ. Idem de lege Papia
 Poppæa dicendum, cujus historiam hæctenus expli-
 catam hoc schemate chronologico complectimur.

A. V. C. 736. Cn. Cornelio & P. Cornelio Lentulo
 coss. Augustus de LEGE JULIA ferenda ad sena-
 tum retulit, & ægre obtinuit SC.

A. V. C. 737. C. Furnio & C. Silano coss. ante mes-
 sem ludi sæculares facti, quo tempore nondum
 per-

(a) Exc. ad TACIT. *Annal.*
 Lib. 3. litt. C.

(b) L. 48. D. de ritu nupt.

(c) De jurisperit. Lib. 1.

(d) *Annal.* Lib. 13. c. 42.

(e) L. 1. D. de offic. cos.

perlata fuerat lex Julia, sed jam tum, uti videtur, promulgata.

Sub finem hujus anni rogata lex, sed antiquata.

A. V. C. 757. *Sexto Ælio Cato & C. Sentio Saturnino*, *coff.* perfertur lex Julia, sed detracta parte poenarum, auctis præmiis, & vacatione data triennii.

A. V. C. 760. *Q. Cæcilio Metello Cretico, Silano, & A. Licinio Nerva Siliano* *coff.* nova biennii vacatio data est, circumacto priore triennio.

A. V. C. 762. *Q. Sulpitio Camerino & C. Poppæo Sabino* *coff.* equites abrogationem legis, ineunte anno, frustra urgent, Augustus denuo anni vacationem concedit.

Sub finem anni *M. Papius Mutilo Q. Poppæo Secundo* *coff.* suffectis, fertur lex PAPIA POPPÆA.

Quare recte hujus legis principium ex ingenio restituit JAC. GOTHOFREDUS, (a) nisi quod, uti dixi, non adeo certum sit, per tribusne, an per centurias suffragia tulerit populus. Quare illud ita supplendum duximus, ut quædam, quæ vel addenda, vel incerta videbantur, per modum *παραθεσεις* infereremus.

M. PAPIVS (M. F. M. N.) MUTILVS . ET . Q. POPPÆVS . (Q. F. Q. N.) SECVNDVS . COSS. POPVLVM .
JVRE ROGAVERVNT . POPVLVSQUE JVRE SCIVIT . IN .
FORO . PRO . ROSTRIS . (vel IN . CAMPO . MARTIO .) --- TRIBVS . (vel CENTVRIA .) PRINCIPIVM . FVIT . --- PRO . TRIBV . (vel CENTVRIA .) PRIMVS . SCIVIT .

IV. Ceterum quamvis Juliae rogationes in legem PAPIAM POPPÆAM pleræque immigrarint: non unum tamen inter Juliam Papiamque leges discrimen fuisse, fatendum est: non illud quidem, quod sibi ex

TER-

(a) *Leg. Pap. Popp.* p. 269.

TERTULLIANI (a) loco eruisse videtur vir summus, JAC. CUJACIUS, (b) quasi Julia ad contrahendum matrimonium; Papia Poppæa ad liberorum procreationem pertinuerit: (id enim ex loco TERTULLIANI, infra explicando, non adparet), sed quod alias plures utriusque legis sanctiones discreparent. Pœnas orbis & innuptis in lege Julia decretas, lege Papia Augustus partim auxisse; partim minuisse videtur. Ætatem ineundo matrimonio procreandisque liberis longe minorem definivit lex Papia Poppæa, quam Julia de maritandis ordinibus. Denique posterior legis Papiæ Poppææ pars de caducis fere de novo accessisse, nec e lege Julia de maritandis ordinibus translata videtur, nisi dicere malis, aliam ante Papiam Poppæam existisse legem, caducariam, eamque & ULPIANO (c) legis Juliae caducariae & JULIANO (d) legis Juliae de bonis vacantibus, ad fiscum pertinentibus, nomine venire: quod tamen pro certo adfirmare ego non ausim. Reliquas, quæ se offerent, utriusque legis differentias infra suo quamque loco exponemus.

C A P U T IV.

DE M. PAPIO MUTILO, ET Q. POPPEO SECUNDO
COSS. ET UTRISQUE GENTIBUS ET FAMILIIS.

- I. **C**oss. anni 762. ab u. c. varie in fastis signati. Tum ordinariorum, tum suffectorum nomina restituta ex tabula Capitolina. Uterque cos. cales adversus calibes & orbos legem tulit. Ipsi, qui ferebant leges, illæ aliquando displicebant. II. Papii proprætura ex nummo GOLZII. Ingenium ejus ad adulationem proclive. III. Poppæus Secundinus dici-

(a) Apologet. cap. 4.

(c) Fragm. tit. 28. §. 7.

(b) Ad Ulpian. Fragm. tit. 16. §. 3.

(d) Lib. 96. §. 1. D. de legat. 1.

dicitur in nummo GOLZII. Ejus duumviratus . IV. Papiæ gens plebeja. Variæ ejus familiæ. Index PATINI, qui Papiis Milonum & Triumphorum cognomina tribuit, notatus. Papii Celsi, origine Lanuvini. Juno Sispita, aquila cum lupa, Draco a virgine pastus in denariis gentis Papiæ. Papios Mutilus gente Samnites fuisse ostenditur. C. Papius Mutilus dux Samnitum in bello sociali. Locus LIVII tentatus, in quo pro Brutulus Papius legendum videtur Mutilus Papius. Papiorum, qui a veteribus recensentur, series. V. Gens Poppæa, Sabina origine. Anno eodem duo Poppæi consules, alter Sabinus ordinarius, alter Secundus suffectus. Sabini adilitas, præsidatus Macedoniæ & Mæsiæ, triumphalia ornamenta. Stemma Poppæorum. Poppea Sabina & Sabina Poppæa, Rufino Crispino, Othoni & Neroni nupta. Aliorum Poppæorum sylloge. Pro Poppæo Sylvano apud TACITUM legendum Pompejus Sylvanus.

I. QUUM legi nostræ nomen inditum fuerit a M. PAPIO MUTILO & Q. POPPÆO SECUNDO coff. de iis, eorumque familiis quædam hoc capite differere juvabit. In plerisque fastis, præterquam apud DIONEM, consules illi plane omittuntur, & ordinarii anno 762. occurrunt apud DIONEM (a) Κουίνας Σουλπίχιος καὶ Γαίος Σαβίνος, apud CASSIODORUM & MARIANUM SCOTUM Q. Sulpicius & C. Pompejus, apud PLINIUM (b) in editionibus plerisque, præter illam HARDUINI, Cn. Pompejus & Q. Sulpitius, in FASTIS OXONIENSIBUS a PETRO RELANDO (c) editis Sulpicius & Poppæus, in VINDEBONENSIBUS apud HENR. NORISIUM (d) Camerinus & Sabinus. Alibi aliter. Suffectorum quum ab his fastorum scriptoribus ratio ha-

(a) L. 56. pag. 572.

(b) Hist. nat. cap. 48.

(c) Fast. coff. adpend. p. 792.

(d) Adpend. Epoch. Syromaced. pag. 18.

haberi non soleat: nec Papii & Poppæi nostri in illis mentionem fieri animadvertimus. Verum rem expedit fragmentum fastorum Capitolinorum apud GRUTERUM (a) & STEPH. VIN. PIGHIUM, (b) in quo ita signantur ejus anni consules.

C. POPPÆVS. Q. F. Q. N.	Q. SVLPICIVS. Q. F. Q. N.
SABINVS.	CAMERINVS.
EX X. IVL. M. PAPIVS M.	MVTILVS.
F. M. N.	
Q. POPPÆVS. Q. F. Q. N.	SECVNDVS.

Habes hic ergo *M. Papium Mutilum* & *Q. Poppæum Secundum*, consules, suffectos ex Kalendis Juliis, anni ab u. c. 762. Et quidem quum uterque Augusti auctoritate legem severissimam contra cælibatum orbitatemque tulerit: id omnino notatu videtur dignissimum, quod neuter horum vixerit in matrimonio. Id enim Dio (c) observat, diserte scribens: *Καὶ τὴν ὁ τε Πάπῳιος καὶ ὁ Ποππῳιος νόμος ὑπὸ τε Μάρκου Πάπῳιου Μυτίλου, καὶ ὑπὸ Κύντου Ποππῳίου Σεκόνδου, τῶν τότε ἐν μέρει τοῦ ἔτους ὑπατευόντων ἐπέθησαν, καὶ συνεβη γὰρ ἀμφοτέρους σφῶς μὴ ὄν παῖδας, ἀλλὰ μηδὲ γυναῖκας ἔχειν καὶ ἀπ' αὐτοῦ τούτου ἡ ἀνάγκη τοῦ νόμου κατεφωράθη: inde lex quoque Papiæ Poppææ a M. Papiro Mutilo & Q. Poppæo secundo lata est, qui parte ejus anni consules, uterque NEC UXORES, NEC LIBEROS habebant. Quo ipso deprehendi potuit, quam ea lex fuerit necessaria. Unde facile est ad intelligendum, ipsis his consulibus, more majorum rogantibus populum, parum ad palatum fuisse legem, quam adversus cælibes & orbos ferebant, acerbissimam. Enimvero id sæpe Romæ con-*

(a) pag. 295.

(c) Lib. 6. pag. 573.

(b) *Annal. tom. 1. pag. 519.*

contigisse animadvertimus, ut legem haud probarent ipsi, a quibus populus rogabatur, magistratus, quin immo ut, qui ex senatus sententia solemne carmen: **VELITIS JUBEATIS, QUIRITES** recitabant, iidem legem composita oratione dissuaderent. Quale quid de Pifone cof. referens **CICERO**: (a) *Piso*, inquit, *consul*, *lator rogationis*, *idem erat DISSUASOR*. Eodem exemplo & consules nostri, *ἐαυτοὺς τῶν ἀποπέσει*, cælibes rogationem tulerunt adversus cælibes, orbi adversus orbos: non quod legem probarent, sed quod hanc illis provinciam imposuisset Augusti ac senatus auctoritas.

II. **M. PAPIUS MUTILUS** non solum consul ea parte anni fuit, verum etiam paullo post proprætor. Id enim discimus ex nummo vetere apud **GOLZIUM**, (b) cujus in altera parte elaphas conspicitur cum litteris: **C. APRONI. IMP. & infra M. MUTILUS PR. P.** in altera caput Herculis, cum litteris **S. C. QUAM TIBERIUS**, teste **TACITO** (c) imperatoris vocabulum privato postremum concefferit Junio Blæso, idque anno ab u. c. 774. *C. Sulpicio*, *D. Haterio* cof. facile patet, cum nummum, in quo **C. APRONIUS IMP.** occurrit, iis temporibus esse anteriorem. Deinde quum & elephas & Hercules Africæ simbola esse soleant: non dubitandum videtur, hunc nummum ad Africanum bellum pertinere. Jam **L. Apronii** quidem res adversus Tacfarinatem in Africa gestæ latius describuntur a **Tacito**: (d) sed nec *Lucius* in nummo vocatur ille *Apronius*, nec *procos*. Quare verosimile est, *C. Apronium imp.* non alium esse, quam *Apronium Cæsiannum*, **L.** filium, de quo idem **TACITUS**: *missu patris APRONIUS CÆSIANUS cum equite & cohortibus auxiliariis, quæis velocissimos legionum addiderat,*

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.

G

pro-

(a) *Ad Attic. Lib. 1. ep. 14.*

(c) *Annal. Lib. 3. cap. 74.*

(b) *Fast. consul. & triumph.*

(d) *Ibid. cap. 21.*

prosperam adversum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta. Fortasse ille demum imperatoria ornamenta obtinuit, & parti provinciæ Numidicæ legatus pro prætore tum præfuit *M. Papius Mutilus*. Mauritaniam enim tum adhuc Jubæ regi paruisse, satis constat.

Ingenio hunc Papium fuisse ad scædam adulationem & servile plane obsequium demisso, vel dicta adversus Libonem Drusum sententia ostendit. Quum enim miser iste, oppressus ab accusatoribus, manus sibi ipse intulisset: *M. Mutilus*, teste TACITO, (a) censuit, ut dona decernerentur Jovi, Marti, Concordiæ, utque dies iduum Septembrium, quo se Libo interfecerat, festus haberetur. Qua de sententia ipse TACITUS: *horum auctoritates adulationesque retuli, ut sciretur, vetus id in re publica malum.*

III. Q. POPPÆUS SECUNDUS in nummo elegante apud eundem GOLZIUM (b) SECUNDINUS cognominatur, ex eoque adparet, illum cum Sex. Cethego fuisse duumvirum coloniæ. In altera enim nummi parte Augusti caput conspicitur cum verbis: AUGUSTUS C. VI. CELSO, in altera taurus cum inscriptione: SEX. CETHEGO Q. POPPEO SECUNDINO II VIR. Nummus videri posset pertinere ad urbem Vibonam in Brutiis, quo coloniam ab Augusto deductam fuisse APPIANUS testatur. (c) Quamobrem & anteriorem epigraphen interpretari liceret *Colonia vibona*. Eandem & *Valentiam*, seu *Vibonem Valentiam*, & olim *Hipponem* dictam tradit PLINIUS. (d) Quo vero illud CELSO referendum sit, & an ipsi Vibonæ hujus modi cognomen fuerit, tunc plane obscurum erit. Sed vere nummus referendus est ad *coloniam Vilillam* in Hispania, ad Iberum, cujus & alio in nummo apud GOLZIUM (e) ita fit mentio: COL. VI. JUL. CELS.

Di-

(a) *Annal. lib. 2. cap. 32.*(b) *Fast. consul & triumph.*

pag. 230.

(c) *De bell. civ. lib. 4. c. 591.*(d) *Hist. nat. lib. 3. cap. 10.*(e) *Ibid. pag. 142.*

Dicta ergo & *Vililla*, & *Julia Celsa*, & ita procul dubio & in nummo nostro erit legendum: *Colonia Vililla CELSA*.

IV. Verum nec ipsæ gentes PAPIA & POPPÆA, ex quibus hi consules prodierunt, hic videntur prætereundæ. PAPIA gens plebeja fuit, idque vel inde patet, quod ex ea tot tribuni plebis memorantur. Divisam illam fuisse comperio in plures familias, quarum celebriores CELSI & MUTILI, quibus nescio an addam POLLIONES. Is, qui indicem ad FULV. URSINI præstantissimum opus *de familiis Romanorum*, a CAR. PATINO recognitum confecit, Papiis etiam MILONUM & TRIUMPORUM cognomina tribuit: sequutus, uti videtur, *indicem Annalium* STEPH. VIN. PIGHII, ubi idem cognomen tribuitur Papiis. Sed uti Papiro unico ideo *Milonis* cognomen hæsit, quia per adoptionem in gentem Anniam transierat: ita alterum *Triumpi* plane fictitium est, & ex male intellecto L. PAPII CELSI triumviri nummo, cujus in postica parte capiti laureato subscriptum: TRIUMPUS, absurde exsculptum. (a) Verum ita ineptire solempne est indocto isti, quisquis sit, indicis Patiniani confarcinatori: uti jam pridem ostendit vir doctissimus, JAC. PERIZONIUS. (b) Sane qui Vipsanios PLATORINOS; Calpurnios & Pompejos NUMAS; Domitios OSCAS cognominatos fuisse, scribere potuit, eum non mirum est, Papiis adfingere potuisse cognomen TRIUMPORUM.

Duplex autem Papiorum origo fuisse videtur. Celso enim domo Lanuvinos, Mutilos Samnites fuisse arbitror. Lanuvinam Celsorum originem produunt Papiorum Celsorum denarii apud URSINUM & VAILLANTIIUM, in quibus modo Juno Sispita, modo lupa cum aquila, modo draco a virgine passus conspicitur.

G 2

(a) Patin. *de famil. Rom.*
pag. 196.

(b) *Diff. de var. antiquit.*
numm. pag. 256.

titur. Ea vero omnia ad Lanuvium pertinere, jam viri illi docti, qui gentium Rom. denarios explicant, observarunt. Junonem *Sospitam*, vel, uti in marmoribus & apud FESTUM (a) vocatur, *Sispitam*, præcipue colebant Lanuvini; adeo ut OVIDIUS (b) a Junone Lanuvium *suum* vocari finxerit, cecineritque:

*Inspice quos habeat nemoralis Aricia fastos,
Et populus Laurens, LANUVIUMQUE MEUM.*

Similiter Juno Sispita LANUMVIANA cognominatur in marmore hoc apud REINESIUM: (c)

M. AMPIVS M. F. PAL. BALBVS.
SACERDOS. IVNONIS. REG. SISPI
TAE. LANVMVIANAE. FECIT.
VIVENS. ET. AMPIO. IVNIO. FI
LIO. SACERDOTE. IOVI. SISP.
ET. AMPIAE. MATRI. PIÏSSIM.
IN. FR. P. XIIX. IN. AGR. PED. XXVI.

Templum tamen istud, sacraque Junonis & lucum consecratum populo Romano cum municipibus Lanuvinis communia fuisse, LIVIUS (d) docet, qui & alibi passim horum sacrorum facit mentionem. Quemadmodum ergo eandem Junonem Sispitam in denariis suis exhibent gentes CORNUFICIA, METTIA, PRO-CILIA, ROSCIA, THORIA, ut se ejusdem municipii traduces ostenderent, quemadmodum eadem de causa de Annii Milonis origine canit SILVIUS ITALICUS: (e)

LA-

(a) Voce: *sispita*.

(d) Lib. 8. cap. 14.

(b) *Fastor.* l. 6. vers. 59. 60.

(e) Lib. 13. vers. 364. seqq.

(c) *Inscrip.* pag. 383.

LANUVIO *generate, inquit, quem SISPITA JUNO.
Dat nobis, Milo, Gradivi cape victor honorem
Tempora murali cinctus turrita corona.*

(ubi perperam veteres editiones præferunt *Levino generate*) : ita ejusdem originis indicem Junonem Sispitam in denariis suis extare voluerunt PAPI CELSI, ut se Lanuvio oriundos esse ostenderent.

Nec minus lupa cum aquila proprium huic municipio *δᾶρυξ* fuit. Fama enim tenebat, Trojanis, hoc municipium condituris, oblatum fuisse prodigium, dum, orto sua sponte in proximo nemore incendio, lupam viderint suo ore adgerentem fomitem aridum, aquilam flammam alarum agitatione excitantem, vulpem denique demersa in proximum flumen cauda ignem conatam extinguere : ferturque Æneas, quum ancipiti aliquamdiu certaminis eventu, demum lupa & aquila victrices abiissent, augurium inde cepisse, quod illustris & admiranda futura sit ea colonia, sed exosa vicinis, exterisque molesta, quos tamen demum favore Deum sit superatura. Addit, qui fusius hæc refert, DIONYSIUS HALICARNASSEUS : (a) *Καὶ ἐστὶν ἀντὶ τῶν μνημῶν ἐν τῇ Δαρυεῖστῶν ἀγορᾷ χάρισα εἶδωκα πῶς ζῶν ἐν πολλοῦ χρόνῳ διασπῆνευα :* extant rei monumenta in foro Lanuvienfium, EFFIGIES ÆNEÆ horum animalium, a longissimo tempore superstites. Denique & in vulgus notum, Lanuvii nutritum annosum draconem, cui quotannis prodeunti e specu, a virgine porrigendum erat pabulum. Rem fuse refert PROPERTIUS, (b) cujus verba paullo prolixiora hic non adscribimus.

Certissima ergo e tot denariis est Lanuvina Papiorum Celsorum origo quam præter præclaros de familiis Romanorum scriptores etiam vir incomparabi-

(a) Lib. 1. cap. 59.

(b) Lib. 4. eleg. 18. v. 3. seqq.

rabilis, Ez. SPANHEMIUS (a) agnoscit. Mutilus autem Samnio fuisse oriundos, non perinde ab aliis animadversum est. Et tamen res videtur extra omnem dubitationis aleam posita. Circa annum enim 688. Samnitibus, sociali bello, ducem se præbuit C. PAPIUS MUTILUS, quem APPIANUS, (b) capta Nola, aliisque Italiæ civitatibus ad belli societatem pellectis, per totam Campaniam arma victricia circumtulisse, Acerras gravi obsidione pressisse, victumque aliquoties a L. Julio Cæsare & a L. Sulla multis vulneribus confossum ægre Æferniam cum paucis pervenisse, scribit. Quin ab antiquissimis temporibus apud Samnites floruisse Papiorum familiam, ex LIVIO (c) colligas, a quo circa annum u. c. 432. celebratur BRUTULUS PAPIUS, vir nobilis, potensque inter Samnites, haud dubiæ factarum cum Romanis induciarum ruptor. Unde & victi Samnites corpus Brutuli exanime, (ipse enim se ignominia ac supplicio morte voluntaria subtraxerat), ejusque bona Romanis per faciales obtulerunt. Nemo veterum, quantum memini, hunc Brutulum laudat, præter LIVIUM. Quare, si quid ingenio indulgere liceret, non dubitarem pro Brutulus, rescribere Mutilus, quod cognomen Papii inter Samnites diutissime hæsisse, modo demonstravimus.

Ceterum e MUTILORUM familia præter illum, sive BRUTULUM, sive MUTILUM PAPIUM, quem Samnites mortuum debebant, & C. PAPIUM MUTILUM, quem Samnitum exercitui adversus Romanos præfuisse diximus, inclaruerunt etiam C. PAPIUS, Caii filius, MUTILUS, quem PIGHIUS (d) ædilem plebis fuisse anno u. c. 691. tradit, & M. PAPIUS M. F. duumvir juridicundo circa annum 713. Ejus enim eo anno mentio fit

(a) De usu & præst. num. Diff. 375.

X. pag. 14. Tomo 2.

(c) Lib. 8. cap. 39.

(b) De bell. civil. Lib. 1. p.

(d) Annal. Tom. 3. p. 330.

fit in marmore hoc Casinate apud GRUTERUM: (a)

M. PAPIVS M. F. L. MATRIVS. L. F.

DVO. VIRI. I. D.

SIGNVM. CONCORDIAE. EX. SC. RESTITVENDVM

COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICAVNT.

ET. BASIM. GRADV. ARAM. SVA. PECVNIA.

FACIVNDA COER. EIDEMQ. PROBAVER.

A. D. III. EID. OCT. CN. DOMIT. C. ASINIO COS.

Porro, qui primus fasces consulares ex ea gente tenuisse videtur M. PAPIVS M. F. M. N. MUTILVS, de quo supra actum est accuratius.

E CELSORVM familia fuisse arbitror PAPIVM, Cnaei Nepotem, legis Papiæ de virginibus Vestalibus auctorem, quem anno u. c. 504. tribunum plebis fuisse, refert PIGHIUS; (b) PAPIVM alterum, itidem tribunum plebis, auctorem legis Papiæ de sociis & Latini nominis: C. PAPIVM CELSUM, tribunum plebis, lata lege Papiæ de peregrinis celebrem: C. PAPIVM C. F. quem in gentem Anniam transiisse, nomenque T. ANNI MILONIS adsumsisse, tradit GLANDORPIVS. (c) PAPIAM, quam Oppianico nuptam fuisse docet CICERO, (d) & aliam, cujus in *Epistolis* meminit. (e) L. PAPIVM CELSUM, qui temporibus Augusti floruit, cujusque tot denarii exstant apud Fulv. URSINUM. (f)

E POLLIONVM stirpe mihi innotuit L. PAPIVS L. F. TER. POLLIO, cujus mentio fit in marmore vetere apud GRUTERUM. (g) Nisi dicere malis, Terentium Pollionem a L. Papio diversum esse. Confusis sub insequentibus principibus gentium nominibus, passim quidam Papii occurrunt, sed quos incertæ fe-

G 4

re

(a) *Inscript.* p. 100. n. 8.

(b) *Annal.* Tom. 2. pag. 51.

(c) *Onomast.* p. 57. 656.

(d) *Pro Cluent.* cap. 9.

(e) *Lib.* 16. *epist.* 24.

(f) *Ibid.* edit. Patini.

(g) *Inscript.* p. 448. n. 4.

re originis dixeris: veluti PAPIUS FAUSTUS, vir nobilis, ac summus, quem cum aliis, indicta causa, occisum a Severo ait ÆL. SPARTIANUS: (a) PAPIA, cui ALEXANDER imperator; (b) PAPIUS, cui DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS Augusti (c), & PAPIUS denique, cui JUSTINIANUS (d) rescripserunt.

V. Provehimur ad gentem POPPÆAM, origine, uti ex cognomine illi cum gentibus CLAUDIA, MINATIA, TITURIA, & CALVISIA communi adparet, Sabinam. (e) Ea libera adhuc re publica, satis obscura, nullis majorum imaginibus inclaruit, ante Augusti ætatem, qua duo Poppæi ad honores maximos adspirare cœperunt. Alter C. POPPÆUS SABINUS, modicus originis, qui principum amicitia consulatum aliosque honores, quos TACITUS (f) memorat, obtinuit. Alter Q. Poppæus Secundus, sub quo consule lata est lex Poppæa. Ædilitatem illius prodit nummus apud GOLZIUM. (g) Consul idem ordinarius fuit cum Sulpicio Camerino anno u. c. 762. Hinc contra Thracas missus, triumphale decus obtinuit. Maximis ex eo provinciis, Mœsiæ, Achajæ, & Macedoniæ per quatuor & viginti annos, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis, nec supra esset, impositus, senex admodum, testibus TACITO (h) & DIONE, (i) voluntaria morte decessit. Alter Q. POPPÆUS SECUNDUS non modo consulatum gessit, sed & coloniam cum Sex. Cethego, tamquam duumvir, deduxit, nulla præterea re memorabilis. Eum Sabini ex eodem avo paruelem fuisse inde arguit GLANDORPIUS, (k) quod uterque Q. F. Q. N. dicatur: sed id vel ideo a veri specie abludit, quod
non

(a) In Severo, cap. 13.

(b) L. 4. C. si serv. exp. ven.

(c) L. 10. C. mandat.

(d) Nrv. 160.

(e) Ez. Spanli. Diff. p. 48. T. 2.

(f) Annal. Lib. IV. cap. 46.

(g) Fast. cons. pag. 229.

(h) Annal. Lib. 6. cap. 39.

(i) Lib. 58. pag. 637.

(k) Onomast. p. 714.

non fit verosimile, duos fratres eodem prænomine Quinti usos esse. Unde eos fratres fuisse suspicor, neque enim inauditum fuit iis temporibus, fratres diversis cognominibus uti. Poppæo Sabino filia fuit POPPÆA SABINA, lasciva mulier, omnique probro infamis, nupta demum T. OLLIO, viro quæstorio, (a) nullisque præterea functo honoribus, quod eum Sejani amicitia perverterat. (b) Huic Ollio Sabina enixa est filiam, quæ adspersa paternum nomen, ab avo materno, consulari & triumphali, pro Ollia SABINA POPPÆA dici maluit. (c) Nihil hæc matri libidine concessit, quin eandem, uti pulchritudine eximia, ita omni lasciviæ ac probrorum genere facile superavit. Nupserat primum Rufo Crispino, initio præfecto prætorio sub Claudio, (d) deinde ab eodem principe præturæ insignibus ornato, (e) mox ab Agrippina subverso, (f) ac demum ob solam matrimonii cum Poppæa memoriam a Nerone ejecto in exilium, (g) cui etiam filium pepererat RUFINUM CRISPINUM. (h) Hinc ab Othone ad stuprum pellecta, ejus amplexus Crispini nuptiis prætulit. Demum ipsum Neronem ita inflammavit, uti eam adpeteret, duceretque uxorem, & aliquamdiu unice amaret, pater ex ea factus filia, quam æque ac matrem AUGUSTAM vocavit. (i).

Omnia, quæ diximus, veterumque demonstravimus testimoniis, hoc stemma illustrabit:

Q. POP-

(a) Suet. Ner. cap. 35.

(b) Tacit. Annal. L. 13. c. 46.

(c) Ibid.

(d) Id. Lib. 11. cap. 1.

(e) Ibid. cap. 4.

(f) Tacit. Annal. L. 12. c. 42.

(g) Id. L. 15. cap. 71.

(h) Suet. ibid.

(i) Tacit. Annal. L. 15. c. 23.

Q. POPPÆUS SABINUS.

||

Q. POPPÆUS SABINUS.

C. POPPÆUS Q. F. Q. N.	Q. POPPÆUS Q. F. Q. N.
SABINUS, consularis & triumphalis, Moesiæ, Achajæ & Macedoniæ præses.	SECUNDUS, cof. suf- fectus anno u. c. 762.

||

SABINA POPPÆA adulteriis
infamis nupta

==

T. OLLIO,
viro quæstorio.

||

OLLIA, quæ dici maluit
POPPÆA SABINA
tribus nupta maritis

I. RUFO CRISPINO, præfesto prætorio sub Claudio, cui peperit	II. OTHONI, mox rele- gando in- Lusitaniam,	III. NERONI, imperatori, cui peperit
RUFINUM CRISPI- NUM.		AUGUSTAM filiam.

Præter hos & aliorum quorundam ex hac gente superest memoria. sic C. POPPÆUS JANUARIUS, & POPPÆA C. F. PROCLA in marmoribus apud REINESIUM (a) memorantur. In GRUTERIANIS (b) passim occurrunt POPPÆA DEMETRIA, POPPÆA FAUSTA, POPPÆA VENERIA, C. POPPÆUS APTOR. C. POPPÆUS PARAMON, & C. POPPÆUS CLAMBYSSUS, nullis tamen honoribus insignes. Non vero eo pertinet, qui sæpe apud TACITUM (c) laudatur, POPPÆUS SYLVANUS,

(a) *Inscript.* p. 580. & 844. nu. 6.(b) *Inscr.* p. 659. n. 1. 885.

n. 10. 783. n. 5. 851. n. 4. 179.

(c) *Hist. Lib. II. cap. 86. Lib. 3. cap. 90. Lib. 9. cap. 47.*

nus, vir consularis, & Dalmatiæ præses. Quamvis enim ita virum adpellent optimi TACITI codices, & in his Mediceus vetustissimus: certissimum tamen est, illum, qui tot locis a TACITO vocatur POPPÆUS SYVANUS, alio loco ab eodem adpellari POPPÆUM VOPISCUM. (a) Atqui verum ejus nomen fuit VOPISCUS POMPEJUS SYLVIANIUS, quem adhuc sub Vespasiano aquæ ductibus præfuisse, FRONTINUS notat. (b) Quare eum genti POPPÆE inferere vix ausim, quum tam frequenter confundi soleant Pompeii & Poppæi, ut non solum C. Poppæus Sabinus apud PLINIUM (c) & MARIANUM (d) Pompejus, sed & ipsa lex nostra ISIDORO (e) & GRATIANO (f) *Papia & Pompeja* perperam adpelletur.

CAPUT V.

DE LEGIS PAPIÆ POPPÆÆ PARTIBUS ET CAPITIBUS, ET QUOMODO EA ORDINI SUO RESTITUENDA SINT.

I. **D**Uplex legis PAPIÆ POPPÆÆ finis, totidemque partes. Altera de maritandis ordinibus, præmiis nuptorum & parentum, pœnisque cælibum & orborum; altera de caducis, vacantibus & ereptitiis bonis agit. II. Utraque pars pluribus constitit capitibus. Marcianus in L. 19. D. de ritu nupt. caput 35. allegat. Textum illum de lege Julia & Papia videri loqui. Idem a JAC. GOTHOFREDI emendatione vindicatus. An lex Papia Poppæa Satura fuerit? III. Quomodo ordini suo restitui possint legis Papiæ Poppææ capita? GOTHOFREDUS facilis in emendatione inscriptionum, quæ in Pandectis legibus præmissæ. Idem capita quædam

(a) *Histor. Lib. 1. cap. 77.*(b) *De aquæ duct. p. 119. edit.*

Plantin.

(c) *Hist. nat. L. 7. cap. 48.*(d) *Chron. ad ann. Chr. 762.*(e) *Orig. Lib. 5. cap. 15.*(f) *c. quedam dist. 2.*

dam commentus est, quæ ad hanc legem non pertinent. Aliquando & Senatus Consultum ad hanc legem facta, vel interpretationes Iurisperitorum cum ipsa lege confudit. IV. Quid observatum sit in nova legis restitutione? V. FRAGMENTA EX COMMENTARIIS VETERUM Iurisperitorum AD PRIOREM PARTEM LEGIS PAPIÆ POPPÆE, SECUNDUM LIBRORUM ORDINEM DISPOSITA. VI. Ipsa pars prior legis Papiæ Poppæe, adlegationibus, & notis illustrata, & cum GOTHOFREDI textu collata.

EXposita LEGIS JULIÆ & PAPIÆ historia, proximum est, ut, quibus illa capitibus constiterit, quoque ordine singula capita collocata fuisse videantur, eadem industria investigemus. Tametsi enim id jam egerit vir summus, JAC. GOTHOFREDUS, isque ea in re aliis omnibus ingenii atque industriæ palmam præripuerit: non tamen ubique rem acu ita tetigisse videtur vir acutissimus, ut nomini ejus officere velle censendus sit, qui & post illius industriam bene ea de lege mereri conetur.

I. Primo ergo cum JAC. GOTHOFREDO ponimus, duas fuisse hujus legis partes, quarum altera ad amplificandum civium numerum, altera ad lucra quædam privatis præripienda, locupletandumque ærarium, pertinuerit. Utrumque enim finem sibi proposuerat Augustus, de quo CORNELIUS TACITUS: (a) PAPIAM POPPÆAM senior Augustus post Julias rogationes INCITANDIS CÆLIBUM PŒNIS AUGENDO ÆRARIO sanxerat.

Prior itaque legis pars agebat de maritandis ordinibus, de præmiis conjugum & parentum, & de cælibum atque orborum pœnis. Unde passim vocatur LEX MARITA, (b) LEX NUPTIALIS, (c) LEX DE MARITANDIS ORDINIBUS, (d) LEX SOBOLIS PROCREAN-

DE(a) *Annal. L. 3. cap. 27.*(b) *Horat. Epod. 18.*(c) *Schol. ad Horat. ibid.*(d) *L. 6. C. de op. lib.*

DE CAUSSA LATA. (a) Posterior de caducis tractabat, atque hinc lex CADUCARIA dicitur ab ULPIANO. (b) Illa a veteribus laudatur, tamquam utilissima rei publicæ: nec quidquam est magnificentius elogio veteris PANEGYRISTÆ: (c) *leges hæ, quæ multa calibes notaverunt, parentes præmiis honorarunt, vere dicuntur esse FUNDAMENTA REIP. quia seminarium juventutis, & quasi fontem humani corporis semper Romanis exercitibus ministrarunt.* Hæc reprehenditur a plerisque, & ab ipso JUSTINIANO (d) exagitur, qui & nomen & materiam caducorum ex bellis civilibus, quæ in se populus Romanus moverat, ortum autemque, INVIDIOSUM habuisse VIGOREM, multisque prudentissimis viris DISPLICUISSE, ait. Illam plerumque veteres interpretatione adjuvant, explicantque quam latissime: hujus tamquam exosæ vires sæpe interpretatione frangunt atque incidunt, ne omnes privatorum fortunæ, publici egregio obtentu, in ærarium aut fiscum principis paullatim defluerent.

II. Utraque legis pars complura denuo capita complexa est. *Septimum* enim allegat GELLIUS; (e) *trigesimum quintum* MARCIANUS. (f) Sed de posteriore loco nondum res extra omnem posita est dubitationis aleam. LIPSIVS & ANT. AUGUSTINUS (g) in eo trigesimum quintum legis Juliæ & Papiæ caput vere sibi reperisse visi sunt. JAC. GOTHOFREDUS (h) contra pro XXXV. rescribi jussit XV. Vir denique summus, & juris prudentiæ bono natus, non modo Gothofredum, sed & Lipsium aliquid humani passum, & nec caput legis Papiæ Poppææ in illo MARCIANI textu existare, nec ipsum illud fragmentum ex

ca-

(a) L. 64. De condit. & demonstr.

(b) Fragm. tit. 38. §. 7.

(c) Paneg. Maxim. & Constant. dict. cap. 2.

(d) L. un. pr. C. de caduc. toll.

(e) Lib. 2. cap. 15.

(f) L. 19. D. de ritu nupt.

(g) De Legib. & Scis p. 1214. Tom. 2. Theſaur. Grev.

(h) Leg. Pap. Popp. cap. 15.

capite XXXV. legis Juliae, sed ex capite XXXV. libri XII. Institutionum Marciani, ubi ad legem quamdam Juliam scripserit, desumptum esse acute statuit, idque vel inde colligi posse censet, quod in eodem fragmento diserte mentio fiat constitutionis SEVERI & ANTONINI, ut ex hac potius, quam ex lege Julia & Papia aliquid ibi decerpserit MARCIANUS, & hinc supervacua, ac pæne temeraria sit a GOTHOFREDO tentata circa numerum capitis emendatio. Enimvero, quemadmodum nec mihi se probat GOTHOFREDI *rejectionis*, atque idcirco, utcumque illa accipiatur, haud in magno equidem discrimine pono: ita vix negare ausim, caput aliquod legis Juliae & Papiæ in isto MARCIANI fragmento latere. Lex enim illa 19. D. de ritu nuptiarum talis est: CAPITE TRIGESIMO QUINTO LEGIS JULIÆ: qui liberos, quos habent in potestate, injuria prohibuerint ducere uxores, vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, ex constitutione divorum SEVERI & ANTONINI per proconsules praesidesque provinciarum coguntur in matrimonium collocare & dotare. Hic primo manifestum videtur, non a Pandectarum collectoribus titulum vel caput XXXV. ex libro XII. Institutionum MARCIANI, sed ab ipso MARCIANO caput XXXV. legis Juliae allegari, si quidem priore casu non scribendum fuisset CAPITE XXXV. LEGIS JULIÆ, sed capite XXXV. de lege Julia, vel, ad legem Juliam. Deinde sollemne est MARCIANO allegare in Institutionibus non solum aliorum libros, sed & liberos segmenta & capita, addito eorum numero, quem sæpius alii veteres Icti omittere solent. Nam modo Chryssippi *librum πρὸς νόμους* (a) modo Papiniani *librum 11. de adulteriis*, (b) modo Juliani *librum XXVII. Digestorum*, (c) modo alios aliorum libros laudat, numero fere semper expresso. Quare nihil sane fecit

(a) L. 2. D. de Legib.

de adult.

(b) L. 7. §. 1. D. ad leg. Jul.

(c) L. 22. D. de bon. libert.

cit a more suo alienum, si & caput XXXV. legis Julia nominatim adduxerit. Legem vero Juliam, quum de nuptiis, removendisque earum impedimentis, egerit, vix aliam accipere licebit, quam illam de maritandis ordinibus. De hac enim diserte scripsit PAPIANUS: (a) ea legis hujus sententia fuit, ne quod omnino NUPTIIS IMPEDIMENTUM inferretur. Quod si quis porro obvertat, fieri non potuisse, ut in lege Julia divorum Severi & Antonini constitutio laudaretur, id quidem ego facile concesserim, sed nec umquam id factum esse arbitror. Augustus in lege Julia nihil sanxisse videtur amplius, quam ut parentes, qui liberos INJURIA prohibuerint uxores ducere, vel nubere, a pretore cogerentur eos in matrimonium collocare. Quum vero & dotis denegatio multis nuptiis impedimento esset, quandoquidem puellæ Romanæ dote cassæ, fere inelocabiles videbantur, & conditionem non facile reperiebant: quæstio incidebat, an & ii parentes videantur injuria prohibere, qui dotem negent? idque vel ideo dici non posse videbatur, quod jure veteri filiabus non abscisse dos deberetur, sed ea necessitas demum novis legibus, de quibus JUSTINIANUS (b) loqui videtur, imposita esset parentibus. At SEVERUS & ANTONINUS, intelligentes, & hoc modo multos liberos prohiberi a nuptiis, legem Juliam ita interpretati sunt, ut parentes & dotare filias cogerentur, quia prohibere videatur & qui conditionem non querit, uti statim legi nostræ subjicit MARCIANUS. Deinde quum lex Julia in primis ad frequentandam urbem esset comparata, adeoque ea magistratibus tantum urbanis potestatem fecisset, parentes dotem negantes in ordinem cogendi: principes etiam præsidibus provinciarum id dederunt negotii, ut parentes elocare & dotare cogent

(a) L. 72. §. 2. D. de condit. & demonstr. (b) L. 7. C. de dote promiss.

rent liberos. Omnia hæc, suo more, jungit MARCIANUS, ita ut legitimis verbis per *μεγαλειοτατων* statim interferat, quid legi accesserit ex celebri illa SEVERI atque ANTONINI constitutione. Totum ergo textum, sola interpunctione parenthesisibusque rite adpositis, & vocabulo PROCONSULIS, quod ex litteris PR. male intellectis irreperere potuit, in alterum Praetoris mutato: ita clarissimum futurum arbitror: CAPITE TRIGESIMO QUINTO LEGIS JULIÆ (scilicet cautum est:) QUI LIBEROS, QUOS HABENT IN POTESTATE, INJURIA PROHIBUERINT DUCERE UXORES VEL NUBERE, (vel, qui dotem dare non volunt, ex constitutione divorum Severi & Antonini, PER PRÆTOREM, (præsidesque provinciarum,) COGUNTUR IN MATRIMONIUM COLLOCARE, (& dotare.) Sic certe solet MARCIANUS in institutionibus suis una manu duos dealbare parietes, & jus recentius per modum *ταπεινωσει* inferere veteri, ceu vel ex hoc ejus fragmento (a) patet: Si quis dicat, se suis numis emtum, potest consistere cum domino suo, cujus in fidem confugit, & queri, quod ab eo non manumittatur, Roma quidem apud præfectum urbi, (in provinciis vero apud præsides ex sacris constitutionibus divorum fratrum) sub ea tamen denunciatione, ut is servus, qui hoc intenderit, nec impleverit, in opus metalli detur. Eodem ergo modo & hic MARCIANUS caput legis JULIÆ XXXV. intermixta tamen ex jure novo constitutione Severi & Antonini, proposuisse videtur. Ipsa sane verba & legitima, & ita comparata videntur, ut nulli legi magis, quam Juliae & Papiæ convenire videantur.

Quum ergo ex tam multis & diversis capitibus conflata fuerit lex Papiæ Poppæa, eam ego LEGEM SATURAM jure vocari arbitror. Quamvis enim id negare videatur in vir his litteris incomparabilis, JO. FRID. GRONOVIVS,

(a) L. 5. pr. ff. de manumiss.

VIVUS, (a) dum scribit: *Lex Julia de maritandis ordinibus plura quidem capita continet, nec tamen SATURA est: at tamen vix dubito, quin eam sententiam sua definitione ipse evertat vir doctissimus. Ait enim: LEX SATYRA vel SATURA, erat quæ una rogatione multa & varia complectebatur, ὅπως ποτὲ νεεὶ χῶρ, uti est in glossis, non quæcunque plura capita continet, ut fallitur vir candidus & optime de studiis communibus meritis in observationibus humanis. Variarum rerum capita dixisset, rem attingisset. Et paucis interjectis: Lex Satura res diversissimas miscet, quarum aliæ capita plurima habent, aliæ non: prout exigunt res ipse, aut voluntas latoris. Quæ si vera sunt (sunt autem verissima) non potest non lex nostra SATURA fuisse, quandoquidem non solum ex multis, sed & ex variis diversissimisque capitibus erat conflata. Aliæ enim capita ad nuptias, aliæ ad jura patronatus, aliæ ad bona caduca, vacantia, ereptitia pertinebant, nec ad eundem omnia finem, uti jam diximus, fuere comparata. Capita sane, quibus jura patronatus sine discrimine, cælibes, an mariti sint patroni, augetur, nec non ea, quibus quædam bona pro non scriptis haberi, quædam tanquam caduca, quædam ut ereptitia fisco vindicari jubentur, nihil faciunt ad nuptias & maritandos ordines, nec ad maritorum parentumque præmia. Unde V. C. AND. DACERIUS (b) legem nostram, tanquam Saturæ exemplum proponit. Equidem si cui mirum videatur, Augustum contra legem Cæciliam Didiam (c) pluribus de rebus uno sortitu retulisse: eum meminisse velim, facile sub principatu negligi potuisse legem, quæ & libera republica non raro negligebatur ab ipsis tribunis plebis, rogationibus suis, tanquam veneno, agitantibus populum.*

III. Quamvis autem tam multa diversaque capita
Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. H ta

(b) Distrib. ad Papin. Scævianum pag. 64.

(b) Ad Horat. Præf. T. 6. p. 5.

(c) Cic. pro domo cap. 20.

ra pristino ordini restitui posse, neget JUST. LIPSIUS, (a) idque a se hominem neminem exacturum hominem, scribat: *ἐκ τοῦ ἀδυνάτου* tamen id non esse, experimento luculentissimo docuit JAC. GOTHOFREDUS. Et sane homini, rem serio acturo, non pauca suppetere videntur adminicula. Nam primo capitum quorundam ipsa verba legitima supersunt, non solum duobus illis locis, quæ BARN. BRISSONIUS, (b) nec quinque, quæ GOTHOFREDUS & JUST. LIPSIUS observarunt, verum etiam, ut mihi videtur, in tribus aliis, puta in *L. 19. ff. de ritu nupt. L. 23. ff. eod. & L. 2. ff. de minor. vig. quinqu. ann.* Deinde etsi reliquorum capitum verba legitima interciderunt: eorum tamen argumenta maximam partem servarunt DIO CASSIUS, SNETONIUS, aliique auctores fide digni, & in primis sex illi, qui hanc legem nostram commentariis illustrarunt, jure consulti celeberrimi, ULPIANUS, TER. CLEMENS, CAJUS, PAULLUS, MARCELLUS, & JUN. MAURICIANUS. Iis addimus P. JUVENTIUM CELSUM, his omnibus antiquiorem, quippe qui Hadriani temporibus legem Julianam & Papiam Poppæam utramque interpretatus est septem libris Digestorum suorum, nempe *libris XXX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI.* ceu recte vidit JAC. GOTHOFREDUS, (c) quamvis ille ex egregia hac observatione fructum nullum ceperit, dum Celsi fragmenta in restituenda ordini suo hac lege, præter pauca, insuper habuit. Denique hi septem auctores filum veluti Ariadneum nobis suppeditant, quo prehensio exitum in isto labyrintho reperire liceat, atque intelligere, quo quodque caput ordine, quoque loco fuerit collocatum.

Et hac quidem via primus incessit vir eximius, JAC. GO-

(a) Exc. ad Tac. Annal. Lib. 3. litt. C.

(b) De Form. Rom. L. 2. p. 160.

(c) Comm. ad reg. jur. L. 191. pag. 748.

GOTHOEREDUS, sed tum quidem adhuc juvenis. Quo factum etiam arbitror, ut ætatis æstu abreptus, plus justo indulgisse ingenio videatur. Primo enim pro lubitu fingit refingitque numeros librorum, in Pandectis nostris occurrentes, nulla licet auctoritate codicum adjutus. Sic quamvis & ULPIANO & TER. CLEMENTI index Florentinus *Commentariorum ad leges βιβλίων* tribuat; quamvis ex libro ULPIANI XIX. (a) & XX. (b) fragmenta duo supersint; ab utroque tamen XVIII. tantum libros conscriptos esse contendit, & hinc utrumque fragmentum ex libro III. decerptum esse conjicit. Multo facilius vir eximius alias legum inscriptiones mutat. Nam pro ULPIANI libro I. rescribi aliquando jubet *librum III.* (c), pro ejusdem libro II. *librum III.* (d) pro libro IX. *librum III.* (e) pro libro denique XV. *librum XVI.* (f) Eadem severitate numeros librorum TER. CLEMENTIS refingit, pro cuius libro II. suo periculo reponi jubet *librum III.* (g) pro libro III. *librum XIII.* (h) pro libro V. *librum IV.* (i) pro libro VIII. *librum III.* (k) Nec magis PAULO parcit, pro libro ejus III. reponens *librum II.* (l) Enimvero in his codicum optimorum auctoritatem insuper habere, numerosque, Florentiæ non notis, sed integris vocabulis expressos, pro lubitu immutare, religioni nobis duximus, nisi emendationem summa urgeat atque excuset necessitas.

Deinde idem vir eximius, dum omnia, quæ materiam ædificio suo præbiturâ videbantur, diligenter

H 2

undi-

(a) L. 2. D. de min.	(g) L. 146. D. de verb. signifi.
(b) L. 18. D. de excuf. L. 14.	(h) L. 52. D. de legat. 2.
D. de off. procuf.	(i) L. 25. D. de donat. inter
(c) L. 62. D. ad leg. Fate.	vir. & uxor.
(d) L. 1. D. de concubin.	(k) L. 47. D. de ritu nupt. L.
(e) L. 4. D. de tut. dat.	fin. D. de oper. serv. L. 14. D. de
(f) L. 37. D. de mort. cauff.	oper. libert.
donat.	(l) L. 132. D. de verb. signifi

undique congerit, quædam etiam tigna aliena arripuisse, ac bona fide suis junxisse ædibus videtur. Saltim, quæ *capite III.* de virginibus Vestalibus proponit, ea ex alia lege Papia esse, *capite primo* demonstravimus. Quæ *capite VI.* de testimonio generi & foci tractat, ea manifesto deprompta sunt ex *lege Julia Judiciorum publicorum. Caput XX.* de fundo dotali Italico legi Juliae de adulteriis, non legi Papiæ Poppææ, debetur. *Caput nonum* de Latinis, uti a JAC. GOTHOFREDO explicatur, partim ex lege Junia Norbana, partim ex SCto quodam esse, suo loco docebimus. Contra ea quædam, quæ ad legem hanc referunt veteres, prætermisisse videtur vir doctissimus. Nam nec de cogendis puberibus, ut nuptias liberorum quærendorum causa contrahant, quidquam habet, nec de concubinato, nec de adfinitatis jure, nec de die legatorum ab apertis tabulis cedente, eorumque transmissione, de quibus omnibus legem nostram egisse argumentis haud obscuris liquet.

Denique & in eo humani quid passus videtur vir eximius, quod vel SCta posteris temporibus ad hanc legem facta, vel Jctorum interpretationes ab ipsa lege non satis accurate distinxit, & hinc quædam plane alio sensu extulit, quam in lege nostra posita fuerant, quædam etiam ex ingenio confinxit, de quibus dubito an unquam cogitaverint legis auctores.

IV. Quæ quum ita sint, post GOTHOFREDI industriam ossa legis celeberrimæ lecturis, ipsi nobis eas diximus leges, quas ad evitanda hæc præcipitia judicavimus fore utilissimas. Primum enim non solum ULPIANUM & TER. CLEMENTEM, sed & reliquos legis nostræ interpretes, immo & CELSUM e vestigio sequemur, priorum tamen vel ideo præcipue habituri rationem, quod non solum plurima eorum fragmenta in Pandectis allegantur, sed & major fuit librorum ab iis conscriptorum numerus. Viginti ni-

mirum libros uterque elucubraverat : quamvis postremi duo non nisi quædam hypomnemata & observationes miscellas complexi videantur . Id quod etiam de PAULLI *Commentariorum libris* tribus postremis suspicor , qui uti ex fragmentis L. 15. D. de jur. patr. l. 5. D. de jur. aur. annul. L. 13. D. si quid in fraud. patr. & L. 144. D. de verb. sign. colligere mihi videor , complexi sunt unum tractatum jam ante a PAULO editum , de jure patronatus , quod ex lege Julia & Papia venit , ex quo etiam ideo nullam legem in Pandectis nostris allegari animadvertimus .

Deinde cavendum duximus , ne inscriptiones legum , librorumque , ex quibus desumptæ sunt , numerum , temere mutaremus . Temere , inquam . Nam aliquando emendationem ipsa excusat necessitas , si vel codices editionesque differunt , vel numerus manifesto in mendo cubat . Sic CAII (a) occurrit fragmentum , quod in aliis editionibus ex libro XVI. in aliis , notante JULIO PACIO , ex libro XII. in aliis ex libro XIII. desumptum dicitur . Quum vero CAJUS quindecim tantum libros ad leges scripserit : primum numerum mendosum esse , nemo facile negaverit . Aliud ejusdem (b) fragmentum in aliis editionibus ex libro XII. in aliis ex libro X. citatur . Immo & PAULLI (c) aliquando allegatur liber XII. ad legem Juliam & Papiam , quum index Florentinus decem tantum commentariorum libros Paulo tribuat . In his aliquid indulgere ingenio , nemini existimavimus non licere .

Tertio operam dedimus , ut & numeris capitum , a GELLIO & MARCIANO allegatorum , suus constaret locus , adeoque & caput a priore laudatum septimum ; & a posteriore xxxv. locum occuparet ,

H 3 quod

(a) Lib. 73. D. de her. inst.

(b) L. 55. D. de legat. 1.

(c) L. 2. D. de concub.

quod in sua œconomia haud præstitit, nec præstare
 conuit vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS.

Denique quantum fieri potuit, id egimus diligen-
 ter, ut vetera SCRIPTURA & jure consultorum interpreta-
 tiones ab ipsis legis sanctionibus, quam accuratissi-
 me sejungeremus, nihilque temere admitteremus in
 textum, quod non veterum niteretur testimonio.
 Quæ quomodo a nobis præstita sint, ita intellectum
 in quam facillime arbitramur, si, quæ ad partem
 legis priorem pertinent veterum fragmenta, in jure
 nostro obvia, per laterculos disposita, secundum li-
 brorum numerum sistamus, iisque deinde ipsum sub-
 jiciamus textum legis, a nobis de novo restitutum,
 allegatis auctorum, quibus nitimur, testimoniis, &
 iis, in quibus a JAC. GOTHOFREDO dissentiamus,
 diligenter notatis.

FRAGMENTA EX VET. JCT. COMMENTA-
RIIS SECUNDUM LIBRORUM
ORDINEM DISPOSITA.

CAPITA LEGIS & Fragm. CELSI.	ULPIANUS LIB. I.	TER. CLEM. LIB. I. ex quo nullae leges desumi- ptae sunt.	CAJUS LIB. I.	PAULLUS LIB. I.	MARCELL. LIB. I.	MAURIC. fragmen- tum ex li- bro I. nul- lum existat quod ad priorem hanc legi- partem pertineat
CAP. I. de senato- rum, eo- rumque li- berorum, nuptiis.	L. 62. D. ad leg. Falc. L. 7. D. de senat. L. 25. D. de nuptiis. stat. hom.			L. 44. D. de vit. nupt. L. 129. D. de verb. sign. LIB. II.	L. 32. & 49 D. de vit. nupt. L. 8. D. de agn. & a-	
CELSVS LIB. XXX.	L. 207. D. de reg. jur. L. 4. D. de collus. de- teg. L. 6. D. de jur. aur. ann.			L. 47. D. de vit. nupt. L. 6. D. de senat.	lend. lib.	
CAP. II. de reliquo- rum inge- nuorum nuptiis.	L. 43. D. de vit. nupt. L. 4. D. de collus. de- teg.					
CELS. LIB. XXX. L. 23. D. de vit. nupt.						
CAP. III. de sexage- nariis, quingage- nariis, spa- donibus.	L. 128. D. de verb. sign.					
CELS. IB. L. 13. D. de probat.	LIB. II.	LIB. II.				
CAP. IV. de concu- binis.	L. 1. D. de concupin.					
CELS. IB.						

CAP. LEG. ULPIANUS TER. CLEM. CAJUS PAULLUS MARCELL.

LIB. I.

CAP. V.
de sponsa-
libus.

CELS. IB.

L. 17. D. de
sponsal.
L. 29. D. de
poen.CAP. VI.
de poenis
injustarum
nuptiarum.

CELS. IB.

L. 130. D. de L. 5. D. de
verb. signif. jur. & factis
L. 79. D. de ignor.
adquir. he- L. 146. D. de
red. verb. signif.L. 4. D. de L. 38. D. de
rest. mors. causs.
L. 37. D. de donat.
oper. libert.

LIB. III.

LIB. III.

LIB. II.
L. 30. D. de
rit. nupt.CAP. VII.
de privile-
giis mari-
torum &
parentum
in gerendis
honoribus.L. 16. D. de
sponsal.EX CELSI
libro xxxi.
nihil super-
est.CAP. VIII.
de eorum-
dem privi-
legiis in
petendis
honoribus.
CELS. IB.L. 131. D. de
verb. sign.

LIB. II.

LIB. II.
ex quo nul-
lae leges
desumptae
sunt.CAP. IX.
de immu-
nitate ob
liberorum
numerum.
CELS. IB.L. 16. D. de
prob.
L. 147. D. de
verb. signif.
L. 21. D. de
rit. nupt.CAP. X.
de iure Qui-
ritum ob
liberos
consequen-
do.
CELS. IB.L. 52. D. de
legat. 2.L. 134. D.
de verb. si-
gnif.

CAPITA LEGIS.	ULPIANUS LIB. III.	TER. CLEM. LIB. III.	CAIUS LIB. II.	PAULLUS LIB. II.	MARCELLUS LIB. II.
------------------	-----------------------	-------------------------	-------------------	---------------------	-----------------------

CAP. XI.
De liberti
liberatione
ab operis
ob nume-
rum libe-
rorum.
CELS. IB.

L. 35. D. de
op. lib.

CAP. XII.
De libera-
tione mu-
lierum a
tutela ob
numerum
liberorum.
CELS. IB.

L. 137. D.
de verb. si-
gnif.

LIB. III.

CAP. XIII.
De divor-
tio libertae
prohibito.
CELS. IB.

L. ult. D.
de divor-
t. L. 45. L. 29.
L. 27. D. de
vit. nupt.
L. 4. D. de
jur. au. an.

L. 2. D. de
concup. L. 50. D. de
vit. nupt.
L. 63. D. so-
lut. matr.

CAP. XIV.
De tutore
mulieri do-
tis causa
dando.
CELS. IB.

L. 61. D. de
jur. dot.

LIB. IV.

LIB. IV.

CAP. XV.
De jure de-
cimam ma-
trimonii
nomine ca-
piundi.
CELS. IB.

L. 23. D. L. 67. ad
quando dies L. Falc.
legat. ced.

L. 63. D. ad
leg. Falc.

CAPITA LEGIS.	ULPIANUS LIB. IV.	TER. CLEM. LIB. IV.	CAJUS LIB. II.	PAULLUS LIB. II.	MARCELL. LIB. III.
------------------	----------------------	------------------------	-------------------	---------------------	-----------------------

CAP. XVI.
De decimis
pro libero-
rum nume-
ro adjicien-
dis.
CELS. IB.

Lib. 62. D.
de condit. &
demonstrat.

LIB. III.

CAP. XVII.
De deci-
mae capa-
citate ob
commu-
nem fi-
lium.
CELS. IB.

L. 135. D.
de verb. si-
gnif. L. 9.
D. de capt.
& postlim.
L. 209. D.
de reg. iur.
L. 10. D. de
his, qui sui
vel al. iur.
L. ult. D.
de adopt.

L. 208. D.
reg. iur.

CAP. XVIII.
De usufru-
ctu & par-
te proprie-
tatis lega-
lis.
CELS. LIB.
XXXII.

L. 29. D. de
usufr.

L. 53. D. de
legat. 2.

CAP. XIX.
De praele-
gato dotis.
CELS. IB.

CAP. XX.
De solidi
capacitate
inter con-
juges ob
aetatem.
CELS. IB.

CAPITA LEGIS.	ULPIANUS LIB. IV.	TER. CLEM. LIB. IV.	CAJUS LIB. II.	PAULLUS LIB. III.	MARCELL. LIB. III.
------------------	----------------------	------------------------	-------------------	----------------------	-----------------------

CAP. XXI.
De solidi
capacitate
em ob diu-
urnitatem
matrimo-
nii.
ELS. IB.

CAP. XXII.
De solidi
capacitate
ob cognationem.
ELS. IB.

CAP. XXIII.
De solidi
capacitate
ob absentiam
reip.
suffa.
ELS. IB.

LIB. III.

CAP. XXIV.
De solidi
capacitate
ob hereros.
ELS. IB.

L. 6. D. de L. 5. D. de L. 132. D.
vulg. & pu- vulg. & de verb. si-
pill. substit. pupill. sub- gnif.
stit.

CAP. XXV.
De solidi
capacitate
ob postu-
lum.
ELS. IB.

L. 133. D.
de verb. si-
gnif.

CAP. XXVI.
De solidi
capacitate
ob jus li-
torum.
ELS. IB.

CAPITA
LEGIS.ULPIANUS TER. CLEM.
LIB. IV. LIB. IV.CAIUS
LIB. III.PAULLUS
LIB. III.MARCELLUS
LIB. III.CAP. XXVII.
de solidi
capacitate
patris soli-
tarii ex a-
liorum te-
stamentis.
CELS. IB.CAP. XXVIII
de solidi
capacitate
feminae ob
tres libe-
ros.
CELS. IB.CAP. XXIX.
de legato
sub condi-
tione caeli-
batus reli-
cto.
CELS. IB.CAP. XXX.
de jure ju-
rando li-
bertis re-
mittendo.
CELS. IB.CAP. XXXI.
de jure ad-
fin. inter
vitricum
vel never-
cam & pri-
vignos, nec
non socer-
os & ge-
nerum vel
nurum.
CELS. IB.L. 151. D. de L. 63. D. de
verb. sign. L. condit. &
64. D. de con- demonstr.
dit. & dem.
L. 25. D. de
donat. inter.
vir. & uxor.L. 14. D. de L. 31. D. qui
iur. parr. & a quib.
manumiss.L. 5. D. de L. 5. D. de LIB. IV.
grad. & ad- test.
fin. L. 136.
D. de verb.
sign.

CAPITA	ULPIANUS	TER. CLEM.	CAIUS	PAULLUS	MARCELL.
LEGIS.	LIB. VI.	LIB. VI. & VII.	LIB. V.	LIB. III	LIB. III.

CAP. XXXII. de privile- giis abfen- tium resp. cauffa. CELS. IB.	L. 36. L. 38. <i>D. de quib cauff. ma- jor.</i>	ex quibus nullae leges defumtae	L. 23. D. de <i>reb. dub.</i> L. 8. D. de <i>ana. legat.</i>	L. 35. & 37. <i>D. ex qui- bus cauff. mai. in in- tegr. reflit.</i>	-----
---	---	--	---	---	-------

CAP. XXXIII de indul- gentia fe- natus. CELS. IB.	L. 31. D. de <i>vit. nupt.</i>	-----	-----	-----	-----
	LIB. VII.	LIB. VIII.	LIB. VI.		

CAP. XXXIV de divortii modo & poena. CELS. IB.	L. 64. D. fo- <i>lur. marr.</i> dos quem- <i>adm. per. L.</i> 139. D. de <i>verb. signif.</i>	L. 48. D. de <i>ritu nupt.</i>	L. 7. D. de <i>conf.</i>	L. 8. D. de <i>captiv. &</i> posilim.	L. 33. D. de <i>vit. nupt.</i>
--	---	--	------------------------------------	---	--

CAP. XXXV. de cogem- dis paren- tibus, ut liberos elo- cent. CELS. IB.	LIB. VIII.		L. 45. D. de <i>adoption.</i>		
		LIB. VII.	LIB. IV.	LIB. IV.	

CAP. XXXVI de poenis caelibatas. CELS. IB.	L. 3. D. de <i>castr. pecul.</i> L. 15. D. ad <i>leg. Cornel.</i> de fizar.	-----	ex quo le- ges nullae defumtae sunt.	L. 138. D. <i>de verb. fi-</i> gnif. L. 87. D. de <i>leg. 3.</i>	ex quo & rel quis nullum fra- gmentum superest.
---	--	-------	--	---	--

CAP. XXXVII de poenis orbitatis. CELS. IB.	L. 51. D. de <i>leg. 2. L. 141</i> D. de verb. <i>sign. L. 36.</i> D. de mort. <i>cauf. don.</i> L. 61. D. de <i>cond. & do-</i> manjiv.	-----	-----	-----	-----
---	---	-------	-------	-------	-------

CAPITA LEGIS.	ULPIANUS LIB. VIII.	TER CLEM. LIB. VI.	CAJUS LIB. VII.	PAULLUS LIB. IV.	MARCEL LIB. IV.
C. XXXVIII. de liberta ob nuptias ab operis liberanda. CELS. IB.		L. 32. D. qui & a quib. manumiss. L. 14. D. de oper. libert.			
	LIB. IX.	LIB. IX.	LIB. VIII.		
CAP. XXXIX de liberta centenario minore. CELS. IB.	L. 143. D. de verb. signif. L. 4. D. de tut. & cu- rat. dat. L. 5. D. de jur. ann. aur.	L. 24. D. qui & a quib. manum. L. 38. D. de bon. libert. L. 10. D. de jur. patron.	L. 4. D. de bon. possess. L. 148. D. de verb. sign.		
	LIB. X.	LIB. X.	LIB. VIII.		
CAP. XL. de liberta centena- rio. CELS. IB.	L. 16. D. de jur. patr. L. 11. D. eod. L. 145. D. de verb. sign.				
CAP. XLI. de filia pa- troni. CELS. IB.		L. 49. D. de bon. libert.			
	LIB. XI.	LIB. XI.		LIB. IX.	
CAP. XLII. de libertae bonis. CELS. IB.	L. 37. de bon. libert. L. 36. D. de oper. libert. L. 17. D. de jur. patron.	L. 153. D. de verb. signif.	L. 46. D. de rit. nupt.		
CAP. XLIII. de patro- nae succes- sione. CELS. IB.	LIB. XII. ex quo nul- lae leges extant.	LIB. IX.	L. 150. D. de verb. sign.	LIB. IX.	
CAP. XLIV. de patro- nae liberis. CELS. IB.					

Ex hac tabula adparet, ULPIANUM priori legis parti interpretandæ libros duodecim, TERENCEM CLEMENTEM undecim, CAJUM novem, PAULUM quatuor, MARCIANUM unum, ex quo nihil superest, destinasse. De MARCELLO res vel ideo videtur dubia, quod ex libris postremis nullum fragmentum commune naufragium evasit.

Reliquum est, ut horum fragmentorum, aliorumque bonorum auctorum ductu ipsa prioris partis capita restituere conemur, quod ita faciemus, ut ex quo quidque fonte fluat, subjectis textui annotationibus, GOTHOFREDI exemplo, ostendamus.

* C A P U T I.

De Senatorum, eorumque liberorum nuptiis.

(a) QVI (b) SENATOR EST, (c) QVIVE FILIVS (d) NEPOSVE (e) EX FILIO (f) FRONPOSVE EX FILIO NATO, CVIVS EORVM EST, ERIT, NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO

(*) Caput hoc primum fuisse inde colligendum, quod tota lex ab eo dicta est *lex Julia de maritandis ordinibus*. Pro capite hæc venditat PAULL. L. 1. L. 44. *D. de ritu nupt.* Unde non auctori summus ei caput sequens cum Jac. Gothofredo annectere.

(a) Capituli legitima verba existant apud PAULL. Lib. 1. L. 44. *D. de rit. nupt.* de sententia testatur DIO Lib. 54. pag. 351.

(b) SENATOR esse potest, cui est census senatorius, ad cuius computationem facit ULP. Lib. 1. L. 62. *D. ad leg. Falcid.*

(c) Filius senatoris est cum naturalis, tum adoptivus. ULP. Lib. 1. L. 5. *D. de senat.* PAULL.

Lib. 2. L. 6. *D. eod.* Emancipatus a senatore naturalis, quasi senatoris filius est. *Ibid.* L. 7. *pr. D. de senat.* quemadmodum est postumus. ULP. Lib. 1. L. 7. §. 1. *D. eod.*

(d) Licet ex filio, senatu moto, conceptus. ULP. Lib. 1. L. 7. §. *ult. D. de senat.*

(e) Non ex filia. Eoque referri potest fragmentum MARCELLI Lib. 1. L. 8. *D. de de agn. lib.*

(f) Disputasse hac occasione videtur PAULLUS Lib. 1. L. 129. *D. de verb. sign.* an iis, qui mortui utero exierunt, tamquam liberis senatorum funus senatorium ducendum sit?

MALO HABETO (g) LIBERTINAM, AVT EAM, QUÆ IPSA (h), CUIVSVE PATER (i) MATERVE (l) ARTEM LVDICRAM FECIT, FECERIT, (Gothofr. addit: (m) item eam, quæ palam corpore quæstum facit, fecerit.)

(n) NEVE SENATORIS FILIA NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA, (o) LIBERTINO, EIVE, QVI IPSE, CUIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO, NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS (p) SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

* CA-

(g) Libertina non est, quæ iudicata ingenua. ULP. *Lib. 1. L. 25. D. de statu hom. L. 207. D. de reg. jur. nec quæ jus aureorum annulorum consequuta.* ULP. *Lib. 1. L. 6. D. de jur. aur. annul.*

(h) Etiam si in huius modi patris potestate non sit. Paull. *Lib. 1. L. 44. pr. D. de rit. nupt. et si pater est adoptivus.* *Ib. L. 44. §. 4. non autem si avus.* *Ib. L. 44. §. 2. D. eod.*

(i) Etiam quæ vulgo concepit. Paull. *Lib. 1. L. 44. §. 3. D. eod.*

(l) Non autem fraudi erat filia, parentes, vel eorum alterutrum post nuptias artem ludicram facere cœpisse. Paull. *Lib. 1. L. 44. §. 6. Aliud si ipsa*

uxor hunc quæstum instituerit. *Ibid. L. 44. §. 7.*

(m) Hanc laciniam iure rejecimus, quia L. 43. pertinet ad caput sequens. Nec opus erat, monere, has ducere non posse senatores ob ea, quæ notat MARCELL. *Lib. 1. L. 49. D. de rit. nupt. & Paull. Lib. 1. L. 44. §. 8. D. eod.*

(n) Eadem verba legitima servavit Paull. *Lib. 1. L. 44. D. eod.*

(o) Quamvis adrogatus sit ab ingenuo MARCELL. *Lib. 1. L. 32. D. de rit. nupt.*

(p) Nisi & ipsa quæstum corpore, vel artem ludicram fecerit. Paull. *Lib. 11. L. 47. D. de rit. nupt.*

* CAPUT II. (Gothofr. cap. 1.)

De ingenuorum nuptiis.

(a) **O**MNIBVS reliquis INGENVIS, PRÆTER SENATORES EORVMQVE LIBEROS LIBERTINAM VXOREM HABERE LICETO, (b) neve quid eis qui duxerint (c) liberisve ex eo matrimonio natis, fraudi ignominiave esto. (Gothofr. *ceteris ingenuis libertinas uxores ducere jus esto, neve quid eis, qui eos duxerint, fraudi ignominiave esto, liberive eorum legitimi sunt.*)

(d) At ne quis ingenuus EAM QVÆ (e) PALAM QVÆSTVM CORPORE FACIT EECERIT (Gothofredus (f) *hæc superiori capiti intexuit.*) LENAM, A LENONE

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.

I MA-

(*) Quum caput primum constituerit illud, quod integrum extulit Paull. l. 44. D. *de rit. nupt.* hoc alterum a primo sejungendum duximus, ut fuerit secundum.

colluf. deteg.

(a) De capitis hujus sententia testatur Dio Lib. 54. p. 531. Quin verba legitima maximam partem servasse videtur CELSUS Lib. 30. l. 23. D. *de rit. nupt.*

(e) Quid vero palam quaestum corpore facere? Exponit id Ulp. Lib. 1. l. 43. pr. & §. 1. D. *de rit. nupt.*

(b) Formulam hanc, tamquam sollemnem, cum Gothofredo retinimus ex Liv. Lib. 39. cap. 19.

(c) Dilerte hoc lege nostra cautum fuisse, docet Dio Cass. Lib. 54. p. 531.

(d) Hujus periochæ legitima verba maxima ex parte servavit Ulpianus Lib. 1. l. 43. D. *de rit. nupt.* Ingenuus vero quis? Ulp. Lib. 1. l. 4. D. *de*

(f) Verba hæc ad superius caput ideo retulit Gothofredus, quod Ulpianus *Fragm. rit.* 13. §. 1. senatorem eam, quam quaestum corpore fecerit, uxorem habere posse negat. Sed quamvis recte id neget Ulpianus: non tamen inde sequitur, ut hoc *κατά νόμον* prohibitum fuerit capite primo. Paullus sane l. 44. D. *de rit. nupt.* id caput emittit, Ulpianus l. 43. agit de nuptiis ingenuorum. Et ratio ipsa jam docebat, quam ingenuus ducere non potest, eam nec ducere posse senatorem. l. 44. §. 8. l. 49. D. *de rit. nupt.*

MANUMISSAM, AVT (a) IUDICIO PVBLICO DAMNATAM, AVT (b) IN ADVLTERIO DEPREHENSAM, ET QVÆVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT, sponſam vxoremve ſciens dolo malo habeto.

CAPUT III. (Gothofr. cap. II.)

De ſexagenariis, quinquagenariis, ſpadonibus.

(c) **O**Mnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quæſendorum cauſſa inire tenentor. (Gothofr. *hæc omiſit* (d) *ſexagenarii maſculi*, (e) *quinquagenariæ feminæ* & (f) *SPADONES a pœnis hujus*

(a) *Ulp. lib. 1. l. 43. §. 10. D. de rit. nupt.*

(b) A quocumque deprehensam. Qua in re differunt lex Julia de adulteriis & lex noſtra. Immo, ſi deprehensa, parum ei prodeſt, fuiſſe abſolutam, aut ne in jus quidem vocatam. *Ulp. lib. 1. l. 43. §. 12. D. eod.*

(c) Teſtis eſt Commentator vetus a Crucquio editus ad Horat. *Eppod. 18.* Hinc etiam eſt, quod lex Papia certis annis nuptias, aliis liberos exigere dicitur *Ulpiano Fragm. tit. 16. §. 1. & Tertulliano Apolog. cap. 4.*

(d) Hanc legis ſententiam ſuggerit *Ulpian. Fragm. tit. 16. §. 1.* Poſtea huic capiti aliquid addidit Tiberius, teſte *Suet. Claud. cap. 23.* iſque eſt iſtum SC. Perſiciatum, quo cautum, ut *ſexagenarii & quinquagenariæ, licet inveni matrimonium, pœnis tamen celibatus ſubſint perpetuo.* Hinc & *Claudius* ei capiti obrogavit cavitque, ut

qui major 60. annis minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac ſi minor ſexagenario uxorem duxiſſet. Denique & SC. *Calviſianum* prodiit, quo cautum, ut *quæ quinquagenaria major minori ſexagenario nupſerit, quive minor ſexagenario majorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ne prodeſſet, ſed dos caduca fieret.* Omnia hæc narrat *Ulp. tit. 16. §. 1.* quem locum primus in luce poſuit *Jac. Perizonius de lege Vocon. p. 153.* Ex quibus patet, male id caput extuliſſe *Lipſium, Briſſonium,* & qui eos ſequutus eſt, *Jac. Gothofredum.* Ceterum illud una cum SC. ad illud factis ſuſtulit *Juſtinianus l. 27. C. de nupt.*

(e) *Ætas* quomodo probanda. *Cels. lib. 30. l. 13. D. de probat.*

(f) Vocem hanc explicat *Ulp. lib. 1. l. 128. D. de verb. ſignif.*

hujus legis liberi sunt. (Gothofredus: *sexagenario* masculo, *quingagenaria* femina nuptias contrahere jus ne esto: post eos tantum annos conjuges pariter hujus legis solvuntur. SPADONIBUS item nuptias contrahere jus ne esto.)

CAPUT IV. (Gothof. omisit.)

(*) De Concubinato.

(a) **Q**uas personas per hanc legem uxores habere non licet, eas concubinas habere jus esto: (b) ingenuam honestam in concubinato habere jus ne esto.

CAPUT V. (Gothofr. cap. III.)

De Sponsalibus.

(c) **S**ponsam post H. L. decenni minorem nemo habeto, desponsam (d) intra biennium domum ducito: ni duxerit, præmiis maritorum ne fruitor. Gothofr: *quicumque sponsam habebit, ultra biennium eam ne habeto, qui ultra biennium habuerit, præmiis*

I. 2

ma-

(*) Caput de concubinato in lege Papia Poppæa fuisse adparet ex l. 3. D. de concub. ubi Marcianus *concubinatum per leges nomen adsumsisse* ait, id est, per leges Juliam & Papiam. Merill. *Obf. l. 5. cap. 10.*

(a) Quanam illæ personæ, in quas stuprum non committitur? Vid. Ulp. *lib. 11. l. 1. §. 2. D. de concub.* Modo nec in his vel adfinitatis ratio, vel ætas obstat. *Ibid. l. 1. §. 3. 4. D. eod.*

(b) Quia cum ea stuprum committeretur. Atilicinius apud Ulp. *l. 1. l. 1. §. 1. D. de concub.* Stuprum vero committitur in ingenuam virginem,

vel viduam, honeste viventem, l. 34. pr. D. ad leg. Jul. ad adul. non in eam, quæ obscuro loco nata aut quæstum corpore tenet. l. 3. pr. D. de concub. Ingenuam honestæ vitæ atque originis nec esse erat vel uxorem habere, vel recusantem stuprum cum ea committere, d. l. 3. cui legi non adversantur l. 24. D. de vit. nupt. & l. 31. pr. D. de donat.

(c) Caput hoc suppeditat Dio *lib. 54.* Sueton. *Octav. c. 34.*

(d) Nisi justæ causæ impediant. Eas describit Cajus l. 1. l. 17. D. de sponsal.

maritorum ne frutor. Decenni minorem sponsam ne habeto. (a) Feminis a morte viri biennii, a repudio anni & sex mensium vacatio esto. (Addit Gothofredus: (b) pontifex max. arbitrato suo virgines xx. non majores, quam x. annos natas, e populo legat, sortitioque in concione ex eo numero fiat, & cujus virgo ducta erit, eam pontifex max. capiat, eaque Vesta fiat.

CAPUT VI. (Gothofr. cap. iv.)

De pœnis injustarum nuptiarum.

(c) SI qui (d) scientes dolo malo adversus hanc legem cojerint, (Gothofr. si qui sciens D. M. contra hanc legem (e) impares, uti supra dictum, nuptias contraxerit,) (f) nec vir, nec uxor, nec (g) socer socrusve, nec gener nurusve intelliguntur: (Gotho-

(a) Hanc sententiam legis servavit Ulpianus *Fragm. tit. 14. §. 1.* Eodemque referendum fragmentum Caili *lib. 1. l. 29. D. de pœn.* uti recte vidit Jac. Gothofredus.

(b) Sunt quidem hæc apud Gellium *l. 1. cap. 12.* Sed nihil illa ad sponsalia, nihil ad finem legis Papiæ Poppæ. Aliam, & nostra multo antiquiorem, legem Papiam ob oculos habuisse Gellium, supra demonstravimus *lib. I. Commentarii nostri, cap. 1.*

(c) Caput hoc expressisse Justinianum §. 12. *Inst. de nupr.* observant Merill. *Obs. lib. 5. cap. 11.* & Gothofred. *ad leg. Pap. cap. 4. p. 275.*

(d) Non si bona fide vel per errorem alteruter nuptias fecerit. *Ter. Clem. lib. 11. l. 5. D. de jur. & fact. ignor.*

(e) Impares nuptiæ dictæ tantum, quas quis contra SC. Calvisianum inierat, Justin. *l. 12. C. de legit. her. Conf. Schulting. Jurispr. antejustin. pag. 615.* Hoc vero caput ad omnes reliquas prohibitiones pertinuit.

(f) Hæc sunt ex §. 12. *Inst. de nupr.*

(g) Itaque nec privilegio, ex quo soceri, generi, & nurus ex lege Julia publicorum judiciorum testimonium inter se non dicebant, fruebantur. Et hæc pertinent fragmenta Paulli, *lib. 11. l. 4. D. de testi.* & Ter. Clem. *lib. 11. l. 146. D. de verb. sign.* ex quibus Gothofredus perperam desumpsit verba capiti suo sexto adfuta: *Gener Socerve invitati in veos testimonium ne dicuntur.*

thofredus *hæc omittit.*) liberi quæſiti native legitime & (a) heredes ſui ne ſunto, neve parentibus (b) profunto: neque (c) HEREDITATEM, QUÆ EIS LEGE OBVENERIT, legatumve ipſi conjuges neque inter ſe quidquam (d) capiunt: (e) mortuaque muliere dos caduca eſto.

(*) CAPUT VII.

De privilegiis maritorum & parentum in gerendis honoribus.

QUI (Gothofr. *hic præmittit caput ſequens, & illud huic ſeptimo jungit*) plures liberos, quam collega, aut in ſua poteſtate habebit, aut bello amiſit, ei priori ex conſulibus ſacres ſumendi poteſtas eſto: ſi par utrique numerus liberorum erit, (f) maritus, aut (g) qui in numero maritorum eſt, præ-

I 3

fer-

(a) *Collat. legg. Moſ. & Rom. tit. 16. §. 3.*

(b) *Paull. lib. 11. l. 37. §. 7. D. de oper. libert.*

(c) Erant enim veluti cælibes, qui nihil capiebant. *Ulp. Fragm. tit. 17. §. 1. tit. 22. §. 3.* Hereditas vero cum ex teſtamento, tum ab inteſtato delata, lege dicebatur obvenire. *Ulp. lib. 11. l. 130. D. de verb. ſign.* Hic agitur de ea, quæ teſtamento delata.

(d) Neque per ſe, nec per alium in poteſtate ſua conſtitutum, *Ulp. lib. 11. l. 79. D. de acquir. hered.* immo ne mortis quidem cauſa. *Marcell. lib. 1. l. 38. D. de mort. cauſſ. donat.*

(e) Ita *Ulpian. tit. 16. §. ult.* Non ergo reſcindebatur hujus modi matrimonium, ſed non erant juſtæ nuptiæ. un-

de nec dotem intelligi ait *Juſtinianus §. 12. de nupt.*

(*) Caput hoc ſeptimum legis *Papiae Poppææ* fuiſſe, teſtatur *Gellius lib. 11. cap. 15.* cui & capitis ſententiam debemus.

(f) Modo ne ſimulata ſint nuptiæ, quas nullius momenti eſſe, tradit *Cajus lib. 1. l. 30. D. de rit. nupt.*

(g) Veluti ſponſus, nondum elapſo a ſponſalibus biennio: modo ne quis cum perſona, quæ per leges ſenatori nubere non poterat, feciſſet ſponſalia. *Ulp. lib. 3. l. 16. D. de ſponſal.* Sed & ii maritorum numero erant, qui obtinebant aut *αὐτὸν γερωνότουσιν ἢ ἡγεμοναίε, jura maritorum*, de quibus *Dio lib. 66. p. 681.*

ferior: sin omnes & (a) mariti, & patres erunt, tum, qui major natu erit, falces prior capito.

CAPUT VIII. (Gothofr. cap. VII.)

De eorumdem privilegiis in petendis honoribus.

(b) **Q**ui candidatorum plures liberos secundum H. L. habebit, præferor: petentibusque honores (c) SINGVLI ANNI PER SINGVLOS LIBEROS DEMITTUNTOR, eisque honores citius, quam per leges annarias licet, petere sine (d) FRAUDE SVA liceto. (Gothofr. hoc postremum comma omisit.)

CAPUT IX. (Gothofred. cap. VIII.)

De immunitate ob liberorum numerum.

(e) **Q**ui secundum H. L. (f) liberos tres (g) ROMÆ NATOS (h) INCOLVMES, (Gothofr. super-

(a) De casibus, si ambo sint mariti, sed improles, vel cælibes, sed totidem liberorum patres, nihil in hac lege scriptum fuisse, ait Gellius lib. 11. cap. 15. Iis casibus tamen ætatis habitam esse rationem, existimat.

(b) Hanc de candidatis sententiam suppeditant Tacit. *Annal. lib. 15. cap. 19.* qui & adoptionibus huic legi fraudem factam esse memorat. Conf. Dio. *lib. 53.* & Plin. *lib. 7. epist. 16.*

(c) Verba hæc servavit Ulpianus *lib. 19. l. 2. de minor.* quæ ad honorum petitionem, non ad majorenitatem citius finiendam pertinere, rescripto principis declaratum est.

(d) Ad hæc verba differentiam Fraudis & Pœnæ expo-

fuisse videtur Ulpianus *lib. 3. l. 131. D. de verb. signif.*

(e) De hoc capite *pr. Inst. de excusat. tut. l. 1. 2. D. de vocat. & excus. mun. l. 1. & ult. C. qui num. liber. l. un. C. Th. eod.* Proderant vero liberi utrique parenti. *l. 5. C. eod.*

(f) Naturales utriusque sexus, *l. un. C. Th. eod.* non adoptivos. *l. 2. §. 7. D. de vac. & excus. muner.*

(g) Legitima hæc verba exponit Ter. Clem. *lib. 3. l. 147. D. de verb. signif.* Probanda vero erat nativitas liberorum tabulis ex ærario petitis, ad quod parentes liberos recens natos profitebantur, quod facere & matres & avos potuisse, ad hanc legem docet Ter. Clem. *lib. 3. l. 16. D. de probat.*

(h) *l. 1. §. ult. l. 5. §. 5. D.*

perstites) qui quatuor in Italia, quinque in provinciis habebit, omnium munerum personalium immunitatem habeto.

CAPUT X. (Gothofred. cap. ix.)

De jure Quiritium ob liberos consequendo.

(a) **L**atinus, cui ex Latina filius filiae natus natave, & (b) ANNICVLVS ANNICVLÆ factus factave erit, (Gothofr. addit: (c) *at Latina, si TER ENIXA FVERIT.*) (d) jura Quiritium consequitor.

CAPUT XI. (Gothofr. cap. x.)

De liberatione liberti ab operis ob liberos.

(e) **Q**VI (f) LIBERTINVS DVOS PLVRESVE LIBEROS A SE GENITOS NATOSVE IN SVA PO-

de vacat. mun. l. 1. C. qui num. liberorum. Per gloriam vivere intelligebantur etiam bello amissi. *l. ult. D. de vacat. & excus. muner. §. 2. Inst. de excus. tut. l. 18. D. eod. eoque casu & avo nepotes, inprimis bello amisso filio proderant. l. 3. C. de his, qui num. lib.* Quid vero si pater filium coegisset ad ducendam uxorem, procreandosque liberos, an & tunc proderant avo nepotes? Profuerunt, nisi fallor, eumque casum tractasse videtur Ter. Clem. lib. 3. l. 21. D. de rit. nupt.

(a) Non Latinus Junianus, cui demum lex Junia Narbona hoc beneficium tribuit. Ulp. *Fragm. tit. 3. §. 1. & 3.* sed Latinus colonarius. Latini etiam nominis sociis simile fere privilegium olim concessum esse, observat Liv. lib. 41. cap. 8.

(b) Explicat hæc verba le-

I. 4. TE-
gitima Paullus lib. 11. l. 134. D. *de verb. sign.*

(c) Atqui hoc jus non ex lege nostra, sed ex SC. esse, diserte docet Ulpian. *Fragm. tit. 3. §. 1.*

(d) Hinc jura connubii, contractuum, & testamenti factionis consequeretur, adeoque & testari, & heres esse poterat. Quid si de Latini instituti statu dubitaretur? Vid. Ter. Clem. lib. 3. l. 52. D. de legat. 2.

(e) Integrum hoc caput, ipsaque ejus legitima verba tenuit Paullus l. 2. l. 37. D. de operis liberti. Conf. l. 7. C. de oper. ubi ejusdem mentio fit privilegii. *libert.*

(f) An & liberta? Immo ea, per nuptias, etiam si liberos non haberet, operarum obligatione liberabatur, quia in officio mariti esse debebat.

TESTATE HABEBIT, PRÆTER EVM, QVI ARTEM LV-
DICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BE-
STIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPE-
RAS, (Gothofr. omittit *operas*) DONI, MVNERIS,
ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO,
PATRONÆ, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS JVRAVERIT,
VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACE-
RE, PRÆSTARE DEBETO. Et si non eodem tempo-
re dvo in potestate habebit, vel vnum quin-
quennem, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

CAPUT XII. (Gothofr. *cap. xi.*)

De mulierum liberatione a tutela ob numerum liberorum.

(a) **I**ngenua (b) TER ENIXA, vel jus trium libe-
rorum consequuta, (c) libertina quatuor li-
berorum jure tutela liberator. Eidem sine patroni
auctoritate, (d) dum pro numero liberorum sibi
superstitum virilem partem ei relinquunt, testari
fas esto. (Paullo aliter Gothofredus: *ingenua trium
liberorum jure legitima tutela, libertina quatuor libe-
rorum jure tutela, patroni liberantur, ideoque jam ab-
sque tutorum auctoritate testari eis, resque suas admi-
nistrare liceto, eisque, quibus quid ita datum legatumve,
eam pecuniam sine fraude sua capere liceto.*)

CA-

Vide infra caput legis nostræ
38. Quid si nupta haud esset?
Tunc verò debebat operas,
nec iis liberabatur, nisi ob
statem; si major esset quin-
quaginta annis. Et huc per-
tinet fragmentum Paulli, *lib.*
2. l. 35. D. de oper. libert.

(a) Capitis hujus meminere
Plutarchus in *Numa* p. 66. Dio
lib. 56. p. 578. *Fragm. regula-
ram ex vetere ICto*, §. 6. & in
primis Ulpian. *tit.* 29. §. 2. 3.

quem sequuti sumus.

(b) Hæc verba, quæ Gotho-
fredus ad caput superius per-
peram retulerat, huc potius
pertinent, eaque interpretatur
Paullus, *lib.* 2. l. 137. D. de
de verb. signif.

(c) Ulpian. *Fragm. tit.* 29.
§. 2. 3.

(d) Eam limitationem, ab
Ulpiano disertis adjectam ver-
bis, omisit vir eximius, Jac.
Gothofredus.

CAPUT XIII. (Gothofr. cap. vi.)

De divortio libertæ prohibito.

(a) **N**E DIVORTII FACIENDI POTESTAS (b) LIBERTÆ, QUÆ (c) NUPTA EST PATRONO, QUAMDIV IS EAM (d) VXOREM ESSE VOLET, NEVE INVITO ILLO ALII NUBENDI POTESTAS ESTO. (Longe aliter Jac. Gothofredus: si secundum H. L. nuptiæ contractæ fuerint, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTÆ, QUÆ PATRONO NUPTA EST INVITO PATRONO cumque altero concubii jus, QUAMDIV PATRONVS VXOREM EAM ESSE VOLET, NE ESTO. (e) GENER SOCERVE invitæ in reos testimonium ne dicunt. (f) Libertæ, quæ patroni voluntate nupta erit, operarum obligatione liberator. Quæ in concubinato patroni erit, ab invito eo discedere, alterique se in matrimonium vel concubinam dare jus esto.

CA-

(a) Caput hoc, ejusque legitima verba servavit Ulp. lib. 3. l. 2. D. de divort. & l. 45. D. de vit. nupt.

(b) An & ea, quæ contra legem nupserat senatori, si is postea senator esse desierat? vid. ulp. l. 3. l. 27. D. de vit. nupt. Quid si jus aureorum annulorum consequuta? Vid. Ulp. lib. 3. l. 4. D. de jur. aur. annul. Quid si ex fideicommissio manumissa? Marcell. lib. 3. l. 50. D. de vit. nupt.

(c) Non vero nubere ei cogitur, nisi ea de causa manumissa sit. Ulp. lib. 3. l. 29. D. de vit. nupt. Nec repudium mittere prohibetur sponsa, Ulp. *Ibid.* l. 45. §. 4. immo nec concubina. Paull. lib. 2. l. 2. D. de concub.

(d) Si velle, eum vel ex

signis quibusdam constat, re-
de liberta nubit, & tunc dos
quoque ei restituenda. Eo per-
tinet fragmentum Paulli lib.
2. l. 63. D. soluto matr. dos que-
madmod. pet.

(e) Id jus ex lege Julia pu-
blicorum judiciorum esse, nec
huc pertinere, jam monuimus
ad caput hujus legis sextum.

(f) Hæc non ex lege, sed
ex interpretatione prudentum
sunt. Nec lex Ulp. lib. 2. l. 1.
D. de concub. cujus inscriptio-
nem suo more refingit Gotho-
fredus, huc pertinet, sed ad
caput de concubinato, quod
ille omisit. Quin perperam vir
eximius expressit Ulpiani sen-
tentiam. Neque enim is di-
cit, concubinam alteri nubere,
sed tantum, illam se alii
in concubinatum dare posse.

CAPUT XIV. (Gothofr. v.)

De tutore mulieri dotis causa dando.

(a) **E**I mulieri virginive, quam ex H. L. nuberet oportebit, tutor ad DOTEM DANDAM, DICENDAM, PROMITTENDAMVE, (b) si legitimum tutorem pupillum habeat (Gothofredus: *si legitimum tutorem non habeat*) (c) a prætore urbano dator.

(*) CAPUT XV. (Gothofr. xii.)

De jure decimam capiendi nomine matrimonii.

Viro & uxori inter se matrimonii nomine (d) decimam capere jus esto.

CAPUT XVI. (Gothofr. xii.)

De decimis pro liberorum numero adjiciendis.

(e) **S**i ex (f) alio matrimonio liberos superstites habebunt, præter decimam, quam matrimonio-

(a) Caput hoc suppeditat Ulpian. *Fragm. tit. 17. §. 20.* & ad illud pertinet fragmentum Ter. Clem. *lib. 3. l. 61. D. de jur. dot.*

(b) Ita Ulpian. *tit. 11. §. 20.*

(c) Ita hoc caput ad solas urbanas virgines viduasque pertinuit. Postea, ut & in provinciis tutores darent præfides, scito cautum est. Ulpian. *ibid.* Sæpe enim, quod ad urbem pertinuit, etiam ad provincias prolatum est. Vid. *l. 5. pr. D. de manumiss.*

(*) Vocantur hæ leges *decimarie*. *L. 2. C. Th. de jur. lib.* Unde eas cum Gothofredo non putavimus in unum caput compingendas. Servavit eas Ulpianus *Fragm. tit. 15.*

(d) Ea decima computanda erat, deducta quarta Falcidia, si deberetur, Ter. Clem. *l. 4. l. 67. D. ad leg. Falcid.* neque habebatur ratio pretii affectionis. Paull. *lib. 11. l. 63. D. eod.* Si in annos singulos relictum fuerat legatum, per annos singulos inspiciendum erat, quantum superstites possent capere. Ulp. *lib. 4. l. 23. D. quando dies leg. ced.*

(e) Ulpian. *tit. 25.*

(f) An etiam post mortem testatoris? Ter. Clem. *lib. 4. l. 62. D. de condit. & demonstr.* Quid si conjux conjugem instituerit cum conditione: *si a liberis non nupsert, vel si a liberis impuberibus non nupsert?* Id. *ibid. l. 62. §. 2.*

monii nomine capiunt, (*omittit hoc comma Jac. Gothofredus,*) (*a*) totidem decimas pro numero liberorum capiunto.

CAPUT XVII. (Gothofr. XII.)

De decima capacitate ob communem filium amissum.

(*b*) **I**dem (*c*) communis filius filiae post (*d*) nominum diem, (*Gothofredus nonum diem*) (*e*) amissus amissae decimam adjicito, duo post nominum (*Goth. nonum*) diem amissi duas decimas adjiciunto.

CAPUT XVII. (Gothofr. cap. XII.)

De usufructu & parte proprietatis legatis.

(*f*) **P**raeter decimam etiam usumfructum tertiae partis bonorum (*g*) conjugis praemortui (*Gothofr. partis bonorum eis*) (*b*) & quotcumque liberos habuerint, ejusdem partis proprietatem capere jus esto.

CA-

(*a*) Non plus, si amplius relictum fuerat, addere solebant, ut heredi aliquid daret, de qua conditione vid. Ter. Clem. *ibid.* §. 1.

(*b*) Ulp. *Fragm. tit. 15.*

(*c*) Non tamen qui alij iussus. Ulp. *lib. 4. l. 10. D. de his, qui sui vel al. jur. Proderat autem portentosus.* Ulp. *lib. 4. l. 135. D. de verb. signif.* apud hostes susceptus & reversus. Ulpian. *lib. 4. l. 4. D. de capt. in servitute quaesitus & dein arrogatus.* Ulp. *lib. 4. l. ult. D.*

de adopt.

(*d*) Conf. Merill. *Obs. l. 11. cap. 33.*

(*e*) Amissus vero quis? Ulp. *lib. 4. l. 209. D. de reg. jur. Paull. l. 208. D. de reg. jur.*

(*f*) Ulpian. *Fragm. tit. 15.* Alias usufructus bonorum omnium legari potest. Cels. *lib. 32. l. 29. D. de usufr.*

(*g*) Apud Ulpianum est bonorum ejus, id est, conjugis praemortui, non bonorum eis, uti extulit Gothofredus.

(*b*) Ulpian. *ibid.*

C A P U T XIX. (Gothofr. XII.)

De prælegato dotis.

- (a) **H**Oc amplius mulieri, præter decimam, (b) dotem legatam sibi petere, jus esto.

C A P U T XX. (Gothofr. cap. XIII.)

De solidi capacitate inter conjuges ob ætatem.

- (c) **V**iro & (d) uxori solidum inter se capiundi jus esto, si uterque vel alteruter nondum ejus ætatis sit, qua liberi ex hac lege exiguntur.

C A P U T XXI. (Gothof. cap. XIII.)

[De solidi capacitate ob diuturnitatem matrimonii.]

- (e) **I**tem si utique finitos H. L. annos in matrimonio exceßerint, solidum inter se capiundi jus esto.

C A P U T XXII. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob cognationem.

- (f) **I**tem si cognati inter se coierint, usque ad sextum gradum, eis solidum inter se capiundi jus esto.

CA-

(a) Dos prælegata extra rationem legis Papiæ decimaræ est, immo & vice dotis legatum. Ter. Clem. lib. 4. l. 53. D. de legat. 2.

(b) Solidum vel inter se capiebant conjuges, vel alius ex alterius testamento. De priore casu agunt capita 20. usque ad 26. De posteriore capita 27. & 28. Servavit capita priora Ulpianus *Fragm. tit. 16.*

(c) Etiam si brevissimum fuerit matrimonium. l. 19. C. de leg. Cujac. *Obs. l. 18. c. 9.*

(d) Annum sexagesimum maritus, quinquagesimum uxor. Vide supra caput legis 3.

(e) Ulpian. *tit. 16. §. 1.*

(f) Ulpian. *tit. 16. §. 1.* Gothofredus hæc sejungit a legibus de solidi capacitate, & inde novum caput extruit, quod ipsi est 18. Sed quo pertineant illa fragmenta de absentia reip. causa l. 35. l. 36. l. 37. l. 38. D. ex quibus causis. infra docebimus ad caput nostrum 32.

CAPUT XXIII. (Gothofr. XVIII.)

De solidi capacitate ob absentiam reip. causa.

(a) **S**I vir abest reip. causa, donec abest, & intra annum, postquam abesse desit, libera inter eum & uxorem testamentifactio esto. (Gothofred. *si vir commodi sui causa absit, ex bonis uxoris sua solidum ne capito. At si sine detractione reip. causa aberit, x. r. l.*)

CAPUT XXIV. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob liberos.

(b) **I**TEM qui filium filiamve communem superstitem habebunt, aut quatuordecim annorum filium vel filiam duodecim, vel qui duos trimos, vel tres post nominum diem, aut qui (c) intra annum & sex menses etiam unum cujuscumque ætatis impuberem amiserint: eis (d) solidum inter se capiendi jus esto. (Gothofredus alio plane sensu: (e) *vel si tres post nonum diem amiserint, intra annum tamen & sex menses. Etiam unus cujuscumque ætatis impubes amissus solidi capiendi jus præstato.*)

CA-

(a) Ulpian. *tit. 16. §. 1. l. 7. C. Tb. de navicul.*

(b) Annus quomodo computandus? Vid. Pauli. *l. 11. l. 134. D. de verb. sign.*

(c) Alias quod ultra reliquum erat, ararium vel fiscus occupabat: nisi substitutione id jus eluderetur. Ter. Clem.

l. 4. l. 6. D. de vulg. & pupill. substit. Cajus l. 3. l. 5. D. eod. Has enim substitutiones ad caducariam legem excludendam valuisse, testatur Justinianus *l. un. pr. D. de caduc. toll.*

(d) Conf. Ulpian. *ibid.* & ibi virorum doctorum scholia.

(e) Ulpian. *tit. 16. §. 1.*

CAPUT XXV. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob postumum.

- (a) **I**tem uxori, quæ post mortem in viri intra
(b) decem menses ex eo peperit, solidum
ex bonis ejus capiendi jus esto.

CAPUT XXVI. (Gothofr. XIII.)

De solidi capacitate ob jus liberorum.

- (c) **I**tem qui quæve jus liberorum (Gothofr. *com-
munium liberorum*) (d) a senatu (Gothofr.
a populo) impetraverint, solidum inter se capiunto.

CAPUT XXVII. (Gothofr. XIV.)

*De solidi capacitate patris solitarii ex
alteris testamento.*

- (e) **E**X aliorum testamentis (f) PATER SOLITA-
RIVS (g) solidum capito.

CAPUT XXVIII. (Gothofr. XIV.)

- (h) **I**tem femina ingenua, si tres liberos habe-
bit, & libertina, (i) si quatuor, solidum
ex aliorum testamentis capiunto.

CA-

(a) Hi vero quomodo com-
putandi? Vid. Ulpian. *l. 4. l.*
133. D. de verb. sign.

(b) Ulpian. *ibid.*

(c) Senatam, non popu-
lum, hoc jus tribuisse, vel
ex Dionis *l. 55. p. 549.* quem
ipse Gothofredus allegat, di-
scimus.

(d) Juvenal. *Sat. 9. v. 86.*

(e) Servavit hæc verba le-
gitima Ulpianus in rubrica
tituli 13. *De calibe, orbo, &*
solitario patre.

(f) Si quis solitarius pa-

ter non erat, eique tamen
quod per legem capere non
posset, id est, solidum reli-
ctum fuerat: id occupabat,
tamquam caducum, nisi ex
asse institutus esset ab eo,
qui solvendo non erat. Ter.
Clem. *l. 4. l. 72. D. de hered. Inst.*

(g) Hoc caput suggerunt
Dio *lib. 55. 56. l. 8. 9. C. Th.*
de bon. proscript.

(h) Plerumque ubi tres li-
beri sufficiebant, ingenuæ ibi
libertinæ opus erat liberis
quatuor.

CAPUT XXIX. (Gothofr. cap. xvii.)

De legato sub conditione cælibatus relicto.

(a) **S**I quis cælibatus aut (b) viduitatis conditionem heredi legatariove injunxerit: heres legatariove ea conditione liberi funto, neque eo minus (c) DELATAM HEREDITATEM legatumve ex H. L. consequuntur.

CAPUT XXX. (Gothofred. xvi.)

De jure jurando libertis remittendo.

(d) **S**I (e) patronus jus jurandum liberto in hoc imposuerit, ne uxorem ducat, vel libertæ, ne nubat: jus jurandum illud (f) permittitor, nuptiasque ex H. L. contrahendi, liberto libertæve jus (Gothofr. & potestas) esto.

C A -

(a) De hoc capite l. 92. l. 74. l. 79. D. de cond. & dem. Paull. Sent. rec. lib. 3. tit. 4. & in primis Ter. Clemens lib. 5. lib. 64. D. de cond. & dem. & Cajus lib. 1. 63. D. eod.

(b) Id vero, quod ad viduas, mutatum SCto. Unde jus ex hoc capite legis Papiæ SCto & cautione Mutiana conflatum dici consuevit LEX JULIA MISCELLA. Vid. tit. C. de indist. Vid. & Nov. 22. cap. 43.

(c) Explicat hæc verba legitima Ter. Clem. lib. 5. l. 151. D. de verb. sign.

(d) Agitur de hoc capite l. 6. in fin. D. de jure patr. & Ter. Clem. lib. 5. l. 31. D. qui

& a quibus manumiss. lib. non fiant.

(e) Quis vero patronus? Vid. Ulp. lib. 5. l. 14. D. de jure patron.

(f) Ita legitur apud Paulum l. 6. §. 4. D. de jur. patr. neque opus est, ut vocabulum antiquum, & fortassis legitimum mutemus in remittitor. Probum illud esse, docebimus infra, ubi & ostendemus, quomodo hæc in re differant leges, Ælia Sentia & Papiæ Poppææ. Illa enim patronum liberto hoc jus jurandum injungentem juribus patronatus privavit; hæc liberto juris jurandi gratiam fecit.

CAPUT XXXI. (Gothofr. omisit.)

De jure adfinitatis inter vitricum cet.

(a) **A**dfinitas, præterquam inter (b) novercam & privignum, vitricum & privignam, nec non (c) SOCERVM SOCRVMVE & GENERVM NVRVMVE, (d) morte divortioque solvitor.

CAPUT XXXII. (Gothofr. cap. XVIII.)

De privilegiis absentium reip. caussa.

(e) **Q**VI REIP. CAUSSA sine detrectatione absunt, donec absunt, & intra annum, postquam abesse desierunt, vacationem legis habent: reliqui qui sui commodi caussa absunt, (f) pœnis ex hac lege tenentor. (Gothofredus hic demum locum fuisse putat capiti, quod supra dedimus, XXIV.)

C A-

(a) *Licitum veteres credidisse, nuptiis fratris solutis, viduam ejus a fratre uxorem duci, ajunt Constantinus, Constans, & Julianus l. 2. C. Th. de inc. nupt. Id jus Romanis legibus tribuunt Diocletianus & Maximianus AA. Coll. legg. Mos. & Rom. tit. 6. §. 4. At quibus legibus? Ab Augusto latis l. 14. §. ult. D. de vit. nupt. Procul dubio ergo legi Papiæ Poppæ.*

(b) *Ulpian. iii. 11. §. 6. Paull. Sent. recept. lib. 2. tit. 19. §. 5.*

(c) *Qui soceri, generi, nurus? Vid. Ulp. lib. 5. l. 136. D. de verb. sign. l. 6. D. de grad.*

affin. Caj. lib. 4. l. 5. D. de test.

(d) *Morte olim solutam esse adfinitatem, recte docuere Vinn. ad §. 6. Inst. de nupt. Reinold. Var. cap. 16. Sed sublatum id jus l. 2. C. Th. de incest. nuptiis.*

[e] *Huc pertinent Ulpianus lib. 6. l. 36. & l. 38. D. quib. ex causs. major.*

[f] *Ideoque nec solidum, ut supra diximus, inter se capere poterant. Quid si annum legatum sibi reliquerunt? Cajus lib. 5. l. 8. D. de ann. legat. Quid si mulier cum viro absens cum filio impubere perierit? Ita Cajus l. 23. D. de reb. dub.*

CAPUT XXXIII. (Gothofr. cap. XIX.)

De indulgentia senatus.

SI cui (a) senatus (b) gratiam hujus legis faciet, si ei nuptiæ justæ, liberique legitimi sunt, & omnia præmia ex H. L. capere jus esto. (Gothofr. si cui populus prohibitas H. L. nuptias contrahere permiserit: nuptiæ legitime sunt, neve quid ei, qui hujusmodi nuptias contraxerit, fraudi gnominæve esto.)

CAPUT XXXIV. (Gothofr. cap. XX. XXI. XXII.)

De divortii modo & pœna.

(c) SOLUTO (d) citra culpam uxoris matrimonio, si mulier ob mores viri divortit, vir eam dotem, quæ annua bima trima die reddi debet, ob majores mores præsentem; propter minores senum mensium die reddito. Quod ad eam dotem, quæ præiens reddi solet, (e) dotale prædium Italicum, & (f) QUIDQUID EX BONIS VXORIS vel libetorum ejus AD EVM PERVENIT, VT ET, SI DOLO MALO FA-
Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. K CTVM

[a] Non populus. Liv. lib. 39. cap. 19. Dro lib. 59. p. 747.

[b] Veluti senatori concedendo nuptias cum libertina. Quod exemplum habet Ulp. lib. 6. l. 31. D. de rit. nupt.

[c] Augustus divortiiis modum imposuit, Sueton. Aug. cap. 24. id est, pœnas dissidii sanxit. Paull. lib. 3. l. 8. D. de capt. & possim. Eas pœnas in modo reddendi dotem constituisse, patet ex Ulp. lib. 7. l. 64. §. 6. 10. D. solut. matr. Hunc vero modum dotem reddendi, si vel vir vel uxor causam divortio dederit, describit accurate Ulpian. Fragm. tit. 6. §. 10. & 13. Unde vero-

simillimum, hæc ex ipsa lege Papia Poppæa esse.

[d] Ut pateret, quem penes culpa sit, opus erat causæ cognitione. Eoque comparatum erat iudicium malæ tractationis, de quo Ant. Schulting. ad Ulp. tit. 6. §. 13.

[e] Tale non solum, quod Romæ erat, Ulp. lib. 7. l. 139. D. de verb. sign. & in Italia: verum etiam in coloniis juris Italici, de quibus Cajus lib. 6. l. ult. de cens.

[f] Verba hæc legitima sunt apud Ulp. lib. 7. l. 64. D. sol. matr. Eodem pertinet fragm. Celsi lib. 32. l. 97. D. de verb. sign.

CTVM ERIT, QVO MINVS PERVENIRET, QUANTA PECVNIA ERIT, TANTAM ipse, ejusve heredes, (a) PECVNIAM DATO, & vir simul fructum quadriennii præstato. (b) Sin mulieris culpa diffidium factum: morum quidem nomine maritus graviorum quidem sextam; leviorum octavam dotis partem retinet. (Gothofredus plane aliter: Cap. xx. (c) *Fundum dotalem Italicum maritus invita uxore ne alienato, neve, consentiente ea, obligato.* Cap. XXI. (d) *solutocitra culpam uxoris matrimonio, vir quidquid ex uxoris ejusve libertorum bonis ad EVM PERVENIT, AVT DOLO MALO EIVS FACTVM ERIT, QVO MINVS PERVENIRET, tam ipse, quam heres ejus, QUANTA PECVNIA ERIT TANTAM PECVNIAM uxori DATO.* Cap. XXII. *De dotis repetitione & retentionibus, ut existimo.*

C A-

[a] Exceptus videtur patronus, a quo invito, uti supra cap. 13. docuimus, liberta divtere non poterat. Eoque pertinet fragmentum Ter. Clementis lib. 8. l. 48. D. de vit. nupt. Nec minus id jus cessavit, si mulier ad eundem virum redibat. Marcell. lib. 3. l. 3. D. de vit. nupt.

[b] Quid si mulier capta? An & tunc culpa peneseam? Vid. Paull. lib. 4. l. 8. D. de capt. & postl.

[c] Atqui hoc non ex lege Julia & Papia; sed ex Julia de adulteriis esse, diserte docet Paull. Sent. rec. lib. 1. tit.

21. & ipse in *Notis pag. 335.* agnoscit vir eximius, ubi fragmenta Ulpiani & Caii, quæ allegavimus, ad morem septem testes divortii adhibendi refert. Sed & hic ritus non lege Papia Poppæa, verum lege Julia de adulteriis investus est, idque patet ex l. 9. D. de divort. & l. un. D. und. viv. & uxor.

[d] Si ita conceptum fuit hoc caput, nihil in eo fuit novi, nihil, quod ad pœnam diffidii pertineret. Hac lege saltim vix dixeris modum divortii imposuisse Augustum.

(*) CAPUT XXXV. (Gothofred. xv.)

De cogendis parentibus, ut liberos elocent.

OVI (a) LIBEROS (b), QUOS HABENT IN POTE-
STATE, INIURIA PROHIBEBUNT DUCERE VXORES
VEL NUBERE, (Gothofred. (c) *vel qui dotem dare
nolunt*) in MATRIMONIUM EOS (Gothofr. addit: GE-
NERO NRVVIVE) COLLOCARE, (d) PER PRÆTOREM
VRBANVM COGNITOR.

CAPUT XXXVI. (Gothofr. xxiii.)

De penis calibatus.

(e) CÆLIBES nisi intra centum dies huic legi pa-
ruerint, neque (f) HEREDITATEM, neque
(g) LEGATUM ex testamento (h), nisi proximorum
K 2 gene-

[*] Caput hoc fuisse xxxv. testatur Marcianus l. 19. D. de rit. nupt. qui & ipsa verba legitima, intermixtis quibusdam, quæ ex constitutionibus Severi & Antonini accesserunt, servavit.

[a] Adoptivos æque ac naturales. Onus enim hoc ad adoptantem devolvitur. Paull. lib. 3. l. 45. de adopt.

[b] Non ergo tenentur avi materni. l. 8. D. de agnosc. & alend. liber.

[c] Hæc non ex lege, sed ex constitutione Severi & Antonini sunt, l. 19. D. de rit. nupt. eamque constitutionem in animo habuisse videtur Justinianus l. 7. C. de dot. promiss.

[d] Quod constitutione Se-

veri & Antonia etiam ad præsides prolatum. l. 19. D. de rit. nupt. Simile exemplum vidimus capite 14. ubi vide n. tar.

[e] De penis calibatus vid. Tertull. de monogam. p. 583. Ulp. Fragm. tit. 17. §. 1. Sozom. Hist. eccl. l. 1. cap. 9.

[f] Qua appellatione & honorum possessio continetur. Paull. lib. 4. l. 138. D. de verb. signif.

[g] Immo nec fideicommissum, nec mortis causa donationem. Idem lib. 4. l. 87. D. de legat. 3.

[h] Ulp. rit. 16. §. 1. nisi causam morti testatoris dedissent. Ulp. lib. 8. l. 15. D. ad leg. Cornel. de sicar.

genere (a) capiunt. (Gothofred. *legatum testamento relictum capiunt.*)

CAPUT XXXVII. (Gothofr. *cap. xxiii.*)

De pœnis orbitatis.

(b) SI qui conjugum masculus (ultra xxv. annum,) femina (ultra vicesimum, (c) orbi erunt, semissem (d) relictorum tantum capiunt. (e) Qui genere proximi erunt, usque ad gradum sextum, quod relictum est, jure antiquo capiunt. (Gothofr. *at quo minus qui genere proximi erunt usque ad sextum gradum relictum jure antiquo capere possunt*, (*) E. H. L. N. R.)

C A-

[a] Nec per se, nec per eum, quem quis in potestate habet. Id enim omne fiscus eripiebat, nisi filio familias aliquid donatum esset ad militiam. Ulp. *lib. 8. l. 3. D. de castr. pecu.*

[b] Lex Papia citius liberos exegit, quam Julia matrimonium. Quare laxiore tempore orbis dato, huc legis capiti derogavit Severus. Tertull. *Apologet. cap. 4.* Videtur ergo id tempus, cuius & Ulpian. *tit. 16. §. 1.* meminit, non ex lege Papia Poppæ, sed ex Julia de maritandis ordinibus esse, idque in usum fortassis revocatam a Severo.

[c] Orbi qui liberos non susceperant. Non enim proderant adoptivi, Ulp. *lib. 8. l. 51. §. 1. D. de legat. 2.* at proderant tamen excisi utero, & filii ab hostibus reversi. Ulp. *lib. 8. l. 141. D. de verb. sign.*

[d] Quid si in tempus liberorum aliquid relictum? Ulp. *lib. 8. l. 51. §. 1. D. de legat. 2. l. 61. D. de cond. & dem. l. 36. D. de mort. caus. donat.*

[e] Sozom. *Hist. eccles. lib. 1. cap. 9.* Conf. Ulpian. *tit. 16. §. 1.*

[*] Ex hac lege nihil rogatur.

CAPUT XXXVIII. (Gothofr. cap. vi.)

De liberta ob nuptias ab operis liberanda.

(a) **L**iberta, quæ patroni voluntate (b) nupta erit, operarum obligatione liberator.

CAPUT XXXIX. (Gothofr. cap. xxiv.)

De liberto centenario minore.

IN bonis (c) liberti (d) centenario minoris patronus patronique liberi masculi, si libertus (e) liberos non habebit; (f) jus antiquum habento: Sin (g) liberos habebit, (h) jus nullum in bonis liberti habento.

K 3

C A-

[a] Meminit hujus capituli Alexander imperator l.2. C. de obsequ. par. & patr. & Hermogenianus l. 48. D. de oper. lib. Quales operas liberti libertæque debuerint, explicasse videtur Ter. Clem. lib. 8. l. 32. §. 1. 2. D. qui & a quib. manumiss. liber. non fiant.

[b] Non ergo si nuptiæ non essent sequutæ. d. l. 48. §. 1. Hinc & reviviscebatur obligatio, quum liberta nupta esse desierat. Ter. Clem. lib. 8. l. 14. D. eod.

[c] Etiam si jus aureorum annulorum impetravit. Ulp. lib. 9. l. 5. de jur. aur. annulor.

[d] Rem centum habentis, l. 16. D. de bon. libert. id est, patrimonium centum sesterium millium, pro qua summa Justinianus centum aureos posuit. §. 2. Inst. de success. libert. Centenarius vero intel-

ligebatur deducto aere alieno, Ter. Clem. lib. 9. l. 24. D. qui & a quib. manumiss. computatoque eo, quod in actionibus erat. Ulpianus lib. 9. l. 143. D. de verb. signif.

[e] Non est autem sine liberis, qui vel unum habet. Cajus lib. 8. l. 148. D. de verb. signif. Conf. Ter. Clem. lib. 9. l. 38. D. de bon. libertor.

[f] Nisi libertum capitis accusarit. Ter. Clem. lib. 9. l. 10. D. de jur. patron.

[g] Nisi filius liberti hereditatem paternam repudiaverit. Cajus lib. 8. l. 4. D. de bon. poss.

[h] Attamen tutores esse cogebantur ejus liberorum: si excusabantur, tunc prætor tutorem dabat: non vero se ipsum. Ulp. lib. 9. l. 4. D. de tut. & curat. dat.

CAPUT XXXX. (Gothofr. cap. xxv.)

De liberti centenario.

(a) **I**N centenarii liberti bonis, qui unum duove liberos habebit, sive is testamento factō, sive intestatus decedat, patrono patronive liberis masculis (b) VIRILIS PARS (c) servator: si tres liberos habebit, patronus, patronive liberi masculi nihil juris in bonis liberti habentō.

CAPUT XXXXI. (Gothofr. xxvi.)

De filia patroni.

(d) **P**ATRONI (e) filia si jus trium liberorum habebit, eadem jura, (f) quæ & ipse patronus patronique filii edicto prætoris habent, habentō.

CAPUT XXXXII. (Gothofr. xxvii.)

De libertæ bonis.

(g) **I**N bonis libertæ etiam quatuor liberorum jure subnixæ, (h) pro numero liberorum liber-

[a] Quid si in fraudem vel patroni, vel legis libertus alienaverit? Ulp. *lib. 10. l. 16. D. de jur. patr.*

[b] Sed ea non nunquam totam hereditatem continebat. Ulp. *lib. 10. l. 145. D. de verb. signif.*

[c] Nisi capitis libertum accusasset. Ulp. *lib. 10. l. 11. D. de jur. patr.*

[d] Caput hoc suggerit Ulp. *Frag. tit. 29. §. 4.*

[e] Quamvis in adoptiva familia esset, tamen & ipsa ad bona liberorum paternorum admittebatur. Ter. Clem.

lib. 10. l. 39. D. de bon. libert.

[f] Ut dimidiæ bonorum partis possessionem impetrarent, si vel testatus decessisset libertus, usque minus parte dimidia reliquisset, vel intestatus heredem suum, sed adoptivum, haberet superstitem. §. 1. *Inst. de success. libert.*

[g] Ulp. *Frag. tit. 29. §. 3. Ter. Clem.*

[h] Numerabantur liberi omnes etiam in utero relictii, quia & si tempore mortis libertæ fuisse intelligebantur. Ter. Clem. *lib. 11. l. 153. D. de verb. signif.*

bertæ mortis ejus tempore superstitem (a) VIRILIS
 PARS (b) patrono patronique liberis masculis de-
 betor .

CAPUT XXXIII. (Gothofr. xxviii.)

De patronæ successione.

(c) **P**atrona ingenua duobus liberis honorata,
 libertina tribus, (d) idem jus, quod pa-
 tronus ex edicto prætoris habet, habento.

CAPUT XXXIV. (Gothofr. xxviii.)

De patronæ liberis.

(e) **L**iberi quoque ingenuæ patronæ trium libe-
 rorum jure honoratæ, idem jus habento.

Hæc sunt, quorum memoria superest, legis Juliæ
 & Papiæ de maritandis ordinibus capita. Jam nihil
 superest, quam ut singula interpretemur paullo ac-
 curatius. Id quod capitibus proxime insequentibus
 exsequemur.

K 4

L I-

(a) Eo tamen beneficio
 privantur, qui libertam ca-
 pitis accusarunt, non vero
 accusatoris patroni liberi.
 Ulp. lib. 11. l. 17. D. de jur.
 jur. Eodem privantur, qui
 libertatis causa imposta li-
 berto revendiderant, Ulpian.
 lib. 11. l. 37. D. de bon. libert.
 quamvis libertatis causa so-
 cietatem cum liberta inierint.
 Ulp. lib. 11. l. 36. D. de oper.
 libert.

(b) An & patrono, cujus
 liberta communis alteri pa-

trono nupserat? Hanc spe-
 ciem tractasse videtur Cajus
 lib. 8. l. 46. D. de rit. nupt.

(c) Caput hoc suppeditat
 Ulpian. Fragm. tit. ult. §. 6.

(d) Videntur itaque pa-
 tronæ liberorum jure haud
 subiectæ, partem sibi bono-
 rum a libertis stipulatæ, eo-
 que nomine fidejussores acce-
 pisse. Quo pertinere arbitra-
 mur fragmentum Cæii lib. 9.
 l. 159. D. de verb. signif.

(e) Est hoc caput apud
 Ulpian. Frag. tit. ult. §. ult.

L I B E R II.

AD LEGEM DE MARITANDIS
ORDINIBUS.

CAPUT PRIMUM.

AD CAPITA LEGIS PRIMUM ET SECUNDUM.

DE SENATORUM, EORUMQUE LIBERORUM,
ET RELIQUORUM INGENUORUM
NUPTIIS.

I. **P**rima legis capita qualia fuerint? Leges æque, ac alia scripta, a primis capitibus nomen acceperunt. Lex Cornelia de sicariis, etiam de parricidiis egit. L. 1. pr. D. ad leg. Corn. de sicar. explicata, & ab emendatione vindicata. II. Senatorum primus in republica ordo. Census senatorius. Senatorum prerogativa. An & eas, quæ questum corpore faciebant, uxores ducere, senatoribus nominatim prohibitum fuerit? L. 43. D. de senat. ad reliquos ingenuos pertinet. Quas hi ducere prohibebantur, eas nec senatores ducere poterant. L. 16. D. de his, quæ ut indign. explicata. III. Explicatio verborum: QVI SENATOR EST. IV. Senatorum quoque liberi insignibus senatoriis usi. Quasi senatorum filii. Patricia nobilitas adoptione adquiri & amitti poterat: senatoria dignitas adquiri, sed non amitti. An & postumus senatoris filius? L. 7. §. i. D. de Senat. exposita. Senatorum nepotes & pronepotes. V. Nuptiæ putativæ nemini fraudi erant. VI. Historia juris connubii cum libertinis. Quenam libertina? L. 25. D. de stat. hom. & L. 207. D. de reg. jur. explicatæ. VII. Ars ludi-
cræ.

era. Qualem artem ludicram infamia notarint Romani? Cur ludiones Romanis tam viles? VIII. Nuptiæ senatorum filibus & neptibus prohibita. Dignitas clarissimatus & seminis competebat. Ornamenta conjugii senatorii, consularis vel principalis a principe impetrata. IX. Personæ, a quarum nuptiis senatoris filibus, neptibus, proneptibus erat abstinendum. X. Caput II. de reliquorum ingenuorum nuptiis: Manumissiones matrimonii causa non sunt ex lege Ælia Sentia, sed ex Scto. Libertus ducere non poterat patronam, nisi tenuioris conditionis. Exemplum hujus modi nuptiarum ex FABRETTO. SCALIGERI conjectura expensa. XI. Quæstum corpore facientes ingenuo nubere non poterant. Meretricum professio, toga ab iis sumta, nomina mutata. XII. Nec ingenuus jure ducebat lenam, vel a lenone manumissam. XIII. Nec damnatam judicio publico, vel in adulterio deprehensam. XIV. Nec eam, quæ artem ludicram fecerat.

I. PRIMIS legis Papiæ Poppæ capitibus de senatorum atque ingenuorum reliquorum nuptiis actum fuisse, partim inde colligimus, quod ULPIANUS, PAULUS, & MARCELLUS primo statim libro de iis disputarunt: partim quod lex JULIA, Papiæ Poppæ mater, cognomen adepta est *de maritandis ordinibus*. Titulos autem libris ac scriptiõibus suis a primis tractationis capitibus arcessere, sollemne erat veteribus tantum non omnibus. Sic libris Moïsi a primo cujusque capite nomina Γενέσεως, Ἐξόδου, Λευϊτικῆ, Ἀριθμῶν καὶ Δευτερονομίᾳ iudita esse, nemo ignorat: nec pauci sunt, qui Matthæum Evangelistam evangelium inscripsisse putant βιβλον γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ (a) quamvis ego cum his non faciam, existimemque potius βιβλον γενέσεως significare *genealogiam* (b) adeoque hanc esse inscriptionem primæ partis

ca-

(a) Matth. i. 1.

(b) Gen. 5. 1.

capitis primi, non totius operis evangelici. Idem a Græcis, æque ac Romanis factitatum. Terentius sane comœdiam, Græcorum more, inscripsit HEAUTONTIMORUMENON a scena prima, in qua se ipsum reprehendere & laboribus durissimis ruri excruciare fingitur Menedemus, quamvis postea nihil simile amplius in tota illa comœdia occurrat. Ne autem ad alia delebamur, in ipsis legibus cognominandis id frequenter videmus observatum. Lex Julia, quæ præter adulterium reliqua etiam probra, nefandasque commixtiones persequeretur, a primis tamen capitibus dicitur *lex Julia de adulteriis*. Lex Cincia non solum ad munera & dona, quibus clientes patronos locupletabant, sed & ad alias donationes pertinuit: & tamen illam *muneralem* a primo capite adpellat apud FESTUM (a) PLAUTUS, qui & alibi legem Latoriam, procul dubio a primo capite, vocat *quinamvicennariam*, quum tamen non solum majorennitatis anni, *anni legis Latorie* dicti CONSTANTINO, (b) eâ lege finirentur: verum etiam alia, quæ ad contractus, & curationem minorum pertinent, accurate cauta sancitaque fuerint. Præcipue id liquet ex lege Cornelia de sicariis, quæ non solum sicarios & veneficos, verum etiam parricidas, teste MARCIANO (c) ultore ferro persequuta est, quemadmodum Jul. Cæsar lata lege *de parricidiis*, cujus SUETONIUS (d) meminit, etiam veneficia coercuit, uti ex eodem SUETONIO (e) collegit, & erudite demonstravit ZACH. HUBERUS. (f) Et tamen utraque lex a prioribus capitibus, illa *legis Cornelia de sicariis & veneficis*: hæc *legis Juliae de parricidiis* nomen accepit. Quibus observatis, quod obiter moneo, facile carebimus docto-

(a) *Vocæ: muneralis.*(d) *Jul. cap. 42.*(b) *l. 2. C. Th. de donat. & ibi Jac. Gothofred. p. 615. T. 2.*(e) *Ner. cap. 33.*(c) *l. 1. pr. D. ad leg. Pomp. de parricid.*(f) *Diss. philot. jurid. lib. 2. diss. 1. cap. 1.*

Storum virorum emendatione, in *L. i. pr. D. ad leg. Pompei. de parvic. pro lege Cornelia de sicariis*, rescribentium *leg. Cornelia de parricidis*. Quæ quum ita sint: verosimillimum profecto videtur, prima legis Papiæ Poppææ capita de ordinum nuptiis egisse, atque inde totam illam legem cognomen tulisse *de maritandis ordinibus*.

II. Primus in civitate ordo erat senatorius, reliquis honoratior, quippe ad publicum consilium admissus, magnamque ab ipsa urbis origine adeptus auctoritatem, quam & sub prioribus imperatoribus aliquamdiu tenuit. Inirio natales, deinde prudentia & spectata rebus in omnibus virtus, postremo & census senatores fecit, quod maxime deplorant PLINIUS (a) & M. SENECA. (b) Censum vero iste Senatorius principio erat octingentorum millium: postea Augustus, teste SUETONIO (c) *censum senatorium amplavit, & pro octingentorum millium summa duodecies HS. taxavit; supplevitque non habentibus*. Quin insequente sæculo, sub Trajano haud paullo ampliorem fuisse oportet censum senatorium, si recte cum JO. FR. GRONOVIO (d) apud PLINIUM (e) legimus, *quaterdecies HS. a matre Voconii filio collatum fuisse, ut in amplissimum ordinem, beneficio principis promoveretur*. Hæc jam ab aliis exposita, vel ideo hic tangere visum est, ut adpareat, cur primo statim commentariorum libro ULPIANUS (f) agat de æstimatione bonorum, deducendaque quarta Falcidia. Quum enim ab eo, qui latum clavum ambibat, exigeretur census duodecies vel quaterdecies HS; omnino incidere poterat quæstio, quid in bona computari, quidque ex iis deduci oporteat, antequam ad-

(a) *Hist. nat. Lib. 14. cap. 1. 3. pag. 69.*

(b) *Declam. 11.*

(c) *lib. 9. epist. 3.*

(d) *August. cap. 41.*

(e) *Ulp. lib. 1. l. 62. D. ad*

(f) *De pecun. vet. l. 2. cap. leg. Falcid.*

adpareret, an filio senatoris superfit census senatorius, vel *an res ejus*, ut JUVENALIS *Sat. III. v. 155.* loquitur, *sufficere legis videatur?* Hinc si qui rei stipulandi erant, veluti senatoris filius & alius: dividebatur inter eos obligatio, si focii essent: alias in pendentem erat, in utrius bonis computari oporteret, id quod deberetur, quia alterutri debebatur solidum. Idem obtinebat, si senatoris filius & alius erant correi promittendi. Tunc enim si inter eos societas esset, ita dividebatur stipulatio, ac si singuli partem promississent: alias in pendentem erat, cujus ex bonis id detrahi oporteret. Ita & corpora, si qua essent in bonis defuncti, secundum rei veritatem & praesens pretium erant aestimanda. Quae omnia Tribonianus interpolata ad quartam Falcidiam retulit, uti alia per multa, quae ad aestimationem bonorum pertinebant. Ita commode ea lex referri potest ad caput legis primum, nec opus est, ut cum JAC. GOTHOFREDO mutata inscriptione, in locum *libri primi ad legem Juliam & Papiam*, substituamus *tertium*.

Ceterum non solum libera re publica, sed & sub bonis principibus magnaerant hujus ordinis prerogativa. Sententiam senatores dicebant de summa rei publicae: penes illos solos erat jus comitorum, eorumque decreta satis diu pro legibus erant: quin & hostes rei publicae renunciabant, bella decernebant; (a) judicia majoris momenti, veluti majestatis, vis publicae & privatae, veneficii, exercebant: (b) quin & honores, ornamenta triumphalia, provincias decernebant, legibus solvebant, omniaque agebant, quae olim poterat populus: nisi quod plerumque vel principum dominandi libido eorum infringeret potentiam, vel adulatio, vetus in re publica malum, has partes rei publicae principis arbitrio subiceret.

Hinc

(a) Gothofr. ad l. *Quisquis* cap. 12. pag. 55.

(a) Tacit. *Annal. I. 4. c. 16.*

Hinc & maximus honor senatorii ordinis viris haberi solebat. Adsurgebatur iis a viris maximis, adeo ut & Casari, jam perpetuum dictatori, vitio verteretur, quod adeuntes se cum plurimis decretis universos patres, SEDENS pro *ade Veneris Genitricis excepisset*: (a) laudaretur contra Hadrianus, qui ad convivium venientes stans excipiebat. (b) Porro iisdem lato clavo incincti, & titulo VIRORUM CLARISSIMORUM honorati discernabantur ab ordinibus reliquis. Gaudebant privilegio fori, (c) & nec diris quaestionibus, nec iisdem, quibus alii e plebe, supplicii subiciebantur (d). Unde & Antoninus Pius senatorem parricidam non ausus est occidere, (e) & extremis *reipublicae* temporibus nihil majorem invidiam conflasse animadvertimus Imperatoribus, quam si senatorii ordinis virum etiam criminis reum, occidissent. Nihil jam dicam de immunitate a muneribus sordidis, & maxime a necessitate temonaria, id est, auro tironico, qua eorum patrimonia gaudebant, (f) nihil de aliis istius ordinis privilegiis atque ornamentis quam plurimis. Id modo addam, quod maxime ad illustrandam senatoriam dignitatem facit, eam ipsos Imperatores abs se haud existimasse alienam. Hinc JULIANUS imp. rescribit: (g) *jus senatorum & auctoritatem ejus ordinis, IN QUO NOS QUOQUE IPSOS NUMERAMUS, necesse est ab omni injuria defendere*. Similiter ARCADIUS & HONORIUS, (h) senatores PARTEM CORPORIS SUI vocant, tanquam cuius ipsi capita habeantur. Quo sensu & CORIPPUS (i) Justinum imperatorem ita loquentem inducit: --- Vos,

(a) Sueton. Jul. cap. 22. cap. 8.

(b) Spart. Hadr. cap. 22. (f) l. 4. l. 5. l. 14. C. de dignit.

(c) l. 1. l. 2. D. ubi senat. vel clar.

(g) l. 8. C. de dignitat.

(d) l. 2. C. de quaest. l. 16. C. de dignitat.

(h) l. 5. pr. C. ad leg. Jul. majest.

(e) Jul. Capitol. Vit. Anton.

(i) lib. 2.

- - - Vos, o mihi proxima membra,
 Conscripti patres, nostri spes maxima regni:
 Vos estis PECTUS, vos BRACHIA VERTICIS HUIUS

Quæ quum ita sint, indignas merito ordine tam splendido Augustus iudicabat nuptias cum libertinis, aliisque vilioris conditionis mulieribus. Atque hinc ita sanxerat capite hujus legis primo:

QVI SENATOR EST, QVIVE FILIVS NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST ERIT, NEQVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM, QVE IPSA CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT FECERIT.

NEVE SENATORIS FILLA NEPTISVE EX FILIO PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATA LIBERTINO EIVE, QUI IPSE CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT FECERIT, SPONSA NVPTAVE, SCIENS D. M. ESTO. NEVE QVIS EORVM D. M. SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

Hæc enim verba hujus capituli legitima nobis servavit PAULLVS. (a) Equidem vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS, utrimque interferit verba: ITEM EAM, QVE PALAM CORPORE QVÆSTVM FACIT, FECERIT, quæ ex ULPIANI (b) fragmento, mutuaverat. Verum nos illa ejicienda putavimus, partim quod PAULLVS, qui legitima hujus capituli verba extulit, ea omisit: partim quod ille ULPIANI textus non ad senatorum, sed reliquorum ingenuorum nuptias pertinet, utpote in quo & cum lena, iudicio publico damnata, deprehensaque in adulterio connubium prohibe-

(a) lib. 1. l. 44. pr. D. de rit. nupt. (b) lib. 1. l. 43. D. eod.

hibetur. Fefellisse virum celeberrimum videtur alius ULPIANI (a) locus, ubi iste senatores etiam cum mulieribus quæstum corpore facientibus nuptias contrahere posse negat. Sed inde non sequitur, ut ea verba in capite primo expressa fuerint. Potius, quæ cauta fuerant de ingenuis: ea vel senatus, vel ICTI etiam ad senatores proferebant, absurdum esse rati, senatorium sanguinem iis commixtionibus, quibus ipsi plebi esset interdictum, impune contaminari. Hinc MARCELLUS: (b) *observandum est, inquit, ut inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur: ac contra antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet: ubi res ipsa docet, pro ac contra, cum vetustis editionibus legendum esse at contra, ut respondeat particulæ concessivæ ut, quæ in priore colo occurrit: forsitan etiam pro possunt, posse, ut rotundior sit oratio. Sed id non urgeo. Simili sensu PAULLUS: (c) *eas, quas ingenui ceteri prohibentur ducere uxores, SENATORES non ducunt.**

Omnia itaque, quæ ingenuis adempta fuerant conubia, multo magis etiam senatoribus indigna videbantur. Sic quum reliquis ingenuis interdictum esset nuptiis earum, quæ iudicio publico fuerant damnatæ, SCTO id etiam ad senatores prolatum est. (d) Unde facile patet, cur nec eas, quæ quæstum corpore fecissent, domum ducere possent senatores, quamvis earum lex propalam non meminisset. Elegans eam in rem species est apud PAPIANUM, (e) cuius hæc verba sunt: *quoniam stuprum in ea contrahi non placuit, quæ se non patroni concubinam esse patitur,*

(a) *Fragm. tit. 13. §. 1.*(d) *Ulp. lib. 1. l. 43. §. 10.*(b) *lib. 1. l. 49. D. de rit. D. eod.*(c) *lib. 1. l. 44. §. 8. D. eod. indign.*(e) *l. 16. D. de his, que ut*

titur, ejus, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur, idque in testamento Coccei Cassiani, clarissimi viri, qui Rufinam, ingenuam pleno honore dilexerat, optimi maximique principes nostri judicaverunt, cujus filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam adpellaverat, vulgo quæsitam adparuit. Multi hic hærent, nec se expedire possunt. ANT. FABER (a) verba ultima tranponit, legitque: *quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam adpellaverat, cujus filiam vulgo quæsitam adparuit*. Sed hæc conjectura paullo audacior non multum extricat. Similiter vir summus, IAC. CUIACIUS, (b) hanc legem & paullo audentius emendasse, & ipsam speciem non satis pervidisse videtur. Nam primo verba ultima ita mutat: *vulgo quæstum fecisse adparuit*. Deinde Cocceium Cassianum fingit primum Rufinam habuisse in matrimonio, ac deinde, ea mortua, ejus filiam, privignam suam, concubinam adscivisse. Quum vero liberta patrono, non vero ingenua extraneo, concubina esse potuerit, nisi vel obscuro loco nata, vel quæstu meretricio infamis esset: dubitatum ait CUIACIUS, an concubinam Cocceius habere potuerit ingenuam, Rufinæ, uxoris suæ, filiam, & an hæc coheres esse potuerit nepti ex Cassiani testamento? Principes tamen judicasse, eam admittendam ad hereditatem, quia adparverit, eam quæstum fecisse corpore, ac proinde, licet ingenua esset, tamen in concubinato esse potuisse. Hæc laudatissimus IAC. CUIACIUS, cujus nec emendationi, nec interpretationi videtur suffragandum. Quis enim credat, licuisse Cassiano privignam concubinam habere? Omnino id licuisse adseverat CUIACIUS, quia, quæ uxores esse non potuerint, concubinæ tamen esse quiverint. Verum ea regula frustra adplicatur conjunctionibus ne-

(a) Conject. lib. 3. cap. 14.

(b) Obs. lib. 5. cap. 6.

fariis, quas Romanos juris & pudoris naturalis studiosissimos, & in concubinato damnasse, testes sunt ULPIANUS, (a) PAULLUS, (b) & SCÆVOLA. (c) Deinde nec emendationi CUIACII favent editiones, in quibus omnibus, quas consului, verba postrema ita sistuntur: *vulgo quasitum adparuit*, vel, *vulgo quasitam adparuit*, qua posteriore lectione nihil profecto est sincerius. Sic enim tota res clara est, legique egregie quadrat species non quidem illa ab ACCURSIO, sed altera ab EM. MERILLIO (d) constituta. Coccejus Cassianus erat *vir clarissimus*, id est, senatorio ordini adscriptus. Duxerat is *Rufinam ingenuam*, eamque *pleno honore dilexerat*, adeoque uxoris loco habuerat. Moriens Cassianus, Rufinæ filiam, vulgo *quasitam*, quam ipse *alumnam* adpellabat, testamento nepti coheredem dederat. At ei controversiam movebat *fiscus*, tamquam indignæ, & cui non magis a Cassiano aliquid relinqui potuerit, quam ipsi Rufinæ. Hanc enim, quod *quasitum* corpore fecerit, non posse senatoris uxorem esse: filiam vero in fraudem legis videri institutam, ut quod mater non posset, filia, tacito fortassis fideicommissio obstricta, caperet. Sed admittebatur tamen filia a principibus, quia non erat ex Cassiano & Rufina nata, (unde & ille *alumnam* eam, non filiam in testamento adpellaverat,) sed *vulgo quasita*, antequam mater cum Cassiano habuisset consuetudinem. Non itaque Rufina erat Cassiani uxor, quamvis pleno ab eo honore dilecta, quia inter senatorem & mulierem vulgarem non erat connubium. Nec tamen Cassianus in eam stuprum commiserat, quia in ingenuam, quæ corpus vulgaverat, stuprum haud committebatur. (e) Erat itaque concubina Cassiano, siquidem

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.

L

&

(a) l. 1. §. 1. D. de concubin.

(d) Obs. lib. 3. cap. 17.

(b) l. 14. §. 2. D. de rit. nupt.

(e) l. 1. D. de concub.

(c) l. 54. D. eod.

& ingenua, in quam stuprum non committebatur; concubina haberi poterat. (a) Concubinæ autem quum per leges & fideicommissa (b), & donationem capere possent, (c) nihil videbatur causæ, cur tamquam indigna repellenda esset ingenuæ concubinæ filia, ante eum concubinatum vulgo quæsitæ. Hinc principes actionem illi denegandam haud censebant, eorum ratio decidendi in hoc uno sita erat, quod *Ruffina vulgo quæsisset filiam*, ac proinde tamquam quæstuarium mulier, salvo jure, in concubinatu Cassiani esse potuisset. (Quibus fere gemina sunt, quæ ad illam differunt viri docti, DETLEV. LANGEBEK. *Annot. cap. 31.* & PETR. PERRENON. *Animadversion. Lib. II. cap. 25. Tom. I. The-saur. jur. Rom.* quamvis hic, dum in eadem lege verba quædam ita mutat: *qui Rufinam ingenuam non honore pleno dilexerat*, textum præter necessitatem sollicitare videatur. Non enim ideo Rufina uxor erat, quia eam pleno honore dilexerat Cassianus: sed ideo erat concubina, quia quæstum corpore fecerat, quamvis pleno honore eam Cassianus dilexisset. Nec enim per legem nostram senatoris uxor esse poterat mulier quæstuarium, quantumvis pleno honore dilecta; poterat tamen concubina esse, quia in quæstuarium ingenuam stuprum non committebatur.) Sed hæc hæctenus de lege paullo obscuriore. Jam ad ipsa capituli verba interpretandam progredimur.

III. Ait lex: QUI SENATOR EST. Tales vero erant, qui olim a censoribus, ac deinde a principibus, (d) immo aliquando ab ipso senatu (e) legebantur, quibusque ea dignitas adhuc salva erat atque illibata. Unde lex non pertinet ad eos, qui propter vitæ turpitu-

(a) l. 3. §. 1. D. de donat. inter vir. & uxor.

(b) l. 29. pr. D. de legat. 2.

(c) l. 31. pr. D. de donat.

(d) Plin. Lib. X. epist. 3.

(e) L. 4. C. Th. de infirmis.

his, quæ sub tyr.

pitudinem senatu moti, nec unquam restituti fuerant. His enim vix integra erat existimatio, etiam si Romæ manendi jus esset. (a) *Quid enim, inquit PLINIUS, (b) miserius, quam exutum & exemptum honoribus senatoriis, labore & molestia non carere? Quid gravius, quam tanta IGNOMINIA adfectum, non in solitudine, sed in hac altissima specula conspiciendum se monstrandumque præbere? Quemadmodum ergo ii dignitate omni spoliati, nec judicare, nec testimonium dicere poterant per legem Juliam repetundarum: (c) ita tantum abest, ut a personarum viliorum nuptiis illis esset abstinendum, ut potius, si quis ante senatoriam dignitatem hujusmodi uxorem duxisset, eaque ob supervenientem mariti dignitatem uxore esse desisset; illa postea iterum uxor esse inciperet, simulac maritus amisisset senatoriam dignitatem. (d) Ex eadem ratione hujusmodi nuptiæ illi tantum fraudi erant, qui jam in senatum adlectus, in libertinæ vel scenicæ mulieris amplexus ruebat. Quare si quis, antequam eam dignitatem esset consequutus, ancillam matrimoni causa manumisisset, repudio erat locus, quin ipso jure irrita erant sponsalia, quæ exitum habere non poterant. De qua specie THEOPHILVS, (e) unum e veteribus procul dubio sequutus: is autem, inquit, qui matrimonii causa manumittit, intra sex menses uxorem eam debet ducere, nisi justa causa impedierit: veluti, quia manumissor SENATOR factus est. Nam senator libertinam uxorem ducere non potest. Sed quid, si quis ducta jam libertina in senatum cooptaretur? Ne tunc quidem subsistebat matrimonium; quia in eum casum res ceciderat, unde incipere non posset, adeoque lex PAPIA, ut ait JUSTINIANUS, (f) inter sena-*

(a) l. 4. D. de senat.

(b) Lib. 2. epist. 12.

(c) l. 2. D. eod.

(d) l. 2. L. D. de rit. nupt.

L. 2.

(e) §. 5. Inst. qui & ex quib: caus. manum. non poss.

(f) l. 18. C. de nupt.

tores & libertas stare connubia non patiebatur. At legi illi derogans idem laudatissimus imperator firmum manere hujusmodi matrimonium, uxoremque marito con crescere, & ejus fulgorem sentire jussit.

IV. Nec senatores tantum, verum etiam eorum posteros lex PAPIA POPPEA tenuit. Sequuntur enim verba: QUIVE FILIUS SENATORIS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CUJUS EORUM EST ERIT. Quamvis enim senatorum posterii non essent in ordine senatorum: spes tamen erat, eos participes fore paternæ dignitatis, atque hinc nefas arbitrabatur Augustus, senatoriam gentem indecoris hujusmodi nuptiis contaminari. Auctor sane est SUE- TONIUS, (a) Augustum liberis senatorum, quo celerius rei publicæ adsuescerent, protinus virilem togam, LATUM CLAVUM inducere, & curiæ interesse permisisse. Ab eo tempore & filii senatorum ante, quam in hunc ordinem promoverentur insignibus senatoriis utebantur, quum antea, teste ISIDORO, (b) & rem latius explicante HENR. NORISIO (c) tantum equites essent, usque ad legitimos, quibus honores paterent, annos. Ex quo simul intelligas, quodnam discrimen sit inter senatores JUVENES & HONORIBUS PERFUNCTOS, de quibus quædam IS. CASAUBONUS ad laudatum Suetonii locum. Participes autem hujus decoris erant non solum naturales senatorum filii, verum etiam adoptivi, (d) sed hi, quamdiu in familia manebant: emancipati enim nomen filiorum senatoris emancipatione amittebant. (e) Neque intererat, judice ULPIANO, (f) in adoptivo a quo, (id est, uti eam phrasin recte interpretatur JAC. PERIZONIUS, (g) ex qua familia, quantumvis humi-
li,

(a) Aug. cap. 38.

(b) Orig. lib. 8. cap. 4.

(c) Cenotaph. Pisan. diff. 11. cap. 11. cap. 3. pag. 106.

(d) Ulp. l. 1. l. 5. D. de se-

nator.

(e) l. 6. D. de senator.

(f) lib. 1. l. 5. D. eod.

(g) Diss. de lege Vocon. p. 87.

li, *vel qualiter adoptatus quis esset*, neque in naturali, *utrum, eum pater, jam in senatoriam dignitate constitutus, suscepit, an ante dignitatem senatoriam*. Quamvis enim haud raro olim controversia inter filios regum ante hanc fortunam & postea demum susceptos incidere, *etatisne privilegium, an nascendi felicitas in successore spectari debeat: qualem litem apud Persas inter Xerxem & Arthemenum, Darii filios, (a) nec non Artaxerxem Memnonem & Cyrum (b) in ipsa denique Germania inter Ottonem M. & Henricum (c) agitatam esse, jam a GRO- TIO (d) observatum est: æquius tamen est, & ante dignitatem natos ad paternam fortem aspirare. Quod principium sequuti Icti nostri etiam ante senatoriam dignitatem susceptos senatorum filios esse judicant. Refragari quidem videtur VALENTIS & GRATIANI constitutio, (e) quæ mire torfit interpretes acutissimos: sed rem jam expedivit vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS, (f) docuitque, legem ULPIANI de honore cum senatorum liberis communicando; constitutionem autem Valentis & Gratiani de oneribus, quæ senatorio ordini incumbabant, agere. Quum enim sumtuosus haberetur ordo senatorius, (g) & glebæ collatione vel folle, itemque auri oblatitii obligatione premeretur: noluerunt principes hisce oneribus teneri filios senatorum ante dignitatem susceptos, eoque pertinet vexatissima ista *lex 11. C. de dignitatibus*. At honores clarissimatus iis non magis inviderunt, quam Ulpianus, cujus sententiam posterior pars constitutionis diiferte confirmat. Unde nec FR. DUARENUS, (h) nec alii, qui hanc legem interjecta parenthesi interpretati sunt, rem acu teti-*

L 3

gisse

(a) Justin. lib. 2. cap. 10.

(c) L. 2. C. de dign.

(b) Plutarch. in Artax. c. 2.

(f) Ad Cod. Th. T. 2. p. 9.

(c) Vita Mathild. cap. 2.

(g) l. 58. D. Th. de decurion.

(d) De jure bell. & pac. lib.

(h) Disp. anniver. lib. 2.

2. cap. 7. §. 28.

cap. 29.

gisse videntur. Quamvis vero adoptivi senatorum filii per emancipationem, uti diximus, ea patris dignitate exciderent: secus tamen se res habebat, quod ad naturales attinet, qui sive emancipati, sive aliis in adoptionem dati, id decus retinebant, & saltim QUASI SENATORUM FILII censebantur. De emancipatis ULPIANUS: (a) *emancipatum a patre senatore, QUASI SENATORIS FILIUM, haberi placet.* Similiter de filio in adoptionem alteri dato PAULLUS: (b) *a senatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis est, QUASI SENATORIS FILIUS videtur, quia non amittitur senatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis, non magis, quam ut consularis desinat esse.* Hujus autem discriminis inter filios senatoris naturales & adoptivos emancipatos consultissimam hanc habebant rationem, quod civile vinculum contrario actu civili & legitimo facilius, quam naturale illud jus natalium, dissolvitur. Vere tamen & *ὡς υἱὸς* senatoris filium dici haud potuisse naturalem emancipatum, subinnuit ULPIANUS, dum addit sollemne jureconsultis QUASI, Stoicis etiam frequentissimum, qui, ubi rei cuidam definitionem nominis vere haud competere intelligebant, illud *ὡς ἀνεὶ* vel QUASI solebant adjicere. Quemadmodum ergo Stoici bruta animantia *ὡς ἀνεὶ θυροῦσθαι, ὡς ἀνεὶ φρεσῖσθαι, ὡς ἀνεὶ βλέπειν, ὡς ἀνεὶ ἀκούειν, ὡς ἀνεὶ φωνᾶν*, quin & *ὡς ἀνεὶ ζῆν*, QUASI irasci, QUASI metuere, QUASI videre, QUASI audire, QUASI vocem edere, & QUASI vivere dicebant, uti est apud PLUTARCHUM: (c) ita apud jureconsultos, Stoæ fere addictos, frequentissima sunt obligationes QUASI ex contractu, vel QUASI ex delicto, QUASI possessio (d) QUASI publica accusationes, (e)

17-

(a) l. 1. l. 7. pr. D. de senat.

(b) l. 6. §. 2. D. de senat.

(c) De solert. animal.

(d) l. 10. pr. D. si serv. vindic.

(e) l. 1. §. 6. D. de susp. tut.

interdicta VELUTI *possessoria*, (a) *res quasi consecrata* QUASI SENATORIS FILIUS, FILIA, NEPOS, aliaque hujus generis quam plurima.

Ceterum quamvis ex loco PAULLI non multo ante allegato satis adpareat, senatorio decori, quod tribuebant natales, non officisse adoptionem: inde tamen colligere non debuerunt JO. CORASIUS (b) & BARN. BRISSONIUS, (c) nec nobilitatem patriciam adoptione fuisse peremptam. Alia enim erat ordinis ac dignitatis prerogativa, etiam in adoptionem datis salva, aliud jus gentis atque originis, quod uti exspirabat, ubi patricius a plebejo adoptabatur, ita & in plebejos transibat, adoptatos a patriciis. Luculenter id exemplis Cn. Cornelii Cossi & P. Clodii demonstravit laudatissimus PERIZONIUS. (d) Nam ut ille per adoptionem ad patres transit, summumque Romae magistratum eo tempore, quo ad illum plebei sibi viam nondum emunivissent, obtinuit: ita hic e gente patricia prognatus, & a plebejo adrogatus, tribunus plebis evauit, quem magistratum per legem sacratam nemini patrum capere licebat. (e) Idem evincunt exempla Liviae & Dolabellae, quorum illa per adoptionem duplicis nobilitatis facta est particeps: hic per eandem, teste DIONE (f), ad plebem transit. De Livia eleganter TACITUS: (g) *Julia Augusta mortem obiit, aetate extrema, NOBILITATIS per Claudiam familiam, & ADOPTIONE in LIVIORUM JULIORUMQUE clarissima. Erat Livia ex gente Claudia, & quidem patricia, nec tamen ipsa amplius patricia, sed plebeja, quia pater Claudius per adoptionem in gentem Liviam plebejam transferat, VELLEJO ideo dictus Livius Drusus Claudianus. Quum vero haec*

L 4

Li

(a) l. 20. D. de servit.

(b) Cic. ad Anic. lib. 12. epist. 30. & 35.

(c) Ad l. 35. D. de senat.

(d) De jure connub. p. 245.

(e) Diss. de constit. divin. p. 84.

(f) Liv. lib. 2. cap. 33.

(g) lib. 42. pag. 193.

Liviorum familia, quamvis plebeja, tamen & ipsa, uti SÆTONIUS (a) scribit, *admodum floreret, octo quippe consulatibus, censuris duabus, triumphis tribus, dictatura etiam & magisterio & equitum honorata*: hac adoptione patris ei nobilitatem accessisse ait TACITUS, nobilitatem puta imaginum, ob quas *vetulos Romani dicebantur nobiles*. Denique & altera adoptione, qua eam genti Juliae inſerit Augustus, ejus nobilitati veluti apicem accessisse innuit TACITUS, dum jam non solum veteres Juliorum imagines, & fumosas per atria ceras ostentare posset, verum etiam patriciam nobilitatem veluti postliminio recuperaret. Similiter & OVIDIUS, (b) ad Augustum:

Hic ad te magna descendit origine mensis,

Et fit ADOPTIVA NOBILITATE tuus.

Per adoptionem enim Augustus insertus erat familiae Juliae & patriciae & nobilissimae. Hac occasione legis 6. §. 1. *de senatoribus*, quorum summa eo redit, quod quidem sanguinis aequae, ac imaginum nobilitas per adoptionem & acquisita sit, & exspirabit: non autem dignitas senatoria, siquidem senatoris filius inferioris dignitatis viro in adoptionem datus, non quidem vere, sed QUASI senatoris filius manere intelligebatur.

An & postumus sit senatoris filius? quaestio pene Domitiana erat. Adfirmabant omnes, si discefferis a LABEONE, (c) qui & hunc QUASI *senatoris filium* adpellare malebat, quippe natum, quum pater, mortalitate interceptus, jam senator esse desisset. Neque, uti jam dixi, dubitabatur, quin natus ante senatoriam dignitatem, senatoris filius sit, & superveniens patri dignitas etiam in liberos jam ante procreatos transfundatur. (d) Magis vero videbatur ambi-

(a) *Tibet. cap. 3.*

(b) *Fast. lib. 4. v. 21.*

(c) *Ulp. Lib. 1. L. 7. §. 1.*

D. de senat.

(d) *L. 2. §. 2. D. de decur.*

ambiguum, an & illi ea dignitas salva sit, qui ex patre senatore conceptus, eodem jam senatu moto, in lucem prodiiisset? Respondet ULPIANUS: (a) *sed eum, qui postea, quam pater ejus de senatu motus est, concipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur, NON ESSE QUASI senatoris filium: quorum sententia vera est. Nec enim PROPRIE senatoris filius dicitur is, cujus pater senatu motus est, antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater ejus senatu moveatur, natus autem post patris amissam dignitatem, magis est, ut QUASI senatoris filius intelligatur. Tempus enim conceptionis spectandum, plerisque placuit. Paulo frigidior, & fere indigna ULPIANI judicio videri posset ratio, qua Proculi & Pegasi sententiam confirmat. Negarant illi, filium, post amissam dignitatem conceptum & natum, quasi senatoris filium esse. Ulpianus illis adsentitur, addita ratione: nec enim proprie senatoris filius dicitur is, cujus pater senatu motus est antequam nasceretur. Siccine ergo ideo non est quasi senatoris filius, quia non proprie senatoris filius est. Sed nihil mutandum, & ratio ULPIANI rectissime se habet. Argumento enim a majore ad minus ducto, infert: si nec is proprie est senatoris filius, qui post amissam patris dignitatem natus est, tametsi ex senatore conceptus, sed ob conceptionis tempus ille tantum quasi senatoris filius intelligitur: quanto minus ulla, vel imaginaria dignitas, concedi potest illi, qui, patre jam senatu moto, & conceptus, & in lucem editus est. Ceterum eandem decisionem ULPIANUS (b) etiam ad decurionum filios protulit, & hos quoque decurionum filios intelligi existimavit, quorum patres dignitatem post conceptionem demum amisissent, quamvis extremis rei publicæ temporibus adeo non ægre ferrent filii decurionum, si ea conditione excidisse judica-*

ren-

(a) *Ibid. l. 7. §. 1. D. de senat.*(b) *L. 2. §. 3. D. de decur.*

rentur, ut parentes potius ipsi ob curiarum onera ea lege sese offerrent sæpiuscule, ut a se descendentes tali fortuna liberi permanerent. (a)

Additur in capite nostro: QUIVE NEPOS EX FILIO PRONEPOSVE EX FILIO NATO CUJUS EORUM EST ERIT. Quamvis enim & alioquin in jure filiorum adpellatione omnes liberi, (b) & speciatim nepotes ex filiis, (c) comprehendantur: id tamen justam rationem tantum habet, ubi de eorum commodo quæritur, veluti in tutelis testamentariis, ultimisque voluntatibus, non in legibus prohibitivis ac pœnalibus, qualis est PAPIA POPPEA. Quare eorum diserte mentionem fecere legislatores. Omittunt autem nepotes ex filia, proneptesque ex nepte senatoris natos, quia feminis per nuptias in aliam transeuntibus familiam, liberi earum non avitam, sed paternam dignitatem fortiebantur. Idque innuit ULPIANUS, (d) dum scribit: sed si EX FILIA senatoris natus sit, spectare debemus PATRIS ejus conditionem. Multo minus ea prohibitio ad senatorum matres, sorores, ex sororibus neptes, aliasque necessitudines pertinuit. Quamvis enim Augustorum matres, sorores, aliasque cognatas, Augustarum nomine condecoratas fuisse, præter PAULLUM ALEX. MAFFEUM (e) ex nummis observavit vir summus, EZ. SPANHEMIUS, (f) & similiter quid de imperatorum uxoribus repudiatis demonstravit PHIL. A TURRE: (g) id tamen fieri non solebat in senatorum necessitudinibus, de quibus contra Saturninum diserte scribit ULPIANUS: (h) consulares autem feminas dicimus consularium uxores: adjicit Saturninus etiam matres: quod nec usquam relatam est,

(a) L. ult. C. de his, qui sponte muner. publ. sub.

(b) L. 84. D. de verb. sign.

(c) L. 220. §. 1. & 3. D. eod.

(d) L. 10. D. de senator.

(e) Gemm. antiqu. pag. 43.

(e) De usu & præst. num. Diss. 11. pag. 270. Tom. 2.

(f) De annis imper. M. Aur. Ant.

(g) L. 1. §. 1. D. de senat.

(h) Lib. 1. L. 7. §. 2. D. eod.

est, NEC UMQUAM RECEPTUM. Si quis & patrem & avum habuerat senatores: simul & *quasi* filius, & *quasi* nepos senatoris censebatur, atque hinc si pater amisisset dignitatem, ante conceptionem filii, non *quasi* filius quidem, sed tamen *quasi* nepos intelligebatur senatoris, uti idem tradit ULPIANUS (a).

V. Hæc de personis, ad quas lex nostra pertinebat. Sequuntur jam verba: NE QUIS EORUM SPONSAM UXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO. Non solum ergo nuptias, sed & sponsalia cum mulieribus vilioris conditionis facere nefas videbatur. Regulam enim illam juris omnes probabant, quod quibuscum nullum sit connubium, eas nec sponsas habere liceat. (b) Hinc MODESTINUS: (c) *scias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad SPONSALIA pertinere.* Et ULPIANUS (d) fere similia monet de SC. ad legem Papiam Poppæam facto, quod licet de nuptiis tantum loquatur, tamen & ad sponsalia sit proferendum.

Nec sine ratione additur: SCIENS DOLO MALO. Si quis enim senator bona fide ac per errorem sese hujus modi nuptiis polluisset, nihil admisisse videbatur contra legem, sed ex tali matrimonio, quod putativam vocant doctores, justii nascebantur liberi. Quam in rem eleganter ULPIANUS: (e) *in potestate parentum sunt etiam ii liberi, quorum causa probata est, PER ERROREM contracto matrimonio, inter DISPARES conditione personas.* Quo & alii pertinent juris nostri textus, (f) ex quibus recte colligunt prudentes, veniam hujus modi nuptias per errorem contractas mereri: quamvis, detecto errore, nuncium mitti oportuisse mulieri, quam per hanc legem sena-

(a) L. 60. §. 5. D. de vit. nupt.

(b) L. 15. D. de spons.

(c) L. 16. D. eod.

(d) Fragm. tit. 7. §. 4.]

(e) L. 22. §. 13. D. sol. matr.

L. 3. C. eod.

(f) L. 58. D. de vit. nupt.

natori uxor esse non poterat, facile est ad intelligendum. Quin ab Antonino Pio, teste MARCIANO (a) rescriptum fuerat, *si libertina senatorem deceperit, quasi ingenua, & ei nupta sit, ad exemplum pratoris edicti dandam in eam actionem, quia ex dote nullum lucrum habeat, quæ nulla est.*

VI. Ut vero ipsas feminas, quarum a nuptiis abstinentum erat senatoribus, senatorumque filiis & nepotibus, paulo adcuratius contemplemur: lex primo nominatim ab eorum thalamis arcet LIBERTINAS, idque & a CELSO, (b) & DIONE CASSIO (c) est observatum. Rei origo paullo altius repetenda. Antiquissimis temporibus in senatum non nisi patricii generis viri adlegebantur, & his nefas videbatur, uxores ducere plebejas, vel filias civibus plebeiis nuptum collocare, quamvis honestissimis. Unde & in undecimam tabulam decemviralem lex immigraverat; *μη ἐξείναι τοῖς πατρικίοις πρὸς αἰ: δημοτικῆς ἐπιγαμίας συνάλας*, *ne connubii patribus cum plebe jus esset.* (d) Et eo jure utebantur Romani, quamdiu inter patres & plebejos fluctuabat res publica, & quamvis ea lex, uti observat DIONYSIUS, eum in finem potissimum lata esset, *ne familiis conjugii atque adfinitatis vinculo consociatis, ordines in concordiam coirent*; causam tamen interferebant patricii, nefas esse ac sacrilegio proximum, sacra gentium, quorum *καίρωρον*, ex Romuli instituto, uxores, in manum convenientes, fieri oportebat, plebeiis evulgari, & fieri promiscua. Hinc apud LIVIUM (e) Canulejo, abrogaturo illam legem decemviralem, exclamant patres: *quas quantasque res Canulejum adgressum? colluvionem gentium, PERTURBATIONEM AUSPICIORUM publicorum privatorumque adferre. Quam enim*

(a) L. 22. D. de rit. nupt.

(b) Lib. 54. pag. 531.

(c) Dionys. Hal. l. 10. c. 69.

(e) Lib. 4. cap. 51.

(f) Liv. l. 10. c. 23.

enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis patrumque? ut qui natus sit, ignoret, cujus sanguinis, QUORUM SACRORUM sit, dimidius patrum sit, dimidius plebis, nec secum quidem ipse concors. Nec ignotum est factum Virginiae, quam, licet mutato isto jure, matronae tamen arcebant sacris, quod, patricia quum esset, gente enupta in manum convenisset plebejo consuli, Volumnio. (a) Sic aliquamdiu nulla erant inter patres plebemque connubia, donec haec, pertaesa hujus contemptus, & tribuniciiis instincta furoribus, fremere, & legem illam abrogatam velle cepit. Et pervicit demum anno u. c. 310. Canulejus, tribunus plebis, qui non prius miscere omnia ac turbare desiit, quam patribus hanc extorsisset victoriam, legemque de promiscuis patrum plebejorumque nuptiis, illis nec quidquam freudentibus, pertulisset. (b)

Ex eo ergo tempore nec patricii plebejarum, nec plebeii patriciarum nuptias adspernabantur, idque utrosque postea minus piguit, quum paulatim etiam consulatus, praetura, senatoria dignitas, ipsaque sacerdotia cum plebe communicarentur. Hinc, quamvis ex eo tempore novum nasceretur discrimen inter ordines, senatorium, equestrem, & plebejum: nullum tamen inter hos certamen ob connubia umquam coortum est. Omnes tamen ordines ultro, & veluti ex compacto a libertinarum nuptiis abstinebant, neque eas dignas civium Romanorum amplexibus judicabant, quae vix e servili conditione, ad quam eas vel belli, vel natalium fortuna deprefferat, emerfissent. Hinc anno u. c. 556. Hispalae Fecenniae libertinae, id extra ordinem, & per modum privilegii, SCto concessum esse, refert LIVIUS, (*uti ei INGENUO NUMBERE liceret, neu quid ei, qui eam duxisset,*

(a) Liv. l. 4. c. 5.

(b) Lib. 39. c. 19.

set, ob id fraudi ignominiaque esset. Libertinæ autem non intelligebantur ex manumissis natæ, sed ipsæ manumissæ. Illæ enim tamquam ingenuæ ingenuis impune nubebant, nec, qui eas duxerant, aliquid admisisse videbantur contra bonos mores. Quod adeo verum est, ut M. Porcius Cato, vir recti exempli, coloni sui filiam, sed ingenuam, ducere non dubitavit, si fides est M. SENECAE. (a) Quare adfectui, ut solebat, indulgisse dixeris CICERONEM; (b) dum M. Antonio tam graviter exprobrat matrimonium cum libertini filia contractum. Sed hoc, inquit, idcirco a te commemoratum puto, ut te infimo ordini commendares, quum te omnes recordentur LIBERTINI GENERUM, & liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse: Quasi enim turpius fuerit Antonio, quam Catoni, libertino natam in torum adsciscere: aut quasi ignominia ulla comitata sit nuptias, quas Antonius exemplo tam illustri tueri potuisset.

Ad extrema ergo liberæ rei publicæ tempora nec senatores, nec reliqui ingenui, libertinarum commixtione contaminare ausi fuerant ingenuum sanguinem. Augustus vero primus plebeiis quidem eas nuptias, uti paullo post dicemus, permisit, ἐπειδὴ πολὺ πλεον τῷ ἀρρεν τῷ θήλειῳ τῶν εὐγενῶν ἦν, quoniam masculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum anteibant, uti ait DIO CASSIUS: (c) non autem senatoribus, senatorumque liberis, ne amplissimus iste ordo infimæ hujus colluviei consortio vilesceret. Quod adeo verum est, ut Nero, (d) quem nullius probri pudebat, non putaret tamen se Acten, libertam, sine infamia ducere posse, nisi aliquot consulares viros summitteret, qui eam regio genere ortam pejerarent.

Ne-

(a) *Controu. l. 3. c. 21.*(b) *Philipp. II. cap. 2.*(c) *Lib. 54. pag. 531.*(d) *Sueton. Ner. cap. 28.*

Neque tamen LIBERTINA videbatur, quæ vel natalium restitutionem, vel jus saltim aureorum annulorum beneficio principis fuerat consequuta: (a) si quidem tunc censebatur ingenua, adeo ut restitutio natalium etiam jura patronatus exstingueret, *παλιγγενεσία* ideo dicta imperatori nostro JUSTINIANO. (b) Sed & ea, judicæ ULPIANO, (c) accipiebatur ingenua, de qua sententia lata fuerat, quamvis esset libertina, quia res judicata pro veritate accipitur. Quod tamen cave ita intelligas, ac si, etiam pellucente dolo, in perpetuum valuerit sententia, constiteritque senatoris cum libertina, quam ingenuam autumaverat, matrimonium. Alia omnia enim ex iis legibus discimus, in quibus *libertus, judicatus ingenuus, collusione detecta, conditioni suæ reddi, & beneficium aureorum annulorum AMITTERE*, (d) *collusio post sententiam intra quinquennium RETRACTARI*, (e) *quin decretum, quo, non justo contradictore, quis ingenuus pronunciatus est, perinde INEFFICAX esse, dicitur, ac si nulla judicata res intervenisset.* (f) Rem ergo omnem alio loco ita explicat ULPIANUS: (g) *si libertinus per collusionem fuerit pronunciatus ingenuus, collusione detecta, in quibusdam causis, quasi libertinus incipit esse: MEDIO tamen TEMPORE, antequam collusio detegatur, & post sententiam de ingenuitate latam, utique QUASI INGENUUS accipitur.* Itaque & libertina, pronunciata ingenua, a tempore latæ sententiæ, usque dum collusio detegeretur, habebatur quasi ingenua, adeoque nuptiæ cum ea contractæ eatenus ratæ erant, ut nec senatori, qui eam duxerat, nec liberis, ante detectam collusionem eo ex matrimonio natis

(a) L. 4. D. de jur. aur. annulor.

(e) L. 2. pr. & §. 2. D. de coll. det.

(b) Nov. 78. cap. 1.

(f) L. 3. D. eod.

(c) Lib. 1. L. 25. D. de stat. bom. L. 207. D. de reg. jur.

(g) Lib. 1. L. 4. D. eod.

(d) L. 1. §. 1. D. de jur. aur.

natis id fraudi esset: attamen non subsistebat matrimonium in posterum, sed statim, [tamquam illegitimum, erat rescindendum, simulac de vera mulieris conditione constaret. Accurate hoc modo rem exposuit vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS, (a) quum vulgus interpretum ad has leges longissimum tractatum instituere soleat, de perpetua rei judicatæ auctoritate, ad quam tamen, tametsi nemo rem ipsam vocet in dubium, non pertinet illud ex ULPANI commentariis superstes fragmentum.

VII. Præter libertinam nec eam sponsam uxoremve habere poterat senator, QUÆ IPSA, CUJUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACERET, FECE-
RIT. Nefas ergo erat, senatoris thorum inscendere mulierem, quæ mercede conducta in scenam iuerat, parumque interesse videbatur, sive ante istud matrimonium, sive jam sponsa uxoremve senatoris, artem illam ludicram fecisset. Nam & hoc casu eam dimittendam esse, docet PAULLUS. (b) Quod ita procul dubio intelligendum, si in scenam vere prodisset: alias enim sola locatio operarum non perimebat famam, (c) præterquam si quis ad bestias depugnandas animam locasset, quo casu & voluntas sine facto adprehendebatur. (d) Nec ipsius tantum mulieris quæstus hæc nuptias impediēbat, verum etiam parentum turpitudine fraudi erat filiabus, si pater materve eam artem fecisset, sive naturalis pater, sive adoptivus, (e) sive filia adhuc in ejus potestate esset, sive emancipata, dummodo pater esset legitimus, quod non exigebatur in matre, cujus ars ludicra filia
etiam

(a) Ad L. 207. D. *veg. infam.*

(b) Lib. 1. L. 44. §. 7. D. *stul.*

(c) *de rit. nupt.*

(d) L. 1. §. 6. D. *de po.*

(e) Ibid. L. 44. §. 4. D.

(c) L. 3. D. *de his, qui not. eod.*

etiam vulgo concepta oberat ex sententia OCTAVENI.
 (a) Quin si vel maxime pater materve artem illam, olim factam, facere jam dudum desissent: tamen & pristinae turpitudinis memoria fraudi erat filiae nupturae senatori vel senatoris filio. Neque enim aboleri videbatur turpitude postea intermissa, (b) idque sibi volunt verba: FACIT, FECERIT. Contraria tamen esse videbatur legis sententia de ea, cujus pater adoptivus ante adoptionem, vel cujus pater naturalis ante filiae nativitatem artem ludicram fecisset, vel quae ab ejus modi ludione adoptata, per emancipationem deinde ejus familia excessisset. (c) Tam rigida enim sanctio interpretatione adjuvanda haud videbatur. Unde jureconsulti nec nepti id fraudi esse judicabant, si avus mercede conductus prodisset in scenam, (d) quamvis alioquin in iis, quae benigne constituuntur, patris nomine etiam avum demonstrari, recte JULIANUS (e) observet. Quin ob eandem rationem iniquissimum putabant, senatorem cogi dimittere uxorem ingenuam, cujus pater materve, contracto jam inter filiam & senatorem matrimonio, populo spectaculo esse coepissent, quum nuptiae honeste contractae, & jam fortasse liberi essent procreati. (f) Ita haec legis verba interpretantur veteres jureconsulti.

At quanam est illa ARS LUDICRA, quam tanta cum ignominia conjunctam esse Romani existimabant? Id patet ex edicto praetoris, quo jam pridem de hujus modi ludionibus ita cautum fuerat: (g) INFAMIA NOTATUR, QUI ARTIS LUDICRAE PRONUNC ANDIVE CAUSSA IN SCENAM PRODIERIT. Infamiae

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.

M ergo

(a) *Ibid.* §. 3.

(e) L. 20. D. de verb. signif.

(b) *Ulp. Lib. 1. arg. L. 43.*

(f) *Paull. d. L. 44. §. 6. D.*

D. eod.

de rit. nupr.

(c) *Paull. d. L. 44. §. 5.*

(g) L. 1. D. de his, qui

D. eod.

nor. jur.

(d) *Ibid.* §. 2. *D. eod.*

ergo nota hærebat omnibus, quicumque saltandi, gesticulandi, pronunciandive causa operas suas in scenam locaverant. Scena vero, definiente LABEONE (a) est, quæ ludorum faciendorum causa, quolibet loco, uti quis consistat, moveaturque spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico privatove, vel in vico, quo tamen passim homines spectaculi causa admittantur. Nec sine ratione additur: QUI OPERAS LOCASSENT. Nam hos demum, qui quæstus causa in certamina descendebant, quique propter præmium in scenam prodibant, famosos esse, non solum PROCLUSUS & NERVA responderunt, (b) sed & jam olim observavit CORNELIUS NEPOS, (c) dum diversos Græcorum Romanorumque mores miratus: nulla, inquit, Lacedæmoni tam est nobilis vidua, quæ non in scenam eat, mercede conducta. Magnis in laudibus fuit tota Græcia, victorem Olympicæ citari: in scenam vero prodire, & populo esse spectaculo, nemini in iisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos, partim INFAMIA, partim humilia atque ab honestate remota ponuntur. Mercenarii hujusmodi ludiones erant miri, pantomimi, histriones, ὀρχησται, omniumque vilissimi gladiatores, & bestiarii vel arenarii, qui levi auctoramento animam gladio vel bestiis addixerant; non autem athletæ, qui virtutis causa exercebantur; nec thymelici, qui musicæ scenicæ præfecti lyris tibiifve præcinebant; nec xyfici, qui in xyfio, id est, in porticu, per hiemem, tectis spatiis, exercebantur, (d) nec agitatores, id est, aurigæ, qui se in ludis Circensibus curuli certamine exercebant, quique æquis aquam, non refocillandorum, sed lustrandorum eorum causa, spargebant, uti ex CHARISIO & HIERONYMO præclare docuerunt

PHIL.

(a) L. 2. §. 5. D. eod.

(b) d. L. 2. §. 5.

(c) Præem. §. 4. 5.

(d) Coel. Rhod. Lect. ant. Lib. II. cap. 52.

PHIL. RUBENIUS (a) & GER. NOODT (b), nec de signatores, qui ludis funebribus præerant, nec βουβευται, nec ulli denique, qui certaminibus sacris defervebant. (c) Omnia hæc jam ab aliis explicata sunt satis. Nos jam id monemus tantum, certamina sacra vel ἱεροῦς ἀγῶνας adpellari, teste JULIO POLLUCE, (d) ὡς εἰ ἀθλὰ ἐν σερᾶνῳ μόνῳ, quorum premium in sola corona consistit, qualia apud Græcos erant Olympica, Pythia, Nemea, Isthmia; Neapoli ὁ πενταπαιχνὸς ἱερός ἀγῶν, in honorem Augusti institutus: (e) quod certamen deinde & Romæ sub nomine certaminis quinquennalis instituit Nero, (f) a Gordiano deinde, teste AURELIO VICTORE (g) institutum. Quum ergo his certaminibus & ingenui cives interessent, iisque pantomimi, alique famosi ludiones prohiberentur, (h) nec denique, ea homines mercède conducti, sed corona contenti, virtutis causa, & in honorem deorum, subirent: factum est, ut eos, qui certaminibus his interfuissent, ab infamiae nota immunes esse statuerent jureconfulti: quamvis postea, quum ob Christianam doctrinam eviluisset illa ludorum ac certaminum religio, (i) etiam thymelici, & agitadores infamia notari cœperint. (k) Sed & Atellanorum actores artem ludicram facere non videbantur, siquidem & id ludorum genus, ab Oscis acceptum, juvenus ingenua tenuerat, non passa illud ab histrionibus pollui. (l) Hinc notæ vacui eorum actores, nec tribu move-

M 2 ban-

(a) Elect. Lib. 2. cap. 18.

(f) Tacit. Annal. Lib. 15.

(b) Comment. ad D. Lib. 3. cap. 20.

(c) L. 4. pr. & §. 1. D. de his, qui not. infam.

(g) In Gordian.

(h) Tacit. ibid. cap. 21.

(i) Salvian. de gubern. Dei,

(d) Onomast. Lib. 3. cap. 30. num. 8.

Lib. 6. pag. 105.

(k) L. 4. C. de spectac.

(e) Suet. Aug. cap. 98. Clad. cap. 11.

(l) Liv. Lib. 7. cap. 2. Val. Max. Lib. 2. cap. 1.

bantur, neque repellebantur a stipendiis militaribus: quum alioquin omnes histriones, testibus TERTULLIANO (a) & AUGUSTINO, [b] tribu exesse juberentur, & milites plane capitis subirent discrimen, qui operas in scenam locassent. [c]

Tantus artis ludicræ contemptus ab ipsa ejus origine repetendus est. Non Romanum hoc erat institutum, sed peregrinum, & semper initio in urbe ludis locare operas solebant Græculi, Osci, Thusci, aliique advenæ. Primum illud scenicum ludicrum ex Hetruria accitum fuerat Romam anno u. c. 340. quum pestilentia urbem populante, inter cœlestis iræ placamenta illud vovissent magistratus (d): observatque LIVIUS, (e) novam tunc rem bellicoso populo visam, quia CIRCI modo spectaculum antehac fuerit. Omnia vero peregrina instituta, quantumvis in urbem accita, vilia semper visa sunt genti togatæ, veluti Gallorum matris deum, quos Mamercus Æmilius Lepidus consul vix jure communi frui patiebatur, item sacrorum Isidis, Anubis, fanatici Bellonæ cultus (f), & similibus. Eadem de causa Romani ita adspernabantur peregrinos istos ludiones, ut nemo civium tam vili arte quæstum facere auderet, ad tempora usque Neronis, quibus senatores apud TACITUM: (g) majores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, que tum erat: eoque a Tusciis accitos histriones, a Thuriis equorum certamina, & possessa Achaia Asiaque, ludos curatius editos, nec quemquam Romæ, honesto loco ortum, ad THEATRALES ARTES DEGENERAVISSE. Hinc, quamvis his spectaculis, instructius exhibitis, oculos pascere tolerent Romani: tamen, quia vix aliorum, quam

(a) De spectac. pag. 699. cap. 7.

(b) De civ. Dei, Lib. 2. (c) lib. 7. cap. 4.

cap. 27.

(f) Lamprid. Commod. c. 9.

(c) L. 14. D. de pœn.

(g) Annal. l. 15. cap. 21.

(d) Valer. Maxim. lib. 9.

peregrinorum, libertinorum, quin & fervorum (a) & meretricum (b) opera ad ea exhibenda utebantur, ipsos actores contemnebant, quin & infamiz notabant conductitiam illam, quæ sui spectaculum præbebat, colluviem. Cicero sane laudans Roscium histrionem, eum, teste AUGUSTINO (c), tam peritum dicit, ut solus esset dignus, qui in scenam deberet intrare, ita virum bonum, ut solus esset dignus, qui eo non deberet accedere: ostendens sane hoc ipso, scenam esse tam turpem, ut tanto minus ibi esse homo debeat, quanto magis sit vir bonus. Quum paullatim ita degenerare cœpisset Romanorum virtus, ut histriones, trigarios, pantomimos, etiam principes in re publica viri domi salutare, exeuntesque comitari ac deducere non dubitarent: decretum sub Tiberio a senatu est, ne domos pantomimorum senator introiret, neve egredientes in publicum equites Romani cingerent. (d) Nondum enim eo licentiæ delapsus fuerat princeps terrarum populus, ut & equites Romani, quin ipsi senatores, senatorumque filii operas non scenæ tantum, verum & arenæ promitterent, quod sub Nerone factum esse, refert TACITUS. (e) Quum ergo leges ipso congressu ludionum senatores arcerent: nemini profecto videbitur mirum, multo minus Augustum dignos illos habere potuisse senatorum adfinitate: maxime quum in eo cum lenis & prostibulis pari conditione uterentur ludicram artem facientes feminæ, quod cum iis stuprum non committeretur, multæque vel ideo operas in scenam locarent, ut ne adulterii accusari possent: quarum tamen fraudem Scto repressam esse, testatur PAPIANUS. (f)

M 3

VIII.

(a) l. 34. D. ad edict. edilis.

(c) *Annal. lib. 13. cap. 14.*(b) Lips. *Elect. lib. 1. c. 2.*et *lib. 15. cap. 32.*(c) *De consensu evang. l. 1. cap. 33.*

(f) l. 10. §. 2. D. ad leg. Jul. de adult.

(d) Tacit. *Annal. l. 1. c. 77.*

VIII. Hactenus de senatorum, filiorum, nepotumque, senatorii ordinis parentibus vel avis prognatorum, nuptiis. Jam ad eorundem filias, neptes, proneptesque progrediuntur legislatores, eodemque primo capite, (totam enim hanc periocham CAPUT legis Juliae vocat PAULLUS,) ita pergunt: NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO NATA. Ita filiarum quoque senatorum ordinis virorum rationem habebat lex PAPIA POPPÆA. Liberos enim senatorum auctores nostri non tantum accipiebant senatorum filios, verum etiam omnes, qui geniti ex ipsis, exque liberis eorum dicebantur, sive naturales essent, sive adoptivi liberi senatorum, ex quibus nati dicerentur. (a) Unde & senatorum filia, neptes ac proneptes feminae clarissimae erant, dignitateque paterna ac avita perfruebantur, sed non nisi innuptae. Quae de re ULPIANUS: (b) *clarissimarum feminarum nomine senatorum filiae, nisi quae viros clarissimos sortite sunt, non habentur. Feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: parentes vero, donec plebei nuptiis fuerint copulatae. Tamdiu igitur clarissima femina erit, quamdiu senatori nupta est, vel clarissimo: aut separata ab eo, alii inferioris dignitatis non nupsit.* Nonnumquam tamen & e plebejo natae, vel & senatoris filiae, plebeiis nuptae, vel denique primum nuptae viris clarissimis, sed, iis mortuis, plebeiis in manum convenientes, consularis vel senatorii conjugii ornamenta a principe impetrabant. Quemadmodum enim sub imperatoribus ii etiam, qui numquam fasces tenuerant, CONSULARIBUS vel PRÆTORIIS ORNAMENTIS, qui numquam triumpharant, TRIUMPHALIBUS INSIGNIBUS condecorari, immo & ornamenta EDILITIA, DVVMVIRALIA, QUATUORVIRALIA, DECURIO-

(a) l. 10. D. de senat.

(b) l. 8. D. eod.

RIONALIA, uti ex marmoribus liquet, permultis tribui cœperant: ita demum invaluit, & feminae, quæ ob imparem mariti dignitatem senatorii decoris exfortes per leges erant, CONJUGII SENATORII, immo & consularis, & principalis ORNAMENTA consequerentur. Quæ LAMPRIDIUS (a) etiam observat ab antiquis Imp. ad finibus data. Unde ULPIANUS (b) *speciosas personas non solum vocat clarissimas* UTRIUSQUE SEXUS, *verum & eos, qui ORNAMENTIS SENATORIIS utuntur*. Ea nonnumquam & vilissimis personis dedisse Elagabalum, LAMPRIDIUS, (c) & in excerptis Peirescianis (d) DIO CASSIUS testantur. Sed & ULPIANUS: (e) *nuptæ prius, inquit, consulari viro, impetrare solent a principe, quamvis perraro, ut nuptæ iterum minoris dignitatis viro, nihilominus IN CONSULARI MANEANT DIGNITATE: ut scio Antoninum, Augustum, Julię Mammææ, consobrinæ suæ, indulgisse. Quo & Lucillæ, L. Veri viduæ, pertinet exemplum, quæ GERODIANO, (f) referente, amisso viro principe, Pomponio, privato, nupta fellam imperatoriam, aliosque honores, Commodi imperatoris indulgentia, retinuit.*

Contra lex non pertinebat ad eas senatorum filias, quæ ipsæ corpore quæstum fecerant, aut iudicio publico fuerant damnatæ. Hæc enim impune nubebant libertinis, *nec honos*, ut ait PAULLVS, (g) *servatur ei, quæ se in tantum fœdus deduxerat*. Quæ alii de his verbis disputent, jam notavit CAR. ANDR. DVKERUS (h). Ego aliquando legendum putavi: *quæ se in tantum fœde (vel, ut in CHARONDE codice quodam fuit: fœdius) deduxit*. In tantum enim scriptoribus horum temporum est frequentissimum

M 4 pro

[a] Elagab. cap. 4.

(b) lib. 101. D. de verb. signif.

(c) Elagab. cap. 4.

(d) pag. 766.

(e) l. 12. D. de senat.

(f) lib. 1. cap. 20.

(g) lib. 2. l. 47. D. de rit. nupt.

(h) de Latinit. vet. lct. p. 445.

pro *adeo*, uti exemplis docuit PET. BURMANNUS, (a) nec iureconsultis nostris hanc loquutionem ignotam esse, jam ERASMUS (b) observavit. *Deducere* vero hic item, quod demittere, ut sensus sit, non servari honorem filiae senatoris, quae se ad tantum probrum demiserit, ut quæstum corpore faceret, vel adulterio sese pollueret. Et quid facilius, quam ut librarius geminatione deceptus pro *sæ* *DEduxit*, scriberet *in tantum* *sæde deduxit*, & corrector ineptus pro *sæde* reponeret *sædus*, quod antecedens *in tantum* postulare videbatur? Similes sane correctiones in ipso Florentino codice haud paucas observavit vir eximius, HENR. BRENCMANUS (c) non ad neptes e filia senatoris, nec ad proneptes e nepte senatoris, *natas*, sed ad NEPTES E FILIO PRONEPTESVE EX NEPOTE FILIO NATO NATAS. Quum enim dignitas illa filiarum per nuptias, cum inferioris dignitatis viris contractas, expiraret: (d) non poterat sane ea ad *natas* ex filiabus neptes proneptesque propagari. Unde contra morem majorum egit T. Ollia filia, dum, ut supra narravimus, pertæsa paternæ conditionis, consulare ac triumphale avi materni decus adfectavit, & Poppæa Sabina, quam Ollia, dici maluit, (e) ut consulare ac triumphale avi decus ad se raperet.

IX. Primo ergo non poterat harum ulla LIBERTINO SPONSA NUPTAVE DOLO MALO ESSE. *Libertinos* vero lex vocat, non sensu vetere, quem SUETONIUS (f) notavit, ingenuos ex libertis procreatos, sed ipsos manumissos. Hos enim indignos senatorum adfinitate vel ipsa reddebat pristinae servitutis memoria. Unde nec adrogatio ipsis proderat, qua in
fa-

[a] *Ad Vellei lib. 1. cap. 13. n. 5.*

[b] *Exerc. just. 111. quæst. 6.*

[c] *Hist. Pand. Flor. 2. cap. 6. pag. 164.*

(d) *Marcell. l. 1. l. 8. D. de agn. liber.*

[e] *Tacit. Annal. l. 13. c. 45.*

[f] *Claud. cap. 24.*

familiam ingenui transissent, (a) quia & ita non exstinguebatur memoria pristinae conditionis. Quin nec facile permittendas ejus modi adrogationes censebat MASURIUS SABINUS apud GELLIUM, (b) quibus libertini ordinis homines jura ingenuorum invaderent. Quare & Claudium imp. non effugisse reprehensionem, Suetonius refert, (c) *quum libertini filio latum clavum tribuisset, quamvis ab EQUITE ROMANO prius ADOPTATO*. Quod si tamen libertus vel jus aureorum annulorum, (d) vel restitutionem natalium impetrasset, vel de ejus ingenuitate lata fuisset sententia: tunc vero idem obtinebat, quod supra de libertinis feminis observavimus, quæque hic repeti nihil attinet. Neque opus est interpretatione verborum: EIVE, QUI IPSE, CUJUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT: quum eadem jam ad priorem capitis partem fuerint explicata. Illud vero novum huic periochæ accedit, quod mutua ac reciproca est hæc prohibitio, & hinc postremo additur: NEVE QUIS EORUM DOLO MALO SCIENS SPONSAM UXOREMVE EAM HABETO. Nimirum dignus animadversioe erat senator, senatorisve filius vel nepos proneposve, quem in libertinae aut alterius vilissimæ feminæ amplexus ruere non pudisset: at ignoscendum quodammodo videbatur feminæ, quæ spe melioris conditionis plecta, tam honorificas sibi nuptias conditionemque pinguissimam haud repudiasset. Contra ubi libertinus duxerat filiam senatoris, utriusque dolus atque impudentia poenam merebatur: illius, quod, quum contractus hic a sponso incipere soleat, hujus modi nuptias adfectasset; hujus, quod, immemor natalium,

[a] Marcell. lib. 1. l. 32. de
vitu nupt.

[b] l. 5. cap. 19.

[c] Claud. cap. 24.

[d] Ulp. l. 1. l. 6. D. de
jur. aur. ann.

lium, senatorium sanguinem libertini consortio non dubitasset polluere.

X. Periocham hæctenus explicatam CAPUT legis Juliae vocat PAULLUS: (a) atque inde colligo, de reliquis ingenuis non eodem capite, uti GOTHOFREDO visum, sed secundo fuisse actum. Et quidem ita de iis sanxerat Augustus, ut primum de nuptiis ingenue permittis, ac deinde de matrimonio, eidem prohibito, caveret. Prior ergo capituli secundi pars talis fuisse videtur:

OMNIBVS *reliquis* INGENVIS PRAETER SENATORES, EORVMVE LIBEROS, LIBERTINAM UXOREM HABERE LICETO, *neue quid eis, qui duxerint, liberisue ex eo matrimonio patris fraudi ignominisue esto.*

Ita sane hujus sanctionis argumento DIO expressit: (b) Ἐμειδὴ δὲ πολὺ πλείον τὸ ἄρρεν τῶ θήλειος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἘΞΕΛΕΤΟΕΡΑΣ τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βασιλευσίων ΑΤΕΣΘΑΙ, ἔνομον πῖν σκευοποιεῖα ὡπῶν εἶναι κελύσας: ac quoniam masculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum superabant: liberum fecit, ut qui vellent, modo senatores non essent, LIBERTINAS DUCERE possent, eorumque liberos legitimos esse iussit. Et brevius CELSUS noster: (c) LEGE PAPIA cavetur, omnibus ingenuis, præter senatores, eorumque liberos, LIBERTINAM uxorem habere licere. Libertinas olim uxores ne quidem a plebeiis ingenuis duci potuisse, jam supra ostendimus. At ab Augusti temporibus licita hæc matrimonia fuere, non modo inter ingenuum & libertam alienam, (hanc enim, si honeste viveret, uxorem quidem, sed non concubinam quis habere poterat, nisi testa-

(a) l. i. l. 24. pr. D. de vit. nupt.

(b) l. 54. pag. 531.

(c) l. 30. l. 23. D. de vit. nupt.

tionem ea de re diserte interposita, (a) modo patronus, tamquam tutor legitimus, auctor fieret: verum etiam inter patronum & libertam, ab eo manumissam. Quamvis enim honestius ULPIANO (b) videatur, libertam concubinam, quam matrem familias habere: id tamen non ita intelligendum est, uti vulgo interpretantur, ac si infamiae vel ignominiae quid habuissent patroni cum liberta nuptiae, sed sensus est, si liberta, divertens a patrono, alteri esset nuptura, & alteram conditionem praelatura patroni nuptiis: id non esse concedendum, quum honestius sit patrono, ejus libertam alteri se in concubinatum dare, quam invito illo nubere. Quare nec illegitimum, nec indecorum erat patroni cum liberta connubium, postquam id ratum esse jussit lex Papia Poppaea. Et hinc tot exstant marmora, in quibus laudantur LIBERTAE ET CONIVGES OPTIMAE BENEQUE MERENTES, (c) CONIVGES ET LIBERTAE KARISSIMAE, (d) FIDELISSIMAE ET BENE MERENTES, (e) DULCISSIMAE, (f) AMANTISSIMAE, (g) INCOMPARABILES.) h)

Equidem existimare quis posset, jus hoc libertas ducendi uxores, non ex lege Papia esse, sed jam anno u. c. 755. quo & legem Juliam perlatam diximus, per legem AELIAM SENTIAM patronis concessum? Eo enim referri posse videntur verba JUSTINIANI; (i) eadem lege AELIA SENTIA domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta, apud consilium, justa causa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. Juste autem manumissionis causae haec sunt, veluti si quis ancillam MA-

TRI-

(a) l. 3. pr. D. de concub.

[f] Id. p. 935. num. 4.

[b] l. 2. pr. D. eod.

[g] Id. p. 490. n. 3.

(c) Reines. p. 759.

[h] Id. p. 937. n. 7.

[d] Id. p. 760. Grut. p. 567. num. 8.

(i) §. 4. & 5. Inst. qui & ex quib. causis manum.

(e) Grut. p. 943. n. 12.

TRIMONII CAUSSA manumittat, dum, tamen intra sex menses in uxorem ducat, nisi justa caussa impediatur. Enimvero nec dicit JUSTINIANUS, hanc justam manumissionis caussam e lege Ælia Sentia esse, & Scto ad legem Æliam Sentiam facto: illam diserte tribuit ULPIANUS, (a) cujus verba sic audi: item si matrimonii caussa virgo vel mulier manumittatur, exacto prius jurejurando, ut intra sex menses eam ducere oporteat. Ita enim SENATUS CENSUIT.

Quamvis autem post hanc legem haud amplius illicitæ judicarentur patronorum cum libertabus nuptiæ: non tamen contra licebat liberto, patronæ patronive uxoris vel filiæ nuptias adfectare. Turbari enim videbantur respectus juris patronatus & officii conjugalis, neque conveniens erat, eam in liberti, tamquam viri, officio atque obsequio esse, quum ille, teste GELLIO (b), parentis loco habere tenebantur. Qua de re PAULLUS: (c) libertum, qui NUPTIAS PATRONÆ vel UXORIS FILIÆVE PATRONI adfectaverit, pro dignitate personæ, metalli pœna, vel operis publicis, coerceri placuit. Pro personæ dignitate, ait. Multum enim intererat, honestiorisne conditionis esset patrona, an vilioris & abjectæ. Nam si tam IGNOBILIS esset, ut ei honestæ viderentur liberti sui nuptiæ: officio judicis, super hoc cognoscētis, illæ prohiberi non debebant, ex sententia ULPIANI. (d) Ex iisdem principiis ne liberta quidem, olim patrono nupta, ejusdem postea liberto, soluto prioris matrimonio, conjungi poterat, quia & sic libertus adfectasset nuptias uxoris patroni. (e) Quare rarissima est inscriptio apud FABRETTVM: (f)

IV-

(a) l. 13. de manumiss. vind.

[b] l. 5. cap. 13.

[c] Sent. rec. l. 2. c. 19. §. 9.

[d] l. 13. D. de ritu nupt.

(e) l. 45. pr. D. de rit. nupt. l. penult. & ult. D. de divort.

[f] Pag. 289.

IVNIAE. FESTIVAE.
PATRONAE. ET. VXORI. KARISS.
C. IVNIUS. MERCURIUS.

Inscriptionem esse e sæculo Christiano secundo, ex alio marmore apud REINESIUM (*a*) liquet, in quo idem C. JUNIUS MERCURIUS occurrit *Macilio & O-mollo Veriano* *coff. anno u. c. 905.* Ex eodem vero lapide discimus, eum interfuisse collegio DENDROPHORORVM EX SC. CREATORVM, QVI ERANT SVB CVRA XV. VIR. S. F. CC. VV. id est, *quindecimviro-rum sacris faciundis, clarissimorum virorum.* Quum vero sub Antoninis adhuc magna severitate lex Pappia Poppæa exerceretur: verosimile est, Juniam istam Festivam infimæ conditionis mulierem fuisse, quum nec ejus liberto, nuptias illius adfectare fraudi, nec hæc conditio ignominia esset. Aliud exemplum hujus modi nuptiarum in hoc marmore Mediolanensi (*b*) invenire sibi visus est vir maximus, JUST. JOS. SCALIGER.

D. M.
SECVNDI. NVNDINI.
PRIMITIVI.
CELLIONIS.
POMP. PRIMITIVA. LIB.
ET CONI. OBSEQV.

Postrema enim verba in *Indice nominum adpellativo-rum, affectuum, cognationum, cet.* ita interpretatur: LIBERTO ET CONJUGI OBSEQUENTISSIMO. Sed res ipsa docet, ipsam potius uxorem Pomponiam vocari LIBERTAM Secundi Nundini Primitivi, & ejusdem CONIUGEM OBSEQUENTISSIMAM: unde & patroni nomen gessit,
voca-

[*a*] Pag. 371.

[*b*] Grut. pag. 582. n. 10.

vocatque est Pomponia PRIMITIVA . Ut adeo hoc vetus epigramma huc non videatur referendum .

Alioquin non solum patroni cum libertina nuptiæ ratæ erant , sed & liberis ex eo matrimonio natis nulla hærebat macula . Augustus enim , teste DIONE , (a) ENNOMON τῶν τεκνοποιῶν αὐτῶν αἰσῶν , *liberos ex his nuptiis procreatos LEGITIMOS esse* , jusserat . Idque deinde repetierant DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS augusti , (b) Tatiano hunc in modum rescribentes : *uxorem libertam suam manumissori , si non sit ex his personis , quæ specialiter prohibentur , ducere , non est interdictum , & ex eo matrimonio JUSTOS PATRI FILIOS NASCI , certissimum est .* Et hinc est , quod huic capiti cum GOTHOFREDO inseruimus formulam : NEVE QUID EIS , QUI ILLAS DVXERINT , LIBERISQVE EX EO MATRIMONIO NATIS , FRAVDI IGNOMINIAEVE ESTO . Eadem enim in simili specie , quum Hispalæ Fecenniæ , libertinæ , nuptiæ cum viro ingenuo permitterentur , adhibitam a senatu fuisse , jam laudatus GOTHOFREDUS ex LIVIO (c) docuit .

XI. Sequitur pars hujus capitis posterior , cujus legitima verba maximam partem servavit ULPIANUS : (d)

at ne quis ingenuus EAM , QUÆ PALAM QVÆSTVM CORPORE FACIT , FECERIT , LENAM , A LENONE MANVMISSAM , AVT IVDICIO PVBLICO DAMNATAM , AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAM , ET QVÆVE ARTEM LVDICRAM FACIT , FECERIT , sponsam uxoremve sciens , dolo malo , habeto .

Indigna ergo ingenui civis Romani , utut plebei , connubio judicatur ET , QUÆ PALAM QVÆSTVM CORPORE

(a) Lib. 54. pag. 531.

(b) L. 15. C. de nupt.

(c) L. 39. cap. 19.

(d) Lib. 1. L. 43. §. 1. D. de rit. nupt.

PORE FACIT, FECERIT. Quæstum autem palam corpore facere dicebantur meretrices, sive se in lupanari prostituerent, sive in taberna cauponaria passim & sine delectu adulteris vel stupratoribus se committerent, sive gratis id palam facerent, sive pactæ sibi turpissimam mercedem. Sufficere enim videbatur ad muliercularum hujus modi infamiam, quod vulgassent corpus, seque ipsæ ad lupanaria, tamquam ad harenam, damnassent. Neque abstergebatur turpitudine, quæstu illo intermisso: multoque minus videbatur ferenda, quæ paupertatis obtentu se pudicitiam prostrasse caussaretur, licet postea rediisset ad frugem. Ita enim hæc verba latissime interpretatur jureconsultus castissimus, ULPIANUS. (a)

Ut autem quæstus illius ratio inter Romanos eo rectius intelligatur: id quidem neminem ignorare existimo, Romæ extra legum civilium pœnam fuisse id crimen, modo, quæ id facturæ erant, mulierculæ quæstus illius turpitudinem profiterentur apud ædiles, quorum curæ & fornices, popinas, cauponas, aliasque Bacchi ac Veneris palestras commendatas fuisse, jam pridem observavit LIPSIVS. (b) Hinc TACITUS (c) memoriæ prodidit, *Vistiliam, prætoria familia genitam, licentiam stupri apud ædiles vulgasse*, MORE INTER VETERES RECEPTO, qui satis pœnarum adversus impudicas, in ipsa PROFESSIONE flagitii credebant. Et ita quoque intelligendus PAPINIANUS, (d) dum meminit mulieris, quæ evitanda pœnæ adulterii gratia lenocinium fecit. Si qua ergo Romæ corpus venale haberet, cujus nomen in albo ædilium non legeretur: horum erat, istas multa, immo & exilio, aliisque gravioribus pœnis coercere: cujus ædilitiæ severitatis exemplum jam

[a] Lib. I. L. 43. pr. §. I.
seq. D. de vit. nupt.

[c] Annal. lib. 2. c. 85.

[b] Exc. ad Tacit. Annal. adult.
lib. 2. litt. C.

[d] L. 10. D. ad leg. Jul. de

ab aliis adlatum video ex LIVIO. (a) Quamvis vero stupri professa licentiam, quæstum impune facerent: non tamen evitabant gravissimam, quæ eas apud bonos omnes manebat, ignominiam. Hinc *jure & dignitate matronali exsolute*, uti eleganter loquitur SÆTONIUS, (b) togam loco tunicæ fucebant, (quam & ULPIANUS (c) noster *vestem meretriciam* vocat,) omnium, quibus aliquis honestatis sensus erat, expositæ ludibrio, & tributo turpi jam a Caligulæ temporibus obnoxia. (d) Quæ quum a LIPSIO, BRISSONIO, aliisque latius exponantur, hic repetere nolumus. Vel hæc pauca enim satis ostendunt rationem, cur Augustus indignum suorum temporum felicitate existimarit, ingenuum sanguinem istorum prostibulorum contagione impune contaminari.

XII. Nefas porro erat ingenuo, sponsam nuptamve esse LENAM vel a LENONE MANUMISSAM, quod in fragmentis testatur ULPIANUS. (e) Lenarum enim non magis integra erat fama atque existimatio, quam ipsarum meretricum, siquidem, ULPIANO (f) iudice, *lenocinium facere NON MINUS EST, quam corpore quæstum facere*. Sunt autem lenones & lenæ, qui quæve mulieres quæstuaras prostituunt, sive suo id nomine faciant, sive alterius. Quin & si cauponam exercens, in ea corpora quæstuararia habeat, (uti multæ adsolent sub prætextu instrumenti cauponii prostitutas mulieres habere,) dicendum videtur, hanc quoque lenæ adpellatione contineri. (g)

Quid vero his mulieribus turpius? quid ad omne scelus proclivius? quæ comicis jure meritoque *perjura, pestes, pellecebra, pernicies, adolescentium exitium, legirupa*, dicuntur? quas infamia notabant leges

(a) Lib. 10. cap. 31.

(b) Tiber. cap. 32.

(c) L. 15. §. 1. D. de injur.

(d) Susl. Calig. c. 40.

(e) Tit. 13. §. 2.

(f) L. 1. L. 43. §. 6. D. de vit. nupt.

(g) Idem d. L. 43. §. 7. 8. 9. D. eod.

ges, & accusandi dicendique testimonii jure privabant? (a) quibus prætores Romani, uti ex notabili exemplo apud VALERIUM MAXIMUM (b) constat, fere jura communia negabant? a quibus denique ita abhorrebant omnes, quibus quid honesti sanguinis erat, ut PLAUTUS (c), scribere non dubitet:

Idem genus est lenonium inter homines, meo quidem animo,

Uti muscæque, culicesque, pedesque, pulicesque, Odio, & malo, & molestiæ; bono usui estis nulli. Nec vobiscum quisquam in foro frugi consistere audet.

Qui constitit, culpant eum, conspuitur, vituperatur,

Eum REM FIDEMQUE PERDERE, tametsi nihil fecit, ajunt.

An ergo Augustus, monstra hujus modi in ullius civis ingenui torum admitti passus esset?

Junguntur lenis a LENONE MANUMISSÆ, quia & hæ suspectæ erant prostratæ pudicitia. Solebant enim lenones ac lenæ furtim emere virgines ingenuas, easque vel prostituere in lupanari, vel aliis in concubinatum vendere pretio. Unde denuo apud PLAUTUM (d) *Curculio*:

*----- Alienas mancupatis,
Alienas manumittitis, alienisque imperatis,
Nec vobis auctor ullus est, nec vosmet estis ulli.*

Ita enim *alienas lego*, pro *alienos*, quam scripturam ipsa respicit orationis series. Quin videtur Augustus
Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. N hac

(a) L. 1. L. 4. §. 2. D. de his, qui nor. inf. L. 4. D. de accus. (c) *Curcul. Act. IV. scen. 2. v. 13. seqq.*

(b) Lib. 7. c. 7. §. 7. (d) *Ibid. v. 10. seqq.*

hac lege simul obicem ponere voluisse inveterato mori adolescentum, etiam a lenonibus abducentium amicas, quas vel manumittebant deinde, vel subornatis testibus plane pro ingenuis venditabant, ut eas uxores ducere sine fraude sua possent. Multæ sane hujus modi fraudes describuntur a comicis; quos publica, quæ in civitate gliscebant, probra in scena exagitasse, nemo ignorat. Quin eo adolescentum facinora tam sæpe audiebantur in comœdiis, ut PLAUTUS (a) aliquando ita adloquatur spectatores:

*Spectatores, ad pudicos mores facta hæc fabula est.
Neque in hac subagitationes sunt, ullave amatio.
Nec pueri suppositio, nec argenti circumductio,
Neque ubi amans adolescens SCORTUM LIBERAT
clam suum patrem.
Hujus modi paucas poeta reperiunt comœdias.*

His vero dolis non rectius vires omnes incidisse potuisset Augustus, quam dum & a lenone lenave manumissas cum ingenuis in matrimonio vivere vetuit.

XIII. Porro & JUDICIO PUBLICO DAMNATAM, aut IN ADULTERIO DEPREHENSAM ingenuorum lecto geniali exclusit, ceu ULPIANUS binis locis testatur. (b) Præcipue ea verba pertinent ad adulterii damnatas, quas duci jam prohibuerat lex Julia de adulteriis, ipsam adulterii pœnam interminata iis, qui eos scientes dolo malo duxissent. (c) Attamen nec alia hic excipiuntur judicia publica, talia puta, quibus unicuique populo experiri licebat, nisi si cui lege accusandi non esset potestas. (d) Quare ea lex non officiebat damnatis ob calumniam vel prævaricationem ex causa publici judicii, quia non publico judicio

(a) Captiv. extr.

(c) L. 29. §. 1. D. de adul.

(b) Lib. 1. L. 43. §. 10. D.

(d) Ulp. Lib. 1. d. L. 43. §.

de ritu nupt. & Fragm. tit. 13. §. 2. 10. D. eod.

dicio fuerant damnatæ. (a) Denique quum sub Tiberio & successoribus, has cognitiones, uti ex TACITO (b) patet, frequenter sibi vindicaret senatus: etiam ad eas, quæ a senatu damnatæ fuerant, id prolatum esse, ULPIANUS (c) scribit.

Damnatis IN ADULTERIO DEPREHENSAS lex subjungit. Quamvis enim & ea de re quædam cautâ fuissent lege Julia de adulteriis: hæc tamen speciatim notabat eas, quæ vel a marito domi suæ, vel a patre domi sive suæ, sive generi fuissent deprehensæ. Quo casu & utrique fas erat vindictam sumere privatim, ita, ut patri filiam cum adultero, marito adulterum, in tam nefando facinore oppressum, occidere liceret. (d) Verum in lege PAPIA POPPÆA, ubi non de occidenda, sed ducenda adultera agebatur, nihil intererat, a quo, vel ubi esset deprehensa. Proinde sive maritus, sive quis alius, sive domi suæ, sive alibi eam deprehendisse proponeretur: notata videbatur ejus modi mulier, indignaque civis ingenui connubio. (e) Illud quoque observandum, solam suffecisse deprehensionem, quamvis nec accusata postea mulier fuisset, nec judicium damnata sententiis, vel accusata quidem, postquam deprehensa fuerat, sed absoluta tamen: *quia verum est*, inquit ULPIANUS, (f) *eam in adulterio deprehensam, & factum lex, non sententiam notaverit*. Quemadmodum itaque in sensu diviso, uti in scholis loquuntur, accipienda sunt verba: JUDICIO PUBLICO DAMNATA, AUT IN ADULTERIO DEPREHENSAM: ita veteres juris interpretes legis verba & ad eam speciem protulerunt, si quis in adulterio Sempronix damnatus eam adulteram non

N 2 dam-

(a) L. 43. §. 11. D. eod. tit. 26. §. 2.

(b) Annal. Lib. 2. cap. 85.
 & lib. 3. cap. 10.

(c) Ulp. lib. 1. L. 43. §. 13.
 D. de rit. nupt.

(e) Tit. 13. §. 2.

(f) Ibid. d. L. 43. §. 12. D.

(d) Paull. Sent. rec. lib. 2. ebdem.

damnatam uxorem duxisset. Nam & hæc duci non poterat, quamvis par esset utriusque turpitude. Sane hujus modi quæstio incidebat de Mævio, cujus nomine Claudius quidam Seleucus ita consuluerat PAPIANUM: (a) *Claudius Seleucus Papiniano S. salutem. Mævius in adulterio Sempronie damnatus, eandem Semproniam, NON DAMNATAM, duxit uxorem, qui moriens heredem eam reliquit: quero, an justum matrimonium fuerit, & an mulier ad hereditatem admittatur?* cui PAPIANUS respondit, *neque tale matrimonium stare, neque hereditatis lucrum ad mulierem, sed quod relictum est, ad fiscum pervenire. Sed etsi talis mulier virum instituisset, & ab eo, quasi ab indigno, hereditatem esse auferendam.*

XIV. Denique & cum ea prohibentur nuptiæ, QUE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT. (b) Hæc vero quum jam ad primum caput fuerint explicata: nihil est, quod hic addendum arbitremur, præter id unum, quod lex circa ingenuorum nuptias aliquantulum remiserit a rigore suo, nihilque addiderit de patre matreve, artem ludicram facientibus, quorum tamen opera in scenam vel arenam locata senatorum nuptias non minus turbabat, ac si ipsa femina in scenam prodiisset. Ingenuis tantum ab ipsis mulieribus scenicis abstinendum, neque filiabus fraudi erat quæstus, quem parentes in scena vel fecerant olim, vel tum adhuc, quum filiæ ingenuis nuberent, faciebant.

(a) L. 13. D. de his, que ut
inaign.

(b) Ulpian. Fragm. tit. 13.
§. 2.

CAPUT II.

Prima illa capita variis mutationibus obnoxia . I. Lex illa minus , quam perfecta . Ex imperfecta perfectam reddidere Antoninus & Commodus imperatores . SC. hoc cur soli Antonino tribuatur ? Quale illud fuerit ? II. Constantinus M. legem etiam ad alias personas perfectissimas protulit . Ejus constitutio L. 1. C. de natur. lib. explicata . Qualis dignitas *τελειότατος* vel perfectissimatus ? Duumviri etiam nonnulli viri perfectissimi dicti . Phœnicarchæ & Syriarchæ . Constantinus etiam libertinarum filias nuptiis virorum perfectissimorum prohibuit . Ut & tabernarias , tabernariarumque filias , & eas , quæ mercibus publice presuerint . Pœnam quoque auxit Constantinus . III. Valentiniani & Marciani augustorum constitutio Constantinianæ similis . IV. Justinus totum caput de senatorum nuptiis abrogavit . Causa fuere Justiniani cum Theodora nuptiæ . L. 23. C. de nuptiis , non Justiniani , sed Justini est . Absone ratiocinationes Justini . V. Postea & Justinianus saepe hoc caput explosit , primum anno 527. ut ex L. 33. pr. C. de episc. aud. colligitur , deinde anno 534. L. 33. §. 1. C. de episc. aud. postea anno 539. Nov. LXXXIX. cap. 15. ac denique anno 541. Nov. CXVII.

Prima illa , quæ conjunximus , LEGIS PAPÆ POPULÆ capita tot obnoxia fuere mutationibus , quot nescio , an ullum . Quare operæ pretium fuerit , quid post Augusti tempora ei legi vel obrogatum , vel furrogatum , vel derogatum sit , quibus denique gradibus illa capita de maritandis ordinibus plane fuerint antiquata , paullo accuratius enarrare .

I. Capita illa minus , quam perfectis legibus fuis-

se accensenda, recte vidit JAC. GOTHOFREDUS. (a) Prohibuerant enim senatorum atque ingenuorum cum personis vilioribus nuptias: verum contractas non resciderant, pœnam iis, qui contra legem uxores duxissent, irrogasse contenta. Quæ ipsa est *legis minus quam perfectæ* definitio apud ULPIANUM, (b) Non rescidisse vero legem Papiam nuptias illegitimas, vel inde colligas, quod *mortua* demum uxore *dos caduca* fieret, (c) & matrimonio licet contra leges contracto, uxor tamen a marito adulterii posset accusari. (d) Unde non potuit non inferre vir eximius, hujus modi nuptias, quamvis injustas atque illegitimas, tamen non irritas fecisse Augustum, adeoque nec per legem Papiam illas fuisse rescissas.

Enimvero perfectam ex imperfecta hanc legem fecerunt Marcus & Commodus imperatores, de quibus ULPIANUS: (e) *oratio imperatorum ANTONINI & COMMODI, quæ quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil loquuta est.* ORATIONIS imperatorum meminit. Solebant enim principes, quæ a senatu decerni vellent, antequam patres rogarent sententias, oratione complecti, eamque vel ipsi in senatu habere, vel recitandam dare quæstoribus candidatis, quorum præcipue erat, *orationibus, epistolis, librisque principum in senatu legendis vacare.* (f) Quare si quid oratione principis vel cautum dicitur, vel prohibitum, perinde est, ac si SC. constitutum fuisse diceretur, non quod sola principis oratio jus faceret, (nondum enim legislativam illam potestatem sibi arrogarant boni principes,) sed quod deinde pedibus plerumque iri soleret in principis

(a) Not. ad leg. Pap. Popp. de adult.
cap. 1. pag. 313.

(b) Fragm. tit. 1. §. 2.

(c) Ibid. tit. 16. §. 14.

(d) L. 13. §. 1. D. ad leg. Jul.

(e) L. 16. D. de sponsal.

(f) L. un. §. 2. & 4. D. de offic. quæst.

cipis sententiam, fieretque in eam senatusconsultum, quod saltim a Tiberii temporibus ita pro lege erat, ut scribere non dubitet ULPIANUS: (a) non ambigitur, senatum JUS FACERE posse.

Tale SC. etiam hanc principum orationem insequutum esse, simulque, quid eo cautum fuerit, perspicue his verbis docet PAULLUS: (b) oratione D. MARCI cavetur, ut, si senatoris filia libertino nupsisset, NEC NUPTIÆ essent. Quam & SENATUSCONSULTUM sequutum est. D. Marco eam orationem tribuit Paullus, quam ei & Commodo communem fuisse Ulpianus scripserat, quia sollemne est juris auctoribus, uni ac præcipuo collegarum tribuere, quod ab iis communiter fuerat constitutum. Id quod præcipue faciebant, si pater cum filio communicaverat imperium, aut si tanta collegæ unius præ altero erat auctoritas, ut contingeret, quod, teste SUETONIO (c) de Cæsaris & Bibuli consulatu ferebatur:

*Non Bibulo quidquam nuper, sed Cæsare factum est,
Nam Bibulo, fieri, consule, nil memini.*

Qua de causa & soli Marco Antonino tribui animadvertimus SC. Orphitianum, (d) quod Marci & Commodi imperatorum orationi originem debere, idem ULPIANUS (e) tradit.

Deinde, quod ad ipsum attinet hujus SC. argumentum: cautum illo ait PAULLUS, ut si senatoris filia libertino nupsisset, NEC NUPTIÆ essent: idque etiam testatur ULPIANUS. (f) Sed cave tamen existimes, id solum tunc principes sanxisse. Neque enim de senatorum tantum filiabus, sed de ipsis etiam senatoribus eo SC. actum, in eorumque personam nuptias quasdam fuisse inhibitas, paullo ante vidimus

N 4 ex

(a) L. 9. D. de legib.

(e) Fragm. tit. 26. §. 7.

(b) L. 16. pr. D. de rit. nupt.

(f) Lib. 3. §. 1. D. de don.

(c) Jul. cap. 20.

inter vir. & uxor.

(d) Pr. Inst. de SC. Orphit.

ex fragmento ULPIANI, qui & alibi (a) videtur hoc SC. in animo habuisse, dum scribit: SENATUS censuit, non conveniens esse ulli senatori, uxorem ducere aut retinere, damnatam publico iudicio. Quumque eadem ratio, quæ in senatorum liberorumque eorum personas nuptias inhibere suavit, etiam in ingenuorum personam cadere videatur: perquam profecto verosimile est, de his quoque egisse illud SCtum, adeoque illud utrumque caput integrum repetiisse, eique addidisse sanctionem: SI QVI ERVNT, QVI ADVERSVM EA FECERINT, QVAM SVPRA SCRIPTVM EST, INTER EOS NEC NVPTIAS ESSE CENSVERE. Generationum enim nuptias contra legem Juliam & Papiam contractas post istud SC. irritas fuisse, satis adparet ex tot legibus, quæ nec sponsalia, (ad quæ interpretando hoc SC. protulerunt veteres,) huius modi ullius esse momenti, (b) nec stare tale matrimonium, (c) nec nuptias esse, (d) nec eam, quæ contra hanc legem nubat, uxorem fieri, (e) adeoque nec retineri posse, (f) sed statim esse dimittendam, (g) dicunt. Quæ omnia non, uti EM. MERILLIO (b) visum, ex ipsa lege PAPIA POPPEA, sed ex hoc SC. esse, satis constat.

II. De revocando horum capitum usu cogitavit etiam CONSTANTINUS M. imperator, ante cuius tempora illa videntur sensim evuluisse, postquam & e turba vilissimorum hominum haud pauci sibi viam in senatum emuniverant. Jam sub Marco Antonino, bono principe, honores petere sustinebat Vetrasius quidam, qui monitus ab imperatore, ut se ab opinionibus populi vindicaret, respondit, multos, qui

(a) Ulp. Lib. 1. L. 43. §. 10.
D. de rit. nupt.

(b) L. 16. D. de spons.

(c) Lib. 18. D. de his, quæ
ut indign.

(d) L. 16. D. de rit. nupt.

(e) L. 34. §. ult. D. eod.

(f) L. 43. §. 10. D. eod.

(g) L. 44. §. 7. D. eod.

(h) Lib. 5. Obs. cap. 1.

secum IN ARENA pugnassent, se praetores videre. (a) Commodus imp. uti refert LAMPRIDIUS, (b) libertinos in Senatum & inter patricios legi passus erat. Postea Elagabalus ad praefecturam praetorii saltatorem, qui histrioniam Romae fecerat, adscivit, praefectum vigilum Gordium aurigam fecit, ad reliquos honores promovit, *commendatos sibi*, ut LAMPRIDIUS (c) ait; *pueritium enormitate membrorum*. Sed & Carinus teste VOPISCO, (d) praefectum urbi fecit cancellarium suum, quo nihil foedius nec cogitari potuit aliquando, nec dici, praefectumque praetorii, quem habebat, occidit, in ejus locum Matronianum, veterem conciliatorem, fecit. Unum ex his notarium, quem stuprorum & libidinum conscium semper atque adiutorem habuerat, invito patre consulem fecit. Nec ignotum est, ipsis Constantini M. temporibus, Licinium multos senatores ad naviculariorum conditionem detruxisse, (e) non ob aliam procul dubio causam, quam quod eos indignos amplissimo ordine existimaret, quamvis ejus factum Constantinus, ut solet, verbis satis invidiosis exagitet. Monstra hujus modi quum irruerent in senatum, qualia eorum credamus fuisse matrimonia? Ne ergo ista nuptiarum licentia in saculi dedecus vergeret, CONSTANTINUS Flavio Popilio Nepotiano & Facundo *coff.* id est, anno erae Christianae 336. XII. Kal. Aug. constitutionem hanc (f) Carthaginem misit ad Gregorium, praefectum praetorio: *senatores, seu praefectos, seu quos in civitatibus duumviralitas, vel sacerdotii, id est Phoeniciarchiae, vel Syriarchiae ornamenta condecorant, placet maculam subire infamiae, & alienos a Romanis legibus fieri si ex ancillis vel ancillae filia, vel liberta vel libertae filia, vel scenica vel scenicae filia, vel taberna-*

(a) Jul. Capitolin. in M.

Ant. emp. 12.

(d) Vit. Carin. cap. 16.

(e) L. 4. C. Tb. de infirm.

(b) Vit. Commodi cap. 6.

his, quae a tyrann.

(c) Elagab. cap. 12.

(f) L. 1. C. de natural. liber.

ria vel tabernaria filia, vel humili vel abiecta persona, vel lenonis aut arenarii filia, vel quae mercimoniis publice praesuit, susceptos filios in numero legitimorum habere voluerint, aut proprio iudicio, aut nostri prerogativa rescripti, ita, ut, quidquid talibus liberis pater donaverit, (seu illos legitimos, seu naturales dixerit,) totum retractum legitime soboli reddatur, aut fratri, aut sorori, aut patri, aut matri. Sed & si uxori tali quodcumque datum quolibet genere fuerit, vel emtione collatum, etiam hoc retractum reddi praecipimus. Ipsas etiam, quarum venenis inficiuntur animi perditorum, (si quid quaeritur, vel commendatum dicitur, quod his reddendum est, quibus iussimus, aut fisco nostro,) tormentis subjici iubemus. Sive itaque per ipsum datum est, qui pater dicitur, vel per alium, sive per interpositam personam, sive ab eo emtum, sive ab alio, sive ipsorum nomine comparatum: statim retractum reddatur, quibus iussimus, aut, si non existant, fisci iuribus vindicetur. Quibus tacentibus & dissimulantibus ad defensionem fiscalem duorum mensium tempora limitentur: intra quae si non retraxerint, vel propter retrahendum rectorem provinciarum interpellaverint, quidquid talibus filiis vel uxoribus liberalitas impura compulerit, fiscus noster invadat, donatas vel commodatas res sub poena quadrupli severa quaestione perquirens.

Hac ergo constitutione admodum severa tripliciter primum legis nostrae caput mutavit Constantinus. Nam primo nuptias olim senatoribus, eorumque filiis, nepotibus pronepotibusque prohibitas, etiam in minoris dignitatis personas quasdam inhibuit: deinde & mulierculas ab ejus modi virorum nuptiis cohibuit, quarum haud meminerat lex PAPIA POPPEA. Denique & poenas quasdam multo severiores adversus eos, qui se hujus modi nuptiis commaculaverant, statuit.

Ad

Ad eos quod attinet, quorum in personam nuptias cum quibusdam feminis inhibuit, quasdam quidem, quarum lex PAPIA POPPÆA rationem habuerat, omisit, alias autem, quarum non habuerat, adjecit. Lex non solum de senatoribus agit, verum etiam de eorum filiis & filiabus, nepotibus neptibusque ex filio, pronepotibus ac proneptibus ex nepote, filio nato natis. Constantinus nihil de his omnibus sancit, forsitan quod ita sensim eviluerat dignitas liberorum e senatoribus genitorum, ut eorum vix habenda videretur ratio. Sane jam sub ALEXANDRO SEVERO cœpisse dubitari, an filia & neptis senatoris claritatem generis retineat, satis ex hujus principis rescripto ad Severinam adparet. (a) Nec opus fuisset nova illa VALENTIS, GRATIANI, & VALENTINIANI imperatorum constitutione, (b) qua liberis senatorum dignitas clarissimatus confirmaretur, si ea ab Augusti temporibus illis salva ac illibata semper mansisset. Quemadmodum ergo horum rationem nominatim non habuit CONSTANTINUS, nisi eos κατὰ δικάριον inter viros perfectos latere dixeris: ita contra eam legem producit ad alios, quorum haud meminit lex PAPIA POPPÆA. Primo enim senatoribus jungit PRÆFECTOS. Sed quosnam? Præfectosne prætorio, aut urbi? Hos nominari non erat opus, quum & hi non solum jam pridem virorum clarissimorum (c) & amicorum imperatoris titulum, (d) immo & senatoriam dignitatem, teste LAMPRIDIO (e) obtinuissent, verum etiam senatores postremis temporibus longe anteirent, in ipso Illustrium virorum ordine constituti. (f) An præfectos au-

(a) L. 1. C. de dign.

(b) L. 11. C. eod.

(c) Cod. Gregor. lib. 2. tit. 11.

(d) L. 1. §. 3. D. de adpell.

L. 1. C. si mancip. L. ult. D. de

offic. præf. vigil. L. 1. D. sent. passis.

(e) Alex. cap. 21.

(f) l. 4. C. de mod. mulct.

augustales aut arario? Id vero addendum fuisset omnino, quia non unius generis erant praefecti, iique dignitate magnopere differrent. Sed textum hic in mendo cubare constat: & facilis error ex nota. Praefecti urbi litteris P. V. notari solebant, iisdemque litteris designabantur, *viri perfectissimi*. Hinc tam saepe confunduntur *perfecti* & *praefecti*, ut exempla ejus erroris hic convasare tædiosum futurum sit, maxime quum nobis otium fecerit V. C. JURETUS (a). Quamobrem nihil verius est, quam quod suspicati sunt HALOANDER, ANT. AUGUSTINUS, & JAC. CUIACIUS, pro *praefectos* rescribendum esse *perfectos*, quippe quam lectionem & Marciani (b) & ipsius JUSTINIANI (c) Novella confirmat: siquidem in hac *insignes*, non alii sunt, quam διασημοί, id est, *perfecti*, uti alias vocantur (d). Sunt vero *viri perfectissimi*, vel τελειότατοι proximi a *clarissimis*, vel senatoribus, ipsis equitibus praelati, quippe non proximum, sed secundum a senatoribus gradum obtinentibus (e). Constantini saeculo *perfectissimatus* honor adhuc tribuebatur *ducibus*, (f) postea in spectabilium ordinem evectis, (g) *Praesidibus* item Arabiae, Dalmatiae, Hispaniae Tarraconensis, *Correctoribus*, (inter quos tamen unum *virum clarissimum atque amicum suum* jam vocant DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS, (h) *praefectis annonae*, *praefectis vigilum*, *magistro cursus*, *Nationali summae rei* seu καθολικῆ, *Magistris* & *primiceriis seriniorum*, *Tribunis notariorum*, aliisque, quorum recensum ex utriusque codicis legibus ipsisque marmoribus vetustis instituerunt JAC. GUTHERIUS, (i) JAC. GOTHOFRE-

[a] *Ad Symmach. epist. 40.*[b] *Novell. Marcian. tit. 3.*[c] *Nov. 88. cap. 14.*[d] *Ereg. Naz. epist. 128.*[e] *l. 1. C. de equest. dign.*[f] *Ammian. l. 21. p. 216.*(g) *l. 30. C. Theod. de erog. milit. ann.*(h) *l. 4. C. de jur. & facti ign.*(i) *De offic. Dom. Aug. l. 1.**1. cap. 4.*

FREDUS, (a) & THOM. REINESIUS (b). Quorum observationibus jam id adjicimus, quod sub eadem tempora, uti paullo post demonstrabimus, & duumviri *perfectissimatus* vel *τελειόππος* dignitatem adfectare cœperint, quæ demum ita eviluit, ut JUSTINIANI beneficio illa fruerentur promiscue, quicumque ea de re principis codicillos impetrassent, dum non essent servilis conditionis, vel fisco aut curiæ obnoxii, vel pistores, vel institores, vel procuratores, vel denique illum sibi honorem venali suffragio non emissent (c). Eos itaque omnes, qui suo tempore inter viros *perfectissimos* *τελειόππους* vel *δισσημοστίους* referebantur, a nuptiis indecoris abstinere jussit CONSTANTINUS, legem Papiam Poppæam, de solis senatoribus eorumque liberis scriptas, ad eos quoque proferens, qui proximum a senatoria dignitate gradum obtinebant.

Jungit his CONSTANTINUS eos, quos in civitatibus *Duumviralitas* condecorabat. Nam & hi, uti jam diximus, olim in egregiorum constituti ordine, iis temporibus ad *perfectissimatus* vel *τελειόππος* gradum, saltim si celebrioribus civitatibus præessent, adspirare cœperant. Sane qui circa ea tempora scripsit, LACTANTIUS, vel quisquis libelli *de mortibus persecutorum* auctor est, (d) ubi de Christianorum laniena sub Maximiano agit: *Torquebantur*, inquit, *ab eo non modo decuriones, sed primores etiam civitatum, egregii ac PERFECTISSIMI VIRI*. Ubi manifesto decuriones *viri egregii*; primores civitatum vel duumviri *perfectissimi* adpellantur. Ita & in vetusto marmore sæculi Christiani quarti apud GRUTERUM (e) *L. Aradio Valerio Proculo* u. c. plurimisque functo dignitatibus monumentum exigunt

VI-

(a) *Ad C. Theod. Tom. 2. p. 248. sequ.*(b) *Inscript. class. 6. n. 38.*(c) *l. s. C. de perfectiss. dign.*(d) *De mort. persec. c. 21.*(e) *Inscr. pag. 363. 2.*

VIRI. PERFECTISSIMI. ET. PRIN-
CIPALES. ET. SPLENDIDISSIMVS. OR-
DO. ET. POPVLVS. PVTEOLANORVM.

Quare non mirum, & in horum personam easdem nuptias inhibuisse Constantinum, a quibus reliquos viros perfectissimos abstinere iusserat.

Sed & Sacerdotii, id est PHŒNICIARCHIÆ & SYRIARCHIÆ ornamentis decoratos, ab iisdem nuptiis prohibuit. In singulis enim per orientem provinciis sacris provincialium communibus præerant pontifices, qui sacra, templa, certamina, ludos festosque dies curarent. (a) Hinc passim apud veteres occurrunt Asiarchæ, (b) Galatarchæ, (c) Bithyniarchæ, (d) Cappadociarchæ, (e) Lyciarchæ, (f), qui omnes æque ac Syriarchæ in communi cuiusque provinciæ concilio creati, (uti ex STRABONE, (g) qui Lyciarcham *iv τῷ συνεδρίῳ* electum scribit, contra Harduinum accurate demonstrat NORIUS (h), tanta plerumque profusione ludos edebant, ut in jure nostro proditæ sint excusationes, quibus molestissima ista sacerdotia declinarentur. (i) Etiam hos ergo CONSTANTINUS, tamquam sacerdotalibus decoratos ornamentis, a vilioris conditionis feminarum nuptiis cohibuit, idque adeo in principe Christiano miratus est JUSTINIANUS, (k) ut ideo exagitare eum videatur. Sed non defuisse videntur CONSTANTINO rationes, quamobrem & ad hos legem Pa-

(a) Vales. ad Euseb. H. E. lib. IV. cap. 15.

[b] Aft. 19. 31. 35.

(c) Montfauc. Palæogr. Cr. p. 161.

[d] l. 6. §. 14. D. de excus.

[e] d. l. 6. §. 14. eod.

(f) l. 1. C. de offic. com. orient.

(g) Strabolib. 14. p. 663.

(h) Diss. 3. de Eposh. Syro-

Maced. cap. 7. pag. 157.

(i) l. 8. pr. D. de vac. & ex-

cus. mun.

(k) Nov. 89. cap. 15.

Papiam Poppæam proferret. Magna isti homines in universa provincia dignitate eminebant. Eorum enim erat, ἀρχεῖν τῶν περὶ γῆν ἱερῶν ἀπάντων, ἀρχεῖν τῆς χώρας καὶ τῶν πόλεων ἱερῶν, καὶ ἀπονέμειν, πὶ τὸ πρέπον ἑκάστῳ, præesse omnibus per provinciam sacris, imperare omnibus & regionis & urbium sacerdotibus, & unicuique, quod convenit, injungere (a): quin & deorum cultui parum deditos τῆς ἱερατικῆς λειτουργίας ἀποσῆναι, sacerdotali functione abdicare, quippe quam potestatem iis veluti jure postliminii deinde restituit JULIANUS (b). Hinc passim dicuntur ἐρεῖς, ἀρχιερεῖς, ἀρχιερεῖς πρώτοι, ἀρχιερεῖς μεγάλοι ἢ μεγάλοι (c), quemadmodum ipsum illud splendidissimum sacerdotium ἔθνας ἱεροσύνην, præsidatus gentis (d) & sacerdotium provincie (e) in ipso jure nostro adpellatur. Quare & nihil est honoris, quod non hisce sacerdotibus fuerit habitum. MAXIMIANUS Imperator, teste EUSEBIO (f), illis honoris causa dederat militare satellitium: ipsi provinciales annos sæpe non consulum, sed horum sacerdotum nominibus signabant, ceu & ex epistola Smyrnenfium de martyrio Policarpi (g), & ipsis nummis antiquis apud EZ. SPANHEMIUM (h) patet. Sæpe etiam maximas simul urbium ac provinciarum dignitates cum isto sacerdotio conjunctas fuisse animadvertimus. Sic χαριδήμω, ἀρχιερέως στρατηγούσης mentio fit in marmore Arundelliano (i): ἀρχιερέως τῆς Ἀσίας ναῶν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὴν πατρὶδος διαβίβου βελαρχου in alio marmore apud SPONIUM (k) ἀρχιερέως καὶ δικαστοῦ apud THOM. SMITHIUM (l). Quin ipsa sacerdotalis ista dignitas in se tanti visa est eorum

rum

(a) Julian. epist. 63. p. 453.

(f) lib. 8. Hist. Eccl. cap. 13.

(b) Epist. 49. pag. 431.

(g) Euseb. lib. 4. Hist. Eccl.

(c) Ez. Spahem. de usu cap. 15.

numism. Diff. 12. p. 418. t. 2.

(h) Ibid. pag. 417.

(d) l. 6. §. 14. D. de excus.

[i] Marm. Ox. p. 194. P. 11.

(e) l. 17. D. de numer. l. 8.

(k) Misc. Tom. 3. pag. 114.

Pr. D. de vocat. & exc. num.

(l) Nosit. sept. eccl. Af. p. 30.

rum temporum hominibus, ut eam ΣΤΕΦΑΝΟΝ
 ὑπὲρ πολλῶν χρημάτων, CORONAM omnibus cariorum opi-
 bus vocare non dubitet PHILOSTRATUS (a). Quæ
 quum ita sint, facile est ad existimandum, non in
 spectabilium, clarissimorum, perfectissimorum aut
 egregiorum ordinibus substituisse illos provinciarum
 pontifices, sed ad ipsam aspirasse illustrium dignita-
 tem. Saltim id indicat marmor, quod Sardibus de-
 scripsit THO. SMITHIUS (b):

ΕΞΟΡΙΣΘΕΝΤΩΝ ΑΝΘΙΣΙΩΝ
 ΚΑΜΤΣΑΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΡΑ
 ΥΠΕΡΕΧΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥ
 ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΣΤΟΥ.

Ubi ὑπερέχιος καὶ ἐνδοξότατος, *sublimis & gloriosissimus*
 appellatur pontifex provinciæ. Eos vero titulos non
 nisi illustribus attributos esse, vel inde patet, quod
 præfecti prætorio in novellis passim vocantur ἐνδοξότατοι
 vel in abstracto, ἢ σὺ ἐνδοξότητι, *tua gloria* (c) item
tua sublimitas (d), *tua celsitudo* (e), *amplitudo tua*
 (f), & sic porro. Quæ quum ita sint, fuere omni-
 no CONSTANTINO rationes, cur & Phœniciarchas &
 Syriarchas (reliquorum enim nomina fortassis cum
 ipsa religione evanuerant,) a vilissimarum femina-
 rum nuptiis abstinere veller. Quia enim ab illustri-
 bus, in quibus & hi pontifices censebantur, ad per-
 fectissimos usque legem Papiam Poppæam valere se-
 mel voluerat: non poterat sane, quin & horum sa-
 cerdotum haberet rationem. Neque id sacerdotii vel
 religionis honori tribuit: sed quia lex in se viris
 eximiis exosa erat, ideo nec istos sibi exosos homi-
 nes,

(a) De vit. sophist. lib. 2.
 segm. 21.

(b) Not. sept. eccles. Af. p. 30.

(c) Nov. 93. cap. 1.

(d) l. 7. C. de numer. rar. l.
 ult. C. de fabric.

(e) l. ult. C. de numer.

(f) l. 3. C. de divers. offic.

nes, qui fortassis quam maxime hujusmodi nuptiis sese polluerant, exsortes ejus oneris esse patiebatur.

Ut & ad fœminas, quarum a nuptiis viros perfectissimos abstinere jussit imperator, progrediamur: frustra meminisse videri poterat *ancillarum, earumque filiarum*, quum per legem Papiam Poppæam ne libertinas quidem ducere possent senatores. Sed quum non solum a nuptiis, verum etiam a concubinato vilium personarum cohibuerit senatores & perfectissimos, viros nec rarum iis temporibus fuerit, viros in republica principes etiam in ancillarum ruere amplexus (a): non abs re fore existimavit, & earum meminisse diserte. Sed & in eo ipso Augusto severior fuit CONSTANTINUS, quod non solum *libertinis*, sed etiam *libertinarum filiabus* ingenuis, spem omnem senatorii matrimonii incidit. Quæ de *scenicis scenicarumque filiabus*, itemque *lenonum & arenariorum filiabus*, præcipit, satis congruunt legis Papiæ Poppææ rationibus. Scenicæ enim & arenarii artem ludicram faciebant. Hos autem æque ac eorum filias lex Papiæ Poppæa senatoribus, senatorumque filiis sponsas nuptasque esse vetuerat. In lenonum filias autem non minus ac in eas, quæ manumissæ a lenone fuerant, prostratæ pudicitix cadebat suspicio. De novo vero Constantinus addit *tabernarias, earumque filias*, id est, mulierculas, quæ exercentes cauponariam, esculenta potulentaque vendebant pretio minimo. Hinc NONIO MARCELLO (b) *taberna* præcipue dicitur *οἶνον* vel *vinaria*, quo sex civitatis potandi causa confluebat. Has vero personas ipsa vilitas quæstus indignas reddebat senatorum & perfectissimorum virorum nuptiis. Semper enim tam abjecta visa est *tabernariorum* conditio, ut si cui sordidum quid ac
Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. O vile

[a] *l. l. C. Theod. de con- serv.*

ab. l. 1. C. Th. de mul. quæ se [b] *Cap. 12. §. 55.*

vile offendere vellent, eum veteres cum HORATIO
(a) remitterent ad

----- Forum Appi,

Differtum nautis, CAUPONIBVS atque malignis.

Unde & alibi idem poeta Venusinus: (b)

Nulla TABERNA meos habeat neque pila libellos.

Accedit, quod, ut supra ex ULPIANO (c) notavi-
mus, plerumque exercentes cauponariam, sub pretextu
instrumenti cauponii, prostitutas mulieres habere sole-
rent, & hinc a CATULLO taberna dicatur *salax*; dum
scribit:

SALAX TABERNA vosque contubernales

A pileatis noua fratribus pila.

Quum itaque lenis non multo meliores essent ta-
bernariæ: cum iis quoque earumque filiabus Senato-
res ex rationibus legis Papiæ Poppææ rem habere no-
lebat CONSTANTINUS. Postremo & vitari iubet, *que*
mercibus publice presuerunt. Quamvis enim mercatu-
ra nihil habeat, quod vituperes: Romanis tamen
semper forduerat tabernaria illa eorum negotiatio,
qui mercabantur a mercatoribus, quod statim vende-
rent, quosque nihil proficere existimabant, nisi admo-
dum mentirentur (d). Hinc & alibi CONSTANTINUS
(e) edixit, *ne quis* EX ULTIMIS NEGOTIATIONIBUS
aliqua sui dignitate pertentaret. Et JUSTINIANUS (f)
iis, qui in ALIQUO NEGOTIO constitierint, omnem spem
ademit *fructu codicillis perfectissimatus*. Unde facile
reddi poterit ratio, cur & perfectissimorum conu-
bio eas indignas habuerit CONSTANTINUS.

Denique &, quod ad pœnas attinet, quædam in
lege Papiæ Poppææ Princeps iste innovavit. Lex Pa-
pia

(a) *Serm. l. 1. Sat. V. v. 4.*

(b) *Serm. l. 1. Sat. IV. v. 7.*

(c) *l. 43. §. 9. ff. de Rit. Nupt.*

[d] *Cic. l. 1. de offic. c. 42.*

[e] *l. 6. C. de dign.*

[f] *l. un. C. de perfect. dign.*

pia Poppæa nuptias has non rescindebat, sed poenis quibusdam cœrcebat, qui adversus legem iniissent Matrimonium. Ex oratione quidem Marci & Commodi, imperatorum, inter personas, in quas lex illa nuptias inhibuerat, nec nuptia erant: nec tamen, qui ejus modi matrimonium contrahere constituerant, infames habebantur, multo minus ea ignominia notabantur Senatores, qui libertinam aliamque personam vilem non uxorem, sed concubinam habuissent. Qualia exempla Romæ non defuisse, vel ex ULPIANO (a) patet, qui Severum Imp. in liberta Pontii Paulini senatoris statuisse ait, ut donationes ei factæ ratæ essent: *quia non fuerit adfectione uxoris habita, sed magis CONCUBINÆ*. Quamvis etiam lex Papia Poppæa liberos, ex hujus modi matrimonio susceptos, teste PAULO (b), exsortes esse jubere paternæ hereditatis: poterat tamen pater naturalis iis donare, inter vivos & mortis causa, poterat iisdem legare & vendere, immo & ipsam hoc modo locupletare concubinam. At multo severior CONSTANTINUS primo senatores & perfectissimos, qui ex his personis liberos susceperint, infamia notat, quin indignos judicat Romana civitate, si recte capio verba: *Placet maculam subire infamiae, & ALIENOS A ROMANIS LEGIBUS fieri*. Deinde non solum, qui nuptias cum his mulierculis contraxerint, notat, sed & qui easdem in concubinato habuerint. Neque enim distingui patitur imperator, *legitimosne pater hos liberos dixerit, an naturales*. Præterea non solum cum Marco Imp. has nuptias nullas esse jubet, verum etiam omnia, quæ vel hujusmodi uxori, vel concubinæ, vel liberis ex eo matrimonio natis: a viro patre vivo donata vel dicis causa & in fraudem legis vendita fuerint, legitimæ soboli vel pro-

N 2

pin-

(a) l. 3. §. 1. D. de Don. inter vir. & ux.

(b) lib. 4. recept. sent. tit. 8. §. 4.

pinquis restitui, aut his deficientibus, vel intra bimestre spatium non retrahentibus, a fisco occupari jubet. Hæc CONSTANTINUS adversus eos, qui latum clavum & perfectissimatus ornamenta tam abjectarum personarum consortio contaminassent, constituit. Cujus rei quas causas ille habuerit, infra, ubi de concubinato agemus, dicendi erit occasio.

III. Eandem viam ingressi sunt VALENT. & MARCIANUS AUGUSTI, qui prid. non. Apriles Altio & Asterio coff. id est anno æræ vulgaris 354. singulari novella (a), ex qua quædam in codice nostro repetuntur, (b) easdem nuptias *senatorum perfectissimorum, duumvirorum, flaminum municipalium, & sacerdotum provincie cum ancillis, ancillarum filiabus, libertabus, earumque filiabus sive civibus sive Latinis, scenicis, eorumque filiabus, tabernariis, earumque filiabus aliisque abjectis personis denuo prohibent, addita interpretatione, humilem vel abjectam personam minime eam intelligi, quæ licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata sit. Id quod ideo monendum putabant Imperatores, quod Constantinus M. in sua constitutione addiderat: Vel tabernaria, vel tabernaria filia, vel humili vel abjecta persona. Quæ verba iusto latiorem admittere potuissent interpretationem, nisi eam suis limitibus circumscripsissent Valent. & Marcianus. Mansit ergo lex Constantini, usque ad tempora Justinii senioris, idque liquet ex CASSIODORI (c) formula, qua matrimonium hujusmodi confirmatur, & liberi inde nati legitimi esse jubentur. Ad quod CASSIODORI caput recte observavit GUIL. FORNERIUS (d), eatenus tantum ab usu recessisse constitutionem Constantini, quod confirmatio hujusmodi nuptiarum peti posset a principibus, quod tamen fieri vetuerat Constantinus.*

IV.

[a] Nov. Marcian. tit. 4.

(b) l. 7. C. de incest. nupt.

(c) lib. 7. Var. cap. 40.

[d] Not. ad Cassiod. l. c. p. 318.

IV. Sed illi capiti de senatorum nuptiis primum derogavit JUSTINUS; postea JUSTINIANUS Imperator illud penitus abolevit. Et ille quidem hujus jam nobilissimi Cæsaris instigationibus ad id commotus, viris summis nuptias cum scenicis mulieribus permisit. Quam enim JUSTINIANUS, a Justino adoptatus, deperiret Theodoram, scenicam, & parum integræ existimationis feminam, quippe *embolariam*, uti demonstravit ALEMANNUS (a): neque cum ea sine dedecore, salva lege Papia Poppæa & Constantini M. constitutione, nuptiæ fieri possent: facile persuasit JUSTINO, seni decrepito, ut edita constitutione illud Constantini M. edictum tolleret, & non modo clarissimis ac perfectissimis viris, sed illustribus etiam indecoras cum mulieribus scenicis nuptias concederet. Rem ita refert PROCOPIUS (b) Τότε δὴ τὴν ἐγγύειν πρὸς τὴν Θεοδώραν ἐνεχείρει ποιεῖν ἀδύνατον δὲ ὄν, ἀνδρῶν ἐς ἀξίωμα βαλῆς ἦκοντα ἐπιείρῃ γυναικί ξυνοικίεσθαι, νόμοις ἀνωθεν τοῖς παλαιωτάτοις πορῶν ἐν, λύσαι τε τοὺς νόμους τῶν βασιλέων νόμῳ ἐτέρῳ ἠνάγκαστε· καὶ τοενθέντε ἄτε χαμετῆ τῆ Θεοδώρα ξυνώκηστε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπὸ πρὸς Βάσιμον καπεῖσασαο τὴν πρὸς ἐπιείρῃς ἐγγύειν. Tam JUSTINIANUS cum Theodora moliri nuptias adgreditur. Nam quum viris senatoriis, (quod prisca lege cautum est,) uxorem ducere meretricem non liceat: ille principem, (JUSTINVM,) adigit ad legem nova constitutione everteendam. Et exinde Theodora matrimonio jungitur, aditu reliquis ad meretricia connubia facto.

Exstat etiamnum hæc JUSTINI constitutio in codice nostro. (c) Quamvis enim illa JUSTINIANO tribui soleat, neque adnotati sint consules, quibus illa prodierit in lucem: non JUSTINIANI tamen: sed Ju-

O 3

STI-

[a] Ad Procop. pag. 33.

(b) Anecd. pag. 45.

(c) l. 23. C. de nupt.

STINI illam esse, partim inde inferri potest, quod NIC. ALEMANNUS (a) in vetere codice MSC. reperit JUST. quibus quatuor litteris Justinum ἀναδράβητος nomen suum exprimere solitum esse, tradit PROCOPIUS (b); partim quod illa scripta sit ad DEMOSTHENEM *praefectum pratorio*, quem sub JUSTINO seniore annis æræ Christianæ 521. 522. & 523. splendidissimo illo munere perfunctum esse, ex alia constitutione ejusdem Justiniani discimus. Et quid sæpius contigit, quam ut JUSTINI constitutiones viri etiam eruditi, nominum similitudine decepti, Justiniano tribuant? Exemplis sane compluribus id evicerunt NIC. ALEMANNUS (c) & PETR. RELANDUS (d), quos consuluisse non pœnitebit.

Ipsa JUSTINI constitutio perquam lepida est, & de qua vere usurpaveris illud SENECAE (e): *Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam LEX CUM PROLOGO*. Primo enim Imperator, rationem redditurus novæ legis: *Imperialis benevolentiae proprium hoc esse, ait, ut omni tempore subditorum commoda tam investigare, quam eis mederi procuret*. Recte & sapienter. Sed dum statim ad curam illam imperialem & providentiam etiam id pertinere arbitratur, *ut lapsus mulierum, per quos indignam honore conversationem elegerint, competente moderatione subleventur*, id est, ut vilissimis scortis, & mulieribus scenicis via ad virorum perfectissimorum, senatorum, quin ipsorum principum lectos geniales emuniatur: id sane ille non tam facile persuadebit prudentioribus. Interest enim reipublicæ, ut ista prostibula, quæ verecundia sexus a turpissimo vitæ genere non cohibuit, pœnis potius coerceantur, quam ut eorum lapsus competente moderatione subleventur. Multo minus publici saporis est il-

(a) *Ad Procop. anecdot. p. 38.*
sequ.

(b) *Anecd. pag. 28.*

(c) *Ad Procop. pag. 116.*

(d) *Fast. consular. pag. 691.*

(e) *Epist. 94.*

est illa Justinii philosophia: *Non debere iis spem melioris conditionis adimi, ut ad eam respicientes improvidam & minus honestam electionem facilius derelinquant.* Quasi vero proposita spes impunitatis magis a libidine revocet mulierculas, turpissimo quæstui deditas, quam metus infamiæ ac publicæ animadversionis. Quasi non tanto procliviores futuræ sint ad quævis probra, si ad spem hujusmodi altioris fortunæ erigantur. Quanto rectius de vulgi ingenio

ARISTOTELES (a): Οὐ γὰρ περὶ κασιν αἰδοῖ πειθαρχῶν, ἀλλὰ φόβῳ ἰδ' ἀπέχουσιν πῶν φαιδῶν διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλ' ἐκ τῆς πινωρίας. *Non enim ita nati sunt homines, ut pudori obsequantur, sed ut METUI: nec ut abstineant a pravis ob turpitudinem, sed ob SUPPLICIA & PÆNAS.* Quare nescio an non pæne improba sint, quæ sequuntur: *Nam ita credimus, Dei benevolentiam, & circa genus humanum nimiam clementiam, quantum nostræ naturæ possibile est, imitari, qui quotidianis hominum peccatis semper ignoscere dignatur, & pœnitentiam suscipere nostram, & ad meliorem eam statum deducere.* Id scilicet erat Deum imitari, impuros Justiniani amores lege juvare, & mulieri scenicæ & stupris infami viam pandere ad supremum inter homines fastigium. Ipsa porro lex prologo non admodum dissimilis est. Porro enim rhetoricatur JUSTINUS: *Itaque quum injustum sit, servos quidem libertate donatos posse per divinam indulgentiam natalibus suis restitui, postque hujusmodi principale beneficium ita degere, quasi numquam servissent, sed ingenui nati essent; mulieres autem, quæ scenicis quidem ludis sese antea immiscuerunt, postea vero spreta mala conditione, ad meliorem migrarunt sententiam, Et inhonestam professionem effugerunt, nullam spem habere principalis beneficii, quod eas ad illum statum reduceret, in quo si nihil inhonesti peccatum, (fortasse patratum,) esset, commorari po-*

auerunt: presente sanctione clementissima principale beneficium eis sub hac lege condonamus. Sed vide tu mihi ratiocinandi acumen. Libertini possunt natalibus restitui: proinde & scenicæ mulieres & corpora quaestuaria a senatoriis nuptiis non sunt arcenda. Servilis conditio in se non turpis, sed miserrima est, & hinc, quum in eam invitos plerumque fortuna demergat, commiseratione digna: at mulieres istæ sua sponte in vitæ genus turpissimum ruunt, odio hinc & pœnis, quam commiseratione, digniores. JUSTINUS tamen & his permittit, ut, si derelicta mala & inhonesta conversatione, commodiorem vitam amplexæ fuerint, honestatique se dederint: liceat eis supplicare Numini, (JUSTINO) ut divinos adflatus, (rescriptum principale,) sine dubio mereantur, & tunc ad matrimonium venire possint legitimum, his, qui eis jungendi sint, nullo timore tenendis, ne scitis præteritarum legum infirmum esse videatur tale conjugium, sed ita validum permanere tale matrimonium, confidentibus, quasi nulla præcedente inhonesta vita, uxores eas duxerint, sive dignitate præditi sint, sive alio modo scenicas in matrimonium ducere prohibeantur, dum tamen dotalibus omnino instrumentis non sine scriptis tale probetur conjugium. Accedunt & alia, quæ ad destruendam legem Papiam Poppæam & Constantini M. constitutionem pertinent: veluti, quod & liberos ex tali matrimonio procreandos, suos & legitimos patri esse, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat, jubet, quodque mulieribus hujusmodi, etiamsi post divinum rescriptum, ad matrimonium venire distulerint, salva nihilominus esse debeat existimatio, tam in aliis omnibus, quam ad transmittendam, quibus voluerit, suam substantiam, & suscipiendam competentem sibi legibus ab aliis relictam, vel ab intestato delatam hereditatem. Talis est JUSTINI constitutio, in qua & id notatu dignum videtur, quod quum

Con-

Constantinus etiam ancillas, libertas, tabernarias, earumque & lenonum ac ærenariorum filias, nec non, quæ mercimoniis publice præfuerint, constitutione sua notasset: JUSTINUS nonnisi mulierum scenicarum meminerit, ut eo minus posset dubitari, in solius Theodoræ gratiam, quæ ex illa fæce hominum erat, totam hanc legem conditam fuisse.

V. Neque tamen hîc substitit JUSTINIANI in evertenda hac lege industria. Ducta enim Theodora, paullo post rerum potitus, ab hac insigni cura auspiciatus imperium, novamque ad omnes magistratus constitutionem misit, qua denuo ratas esse jussit senatorum cum scenicis mulieribus nuptias, addiditque, ad ejusmodi matrimonium ne divino quidem illo adflatu, seu rescripto principali, quod JUSTINUS exegerat, in posterum opus fore mulierculis, sed suffecturas ipsis dotales tabulas. Non existat integra illa constitutio, sed ipse tamen eam collaudat, & fusius recenset JUSTINIANUS (a) cujus ex verbis simul quodammodo tempus, quo edita est, divinare licet. Ait enim, *constitutionem hanc positam esse in quinto libro omnium constitutionum, sue pietati cognominis libri*. Manifesto vero loquitur de codice Justiniano, quem scribi coeptum anno 528. idibus Februariis, palam est (b). Ipse vero Justinianus quum imperare coeperit mense Augusto anni 527. inter quos temporis characteres, non nisi semestri intercedit spatium: consequens est, ut primo statim imperii anno constitutionem illam ediderit, quum recentissima adhuc esset nuptiarum cum scenica muliere contractarum memoria.

Sexennio post, anno 534. similem iterum promulgavit constitutionem, eamque ad omnes ubique terrarum episcopos misit, quasi & ecclesiæ interesset, scenicas

(a) L. 33. pr. C. de episc. aud. L. 29. C. de nupr.

(b) Const. Hæc quæ necessario de novo cod. fac.

nicas mulieres nubere senatoribus, & quasi immineret periculum, ne si eorum thalamis excluderentur, aliquid detrimenti caperet Christiana respublica. Ita enim fere Imperator in illa constitutione (a, quam & Græce edidit ALEMANNUS (b) loquitur: *Quoniam enim oportebat, per præsentem sanctionem, & vobis ubique terrarum positis religiosissimis episcopis hæc facere manifesta: quare congregantes, quæ ad ipsam pertinent, expositione latiore sancita, etiam eandem divinam constitutionem fecimus ad vos, ὅπως τῆν ἱερατικὴν διασώζοντες σεμνότητι καὶ ΣΩΦΡΟΣΤΗΝΗΣ ἀντεχόμενοι πάντα φυλάττοιτε ὅπως ἐκ τοῦ μεγάλης θεῷ δέος καὶ βασιλικῆν ἀγαπάνην ἐπὶ πάντων παραβαίετε λογιζόμενοι* ut sacerdotalem conservantes reverentiam, & CONTINENTIÆ studioſi, hæc custodiat, tam MAGNI DEI METUM, quam imperialem indignationem, si quid horum prætermiseritis, considerantes. Ceterum hæc constitutione non solum vetuit invitam mulierem, aut ancillam aut libertam in scenam vel orchestram protrahi, iis, qui eam converti volentem prohibuerint, ejusve fidejussores ad certum auri modum redigerent, publicationem bonorum & relegationem interminatus: verum etiam licentiam dedit, conversis hujusmodi mulieribus, liberis & ingenuis existentibus, ad matrimonium transire legitimum, etiamsi contigerint honestissimis dignitatibus, qui illas duxerint, decorati, non amplius indigentibus imperialibus rescriptis, sed sua potestate nuptias celebrantibus, nuptialibus instrumentis omnimodo inter ipsos factis. Quæ eadem & de filiabus scenicarum intelligi jubet.

Hucusque scenicis tantum mulieribus consuluerant JUSTINUS & JUSTINIANUS, nec dum ejus privilegii participes erant ancillæ, ancillarumque filiæ, libertinæ, aliæque, quas Constantinus indignas judicaverat senatorum connubio. Ast quinquennio post, anno

(a) L. 33. §. 1. C. de episc.
aud.

(b) Not. ad Procop. anec-
dot. pag. 41.

anno 539. totam illam Constantini M. constitutionem una veluti litura inducens: (a) *Etsi*, inquit, *certa a Constantino pia memoria*, in constitutione ad Gregorium scripta, quaedam de talibus dicta sunt filiis, hæc non recipimus: quoniam & non utendo perempta est. Phœniciarcharum enim & Syriarcharum, & magistratum, & insignium meminit, & clarissimorum, & neque naturales esse vult ex his procedentes, amovens eis etiam imperialis munificentiæ mansuetudinem. Quam videlicet constitutionem OMNINO PERIMIMUS. Ita evanuit hoc primum, multoque magis secundum legis Papiæ Poppææ caput: quamvis causa, quam interferit imperator, ac si non utendo perempta esset Constantini constitutio, plane falsa sit. Præterquam enim, quod non sequitur, ut, si Phœniciarcharum & Syriarcharum nomina Justiniani temporibus non amplius audiebantur, constitutio illa, quæ etiam de viris perfectissimis & senatoribus agit, ab usu recesserit: ipse etiam PROCOPIUS (b) testatur, constitutionem illam ante JUSTINIANI tempora tam religiose fuisse observatam, ut *ἀδύνατον* visum fuerit, *ἀρδραῖς ἀξιωμα βουλῆς ἡκουσσε ἐπειρεῖν γυναικὶ εὐνομίῃ ζῆσθαι*, quandoquidem id fuerit *virum ad senatoriam dignitatem erectum meretricem uxorem ducere: νόμος τοῖς παλαισταῖσις ἀπορροῦν*, legibus antiquissimis prohibendum.

Vix biennio circumactio denuo hanc Constantini constitutionem, sibi tam exosam, tollit JUSTINIANUS (c) qui & alibi (d) toties eandem rem agit, ut nihil enixius voluisse videatur, quam ut sublata e republica legis Papiæ Poppææ, & Constantinianæ constitutionis memoria matrimonii cum Theodora contracti ignominia minueretur, aliorumque saltim imitatione ei exemplo color aliquis paullatim accederet.

CA-

(a) Nov. 39. cap. 15.

(c) Nov. 117. cap. 6.

(b) Anecdor. pag. 45.

(d) Nov. 78. c. 3. & Nov. 51.

C A P U T III.

AD CAPUT III. LEGIS PAPIÆ POPP.

DE SEXAGENARIIS, QUINQUAGENARIIS,
ET SPADONIBUS.

I. **P**roximum fuisse videtur caput de sexagenariis, quinquagenariis & spadonibus. II. An lex Pappia Poppæ inter sexagenarios & quinquagenarias nec non cum spadonibus nuptias esse vetuerit? Jac. Perizonius laudatus. Sexagenarios & quinquagenarias lex Pappia Poppæ pœnis potius solvit. Argumenta, quibus vulgo probant sententiam priorem. Locus Suetonii & Ulpiani explicatus. Distincte proponuntur caput legis tertium & SC. sub Tiberio & Claudio facta. III. Legis caput expositum. Homines quamdiu generare & parere possint? IV. Spadones quinam? Locus NONI emendatus. Lex Mœnia quando lata? V. SCum non Pernicianum, sed Persicianum dicendum. Jac. Perizonius laudatus. Ex eo senatusconsulto senum nuptiæ haud rescindebantur. Spadonibus sæpe nuptæ mulieres. L. 39. D. de jure dotium L. 10. C. de repudiis explicata. VI. SC. Claudianum. VII. SCum Calvisianum. An dicendum Calvitianum? An idem cum Claudiano? Impar matrimonium. VIII. Quando hoc caput una cum SCtis illis abrogatum. Spadonum nuptias primus inhibuit Leo. Petrus Gregorius defensus.

I. **P**roximum procul dubio fuit caput de SEXAGENARIIS, QUINQUAGENARIIS & SPADONIBUS. Eodem enim libro primo commentariorum, quo de senatoriis nuptiis egerat, etiam quis SPADO sit, explicavit ULPIANUS (a). Unde acute colligit JAC.

(a) Ulp. lib. 1. L. 128. D. de verb. sign.

GOTHOFREDUS, de *spadonibus*, & aliis fortasse, qui procreandis liberis sufficere haud videbantur, capite statim proximo legis Papiæ Poppæe sancitum aliquid fuisse.

II. Quamvis autem id vero videatur simillimum: quale tamen illud caput fuerit, paullo videtur obscurius. Plerique Augustum nuptias sexagenariorum & quinquagenariarum prohibuisse existimant, quippe quæ nupturientium ætas fini legis Papiæ Poppæe quam maxime advesetur. Et ita veluti ex compacto scripserunt ANT. AUGUSTINUS (a), JUSTUS LIPSIUS (b), BARN. BRISSONIUS (c), FR. HOTOMANUS (d), JANUS VINC. GRAVINA (e), & JAC. GOTHOFREDUS (f), qui hoc legis caput tale fuisse suspicatur: *Sexagenario masculino, quinquagenariæ femine nuptias contrahere, jus ne esto; post eos tantum annos conjuges pœnis hujus legis solvuntur: Spadonibus item nuptias contrahere jus ne esto.*

Et non desunt quidem, quæ hanc sententiam stabilire videntur, testimonia. Primo enim SENECA in insigni apud LACTANTIUM (g) fragmento: *Quare, inquit, apud poetas salacissimus Jupiter desierit liberos tollere? utrum SEXAGENARIUS factus est, & illi LEX PAPIA fibulam imposuit? an impetravit jus trium liberorum?* Decerptus hic locus est ex SENECE libris philosophiæ moralis, in quibus poetarum *perizonias* exagitasse videtur philosophus. Quærit igitur, si veræ sint illæ a poetis celebratæ deorum generationes: cur desierit jam Jupiter liberos tollere, quum fingatur salacissimus, quique se olim in omnes pœne formas composuerit, ut amoribus furtivis potiretur?

An,

(a) De Legib. & SC. pag. 1213. tom. 2. Thesaur. Græv.

(b) Exo. ad Tacit. Ann. 4. 3. C.

(c) De jure connub. p. 160.

(d) De legib. pag. 87.

[e] De leg. & SC. §. 37.

[f] Leg. Pap. Popp. c. 2.

[g] Lib. 1. Inst. div. c. 16.

An, inquit, sexagenarius factus est, quo ætatis anno non amplius licet uxorem ducere, liberorum quaerendorum causa? An LEX PAPIA fibulam imposuit? Fibula vero, teste CORNELIO CELSO (a), erat circulus, quo verenda constringebant comædi & cantores, qui vocem servare, acutioremque reddere cuperent. Qua de re JUVENALIS (b):

*Solvitur his magno comædi FIBULA, sunt quæ
Chryfogonum cantare vetent.*

Et MARTIALIS (c):

*Dic mihi simpliciter, comædis & citharædis
FIBULA, quid præstas?*

Quum ergo infibulati isti nebulones non possent non ad Venerem tardiores esse: facile patet, quid sibi velit SENECA, dum Jovi lege PAPIA fibulam impositam esse, acute scribit.

Eodem quibusdam pertinere videtur locus ULPIANI: (d) *Aliquando vir & uxor solidum inter se capere possunt, si utrique lege Papiæ Poppææ FINITOS ANNOS in matrimonio exceßerint.* Eo enim confirmari videtur, quod visum est GOTHOFREDO ad sexagesimum usque annum viris; ad quinquagesimum feminis permissas fuisse nuptias, eosque conjuges, qui illam ætatem in matrimonio exceßerint, immunes fuisse a pœnis orbitatis. Clarissimus porro videtur locus JUSTINIANI (e): *Nuptiæ, quæ inter masculos & feminas majores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis LEGE JULIA & PAPIA prohibita sunt, homines volentes contrahere, ex nullo modo, vel ex nulla parte prohibeantur.*

Denique & spadonibus non magis, quam senibus licuisse per hanc legem nuptias contrahere, non solum

[a] Lib. 7. cap. 25.

[b] Sat. VI. v. 73.

[c] Lib. 11. Epigr. 17.

(d) Fragm. tit. 16. §. 1.

(e) L. 27. C. de nupt.

rum ex leg. 128. D. de verb. signif. colligi posse videtur, verum etiam ex hoc loco MARTIALIS (a):

Spadone quum sis evirator fluxo,

Sedere in equitum an liceat tibi scamnis,

Videbo, Didyme: NON LICET MARITORUM.

Lege ergo aliqua spadonibus interdictum fuisse oportet, ne ducerent uxores, eaque non alia esse potuit, ac Papia Poppæa de maritandis ordinibus.

Sed quantumvis hæc speciosa videantur: luculenter tamen, rem aliter se habere, docuit V. C. JAC. PERIZONIUS (b). Nam qui hujus capituli mentionem facit, SUETONIUS (c), tres ejusdem veluti periodos distinguit, dum de Claudio refert, eum CAPITI PAPIÆ LEGIS, a Tiberio Cesare, quasi sexagenarii generare non possunt, ADDITO, OBROGASSE. Ex hoc vero quantivis pretii loco, quem a vi privata criticorum, & ipsius JAC. GOTHOFREDI jam vindicavit JAC. PERIZONIUS, clarissime patet, primo nihil de sexagenariorum & quinquagenariarum nuptiis prohibendis lege Papia Poppæa cautum fuisse: deinde illud caput ADDITUM fuisse a Tiberio Imperatore: ac denique ei capiti a Tiberio addito obrogasse Claudium. Obrogare autem est aliquid mutare ex privata lege, uti id vocabulum interpretatur ULPIANUS (d).

Quæ ita paullo obscurius notavit SUETONIUS, ea distinctius exponit ULPIANUS (e), cujus ipsa verba ut paullo prolixiora adscribere juvabit: *Qui intra sexagesimum vel que intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet IPSIS LEGIBUS post hanc ætatem liberatus esset perpetuis tamen pœnis tenebitur EX SC. PERNICIANO. Sed CLAUDIANO SC. major sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem. -- Quod si major quin-*

(a) Lib. V. Epigr. 42.

(c) Claud. c. 23.

[b] Diff. de lege Vocon. pag.

(d) Fragm. tit. 1. §. 3.

153. seq.

(e) Ibid. tit. 16. §. 3.

quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium appellatur, & SC. CALVITIANO cavetur non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.

Ex hoc ueniam loco intelligimus, primo quale fuerit illud legis Papiæ Poppæ caput, cui SC. novum quid adjecerit Tiberius. Augustus nimirum pœnis cælibatus exemerat sexagenarios & quinquagenarias, quibus ipsa enœta senectute natura vacationem dedisse videbatur præstandæ reipublicæ prolis. Idemque credere par est de Spadonibus, qui, ne si velent quidem, liberis locupletare poterant rem publicam. Unde tale fuisse crediderim legis Papiæ Poppæ caput tertium:

Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum causa inire tenentur. Sexagenariis masculi & quinquagenariæ femine, nec non SPADONES a pœnis hujus legis liberi sunt.

Deinde idem ULPIANI locus argumento est, Tiberium, quum animadverteret, multos, qui neutri legi paruiſſent, ad eam ætatem pervenire, auctorem fuisse senatusconsulti, quod *Pernicianum* vocat Ulpianus, quo patres conscripti sexagenariis masculis & quinquagenariis feminis nuptias ad evitandas cælibatus pœnas prodesse vetarent. Quale tale procul dubio fuit hoc SC.

Uti sexagenariorum & quinquagenariarum nec non Spadonum, nuptiæ ne fient: sive fient, vir & uxor pœnis cælibatus perpetuo teneantur.

Tertio & qua in re Claudius Imperator capiti isti, a Tiberio addito, obrogarit, ex eodem ULPIANI loco adparet. Perpetuis enim cælibatus pœnis exemit sexagenarios, dummodo non effœtas, & quibus uterus jam exaruiſſet, sed quinquagenaria minores

uxores duxissent, siquidem ex eo matrimonio adhuc proles quodammodo sperari posset videbatur. Senatus consultum ergo Claudianum ita se procul omni dubio habuit:

Uti qui major sexagenario minorem quinquagenaria duxerit, perinde habeatur, ac si minor sexaginta annorum uxorem duxisset.

Hæc omnia SÆTONIUS observaverat: ULPIANUS vero & id postremo addit, prodiisse demum SC. quod Calvitianum vocat, quo cautum, ut, quod seni masculino, ducenti juvenulam indulgisset Claudius, non procederet in nuptiis vetulæ cum juvene, ex quibus nulla spes esset prodituræ sobolis. Quamobrem tale oportet SC. Calvitianum:

Uti quæ quinquagenaria major minori sexagenario nupsit, quive minor sexagenario majorem quinquagenaria duxerit, eis impar illud matrimonium ad capiendas hereditates dotesve legatas ne proficiat, sed dos, mortua muliere, caduca fiet.

Hoc ergo est tertium legis Papiæ Poppææ caput: hæ mutationes, quas illud paullatim subiit. Quibus observatis, facile patet, quid de argumentis supra allatis sentiendum sit. SENECE & JUSTINIANI testimonia, quamvis legis Juliæ & Papiæ faciant mentionem, non tamen de ipsa lege, sed de SCtis ad illam factis agunt. Quæ vero SCta ad leges sequuta, ea ipsis legibus sæpe tribui solent, uti ipse observat vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS (a), qui, quum id fateatur circa legem Justiniani, idem facile procul dubio subolfecisset de loco SENECE, si illum cum ULPIANO contendere voluisset paullo attentius. Quod vero ex ejusdem ULPIANI fragmento ducitur argumentum, plane est ἀπρὸς δίουσαν, quippe quo non de-

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.

P

mon-

(a) Not. ad Leg. Pap. Popp. pag. 332.

monstratur, legem Papiam Poppæam inter sexagenarios & quinquagenarias nuptias prohibuisse, sed solidum inter se capere potuisse conjuges, tametsi orbos, dummodo illos annos in matrimonio excessissent. Qua de re infra, ubi de solidi capacitate erit agendum, plura monebimus.

III. Quum ergo quale fuerit tertium legis PAPIÆ POPPÆÆ caput, quæque illi subinde SCta accesserint, satis adhuc fuerit demonstratum: proximum est, ut de singulis jam uberius agamus.

Diximus, Augustum pœnis cælibatus solvisse eos easque, qui quæve cælibes ad senectutem pervenissent. Ita enim disertè ULPIANUS: *Qui intra sexagesimum, vel quæ intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, IPSIS LEGIBUS post hæc legem liberatus erat.* Itaque hæc procul dubio exceptio fuit a regula, quam lex præscriperat, ut omnes puberes ac viri potentes inirent matrimonium, si pœnas effugere cælibatus vellent. Hinc caput istud ita restitui-mus: *Omnes puberes virique potentes matrimonium liberorum quærundorum causa inire tenentur. Sexagenarii masculi, quinquagenariae feminae, a pœnis hujus legis liberi sunt.*

Jussit ergo Augustus, UT OMNES PUBERES VIRI-QUE POTENTES LIBERORUM QUERUNDORUM CAUSSA INIRENT MATRIMONIUM. Nam hujus modi quid hac lege cautum fuisse, non ipse tantum finis, qui Augusto obversabatur, indicat, sed & ex veterum testimoniis idem clarissime intelligitur. Saltim TERTULLIANUS (a) auctor est leges Papiam & Juliam, quas ideo *vanissimas* vocat, COEGISSE *matrimonium contrahi, & liberos suscipi.* Et SCHOLIASTES HORATHI a CRUCQUIO editus (b): *Lex marita, inquit, dicitur, quæ de maritandis ordinibus lata erat, quæ & Julia dicta est. Caesar enim post bellum legem tulit, ne*

(a) Apolog. cap. 4.

(b) Schol. ad Horat. Epod. 18.

quis aut CELEBS esset, aut vidua NUBILIS, quo posset
jactura juvenum reparari, quæ bellis civilibus contige-
rat. Hinc etiam ii, qui uxores duxerant, liberorum
quarundorum causa dicebantur paruisse legi Juliae &
Papiae, veluti apud JUVENALEM (a) Ursidius, de
quo poeta:

*Sed placet Ursidio LEX JULIA, TOLLERE dulcem
Cogitat HEREDEM, cariturus turture magno
Multorumque jubeis & captatore Macello.*

Et hinc legis jussu nubere dicebantur, qui justum
inibant matrimonium. MARTIAL. Epigr. Lib. V.
epigr. 76.

*Quæ LEGIS JUSSU nupsit tibi, Lelia, Quinte,
Uxorem potes hanc dicere legitimam.*

Et OVID. de amand. Lib. II. vers. 157. seq.

*Non LEGIS JUSSU lectum vexistis in unum,
Fungitur in vobis munere legis amor.*

APULEJ. Apolog. II. sub finem: uxorem ducis, leges
jubent. Quæ omnia docent, legem Papiam, (ete-
nim de hac loca ista loquuntur), præceptum hoc
complexum esse, ut omnes ingenui puberes uxores
ducerent, ceu & vir doctissimus, PETR. PERRENON.
Animadversion. Lib. I. c. 9. observavit.

Voluerat igitur Augustus omnes puberes & nubi-
les contrahere matrimonium: eique capiti commo-
de subjunxit exceptionem: SEXAGENARII MASCULI
QUINQUAGENARIÆ FEMINÆ A PÆNIS HUIUS LEGIS LI-
BERI SUNTO. Vulgo sexagenaria ætas credebatur ge-
nerandi vires extinguere. Quamvis enim, ARISTO-
TELE (b) judice, ad septuagesimum annum veneri
sufficiant masculi: neque desint eorum exempla,
qui multo proveciore ætate liberos dicuntur pro-
creasse (c): tamen, quum, uti recte apud PAUL-
P 2 LUM

(a) Sat. VI. v. 38. seq.

(b) Hist. animal. lib. 5.

(c) Plin. Hist. natur. lib. 7.
cap. 14.

LUM (a) nostrum THEOPHRASTUS docet, τοῦ ἀπαξ ἢ δις παραβαίνοντι οἱ νομοθεταί: sexagenarios procreandis liberis haud sufficere lex nostra statuit, qua ætate & arrogare demum licebat Romanis, quia antea magis liberorum creationi studere debent patres familias (b). De femina vero inter omnes constabat, eam post quinquagesimum ætatis annum haud parere, idque & PAULLUS (c) agnoscit, dum ad edictum scribit: si sterilis ancilla sit, cujus partus venit, vel MAJOR ANNIS QUINQUAGINTA, quam id emtor ignoraverit, ex emto tenetur venditor: nec non ipse JUSTINIANUS (d), qui consultus ab advocacione Cæsariana, an si major quinquagenaria partum ediderit, hujus modi soboles patri succedere debeat? respondet, licet mirabili hujus modi partus inveniatur, & raro contingat: nihil tamen eorum, que probabiliter a natura noscuntur esse producta, respuit. Quum ergo hos senes vel ad matrimonium adigere, vel eo tempore, quo generare & parere haud poterant, pœnis cælibatus ac orbitatis adficere, absonum videretur: Augustus eos ab illo tempore immunes esse jussit a pœnis cælibatus, eatenus, ut post sexagesimum annum masculi, post quinquagesimum feminæ, qui quæve legi haud paruerant, pœnis his non amplius subjicerentur, eæque ab iis annis cessarent, quibus ipsa natura senibus vacationem hujus muneris dedisset.

IV. Eadem benignitate & SPADONIBUS gratiam legis Papiæ Poppææ fecit. Quum vero & alias speciatim spadones dicantur, οἱ βάρυλοι, qui valetudine præpediti, aut vitio corporali, liberis operam dare nequeunt, & ita opponantur castratis & eunuchis, quibus necessaria ad generandum pars corporis deest

(a)

(a) L. 6. D. de legib.

(c) L. 21. pr. D. de act. emt.

(b) L. 15. §. 2. D. de adopt.
& emancip.

(d) L. 12. C. de legit. her.

(a) : hic tamen tam generalis est spadonum adpellatio : ut eo nomine & hi , qui natura spadones sunt , item thlibix , & thlasie , & si quod aliud spadonum genus est , contineantur (b) . Sive enim natura quis ad Venerem inhabilis , sive hominum aliorum scelere exfectus , eviratusque esset : nulla ejus culpa erat , quæ mereri videretur animadversionem : nec magis exfectus liberorum procreationi studere poterat , quam quos morbus aut valetudo impediabat (c) . Aliud statuendum de eo , qui se ipsum exciderat . Qui enim , uti apud NONIUM (d) ait VARRO , patriam , majorem petentem , extinguit , in eo est culpa : quod facit pro sua parte is , qui se EUNUCHAT , ut ne aliquando liberos producat . Ita enim restituenda existimo verba extrema , aut aliqua liberos producit . Ubi & obiter moneo , legem Mæniam dictam fuisse , ad quam hæc scripsit VARRO , non , uti alii vocant , Maniam , vel Miniam . Nota enim est gens MÆNIA vel MAINIA , PATINO (e) etiam MAIANA , cujus permulti denarii existant apud VAILLANTIUM . Legem illam JO. FREINSHEMIUS (f) latam existimat anno u. c. 466. M. Valerio Potito & C. Ælio Pato coff. Sed compertum mihi est , rogationi isti nomen esse inditum a C. Menio Nepote , qui una cum L. Furio Camillo consul fuit anno u. c. 416. Anno enim præcedente lex , teste LIVIO (g) , lata est , ut legum , quæ centuriatis comitiis ferrentur , ante initum suffragium patres auctores fierent . Et quamvis eam legem tribuere videatur Q. Publio , dictatori : facile tamen fieri potuit , ut Q. Publilius C. Mænium , consul

P 3 lem

(a) L. 6. L. 7. D. de ædil. edict. L. 14. D. de manumiss. vind. L. 6. D. de liber. & postum.

(b) Ulp. lib. 1. L. 128. D. de verb. signif.

(c) L. 15. §. 2. D. de adopt.

(d) De verb. signif. c. 2. n. 289.

(e) De famil. Rom. p. 163.

(f) Suppl. Liv. lib. 11. cap.

27. seqq.

(g) Lib. 8. c. 12.

lem ex plebe designatum rogationem plebi secundissimam ad populum ferre jufferit, ab eoque lex dicta sit *Mænia*, quemadmodum eam binis locis *NONIUS* (a), & *CICERO* (b) ita vocant.

Tale fuit caput tertium legis *PAPIÆ POPPÆÆ*. Cave itaque credas, Augustum viris sexagenariis & mulieribus quinquagenariis nuptias interdixisse. Sæpe ejusmodi nuptias contrahebant Romani, non tantum ante legem Papiam, verum & illa jam lata. Notus est Ciceronis jocus, cujus meminit *QUINCTILIANUS* (c). Objurgatus enim ab amicis, quod annos 62. natus Publiliam puellam duceret, respondisse fertur: *cras mulier erit*. Nec ignotum est Apuleii matrimonium cum Pudentilla, de quo mox plura dicemus. Equidem non videbatur id matrimonium honestum, quia *LIBERORUM QUERENDORUM CAUSSA* non contrahebatur, & hinc Augustus Septiciæ, quæ filiis irata cum jam parere non posset, Publicio seni admodum nupserat, & nuptias, & suprema judicia, teste *VAL. MAX.* (d) improbavit, quin & dotem virum retinere vetuit, non autem ideo prohibitum erat inter senes matrimonium, eaque extraordinaria fuit Augusti severitas, non tam nuptiis senilibus, quam defraudatione liberorum provocata. Maneat itaque, primum hoc caput legi Papiæ Poppææ addidisse *Tiberium*, persuasum, generare non posse sexagenarios, uti jam e *Suetonio* vidimus.

V. Factum id est *SCto*, quod *PERNICIANUM* vocat *ULPIANUS*, sed perperam, quum *Pernicius*, qui illo *SCto* nomen facere potuerit, nullus in fastis monumentisque vetustis occurrat. Hinc ingeniose laudatissimus *PERIZONIUS* (e) conditum illud esse suspicatur sub consulatu *PAULLI FABII PERSICI*, qui
una

(a) *Ibid.* & num. 785.(b) *Brut.* c. 14.(c) *Inst. orat. lib. 6. c. 4.*(d) *Lib. 7. c. 7. §. 4.*(e) *De leg. Vocon. pag. 156.*

una cum *L. Vitellio* fasces consulares tenuit, tertio ante excessum Tiberii anno. Fabios enim illos a solo plerumque cognomine Persicos adpellatos fuisse, cum e *SENECA* (a), tum ex illa Claudii imp. oratione apud *GRUTERUM* (b), ubi *PERSICUS*, *NOB. VIR AMICUS CÆS.* memoratur, discimus. Unde vix dubitandum, quin istud *SC.* non *Pernicianum*, sed *Persicianum* dicendum sit, ejusque natalis incidat in annum ab u. c. 786.

Ceterum eo cautum fuisse diximus, UTI SEXAGENARIORUM ET QUINQUAGENARIARUM NEC NON SPADONUM NUPTIÆ NE SIENT. Opus itaque sæpe numero erat probatione ætatis, quæ ex tabulariis publicis petebatur, ita tamen ut si diversæ professiones proferrentur, non ea potissimum staretur, quæ noceret, sed causa cognita veritas excuteretur, & ex eo potissimum anni computarentur, ex quo præcipuam fidem ea in re constare credibilius videretur, uti eleganter rescripsit Trajanus vel Hadrianus apud *CELSUM* (c). Ceterum plerique, qui vel in hoc *SC.* incidunt, vel istud jus ipsa lege *Papia Poppæa* stabilitum esse contendunt, illud parum recte videntur intellexisse. Irritas enim ac rescindendas fuisse hujusmodi nuptias, tantum non omnes putant, perperam intelligentes *JAC. GOTHOFREDUM* (d), qui eas nuptias ait in totum fuisse prohibitas: item post hos annos contrahere nuptias nulli licuisse: senibus ademptam nuptiarum contrahendarum potestatem, & fibulam fuisse impositam: denique nuptias has, veluti vero conjugii sine destitutas, prohibitas hac lege indefinite fuisse: & quæ sunt hujus generis alia. Sed non magis has nuptias *SC. Persicianum* rescindebat, quam lex *Papia Poppæa*

P 4

ma-

(a) De benefic. Lib. 2. c. 21.

(b) Inscr. pag. 502.

(c) Cels. L. 30. L. 13. D.

(d) Not. ad Leg. Pap. Popp. pag. 318.

matrimonium senatoris cum libertina. Injustæ erant istæ senum nuptiæ, quia contra S^Ctum fuerant contractæ, unde & a pœnis cælibatus haud amplius liberabant: attamen ideo non erant rescindendæ. Injustæ enim nuptiæ constabant, quamvis civili effectu destitutæ, adeo, ut vir accusare hujusmodi uxorem posset adulterii (a), quod non poterat, si nulum esset inter virum & adulteram matrimonium (b). Hinc quum Pudentillam, quam sexagenariam ferebant accusatores, uxorem duxisset Apulejus: non id agebant tamen ejus adversarii, ut rescinderetur matrimonium, sed pœnam irrogatam volebant marito, quod feminam carminibus ac veneficio ad has nuptias pellexisset (c). Immo, quis sibi persuaserit, senum nuptias rescissas fuisse post illud S^Ctum, quum ne spadonum quidem matrimonia rescinderentur? Vulgo equidem docent, matrimonium eos contrahere non potuisse, *L. 39. D. de jure dot.* adeoque nec ancillam mattimonii causa manumittere, *l. 14. fin. D. de manum. vind.* neque illis dotem fuisse, neque dotis actionem, *d. l. 39.* sed vinculum illud oportuisse dissolvi, *l. 60. seq. de donat. inter vir. & ux. l. 10. C. de repud. Novell. xxxii. cap. 6.* Enimvero constituisse etiam cum spadonibus matrimonium, facile demonstrabitur. ULPIANUS (d) disputans, an dotis actio locum habeat, si mulier spadoni nupserit? Distinguendum arbitratur, castratus fuerit, nec ne, & in castrato quidem dotem esse negat, at in eo, qui non sit castratus, quia sit matrimonium, & dotem & dotis actionem esse adfirmat. Si castratorum nuptias stare non passæ sunt leges, qui potuit quæstio nasci de dote? Sic & alibi quærit jureconsultus,

pos-

(a) *L. 13. §. 1. D. ad Leg. Jul. de adult.*

(b) *L. 13. §. 4. eod.*

(c) Apulej. *Apol. ii. p. 317.*

(d) *l. 39. D. de jure dot.*

possitne spado postumum heredem scribere? Eamque quætionem simili distinctione expedit (a). Qui potuisset hujusmodi quæstio incidere, si non constitissent spadonum matrimonia? Subsistebant ergo eatenus, ut non rescinderentur, quamvis jura maritorum ipsis negarent leges. Quin Romæ hujusmodi nuptiæ erant frequentissimæ, postquam a virtute descitum, & ad vitia transcursum fuerat. Notat hujusmodi conjunctionem JUVENALIS (b):

*Quum tener UXOREM DUCAT SPADO; Mævia Tuscum
Figat aprum, --
Difficile est Satyram non scribere.*

Idemque alio loco (c) hanc ejusmodi impurorum complexuum rationem reddit, quod sic abortivo non sit opus: quæ ratio facile etiam inducere potuit feminas, ut tabulas cum spadonibus signarent: quemadmodum sæculo adhuc quarto nuptias celebravit Eutropius spado, de quo CLAUDIANUS (d):

*At soror, & si quid portentis creditur, UXOR
Mulcebat matres epulis, & more pudice
Conjugis EUNUCHI celebrabat vota MARITI.*

Non ergo hujusmodi nuptiæ a Romanis rescindebantur, quamvis ipsi rectæ rationi adversarentur. Neque id probant leges, quas vulgo eam in rem allegant. De l. 39. D. de jure dot. jam egimus, vidimusque, vix potuisse incidere quætionem de dote dotisque actione, si leges non passæ essent stare hujusmodi matrimonium. Neque CAJUS & HERMOGENIANUS in l. 60. & sequ. de donat. inter vir. & uxor. de dissolutione hujus matrimonii loquuntur, sed de iis, qui bona gratia ob sacerdotium vel sterilitatem, vel

(a) l. 6. pr. & §. 1. D. de l. & postum.

(c) Satyr. 6. v. 367.

(d) Advers. Eutrop. l. 2. v. 33.

(b) Sat. 1. v. 22.

vel senectutem, vel valetudinem, vel militiam discedunt. Denique *L. 10. C. de repud.* mulieri quidem JUSTINIANUS concedit, ut viro mittat repudium; si intra biennium virum se haud præstitisset, idque repetit in *Novella XXI. cap. 6. & Nov. CXVII. cap. 12.* nisi quod in priore ad triennium id spatium extendit; sed de matrimonio inter spadonem & mulierem, a magistratu rescisso, nihil vel in his, vel in aliis legibus memoratur.

Unde multo minus senum nuptias hoc SCto rescissas fuisse dixeris, quamvis eodem cautum esset, UT VIR ET UXOR POENIS CÆLIBATUS PERPETUO TENERENTUR. Quum itaque ex lege PAPIA POPPÆA & cælibes immunes ab his poenis essent, si ad eam ætatem pervenissent: Senatusconsultum ne iis quidem pepercit, qui senes demum legi parere & inire matrimonium induxerant animum. Et hæc quidem ratio est, cur senibus matrimonio interdixisse dicatur Tiberius.

VI. Sequitur SCtum Claudianum, quo capiti illi a Tiberio addito obrogatum fuisse refert SÆTONIUS. Neque enim Claudius id caput *abrogavit*, uti JAC. GOTHOFREDUS rescribit, sed illud mutavit paullulum & mitigavit, fanciens, UT QUI MAJOR SEXAGENARIO MINOREM QUINQUAGENARIA DUXERIT, PERINDE HABEATUR, AC SI MINOR SEXAGINTA ANNORUM DUXISSET UXOREM. Multum referre putabat Claudius, utrum senex juvenulam, an æque senem vetulamque duxisset. Occurrebant Catonis & Masinissæ exempla, qui grandes natu liberos e puellis sustulerant (a). Hinc SCtum Persicianum non quidem sustulit: eidem tamen eatenus obrogavit, ut si sexagenario major uxorem in viridi ætate constitutam duxisset, conjuges illi iisdem juribus fruerentur, ac si ea utriusque esset ætas, quæ procreandis liberis suffice-

(a) Plin. *Hist. Nat.* l. 7. cap. 13. & 10. 5.

ficere videretur. Et hinc apud PLINIUM (a) Domitii Tulli uxor, quamvis diu vidua parum decore sequuta esset matrimonium divitis senis, & ita perditio morbo, ut esse tadio posset uxori, quam juvenis sanusque duxisset: tamen matrimonii nomine amplissimam bonorum partem ab eo iure capiebat, quia hujusmodi matrimonium ex Scto Claudiano non erat irritum.

VII. Quum vero id a quibusdam ad eum casum extenderetur; si quinquagenaria major juveni nupisset: id occasionem dedit novo Scto quod *Calvitanum* vocat ULPIANUS. At idem vir eximius JAC. PERIZONIUS, (b) illud *Calvisianum* potius vocandum esse monet, quum *Calvisiorum* cognomen sub Nerone & ejus successoribus sit frequentissimum: *Calvitiarum* autem nusquam apud veteres fiat mentio. Quocumque tempore illud conditura sit, saltim cum CUFACIO (c) non rescribendum est *Claudianum*, a quo illud diserte ULPIANUS distinguit. *Claudianum* enim sexagenariis quinquagenaria minores ducentibus jura justii connubii dedit: *Calvisiano* autem cautum, ut QUAE QUINQUAGENARIA MAJOR MINORI SEXAGENARIO NUPSERIT, QUIQUE MINOR SEXAGENARIO MAJOREM QUINQUAGENARIA DUXISSET, EIS IMPAR ILLUD MATRIMONIUM AD CAPIENDAS HEREDITATES DOTESVE LEGATAS NE PROFICIAT, SED DOS, MORTUA MULIERE, CADUCA FIAT. Impar ergo dicitur matrimonium, quod cum imberbe contraxerat vetula, eamque adpellationem JUSTINIANUS (d) demum una cum hoc ipso jure abolevit. Unde errare dixeris JAC. GOTHOFREDUM, qui omnes nuptias, contra legem PAPIAM POPPEAM contractas, *impares* vocatas esse suspicatur, notatus ideo a viro consultissimo
ANT.

(a) l. 8. *Epist.* 18.

§. 4.

(b) *De lege Vcc.* pag. 63.(d) l. 12. *C. de legit. her.*(c) *Ad Ulp. fragm. tit.* 16.

ANT. SCULTINGIO (a). Verum nec impar istud matrimonium rescissum est, sed dos, quæ constante illo fungebatur, mortua demum muliere, caduca fiebat, salvis tamen, uti credere par est, impensis a marito in rem dotalem factis. Generatim enim PAPIANUS: (b) *Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessariis, quæ dotem ipso jure minuere solent, quod judicio de dote redditurus esset, maritus solvere debet.*

VIII. Enimvero hæc omnia statim ex eo tempore corruisse videntur, quo CONSTANTINUS M. omnes cælibatus orbitatisque pœnas sustulerat (c). Nova tamen constitutione Perficianum & Calvisianum SCta sustulit JUSTINIANUS, (d) ita rescribens ad Joannem, præfectum prætorio: *Sancimus, nuptias, quæ inter masculos & feminas majores vel majores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis, lege Julia vel Papia prohibita sunt, homines volentes contrahere, & ex nullo modo, vel nulla parte tales nuptias impediri.* In qua lege FR. BALDUINUS (e) frustra expungi jubet verba: *vel minores*. Non tam enim de lege Papia Poppæa loquitur imperator, quam de SCtis ad legem Papiam Poppæam factis, Perficiano & Calvisiano, quæ imprimis sublata volebat.

Denique quod ad spadonum nuptias attinet, eas ne sub Christianis quidem principibus rescindi consuevisse, paullo ante Eutropii eunuchi exemplo ex CLAUDIANO demonstravimus. At primus eas, uti recte a PETRO GREGORIO (f) observatum est, sustulit LEO imperator, singulari eam in rem scripta constitutione, (g) cujus sub finem sancivit, *ut si quis*
eunu-

(a) *Jurispr. vet. ante just.*
pag. 615.

(b) *l. 61. D. de ritu nupt.*

(c) *l. un. C. Theod. de infirm.*
pæn. celib.

(d) *l. 27. C. de nupt.*

(e) *Justinian. lib. 3.*

(f) *l. 7. Syntagm. c. 2.*

(g) *Novell. Leon. 98.*

eunuchorum ad matrimonium procedere comperiat, & ipse stupri pœna obnoxius sit, & qui sacerdos hujusmodi conjunctionem profanato sacrificio perficere ausus fuerit, sacerdotali dignitate denudetur. Quare qui GREGORIUM erroris arguunt, non latis accurate discernere videntur nuptias illicitas ab iis, quas stare leges haud patiebantur. Quamvis enim injustæ semper vias sint spadonum nuptiæ: eas tamen non diremtas fuisse, semel initas, jam supra demonstravimus.

CAPUT IV.

AD CAP. IV. LEGIS PAP. POPP. DE CONCUBINATU.

I. *IN lege Papia Poppæa etiam de concubinato actum, idque capite quarto factum videtur. II. Quale hoc caput fuerit? III. Ante legem Papiam Poppæam concubinitus parum honestus videbatur. Pellex, concubina, amica, quæ dictæ sint ante & post hanc legem? Concubinitus ex hac lege honestus. An quis simul uxorem & concubinam habere potuerit? IV. Concubina esse poterant, quæ uxores per has leges esse non poterant. An & propinquæ & adfines? Concubina & uxoris differentia. L. 1. pr. D. de concub. explicata. An conjunctio legitima dici possit concubinitus? Cur & viri nobiles concubinas adsumserint? Ingenua, in quam stuprum committebatur, in concubinitu haberi non poterat. An ἀναγοιζία sit inter L. 3. pr. D. de concubin. L. 24. D. de rit. nupt. & L. 31. pr. D. de donat. V. Constantinus M. primus indirecte tollere voluit concubinitum. Legitimationem per subsequens matrimonium cur inventa? VI. Successores Constantini legitimationem illam indulgentes tanquam beneficium ordinarium, concubinitum] firmarunt. Leo sustulit concubinitum tantum in oriente. In occidente ille diutissime viguit.*

I. De

I. **D**E concubinato caput extitisse in lege Papia Poppæa, nec JAC. GOTHOFREDUS nec VINC. GRAVINA vidit: & tamen id videtur certissimum. Nam primo MARCIANUS (a) diserte scribit, *concupinatum* PER LEGES nomen adsumpsisse, id est per leges Juliam & Papiam, κατ' ἕξοχὴν dictas νόμους vel leges, uti recte hæc verba interpretatur EM. MERILLIUS (b). Deinde ULPIANUM (c) in commentario ad hanc legem etiam de concubinato egisse, argumento est fragmentum bene longum ex libro II. ex quo numero inferimus, illud fragmentum non ad caput de divortio libertinæ, de quo ULPIANUS demum libro III. egerat, sed ad hunc ipsum locum pertinere, adeoque de concubinato præcepisse caput hujus legis quartum.

II. Id vero, uti ex laudato ULPIANI fragmento liquet, tale fuisse videtur:

Quas personas per hanc legem uxores habere non licet, eas concubinas habere jus esto. Ingenuam honestam in concubinato habere jus ne esto.

III. Quæ priusquam more nostro interpretemur, paucis observandum videtur, ante hanc legem parum honestum visum fuisse concubinatum, nec quidquam inter amicam, pellicem, concubinam, interfuisse: postea vero hanc conjunctionem diserte permissam esse lege Papia Poppæa, ex eoque tempore simul CONCUBINATUS & CONCUBINÆ vocabula sensu paullo honestiore accipi consuevisse, & id ipsum innuere MARCIANUM, dum *concupinatum* NOMEN per leges adsumpsisse, scribit: nec non CLEMENTEM ALEXANDRINUM, (d) dum ἱερεῖς conqueritur: καὶ τὸ λάγνον πᾶν ἐπιπέχουσαι ταῖς πόλεσι, νόμους

(a) l. 3. §. 1. D. de concub.

(b) l. 3. Obs. cap. 25. & lib. cub.

1. Variant. Cujac. cap. 34.

(c) Ulp. l. 2. l. 1. D. de con-

(d) Pedagog. l. 3. cap. 3.

νῦμος γέρουσιον. At nunc, quidquid est impudicum & libidinosum, diffusum est in civitatibus, & jam PRO LEGE habetur: & paucis interjectis: Ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέψουσιν. Hæc sapientes leges permittunt. Hinc MASURIUS SABINUS apud PAULUM (a) refert, PELLICEM apud ANTIQUOS eam habitam, quæ quum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat, quam nunc vero nomine amicam, PAULO HONESTIORE concubinam adpellari. Addit PAULLUS, GRANNIUM FLACCUM in libro de jure Papiriano scribere, pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus misceat, quondam, (ita enim rescribendum puto pro quosdam, addicentibus etiam quibusdam codicibus,) eam, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam παλλακὴν Græci vocant. Ex hoc loco patet, vocabula amica, concubina, pellex ante legem Juliam promiscue accepta fuisse, quia non magis cælibis, quam mariti, consuetudo cum muliercula, aqua & igni non accepta, honesta judicabatur. Tempore autem Masurii Sabini, & Granii Flacci, (quem sub Cæsare floruisse, & hinc in Augusti tempora vitam producere potuisse, ex CENSORINO (b) docet CAR. ANDR. DUKERUS,) (c), ea dici cœpit pellex, quæ cum eo, qui uxor erat, miscebat corpus, illa autem concubina vel amica, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo erat. Quum enim pellicis vocabulum, teste GELLIO, (d) probrosum haberetur: non videbatur convenire conjunctioni, quæ per legem nomen adsumferat: adeoque istud vocabulum tantum hæsit iis, quæ alieno marito succubuerant, reliquæ concubinæ dici malebant. Hæc, ut paucis demonstramus, palam est, veteres, qui ante Augustum flourerunt, auctores promiscue usurpasse pellicis & concubinæ vocabula. Pellex Junonis vocatur Alcumena apud

(a) l. 144. D. de Verb. Sign.

(c) De Latinit. Ict. p. 157.

(b) De die natali cap. 3.

(d) l. 4. cap. 3.

apud PLAUTUM (a), quia cum Jove, Junonis marito, corpus miscuerat:

- - - *I hac mecum, ut videas simul*

Tuam Alcumenam, PELLICEM, Juno mea.

Et tamen Alexandro M. quoque, licet nondum marito *pellicis* fuisse scribunt PLINIUS (b), DIODORUS SICULUS, (c) & ex eo CURTIUS (d): & apud OVIDIUM (e), Deianira Herculis uxor, Omphalem pellicem vocat quæ marito suo succumberet, se expulsa, dum canit:

Forſitan expulſa me Ætolide Deianira,

Nomine depoſito PELLICIS, uxor erit.

Ita æquæ promiscue veteres accipiunt vocabulum concubinæ. PLAUTO (f) concubina est meretrix pecunia a calibe emta, ubi scribit:

Illam minorem in CONCUBINATUM ſibi

Vult emere miles quidam, qui illam deperit.

At CICERO (g) & eam concubinam vocat, quæ duſta fuerat a patre familias Romæ, uxorem habente in Hispania.

Ita ante legem Papiam Poppeam pellices & concubinæ pari paſſu ambulabant, neque melior erat harum, quam illarum, conditio: quam in rem multa egregia diſſeruit CHRISF. WÆCHTLERUS, (h) dum magno adparatu docet, hujus modi concubinatum, qualem in jure noſtro deſcribi videmus, nec apud veteres Romanos receptum fuiſſe, ſed improbitatem ſub imperatoribus hoc augmentum accepiffe. Poſteaquam vero concubinatus per leges nomen adſumſit, numquam concubina adpellata eſt *pellex*, ſed CONVICTRIX (i), ΓΑΤΚΤΤΑΘΗ ΣΥΜΒΙΟΣ (k), UXOR

GRA-

(a) *Merc. act. 4. Scen. 1. v. 23.*

(g) *De orator. lib. 1. c. 40.*

[b] *Hiſt. Nat. l. 35. cap. 10.*

[h] *Act. Erud. anni 1714.*

[c] *lib. 17. cap. 77.*

p. 371.

[d] *l. 6. cap. 6.*

(i) *Gruter. pag. 795. nu. 8.*

(e) *Epift. 9. v. 121.*

(k) *Id. ibid. num. 9.*

[f] *Pan. prolog. v. 102.*

GRATUITA (a), id est, quæ per coemptionem haud convenerat in manum, uti eleganter ea vocabula exponit EM. MERILLIUS (b), item SODALITARIA, (c) AMICA, (quod vocabulum etiam in jure nostro concubinam notat in illis: (d) Titie, AMICÆ meæ, cum qua sine mendacio (id est, sine amoris dissimulatione, vixi,) & quæ sunt aliæ honestiores hujus generis adpellationes. Pellicatus autem non fuit honesta licitaque conjunctio, quum eo tempore, quo quis uxorem vel concubinam habebat, aliam concubinam habere non posset (e). Nec puto inscriptiones, in quibus quidam profitentur, se monumentum fieri jussisse SIBI ET UXORI CONCUBINÆ (f), ita interpretandas esse, ac si, qui monumentum fieri jussissent, eodem tempore & uxores, & concubinas habuerint, (neque enim id flagitium palam professi essent homines, nisi quos omni pudori decoxisse dixeris,) sed intelligenda arbitror de concubinis a morte uxorem ductis. Sæpe enim Romanos uxoribus, vel uxores maritis, antea defunctis commune sepulcrum fieri jussisse, in vulgus notum est. Exemplo esse poterit inscriptio apud REINESIUM (g):

ÆLIO ATHENA
M. ÆLIO CHRISER
M. ÆLIO POLIBIO
ET M. MARITO PRIMIGENIO.
ET ÆLIOPO LIBERTIS
LIBERTABVSQ. POSS.

Ex qua quis profecto frustra colligeret, Æliam Athenaidem uno tempore tot maritos habuisse.

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.

Q IV.

(a) Id. p. 800. num. 21.

20. §. L. ult. §. 2. D. de divor.

(b) Obs. lib. 2. cap. 15.

(f) Grut. pag. 631. num. 5.

(c) Grut. pag. 602. num. 5.

& pag. 938. num. 2. Reines.

(d) l. 35. D. de aut. arg. cr.

class. 14. num. 183.

leg.

(g) Inscript. class. 14. n.

(e) Paull. Sent. lib. 2. tit.

IV. Ad ipsum legis caput, quod attinet, eas tantum concubinas habere jus erat, QUAS PER HANC LEGEM UXORES HABERE NON LICEBAT. Hinc & ingenuus per hanc legem concubinam poterat habere iudicio publico damnatam (a), quæstu meretricio infamem (b), obscuro loco natam (c), ancillam (d), mulierem ex ea provincia, in qua quis officium administrabat (e), quas omnes uxores duci non potuisse, jam supra observavimus. Quum etiam ex Scto Persiciano, de quo antecedente capite egimus, non esset iustum inter senes matrimonium: licebat contra cuiuscumque ætatis concubinam habere, dum ne minor esset annis duodecim (f).

Non abs re autem addidimus: PER HANC LEGEM. De solis enim legibus civilibus id erat intelligendum. Quare si conjunctioni vel naturalis verecundia, vel ipsa honestas obstabat: non magis concubinatus locus erat, quam nuptiis. Quemadmodum ergo nefas erat, duas simul habere uxores: ita & unica habenda concubina: [g] semperque turpis ac infamis visa est vita, inter supra concubinarum, & oscula, vel mollia concubinarum & spadonum agmina transacta, qualem in Sophonio Tigellino & Fabio Valente TACITUS, (h) in Commodò ÆL. LAMPRIIDIUS (i) reprehendit. Quin ipse JUSTINIANUS (k) eas, quæ cum pluribus aliis uni viro corpora præbent, non concubinas, sed *παρρησιασμένας fornicantes* dicendas esse ait, nec eas aliarum concubinarum iuribus frui patitur. Quemadmodum deinde incestæ erant nuptiæ inter proximos cognatos & adfines: ita

(a) l. 1. §. 2. D. de concubin.

(b) l. 16. De his que ut indign. l. 3. pr. D. de concub.

[c] l. 3. pr. D. eod.

(d) l. 38. pr. D. de reb. auct. iud. poss.

(e) l. 5. D. de concub.

(f) l. 4. §. 4. D. eod. ;

(g) Nov. 18. cap. 5.

(h) lib. 1. Hist. cap. 72. lib. 3. cap. 11.

(i) Vit. Commod. cap. 15.

(k) Nov. 18. cap. 5.

ita & nefandus erat inter has personas concubinatus. Saltim ULPIANO (a) prope nefaria videtur conjunctio, si quæ in patroni fuit concubinato, deinde in filii esse cæperit, vel in nepotis, vel contra. Et alibi idem jureconsultus, (b) verecundiæ studiosissimus, eum incestum committere ait, qui concubinam habuerit, sororis filiam, licet libertinam. Ut adeo non injuria Cujacium (c) erroris coarguat EM. MERRILLIUS, (d) privignam a Cocceio Cassiano in concubinato haberi potuisse ex ea ratione existimantem, quia, quæ uxores esse nequierint, in concubinato tamen haberi omnino potuerint.

Eas itaque mulieres CONCUBINAS HABERE JUS ERAT. Nam non solum honestum erat concubinæ nomen, (e) verum etiam LICITA cum ea consuetudo (f). Quamvis enim effectibus nuptiarum, qui ex jure civili sunt, privaretur, aut etiam effectus quosdam naturales legum impedimento amitteret ista conjunctio, atque hinc nec amica matronali ornamento fulgeret, nec liberi ex ea procreati in potestate patris essent: ab uxore tamen solo delectu & animi destinatione differebat, (g) nec quidquam inter eas, nisi dignitate, intererat (h). Hinc uxoris loco esse dicebatur, (i) liberique ejus tametsi naturales vel nothi dicerentur, & nec heredes essent patri, nec ejus nomen ferrent, sed vel maternum nomen retinerent, vel ei adderent cognomen patris: non tamen erant spurii, nec infamia, aut levis notæ macula notati credebantur, uti vulgo quæriti, quamvis non essent pars familiæ paternæ. Quæ omnia egregie illustrat marmor apud GRUTERUM (k):

Q 2 C. MA-

(a) Ulp. lib. 2. l. 1. §. 3. D. de concub.

(f) l. 5. C. ad SC. Orphit.

(b) l. 56. D. de ritu nupt.

(g) Paull. lib. II. sent. tit. 20. §. 1.

(c) lib. 3. obs. cap. 6.

(h) l. 49. §. 4. D. de Legat. 3.

(d) lib. 3. obs. cap. 17.

(i) l. 144. D. de V. S.

(e) l. 144. D. ubi supra.

(k) Inscr. pag. 434. n. 4.

C. MAMERCIO SP. F.
 JANVARIO Q. AED. PRAET.
 II VIR. Q. ET
 P. PACCIVS IANVARIVS
 FILIO NATVRALI ET
 MAMERCIA GRAPTE
 MATER INFELICISS. FILIO
 ET COGNATAE PISSIMIS
 FECERVNT.

Positum est monumentum *C. Mamercio Januario*, & *Cognatae*, piissimis. *Cognata* enim hic non adpellativum videtur, sed nomen proprium feminae, uxoris forsitan *C. Mamerci Januarii*. Nam & alibi *L. Cognatae* (a) & *Primigenii Cognati* (b) mentionem faciunt lapides. Is *C. Mamercius Januarius* erat filius naturalis *P. Paccii Januarii*, ex *Mamercia Grapta*. Unde illud SP. F. non est *spurius filius*, uti in indice interpretatur SCALIGER, sed e antiqua formula: SINE PATRE FILIUS, quam liberorum extra matrimonium quaesitorum nominibus subici consuevisse docet PLUTARCHUS (c). Neque enim spuriorum nomen inditum naturalibus vel ex concubina natis, sed vulgo conceptis, qui patrem demonstrare non poterant, vel poterant quidem, sed eum habebant, quem habere non licebat, uti ait MODESTINUS (d). Nec credibile est, parentes filium, tot honoribus in colonia functum, spurium vocare voluisse, quum nec vulgo, nec ex iniunctis nuptiis conceptus esset, sed ex concubinato. Fuerat enim Q. AED. PRAET. II VIR Q. ET. id est, *Quaestor*, *Aedilis praetor*, & *Duumvir quinquennalis iterum*, ita enim IT PRO ET rescribendum esse monet MARQU. GUIDIUS. Ex quo simul patet, ne ullam quidem notam haesisse libe-

(a) *lb. pag. 601. n. 4.*[b] *lb. pag. 952. n. 3.*(c) *Quaest. Rom. p. 316.*(d) *l. 23. D. de statu homi.*

beris naturalibus, siquidem ad maximos aliquando honores adspirabant, nec sibi ignominia ducebant, nominibus suis adscribere hanc natalium conditionem. Sic & qui lapidem Prænestinum Fortunæ Jovis pueri primigeniæ dedicavit apud GRUTERUM, (a) adpellare se non dubitat NOTUM RUFICANE L. F. PLOTILLÆ. Et *Epipodius* quidam, (b) qui patri naturali monumentum ponit, sub finem addit

EPIPODIVS. FILIVS. NA.
PATRI PIENTISS.

In primis notandum, hunc *C. Mamercium* matris *Mamercia* nomen retinuisse, quia ratione matris omnes liberi tam naturales, quam legitimi ejusdem juris sunt: (c) eidem vero addidisse cognomen paternum *Januarii*: quemadmodum & *C. Modius Felix* apud GRUTERUM (d) quum ex *Silvia* & legitimum & naturalem filium habuisset: illum suo, hunc matris nomine *Silvinum* vocat. Inscriptio ita se habet:

C. MODIVS. FELIX.
ET. C. MODIO. FELICI. FIL.
ET. CCCCEIO. SILVINO. FIL.
NATVR. ET. MODIO. RENATO.
LIB. ET. SATTIAE. SILVIAE.
VXORI. V. V. S. S. F.

Apud eundem (e) *L. Oppii Valeriani* filius naturalis non *Oppius* vocatur, sed *A. Fulvius A. F. Celer*, procul dubio ab *A. Fulvia Celere* matre. Equidem *Q. Lolii Felicis* filia naturalis, *Lollia Jouis*, nomen gentile patris naturalis fert in marmore: (f) sed eadem & liberta erat patris naturalis. Libertos au-

Q 3 tem

(a) *Grut. pag. 76. num. 7.*

(b) *Ib. pag. 547. num. 8.*

(c) *§. pen. in st. de SC. Orphit.*

(d) *Inscr. pag. 696. num. 9.*

(e) *Ib. pag. 684.*

(f) *Ib. pag. 945.*

tem & libertas patroni nomen gentile adsumsisse, tralatitium est. Alias si vel maxime patres agnoscerent liberos naturales vel extra matrimonium quæsitos: non tamen gentile nomen suum ab illis ferri patiebantur, sed nonnunquam cognomen tantum. Quemadmodum quum Jul. Cæsar, teste SÆTONTIO, (a) *filium ex Cleopatra natum suo nomine adpellari pateretur*, is tamen non Julius, sed Cæsario dictus est, uti ex SÆTONTIO (b) & DIONE (c) discimus. Antonii vero liberorum ex Cleopatra natorum nemo Antonii nomen tulit, sed omnibus nomina Ptolemæorum familiæ familiaria indita sunt. Verum enim *Ptolemæum Philadelphum*, alterum *Alexandrum*, filiam *Cleopatram* dictos esse, scribit DIO CASSIUS (d).

Sed ut e diverticulo in viam redeamus, quamvis nec inhonestus nec illicitus esset concubinatus, sed veluti inæquale matrimonium (e): non tamen, uti recte contra CUIACIUM docuit MERILLIUS, *conjunctio legitima* dici potest. Id enim nomen soli matrimonio competit, non concubinatus, ob quem etiam nemo pœnas cælibatus orbitatisque effugiebat. Quare & ii fere, qui jam e justo matrimonio liberos procraverunt, patriæque & Priamo fecerant satis, concubinam postea solebant adsciscere, ne liberis inducerent novercam, hereditatemque speratam iis interverterent. Sic SÆTONTIUS (f) refert, ipsum *Vespasianum*, Imperatorem, post uxoris excessum *Genidem*, Antoniaæ libertam, & a manu, dilectam quondam sibi, revocasse IN CONTUBERNIUM, & habuisse, etiam Imperatorem, PÆNE JUSTÆ UXORIS LOCO, id est, tanquam concubinam, quam uxoris loco esse, & jureconsulti dicere solebant (g). Sed & Antonius

(a) Jul. cap. 52.

(b) Aug. cap. 17.

(c) lib. 40.

(d) lib. 49. pag. 416.

(e) l. 3. C. de natur. liber.

(f) Vesp. cap. 3.

(g) l. 144. D. de V. S.

nus Pius amissa Faustina, concubinam habuit (a) & M. Aurelius Antoninus, recti exempli imperator, concubinam sibi adscivit, procuratoris uxoris suæ filiam, *ne tot liberis NOVERCAM superduceret* (b). Denique præsidibus, qui uxores non habebant, singulas concubinas, quod sine his esse non possent, Alexander Imp. concessit: (c) proculdubio respiciens ad eos, qui uxores amiserant. Idem & privati facere solebant frequenter: eaque fortassis ratio fuit, quam ob rem Augustus concubinatum Romanis primum concesserat.

Adjecimus denique: INGENUAM HONESTAM IN CONCUBINATU HABERE JUS NE ESTO. Honeſta vero erat ingenua, in quam stuprum committebatur. Eam enim regulam probat ULPIANUS (d), quod *sole ille in concubinato haberi possint, sine metu criminis, in quas stuprum non committatur*. Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam, & honeste viventem (e). Non itaque in obscuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel eam quæ quæstum fecerit corpore (f). In has, inquam, non committebatur stuprum, id est non erat is stupri ex lege Julia de adulteriis reus, qui cum hujusmodi muliercula rem habuerat. Unde & OVIDIUS (g) hos amplexus vocat *Venerem tutam, & concessa furta*, dum canit:

Este procul vitæ tenues, insigne pudoris,

Quaque tegis medios, instituta longa, pedes.

Nos VENEREM TUTAM, CONCESSAQUE FURTA
canemus:

Inque meo nullum carmine crimen erit.

Q 4

Sen-

- (a) Jul. Capit. vii. Anton. de concubin. cap. 8. (e) l. 34. pr. D. ad l. Jul. de adult.
- [b] Jul. Capit. in vita Marcii cap. 29. (f) l. 3. pr. D. de concub.
- [c] Lamprid. Alex. c. 13. (g) De arte amandi lib. 1.
- (d) Ulp. l. 1. l. 1. §. 1. D. v. 30.

Sensus est, non se profiteri artem amandi ingenuas, vel insidias pudicis struendi, sed iis, in quas non admittatur stuprum. Et HORATIUS (a):

- - Me liberiina, neque uno
Contenta Phryne macerat.

Et has proinde etiam concubinas licebat habere. Alioquin, si quis honestæ vitæ & ingenuam mulierem in concubinatum habere mallet, id sine testatione, hoc manifestum faciente, non concedebatur, uti eodem loco docet MARCIANUS (b), qui etiam addit, necesse esse viro vel uxorem ingenuam habere, vel recusantem stuprum cum ea committere. Sunt, qui postrema hæc verba committunt cum iis, quæ alio loco MODESTINUS & PAPINIANUS inculcant, & *ἀρτινοικίαν* manifestam in his sibi videntur deprehendere. Quum enim MARCIANUS eum, qui honestæ vitæ atque ingenuam mulierem in torum recepit, neque eam justam uxorem esse vult, stuprum committere dicat: MODESTINUS (c) contra ait: *In libera mulieris consuetudine non concubinatus, sed NUPTIÆ intelligendæ sunt, si non corpore quæstum fecerit, & in eundem sensum PAPINIANUS (d): An maritalis honor vel affectio pridem præcesserit, PERSONIS COMPARATIS, vitæ conjunctione considerata, perpendendum esse, respondi: neque enim tabulas facere matrimonium. Sed salva res est. In dubio omnino præsumebatur ingenuam, quæ cum viro miscuerat corpus, non esse concubinam, sed uxorem, nisi vel obscuro loco nata, vel vulgaris, vel iudicio publico damnata fuisset, vel testatio exstaret, quæ mulierem sese in concubinatum dedisse faceret manifestum. Et ea est sententia MODESTINI. At si mulier, quantumvis ingenua, prostravisset pudicitiam, vel artem ludicram fecisset: non censebatur uxor, sed concubina, etiam si dotalia*

(a) *Epod.* 14. v. 15.

(b) *d. l. 3. pr.*

(c) *l. 24. D. de ritu nupt.*

(d) *l. 31. pr. D. de donat.*

lia instrumenta extarent, & vir eam pleno honore dilexisset: quale exemplum supra in Cocceii Cassiani V. C. concubina (a) vidimus. Tabulæ enim non faciunt matrimonium inter eas personas, inter quas per leges non est jus connubii. Et hæc est sententia PAPINIANI. Denique si vir ingenuam honeste viventem, quacum consuetudinem habuerat, uxorem habere recusaret: præsumptio quidem militabat pro muliere, quod non in concubinato, sed matrimonio vixerit, adeoque & illa uxoris juribus fruebatur: sed maritus, qui eam uxorem habere recusabat, & concubinam tamen habere non poterat, tamquam stuprator merito habebatur. Et hæc est sententia MARCIANI, inter quam & reliquas nihil omnino pugnæ est.

V. Talis erat veterum Romanorum concubinatus, qui ex lege PAPIA POPPEA nomen adsumserat. Eum quis primus subruerit, nondum inter omnes constat. Alii enim a LEONE eum putant sublatum, alii multo prius ab usu recessisse contendunt. Sed revera de eo profligando primus cogitavit CONSTANTINUS M. ita tamen ut quum imparem se fore esse intelligeret abolendæ consuetudini tam inolitæ, obliqua quasi via procederet, idque ageret potissimum, ut cives, quas hæctenus concubinas habuerant, eas in posterum uxores habere mallent. Primo itaque, quum observaret, & concubinis & liberis naturalibus donari legarique posse: non abs re suspicabatur, facilius tabulas signaturos cives, si sibi eam facultatem ereptam viderent. Id vero factum esse a CONSTANTINO, discimus ex constitutione VALENTINIANI, (b) qua Constantini legem temperaturus, liberis naturalibus, si legitimi liberi vel parentes essent, unciam; his vero non exstantibus, tres uncias testamento relinqui posse statuit, adeoque satis aperte in-

(a) l. 16. D. de his que ut indign.

(b) L. 1. C. Th. de natural. lib.

innuit, Constantinum M. multo minus relinqui passum esse liberis naturalibus. Prævidebat enim Imperator, parentes ægre laturos hanc liberorum conditionem, & cum concubina potius facturos justas nuptias, quam ut eam liberosque ex se natos se mortuis in mendicitate vivere paterentur. Deinde eodem consilio & legitimationem per subsequens matrimonium invexit, non ut ea perpetuus esset patriam potestatem consequendi modus, sed ut, quod recte observavit DES. HERALDUS, (a) liberi, qui ante id tempus ex concubinis nati fuerant, hujus beneficii, in posterum nascituris haud profuturi, fierent participes, parentesque, eo invitati, tanto æquiore animo justas nuptias illegitimæ consuetudini anteferrent. Equidem nec ea CONSTANTINI de legitimatione constitutio existat: ex ZENONIS (b) tamen epistola, quæ illius mentionem facit, satis adparet, eam legitimationem non nisi iis liberis, qui antehac ex concubinis editi fuerant, prodesse voluisse. Unde & ZENO eam legitimationem quidem renovat, sed itidem non in posterum valituram. Idem postea fecerunt ANASTASIUS (c) & JUSTINUS, (d) quorum hic non minus, ac antecessores, constitutionem suam ad casus postea existituros proferri vetuit. Postremo JUSTINIANUS, (e) vel ignarus scopi, quem sibi in his constitutionibus proposuerant anteriores principes, vel concubinatus non admodum infensus, constituit, ut subsequens inter virum & concubinam matrimonium ordinarius ac perpetuus esset legitimandi modus. Tertio ne viri in dignitatibus constituti, alios exemplo corruppe-

(a) Lib. 1. Rev. & Quest. quotid. c. 4. §. 11.

(b) L. 5. C. de natur. lib.

(c) L. 6. C. eod.

(d) L. 7. C. eod.

(e) L. 10. C. eod. Nov. 12. cap. 4. Nov. 18. cap. 11. Nov. 19.

perent: idem CONSTANTINUS (a) durissimam illam, quam capite II. hujus libri explicavimus, constitutionem edidit, & nec concubinas quidem viliores a viris perfectissimis haberi passus est. Quæ itidem ad evertendum concubinatum comparata fuisse, facile est ad intelligendum, quum vix verosimile esset, mulierem ingenuam quantumvis obscuro loco natam viro etiam clarissimo perfectissime se daturam esse in concubinatum, quum nec sibi nec liberis inde quidquam sperare posset emolumenti.

VI. Nec forsitan effectu caritura fuissent illa CONSTANTINI consilia, si eadem severitate rem agere voluissent successores. Sed his rem parum curæ fuisse, vel inde patet, quod non solum nullam, quæ eo pertineat, constitutionem, præter unicam illam de pellicatu (b) codicibus inseri jusserint, verum etiam pleraque a CONSTANTINO sancita novis legibus & constitutionibus suis subverterint. Nam jam observavimus, vel naturalibus liberis aliquid relinqui passum esse Valentinianum, & Justinianum legitimationem per subsequens matrimonium omnibus promiscue indulgisse. Hinc adhuc JUSTINIANI temporibus concubinatus erat *licita consuetudo* (c), in qua quis caste vivere posset (d), nec prius ille publica lege iublatus est, quam temporibus LEONIS (e), cujus tamen constitutio non nisi in Oriente valuit. In Occidente concubinatu nihil erat frequentius, inter Francos, Langobardos & Germanos reliquos: eumque ipsi clerici exemplo suo probabant, donec sub purioris religionis exortum publica lege ubique inter Christianos aboleretur. Qua de re in ANTIQUITATIBUS JURIS GERMANICI a nobis fusius actum esse

(a) L. 1. C. de nat. lib.

(d) Novell. 18. cap. 5.

(b) L. un. C. de concub.

(e) Nov. Leon. 91.

(c) L. 5. C. ad SC. Orphit.

252 AD LEGEM JUL. ET PAPIAM POPP.
esse meminimus, ut non opus sit plura hic addere,
vel nostra ipsorummet expilare scrinia.

C A P U T V.

AD CAP. LEGIS PAP. POPP. V. DE SPONSALIBUS.

I. **P**roximum caput de sponsalibus egit. Suetonii locus explicatus. Quid eo capite sancitum? Ulpiani locus vindicatus & expositus. II. Verba capituli V. Aliæ gentes seram Venerem laudabant. Romani puellas vix viri potentes ducebant. An irrita fuerint sponsalia cum puella decenni minore? Intra biennium sponsa erat domum ducenda. L. 17. D. de sponsal. a CUIACII & GOTHOFREDI emendationibus vindicata. Quenam iustæ causæ sponsalia ultra biennium trahendi? L. 2. C. de sponsalibus exposita. Sponsæ sæpe adhuc infantes. Augustus an Justinianus pubertatis terminum in feminis definiverit. Impubes domum ducta non erat uxor, nisi ab anno ætatis duodecimo. Nuptiæ aliquando inter pueros & puellas celebratæ. III. Vacatio a morte viri vel divortio data. Vacatio quid? An & viris vacatio hujusmodi data? IV. A GOTHOFREDO adsuta lacinia de virginibus Vestalibus ad hanc legem non pertinet. V. Usus legis hodiernus.

I. **P**roximum legis PAPIÆ POPPÆÆ caput de sponsalibus egisse videtur. Inter prima saltim capita & hoc fuisse, vel inde patet, quod primo statim commentariorum libro de eo dixerit CAJUS, jureconsultus (a).

Ut vero, quid hoc capite Augustus sanxerit, paulo inquiramus accuratius: breviter illud, sed eleganter, describitur a SÆTONIO (b), qui ubi de lege

(a) Lib. I. L. 17. D. de sponsal.

(b) Aug. cap. 34.

ge Julia de maritandis ordinibus loquitur : *quum etiam, inquit, immaturitate sponſarum & matrimonio- rum crebra mutatione vim legis eludi ſentiret, TEM- PUS ſponſas habendi COARCTAVIT, divortiis modum im- poſuit.* Nimirum, lata lege Julia, nullum inter ma- ritos & ſponſos diſcrimen ſtatuerat Auguſtus, ſed hos æque ac illos a pœnis cælibatus immunes eſſe juſſe- rat. Quemadmodum vero ingenioſa adverſus leges eſſe ſolet improbitas : ita inde occaſionem arripie- bant Romani, vim legis Pappiæ Poppææ immaturi- tate ſponſarum eludendi. Stipulabantur enim ſibi puellas, nondum viri potentes, eoque obtentu, nuptias diutiſſime trahebant, donec potiti maritorum præ- miis, ſponſas repudiarent, fraudem hoc modo legi facientes impudentiſſime.

Quum itaque eo fieret, ut ex lege ſapienter ſcri- pta haud magna ad rem publicam utilitas redunda- ret : conſultum viſum eſt principi prudentiſſimo, tempus ſponſas habendi coarctari, certosque deſiniri annos, intra quos eæ domum ducendæ eſſent, ſi quis ſponſalia ſibi prodeſſe vellet ad evitandas cælibatus pœnas, præmiæque nuptiarum capienda. Rem om- nem accuratius exponit DIO CASSIUS (a), cujus ip- ſa verba adſcribemus : *Ὡς δὲ ἐν βραχίονι πινές ἐγγυμέναι τὰς μὲν παλαιὰς γογαμυγῶσων ἐκάρπουτο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν ἢ παρέχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν, μετ' ἣν ἔ- δε ΔΥΟΙΝ ἘΤΟΙΝ διεθόντων γαμήσει τις ποστ' ἐς ΔΕ- ΚΕΤΙΝ παντὸς ἐγγυᾶσθαι πηγὲ π ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσαν- τὰ δώδεκα γὰρ ταῖς κῶσαι ἐς τὴν τοῦ γάμου ἑώρα ἐπιπλη- ρῆ νομιζέται :* at quum quidam puellas deſponderent, & præmia nihilominus ferrent maritorum, rem opusque mariti non præſtarent : ſtatuit, nulla ſponſalia firma eſſe, quæ, BIENNIO EXACTO, nuptiæ non ſequerentur : hoc eſt ut omnino DECENNEM deſpondere opus eſſet, ſi quis ſponſionis ejus fructum vellet percipere. Puellis enim

(a) Lib. 53. pag. 351.

enim duodecimus annus plenus ad nuptias definita ætas censetur. Ex eo autem loco discimus, primo, sponsalia ultra biennium trahi non potuisse per legem Papiam Poppeam: deinde desponderi non potuisse puellas decennii minores: postremo, duodecennes viris potentes jam eo tempore habitas esse.

Nec tantum de tempore sponsas habendi, hoc capite actum videtur, verum etiam de spatio, intra quod post conjugis mortem vel repudium ad secunda vota transeundum esset. Nam prioribus verbis statim subjungit SÆTONIUS: *Divortii modum imposuit*. Quod non modo ita intelligendum, quod Augustus ea lege licentiæ repudiandi uxores modum imposuerit, verum etiam, quod præcipue vitæ cælibi post divortium certos annos præfiniverit, intra quos nuptiæ rursus fieri deberent. Quam legis Papiæ Poppeæ sanctionem ita describit ULPIANUS: (a) *Femini- nis lex JULIA a MORTE VIRI anni tribuit vacationem, a DIVORTIO sex mensium: lex autem Papiæ a morte viri BIENNII, a repudio ANNI ET SEX MENSIIUM*. Equidem primus hunc locum sollicitavit vir summus, JAC. CUIACIUS, qui pro *biennii* rescribi iussit *triennii*, quia ex SÆTONIO (b), *triennii* vacationem ab Augusto datam esse, constat. Sed & τὸ πάλιν CUIACIO, & qui ejus emendationem probavit, IS. CASAUBONO fraudi fuit male intellectus SÆTONII locus, qui non de vacatione femine a morte mariti, sed de vacatione ipsius non quidem Papiæ sed Juliæ legis, civibus concessa, loquitur. Neque enim prius lex Julia de maritandis ordinibus perlata est, quam vacatione triennii data, id est concessio iis, qui nondum uxores duxerant, trium annorum spatio, πρὸς παρασκευὴν, uti loquitur DIO, (c) id est, ut interea se præpararent ad ducendas uxores, procreandos

(a) *Fragm. tit. 14. §. 1.*(c) *Lib. 56. p. 577.*(b) *Aug. cap. 32.*

dosque liberos. Quare & eximius vir JAC. GOTHOFREDUS, (a) & celeberrimus SCHULTINGIUS (b) recte negarunt, mutandum aliquid esse in loco ULPIANI, quo, quid lege Julia ea de re cautum sit, quidque postea mutaverit lex Papia Poppæa, tam distincte exponitur.

II. Ex his ergo adparet, tale fere fuisse legis PAPIÆ POPPÆÆ caput quintum:

Sponsam post hanc legem decenni minorem nemo habeto, desponsam intra biennium domum ducito: nisi duxerit, premiis maritorum ne fruitor. Feminis a morte viri biennii; a repudio anni & sex mensium vacatio esto.

SPONSAM, ait lex, POST HANC LEGEM DECENNI MINOREM NEMO HABETO. Aliæ gentes laudandos existimabant, qui sero animum adpellerent ad nuptias, rati, id quod res est, properatam Venerem robori & maturitati liberorum æque ac ipsorum parentum officere. Hinc ARISTOTELES (c) expedire judicat reipublicæ, si mares circiter anno ætatis trigesimo septimo, feminae duodevicesimo inirent matrimonium. Lycurgus, teste PLUTARCHO, (d) non quidem certos finivit annos, sed tamen non nisi robustas & grandes virgines elocari voluit. Eandem ob causam non abs re majores nostros collaudavit TACITUS, (e) quod SERA apud illos fuerit inventum VENUS, & hinc inexhausta pubertas. Eum enim morem patrium permultum contulisse ad inusitatum illud corporum Germanorum robur, singulari eaque per-

(a) Not. ad leg. Pap. Popp. pag. 320.

(d) Compar. Lycurgi & Nume pag. 76.

(b) Ad Ulpian. pag. 609.

(e) De mor. Germ. cap. 20.

(c) Lib. 7. Polit. c. 16.

erudita diatriba eleganter suo more vir doctissimus, HERM. CONRINGIUS, demonstravit. Denique, ut alia omittamus, de Africanis quibusdam memoriæ prodidit NIC. DAMASCENUS, ὅτι τῶν θυγατρῶν ἀεὶ καὶ κρείττοι αὐτῶν πλεόντων χρόνον μεμνηκυίας παρέβη, eas filias ab illis judicari optimas, quæ quam diutissime virgines manserint.

At aliter rationes componebant Romani, quos PLUTARCHUS (a) teneras admodum puellas non modo despondere, verum etiam elocare & ducere consuevisse refert, ea hujus consuetudinis reddita ratione, quod magna sit hujus ætatis simplicitas, & sub institutione mariti uxor tam tenera illius mores facilius imbibat, atque ita publicæ res privatæque eo tranquilliores esse soleant. Hinc factum, ut sæpe puellæ adhuc infantes desponderentur pueris, ceu vel exemplo Cæsaris patet, cui Cossutia, teste Suetonio, (b) adhuc tum prætestato desponsa fuerat.

Quum vero ita legi Juliæ de maritalibus ordinibus haud satisfaceret, eaque sponsalia repudiis & divortiis occasionem frequentissime darent: lege demum Papiæ Poppææ cautum est, ne quis sponsam decenni minorem in posterum haberet. Quod vero non ita intelligendum, ac si ex eo tempore nefas visum esset, stipulari sibi puellam decenni minorem. Id enim & sub Augusto, & post ejus tempora frequentissime factum esse constat. Ipse enim Augustus natam ex filia Attici Agrippæ filiam vix ANNICULAM Tiberio Claudio Nerone, Druxilla nato, privigno suo DESPONDIT, teste CORNELIO NEPOTE (c). Aliud exemplum marmor hoc apud GRUTERUM (d) memorat:

DIIS-

(a) Ibid.

(b) Jul. cap. 1.

(c) Vit. Antic. cap. 19.

(d) Inscr. pag. 837. n. 2.

DIIS. MANIBUS.

VALERIAE. M. F.

FORTVNATAE.

VIXIT. ANNOS. VIII.

MENSES. VIII. DIES. XVIII.

M. VALERIVS. ANICETVS.

VIX. ANN. XX. QVI. FVIT.

SPON.

EIVS.

Sed sensus legis est, sponsalia cum decenni minore, non futura legitima. Subsistebant ergo, sed ita, ut is, cui desponsa esset, sponsi jure non perfrueretur, quia eam secundum legem intra biennium domum ducere non posset. Hinc MODESTINUS (a), quem post hanc legem vixisse, nemo dubitat: *In sponsalibus, inquit, contrahendis, AETAS contrahentium DEFINITA NON EST, ut in matrimoniis.* (Eatenus nimirum, ut immatura sponsalia nulla, vel irrita sint,) *Quapropter a PRIMORDIO AETATIS sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si non sint minores septem annis.*

Hinc porro sponso lex injungit, UT DESPONSAM INTRA BIENNIUM DOMUM DUCAT, non quod lex invitum cogeret facere nuptias, sed quod, si non duceret, præmiis maritorum non frueretur. Ea tamen necessitate sponso eximebant justæ causæ, de quibus CAJUS (b): *sape justæ ac necessariae causæ, non solum annum, vel biennium, sed etiam triennium vel quadriennium, & ulterius trahunt sponsalia, veluti valetudo sponsi sponsæve, vel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quæ ex*

Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. R neces-

(a) L. 14. D. de sponsal. D. de sponsal.

(b) Cajus Lib. 1. L. 17.

necessitate fiunt. In hoc textu JAC. CUJACIO (a) abunde videntur verba *annum vel*. Nusquam enim, inquit, huic rei *annum fuisse præscriptum*, legimus, sed *biennium*, ut consequens sit, Cajum scripsisse: *Sæpe justæ ac necessariae causæ non solum biennium sed etiam triennium, quadriennium & ulterius trahunt sponsalia*. Postea tamen verba ista retineri posse concedit, si dicamus, his, qui sibi despondissent puellam XI. annorum, legibus fuisse præscriptum annum, ad contrahendas nuptias. Enimvero nec de hac legis sanctione vel apud DIONEM vel apud quemquam veterum aut vola aut vestigium occurrit. Unde JAC. GOTHOFREDUS (b) vel scriptum fuisse suspicatur *annu. M. VI.* id est, *annum, menses VI.* vel statuendum esse, Cajum non de lege Papia Poppæa, sed de Julia loqui, quæ per annum tantum trahi sponsalia concesserit. Enimvero uti prius paullo argutius est: ita posterius plane non videtur verosimile. Diserte enim DIO & SÆTONTIUS observant, legem Juliam sponsis præmia maritorum indistincte indulgisse, & postea demum ob fraudem legi factam biennium, intra quod sponsæ domum ducendæ essent, præfinitum esse lege Papia Poppæa. Quid vero opus fuisset nova illa legis Papiæ Poppææ sanctione, si lex Julia jam tempus, & quidem multo brevius, præfinivisset, intra quod sponsi nuptias facere tenerentur? Neutra virorum summorum conjectura opus videtur. Rectissime enim se habent CAII verba, si ea de spatio temporis, ad quod ultra istud biennium ob justam & necessariam causam sponsalia trahi possint, intelligas, ut sensus sit: *Sæpe justæ ac necessariae causæ (ultra istud biennium, quod lex Papia Poppæa finivit,) non solum annum vel biennium, sed etiam triennium, & quadriennium, & ulterius trahunt sponsalia*.

Ce-

(a) Lib. 16. obs. cap. 35.

(b) Not. ad leg. Pap. pag. 329.

Ceterum justæ illæ ac necessariæ causæ non omnes quidem, sed quædam tantum exempli causa a CAJO adferuntur. In his est primo *valetudo sponsi sponseve*, puta diuturna, & talis, quæ impedimento esse possit nuptiis. Deinde *mors parentum*, ob luctum, intra cujus tempus nuptias celebrare indecorum atque inauspicatum videbatur, adeo, ut ne exacto quidem luctus tempore, nuptias celebrare liceret mense Februario, quo Manibus parentum sacra piacularia fiebant. Qua de re OVIDIUS (a):

*Dum tamen hæc fiunt, viduæ cessate puella,
Expectet puros pinea tada dies.*

*Nec tibi quæ cupida matura videre matri
Comat virgineas hasta recurva comas.*

*Conde tuas, Himenæe, faces, & ab ignibus atris
Auser: habent alias mœsta sepulcia faces.*

Excusabant porro *capitalia crimina*. Sive enim sponsus, sive sponsa, sive eorum parentes rei postulati essent criminis capitalis: induciæ merito postebantur nuptiis, ne, si alteruter sponсорum capitis damnaretur, alterum participem fieri oporteret istius calamitatis. Præterea in parentum periculo liberi in tanto luctu ac squallore erant (b), ut non possent sine ignominia de nuptiis cogitare. Denique & *longas peregrinationes, quæ ex necessitate fiunt*, justis illis causis accenset CAJUS: quod procul dubio de absentia rei publicæ causa intelligendum est, cujus solius rationem habuisse legem Papiam Poppæam, ex ULPIANI (c) & PAULLI (d) testimoniis, infra explicandis, patebit.

Quid vero si nulla urgente hujus modi causa sponsalia

R 2

falia

(a) *Fastor. lib. 2. v. 557. seqq.*

(b) *Liv. lib. 6. cap. 20. lib. 43. cap. 16.*

(c) *Fragm. tit. 16. §. 1. l. 36.*

& *L. 38. D. de quib. causis. major.*

(d) *L. 35. & L. 37. D. eod.*

salia traherentur? Tunc sponsus PRÆMIIS MARITORUM NON FRUEBATUR. Sed ea pœna non sufficebat posteris. CONSTANTINUS (a) enim præterea sponsæ militis, (paganum enim, qui rei publicæ causâ non aberat, sponsa, nisi duodecenni minor, expectare non tenebatur,) permisit, ut circumactō a sponsalibus biennio, impune sibi aliam conditionem quæreret. Quin & idem facere licebat patri, tutori vel curatori puellæ, si culpa penes sponsum esset, per eumque staret, quō minus puella domum duceretur (b). Nam si propter ætatem duci non posset: non licebat quidem sponsæ, circumactō a sponsalibus biennio, aliam conditionem quærere: at sponsus interea præmiis mariti non fruebatur, quia contra legem immaturam & decenni minorem sibi fuerat stipulatus (c).

Quum itaque Augustus puellas anno ætatis duodecimo virilis patientiæ legem accipere posse statuerit: non abs re quæri posset, an non vana sit JUSTINIANI (d) gloriatio, qua sibi id tribuere videtur, quod pubertatis annos definiverit, quum saltem, quod ad feminas attinet, id pridem fecerit Augustus? Sed facile unusquisque animadvertet, nec Justinianum jure reprehendi, nec ad Augustum referri posse inventi pubertatis termini originem. Nusquam id sibi tribuit JUSTINIANUS, quod pubertatis annos primus definiverit, sed quod, quum Cassiani habitu corporis; Proculejani annis; Priscus Javolenus utrisque pubertatem æstimarent, ipse Proculejanorum sententia firmata, liti isti finem imposuerit. Nec Augustus primus dici potest statuisse, quo ætatis anno puberes censeantur feminæ. Nam, uti recte

(a) L. 2. C. de sponsal.

(b) L. 4. C. Th. eod.

(c) L. 6. C. Th. eod.

(d) L. ult. C. quana. inf. esse def.

Et **CONTIUS** (a) & **VULTEJUS** (b) observarunt, de earum pubertate apud veteres non quærebatur, quia non ætate tutela liberabantur, sed conventionem in manum. Si vero nubere vellent, non de pubertate quæstio erat, sed de viri potentia, quæ, uti amplissimus **BYNKERSHOEKIUS** (c) conjecit, ex eo judicari poterat, quod jam tributum menstruum naturæ solvere cœpissent. Ex quo etiam patet, cur non uti in maribus, ita in feminis, inspectione corporis opus esse crederent veteres. Vix enim matri vel nutrici poterat ignotum esse, quando id accidat puellæ, ex quo matura viro & plenis nubilis annis judicaretur. Quum vero id plerumque anno ætatis duodecimo contingat, legem Augustus tulit de eo, quod fit ἐπὶ τῷ πλείστον. Postquam autem discrimen inter pupillarum & perpetuam feminarum tutelam invaluit, & puellæ primum pupillari, ac ea ætate exacta, perpetuæ & legitimæ tutelæ subesse cœperunt, ac demum perpetua mulierum tutela sensim ab usu recessit: etiam de puellarum pubertate quæsitum, quam ipsa quoque anno duodecimo impleto incipere, e veteribus **ULPIANUS** (d) & **MACROBIUS** (e) observarunt.

Ut autem ad legem nostram revertamur, diximus, sponsam saltim duodecennem fuisse domum ducendam, quia tunc matura viro videbatur. Quid ergo, si quis eas inducias antevertisset, & puellam nondum virtutem potentem deduxisset domum? Tunc vero non prius justa uxor videbatur, quam legitimam illam ætatem attigisset. Hinc & dotem vir petere non poterat, antequam duodecimum ætatis annum impleisset, quia nuptiæ nondum utili-

R 3 ter

(a) *Lectio. subseciv. lib. 2. cap. 15. §. 5.*

(c) *Observat. lib. 3. c. 24.*

(d) *Fragm. tit. 11. §. 1.*

(e) *Saturnal. lib. cap. 7. &*

Somn. Scip. lib. 1. c. 6.

(b) *Ad pr. Inst. quib. mod. tut. fin.*

ter fuerant consequutæ (a). Ex eadem ratione ante eum annum, repudiata conditione, discedens, rei uxoriæ actione experiri non poterat, quia pecunia in causam dotis numerata dos facta non fuerat: quamvis eidem liceret pecuniam condicere, eique conditioni dotis privilegium daretur ex sententia ULPIANI (b) & HERMOGENIANI (c). Sed & legatum cum conditione: *filia mea, QUUM NUPSERIT, do lego*, peti non poterat ab ea, quæ nondum nubilis in domum mariti deducta fuerat (d). Denique & vitium puellæ immaturæ, licet domum ductæ, illatum vir non tamquam maritus, sed tamquam sponsus ex rescripto D. Severi persequeretur (e), modo sponsalia antecessissent: siquidem alias immatura domum ducta ne sponsæ quidem loco erat (f). Quæ omnia breviter complexus POMPONIUS (g): *minor, inquit, duodecim nupta tunc legitima uxor fit, cum apud virum explevit duodecim annos.*

Non ergo si duodecenni minor nupsisset, nuptiæ rescindebantur, nec in patrem, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dederat, dabatur actio in in factum, quia ignoscendum videbatur ei, qui filiam suam maturius in familiam sponsi perducere voluerit, quum id adfectu propensiore magis, quam dolo malo crederetur fecisse (h): sed tamen hoc non censebatur matrimonium. Hinc & post legem Papiam Poppæam sæpe vel impuberibus nupsisse, vel domum deductas videmus virgines immaturas. In marmore Romano apud GRUTERUM (i), legimus:

HERA-

(a) L. 68. D. de iure dot.	Jul. de adulter.
(b) L. 7. §. 1. D. de reb. auct. iud. possid.	(f) L. 9. D. de sponsal.
(c) L. 74. De iur. dot.	(g) L. 4. de ritu nupt.
(d) L. 10. pr. D. de condit. & demonstr.	(h) L. 11. §. 3. D. quod falso tutor. auctore.
(e) L. 13. & §. 8. D. ad leg.	(i) Inscript. pag. 788. n. 8.

HERACLAE. QVI. VIX.
ANN. XI. MENS. V. AVR.
PATRONA CONJUGI.
BEN. MER. FEC.

En maritum impuberem annorum XI. & v. mensium, quum diem supremum obiret. Uxor is ipso anno XII. defunctæ elogium hoc existat Baiis (a):

DIS. MANIBVS.
POBLICIAE. ALBANAЕ.
C. CANVLEIVS. L. F.
CON. B. M. V.
A. XII.

Octennem uxorem reperies in marmore apud eundem (b):

SABINVS. REGVL.
V. F.
SIBI. ET.
FLORENTI. CONIVGI.
SEROTINAE.
AN. VIII.

Septennem denique in epigrammate quod post GRUTERUM (c) emendatius extulit FABRETTUS (d), in quo & hæc legimus:

SEPTEM. ME. NATAM.
ANNORVM. GREMIO.
IPSE. RECEPIT. XXXX.
ANNOS. NATA. NECIS. POTIOR.

Adderem exemplum impurissimarum nuptiarum Gy-

R 4 to-

(a) *Ib.* pag. 815. num. 13.

(c) *Ib.* pag. 1049. n. 6.

(b) *Ib.* pag. 824. n. 1.

(d) *Inscr. cap. 5. p. 421.*

tonis cum puella immatura apud PETRONIUM, (*) nisi ibi lasciviam potius, quam consilium deprehenderem. Satis enim demonstratum arbitror, deduci domum potuisse sponfas etiam immaturas, quamvis tunc nec vir, nec uxor, nec dos, nec nuptiæ intelligerentur, priusquam nupta duodecimum ætatis annum in domo mariti expleviffet.

III. Altera hujus capituli parte de vacatione feminis soluto matrimonio concessa agitur. Et huc pertinent verba: FEMINIS A MORTE VIRI BIENNII, A REPUDIO ANNI ET SEX MENSIVM VACATIO ESTO. *Vacatio*, uti a GOTGFREDO observatur, modo pro spatio temporis a lege *ἄρως παρασκευῆς* concessio accipitur, modo pro indulgentia ac lege solutione, quo sensu SÆTONIUS (b) Claudium civibus, *naves mercaturæ causa fabricantibus*, VACATIONEM legis *Papiae Poppæ* dedisse, refert. Hic vero *vacatio* est spatium, intra quod viduæ & repudiatæ, quamvis maritum non haberent, immunes tamen erant a pœnis cælibatus. Et viduis quidem a morte mariti biennii; repudiatis anni sex mensium, Augustus indulserat, fortassis, quia viduis ob tempus luctus non tam cito liceret admittere procos, quam repudiatis, quæ plerumque jam de conditione transegerant cum aliis, quando a viris divertebant. Jureconsulti tamen & illis feminis biennii vacationem tribuisse videntur, quarum mariti non quidem naturalem, sed civilem mortem objerant, veluti qui servi pœnæ facti, vel quibus aqua & igni interdictum, vel qui deportati fuerant in insulam. Hæc enim conjugis calamitas statim solvebat nuptias, & hinc proculdubio illico tanquam cælibes vel viduæ habebantur uxores, quamquam hic casus præoccuparet mortem, & nonnunquam longum tempus occuparet. Nec tamen statim cælibatus pœnis suberant uxores deportatorum: sed

idem

(a) *Satyr. pag. 25.*(b) *Claud. cap. 18.*

idem illis concedebatur spatium, quod viduis Augustus hac lege indulserat. Id enim ex CAII (a) fragmento colligo, quod huc pertinere recte vidit JAC. GOTHOFREDUS (b).

Quando vero feminis tantum hujusmodi vacationem datam esse testatur ULPIANUS: quid causæ esse dixeris, cur lex non & viris se æque benignam præbuerit? JAC. CUJACIUS, (c) in hanc quæstionem incidens: *A die divortii, inquit, vel mortis uxoris, cujus temporis vacatio data sit maribus lege Julia vel Papia, ignoro. Forsitan nulla; quoniam de feminis tantum Ulpianus scribit, in quas mitiores, quam in viros, leges fuere semper.* Recte suspicatur CUJACIUS, nullam vacationem datam esse maribus; sed causam non videtur pervidisse. Neque enim de sola legislatoris benignitate erga sexum infirmiore hinc cogitandum videtur, sed vel præcipue eum movit, quod maribus semper in proclivi sit, novam quærere conditionem, non item feminis, quas & luctus & ipsa sexus verecundia ad nova vota festinare, multoque magis sibi novos maritos quærere vetat. Vidua saltem x menses, lugere tenebatur maritum (d), & si sui juris facta, antequam eluxerat, nuberet, infamia notabatur, (e) eamdemque ignominiam subibant pater & mater, qui eam nuptum collocaverant, maritus, qui eamdem duxerat, & qui filium ducere jufferat, focer (f). Unde haud parum mirati homines sunt Marci Imp. filiam, Lucii Veri viduam nondum decurso luctus tempore Claudio Pompejo nubentem (g). Deinde quomodo repudiata statim reperissent

(a) Cai. Lib. 1. l. 29. D. de Metam. lib. 8.

pæn. (e) L. 2. C. de secund. nupt.

(b) Ad leg. Pap. Popp. pag.

265. (f) L. 1. l. 8. l. 11. D. de his

(c) Lib. 6. obs. cap. 37.

(g) Jul. Capitolin. Marc.

(d) Sen. Epist. 65. Apulii. cap. 20.

rissent maritum, quum huic verendum esset, ne gravidam in torum reciperet, quod in ipso Augusto reprehensum esse, docet ACRON ad HORAT. *Carm. Lib. III. od. 6.* Nihil horum imminebat maritis ad secunda vota transituris, quippe qui neque uxorem lugere, teste PAULO (a) neque a divortio expectare aliquamdiu, antequam novas signarent tabulas, compellebantur. Quin tantum abest, ut eis spatium aliquod πρὸς παρασκευὴν videretur indulgendum, ut plerumque jam cum nova nupta fuerit transactum, quando uxori priori dabatur repudium. Et id ipsum est, quod notat JUVENALIS (b):

*Tres rugæ subeant, & se cutis arida laxet :
Fiant obscuri dentes, oculique minores :
Collige sarcinulas, dicit libertus, & exi :
Iam gravis, es nobis, & sepe emungeris, exi
Ocyus, & PROPERA, sicco VENIT ALTERA naso.*

Quæ si expendas paullo accuratius, non mirum videbitur, feminis, & marito orbatae, & repudiatae, vacationem aliquam concessam fuisse lege Papiæ Poppææ, quæ concessa non fuerat maritis, qui uxores vel inviti amiserant, vel ultro repudiarant.

IV. Tale fuit quintum legis Papiæ Poppææ caput. Adfuit illi GOTHOFREDUS laciniam bene longam de virginibus Vestalibus e populo legendis, forte ducendis, & more majorum capiendis a pontifice maximo. Sed ipsum GELLII locum, ex quo sua hausit, & capite primo hujus commentarii interpretati sumus, & eum non ad legem PAPIAM POPPÆAM, sed ad aliam, ab hac diversam, legem PAPIAM pertinuisse, fusius demonstravimus.

V. Ceterum quum hodie vix ulla sint maritorum, multo minus sponzorum præmia : supervacua videri

(a) L. 9. pr. D. eod.

(b) Sat. 6. vers. 113. seqq.

posset quæstio, an & nostris temporibus id caput obtineat? Sed non inutiliter tamen quæri potest, an, quæ de viripotentiæ termino, nec non de vacatione a soluti matrimonii tempore concessa lex præcipit, nostris temporibus observentur? Paucis ergo respondemus, quum pubertatem & viripotentiam in conjugibus ipse exigit matrimonii finis: eam etiamnum merito requiri in iis, qui de nuptiis cogitant. Equidem jus pontificium, quod in quæstionibus de matrimonio maximam ubique auctoritatem obtinuit, etiam impuberes duodecenni minoribus jungi patitur, si malitia, uti lepide pontifex loquitur, ætatem suppleat; (a) (quamvis ne id quidem ob NICOLAI PAPAË (b) prohibitionem sine dispensatione fieri posse putet AUG. BARBOSA. (c). At vix tamen utiquam nuptiæ hujus modi conceduntur privatis. Quin & ante plenam pubertatem masculis ægre indulgentur in Saxonia, quum parum prudentiæ ad regendam uxorem & familiam inesse credatur imberbi juveni, qui, ut ait HORATIUS, (d)

*Gaudet equis, canibusque & aprico gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Uvilius tardus provisor, prodigus aris,
Sublimis, cupidusque & amata relinquere pernix.*

Attamen si meliora suadentes audire nolint, vel si jam benedictio sacerdotalis aut coitus accesserit: priore casu non impediunt nuptias, dummodo sponsi non sint impuberes: posteriore ne quidem impuberes, inter se coeuntes disjungunt, dummodo sint pubertati proximi. Quam in rem & CARPZOVIVS (e) quædam notavit.

Ita

(a) Cap. impuberes cap. de illis 9. & cap. ult. X. de sponsal. imp.

(b) Cap. 2. X. eod.

(c) Ad c. 24. X. de sponsal.

(d) Art. poet. vers. 152. seqq.

(e) Jurisprud. consist. Lib. 2.

tit. 1. defin. 12.

Ita & soluto morte matrimonio feminis ob periculum imprægnationis ne conceditur quidem intra annum luctus nubere, tantumque abest, ut vacatio quædam denegetur, ut ei impune per omnem vitam in viduitate permanere liceat. Sin vero vir uxore causam divortio dedit, illi non intra quinquennium, quod THEODOSIUS & VALENTINIANUS (a) constituerunt, sed aliquando in perpetuum nuptiis interdici solet. In hoc vero usus hodiernus a jure antiquo facit divortium, quod & vir amissam uxorem elugere teneatur sex mensibus. Qui mos quamvis & honestus sit, & fere ubique, teste CYPRAEO, (b) receptus, facilius tamen masculis gratia legis sit, quam feminis, quarum imprægnatio semper videtur metuenda.

C A P U T VI.

AD CAPUT LEGIS VI.

DE PŒNIS INJUSTARUM NUPTIARUM.

I. **C**aput VI. legis Papiæ Poppæ de pœnis injustarum nuptiarum egit. Verba capituli. II. In nam incidebant, qui scientes dolo malo malo adversus legem coibant. III. Liberi quæsi contra legem non erant heredes sui. IV. Iidem non proderant parentibus. V. Nihil hi capiebant ex testamento. VI. Nec inter se quidquam capiebant. Aliquando in fraudem legis liberis relinquebatur, quod parentibus relinqui non poterat. In fraudem ejusdem legis fiebant fideicommissa tacita. SC. Plancianum. VII. Dos quomodo caduca facta?

I. **Q**uæ adhuc exposuimus legis Papiæ Poppæ capita ab ULPIANO, CLEM. TERENTIO, & PAUL-

(a) L. 8. §. 4. C. de repud.

(b) Cap. 13. de sponsal. §. 96.

PAULLO duobus primis, a CAJO & MARCELLO libro primo commentariorum explicata sunt. Quum vero eodem libro II. ULPIANUS, TER. CLEMENS, & PAULLUS, nec non eodem libro primo MARCELLUS de pœnis injustarum nuptiarum agant, septimum autem legis caput, teste GELLIO (a), jam ad præmia parentum & nuptorum pertinuerit: non possumus non existimare, sexto hoc capite de pœnis injustarum nuptiarum actum esse.

Et supra quidem ostendimus, legem hanc fuisse minus quam perfectam, quippe quæ matrimonia in quasdam personas inhibuit, sed inita tamen & contracta non rescidit: idque primum mutatum esse diximus SCto vel oratione Marci Aurelii & Commodi Imperatorum. Nec tamen ideo extra pœnas erant hujusmodi nuptiæ: siquidem qui contra leges cojerant, conjugum vel nuptorum juribus haud perfruebantur, quamvis, uti diximus, non divellerentur conjuges tam male conciliati. Recte itaque EM. MERRILLIUS (b) observavit, sanctionem pœnalem, quam titulo Institutionum de nuptiis inseruit JUSTINIANUS (c), maximam partem ex lege Papia Poppæa esse descriptam. Unde ex ea, aliisque veterum Prudentium fragmentis ita restituendum erit hoc caput:

Si qui scientes, dolo malo, adversus hanc legem cojerint: nec vir, nec uxor, nec focer, focrusve nec gener nurusque intelliguntor: liberi quasiti native legitimi & heredes sui ne sunto, neve parentibus presunto: neve HEREDITATEM, QUÆ EIS LEGE OBVENERIT, legatumve ipsi conjuges, neque inter se quidquam capiunto: mortuaque muliere dos caduca esto.

II.

(a) Lib. 3. cap. 15.

(b) Lib. 5. obs. cap. 11.

(c) Inst. §. 12. de nupt.

II. Pœna ergo proponebatur non omnibus, qui adversus legem inierant matrimonium, sed QUI SCIENTES DOLO MALO ADVERSUS LEGEM COJERANT. Oportebat nimirum eos, qui cojerant, scivisse, cujus conditionis vel viro nubant, vel uxorem ducant. Sine scientia enim dolus vel improbum consilium haud intelligitur. Per eam autem scientiam & hic legislatores non delatoriam curiositatem, sed talem notitiam, quæ supinam ignorantiam excludit, intelligunt. Id quod ita eleganter explicat ULPIANUS (a): *Nec SUPINA IGNORANTIA ferenda est, factum ignorantis, ut nec SCRUPOLUSA INQUISITIO exigenda. Scientia enim hoc modo aestimanda est, ut neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.* Hinc si forte senatoris filia nupsisset Barbario Philippo, quem ingenuum, civem, & senatorem esse credebat, quum deinde servus adpareret: vel si senator bona fide duxisset libertinam, ab omnibus pro ingenua habitam: ii sane a pœna fuissent immunes, quia nec scientes, nec dolo malo adversus leges cojerant. Neque alteri conjugii alterius scientia fraudi erat. Quo pertinet fragmentum TERENCE CLEMENTIS (b): *iniquissimum videtur, cuique SCIENTIAM ALTERIUS, quam suam, nocere, vel IGNORANTIAM ALTERIUS alii futuram.* Quo ipso innuit, si Barbarius Philippus feminam ingenuam, conditionis mariti ignaram duxerit, tunc nec scientiam mariti uxori fraudi, nec uxoris ignorantiam illi emolumento futuram. Hanc enim ob illius scientiam non incurrere pœnas injusti matrimonii, illum autem ob hujus ignorantiam non fieri justum maritum. Hæc est vera ac genuina harum legum sententia, quam adsequuti non videntur interpretes, qui has leges de scientia vel ignorantia-

(a) L. 6. D. de jur. & facti ign.

(b) ter. Clem. Lib. 2. l. 5. D. eod.

rantia procuratorum accipiunt, de qua specie non cogitasse jureconsultos, vel inscriptio eos docere poterat.

III. Ad pœnas ipsas illegitimi concubitus quod attinet, primo NEC VIR, NEC Uxor, NEC SOCER SOCERUSVE, NEC GENER NURUSVE INTELLIGEBANTUR. Quamvis enim non rescinderetur ejusmodi matrimonium: effectibus tamen ejusdem civilibus plane destituebatur. Hinc nec jura mariti viro, nec jura uxoris mulieri competebant, sed uterque pœnis cœlibatus & orbitatis suberat: qua de re jam supra quædam observare me memini, quum de oratione Marci & Commodi differerem. Quare nec inter focerum vel focrum & generum vel nurum ea intercedebant jura mutua & reciproca, quæ alias secundum leges intercedebant. Sane quum lege Julia *judiciorum publicorum* cautum esset, *ne cui invito denunciatur testimonium adversus focerum vel generum*: id procul dubio cessavit in matrimonio injusto & contra leges Juliam & Papiam contracto. Eoque pertinet fragmentum PAULLI (a), quo legem illam Juliam *judiciorum publicorum* recenset, nec non TERENTII CLEMENTIS (b) quo *foceri & focrus* vocabula interpretatur: ex quibus vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS (c) perperam excludere voluit hoc legis nostræ caput: *Gener foceræ invitæ in reos testimonio ne dicunt*. Hæc enim repetita fuisse lege Papia, quum jam Julia de judiciis publicis ea satis inculcasset, vix verosimile, nec legis nostræ scopo consentaneum est. Ex eo vero porro consequebatur, ut LIBERI QUÆSITI NATIVE LEGITIMI ET HEREDES SUI NON ESSENT. Pertinet huc locus JULII PAULLI: (d): *sui heredes sunt primo loco filius, filia, in potestate patris constituti, nec interest,*

(a) Paull. Lib. 2. L. 4. D. de Verb. Sign.
de testib.

(c) Leg. Pap. Popp. cap. 6.

(b) Ter. Clem. Lib. 4. D. (d) Lib. 4. Sent. tit. 8. §. 4.

terest, adoptivi sint, an naturales, & SECUNDUM LEGEM JULIAM PAPIAMVE QUESITI, modo maneant in potestate. Servavit id PAULLI fragmentum Patriator legum Mosaicarum & Romanarum, (a) quod interpretaturus PETRUS PITHÆUS, speciem ponit, quod mulier manumissa ea conditione, ne nuberet, intra annum præstiterit jusjurandum, se liberorum quærendorum causa nubere. Hos enim *liberos secundum legem Juliam Papiamve quæsitos* dici eo loco existimat vir doctissimus. Sed vereor, ut recte PAULLUM intellexerit. Describit ille heredes suos, talesque esse ait primo loco filios filiasve, in patria potestate constitutos: secundo loco nepotes, neptes, pronepotes, proneptes, dummodo & ipsi in potestate avi proavive sint, nec mortuo illo in alterius recidant potestatem. Addit jureconsultus, nihil interesse, naturales sint, an adoptivi, modo, si naturales, secundum legem Papiam Poppæam quæsiti, adeoque ex justis nuptiis nati sint. Ut adeo particulæ ET declarativa hæc sit significatio, qualem in pluribus juris nostri locis notat JUL. PACIUS (b) & JO. STRAUCHIUS, (c) adeoque sensus emergat naturales licet liberos non esse heredes suos, si contra præcepta legum quæsiti sint. Hinc DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS AA. (d) quæsiti per epistolam, an liberi ex ingenua & liberta procreati justis patri filii nascantur? id adfirmabant, quia erant secundum legem Juliam & Papiam quæsiti. Contra si Coccejus Cassianus u. c. de quo supra egimus ex Rufinavulgari muliere suscepisset liberos, illi tanquam contra legem quæsiti, illegitimi procul dubio fuissent; quum non possint justis liberi, nisi ex justo nasci matrimonio.

IV. Addidimus in lege: NEVE PROSUNTO, quibus ver-

(a) *Tit. 16. §. 3.*

(b) *Ad §. 1. Inst. de tutel.*

(c) *§. 3. Inst. de interdikt.*

(c) *Lexic. partic. jur. p. 61.*

(d) *L. 15. C. de nupt.*

verbis tertia injustarum nuptiarum pœna continetur. Diserte PAULLUS (a) : *Ex lege autem nati profunt*. Ex lege nimirum Papia Poppæa, quam eo loco interpretatur jureconsultus, & quam κατ' ἐξοχὴν dictam esse legem, observavimus. Ita recte inde colligas, adversus legem natos quæsitosque non profuisse parentibus ad capienda fœcunditatis præmia, quum absurdum videretur, præmia a lege constituta illis attribui, qui contra legis præcepta cojerant.

V. Quarta pœna est : NEVE HEREDITATEM, QUÆ EIS OBVENERIT, LEGATUMVE IPSI CONJUGES CAPIUNTO. Qui enim contra lege inierant matrimonium, non erant conjuges, adeoque ejusdem conditionis habebantur ac si in cælibatu permanissent. His vero quæ quavis ultima voluntate destinata fuerant, ea vel ærario populi, vel principis fisco cedebant, nisi intra centum dies legi parerent (b). Primo ergo non capiebant HEREDITATEM LEGE OBVENIENTEM. Verba enim hæc fuisse legitima, ex ULPIANI (c) fragmento, quo ista interpretatur, adparet. Et quamvis alias ea loquutio ad hereditatem legitimam vel successionem intestatorum pertineat: eo tamen sensu hic non accipitur in lege Papia Poppæa, quæ inuuptis non hereditatem legitimam, sed testamento relictam eripi jusserat. Unde laudatus modo ULPIANUS : *LEGE OBVENIRE hereditatem non improprie quis dixerit & eam, quæ ex testamento defertur, quia lege XII. tabularum testamentariæ hereditates confirmantur*. Deinde nec legatum capiebant, immo nec mortis causa donata, quia & mortis causa donationem hereditati, quæ ex testamento venit, & legatis senatus consulto adsimilatam esse, PAULLUS (d) Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. S ob-

(a) Paull. Lib. 2. 37. §. 7. D. de op. libert.

[b] Ulpian. tit. 17. §. 1. tit. 22. §. 3.

(c) Ulp. Lib. 2. l. 130. D. de V. S.

[d] L. 35. D. de mort. caus. donat.

observat. Et hinc patet, cur quid inter mortis causa donationem & omnia, quæ mortis causa quis ceperit, intersit, tam prolixè ad hoc caput explicet MARCELLUS (a). Enimvero postquam & cælibes capere aliquid ex testamento potuerunt ob constitutionem Constantini M. a SOZOMENO (b) etiam memoratam: procul dubio etiam hæc pœna injustarum nuptiarum ab usu recessit.

VI. Præterea nec INTER SE QUIDQUAM CAPIEBANT. Cujus pœnæ testem locupletissimum habemus ULPIANUM (c), diserte scribentem: *Aliquando nihil inter se capiunt conjuges, id est, si CONTRA LEGEM Juliam Papiamque Poppæam contraxerint matrimonium, verbi gratia, si famosam quis uxorem duxerit, aut libertinam senator.* Nec intererat, per se, an per alios invicem capturi essent conjuges. Omnibus enim institutionibus in fraudem legum inventis, jura obstabant. Multa in fraudem legis excogitaverat improbitas, quæ, tamen si palam fiebant, irrita erant, ac frustranea. Primo enim aliquando injusta uxor, quia maritus capere per leges non poterat, unum ex privignis suis in patria potestate mariti constitutum scribebat heredem, non ignorans, sic hereditatem nihilominus adquisitionem iri patri, cujus jussu filius eam adjuturus esset. Et huc pertinet fragmentum ULPIANI (d): quo ea species tractata fuisse videtur, quamvis Tribonianus, abolitis jam cælibatus pœnis, non integram legem, sed rationem decidendi tantum, ommissa ipsa decisione, in pandectas retulisse videatur. Deinde & fidei committere solebant conjuges in fraudem legis. Conjux enim dicis causa scribebat heredem extraneum, addito fidei commisso tacito, ut hereditatem restitueret conjugi. Quam in
rem

(a) Marcell. Lib. 1. l. 38.
D. eod.

(c) Fragm. tit. 16. §. 2.

(d) Ulp. Lib. 2. l. 79. D. de
acquir. vel omitt. her.

rem & chirographum aliquando dabat heres scriptus, ut superstes conjux hereditatem quasi creditum condicere posset. Cujusmodi species est apud QUINCTILIANUM (a), qui refert, uxorem, quæ per leges institui non potuerit, testamentum subjecisse marito, & ab institutis heredibus exegisse chirographum, quo bona, tacito fideicommissio in fraudem legum obligata, ad se perveniret. Similem fraudem refert CAJUS (b): *in fraudem, inquit, juris fidem accommodat, qui vel id, quod relinquitur, vel aliud tacite promittit restitutum se persone, quæ legibus ex testamento capere prohibetur, sive chirographum eo nomine dederit, sive nuda pollicitatione repromiserit.* Formulam taciti hujus modi fideicommissi reperies apud CALLISTRATUM (c), apud quem testator ad heredes scripserat: VOS ROGO, UT IN EO, QUOD A VOBIS PETII, FIDEM PRÆSTETIS, PERQUE DEUM, UT FACIATIS, ROGO. Quæsitus ergo CALLISTRATUS, an id fideicommissum subsistat? negat, additque, fere eo jam decursum esse, ut FRAUS legi fieri videatur, quoties quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione & chirographo obligaret se ad præstandum ei, qui capere non potest. Similis denique species est apud PAULLUM (d): ut fati adpareat, nihil ea fraude, de qua infra capite libri III. ultimo erit dicendi locus fuisse frequentius.

Et aliquamdiu quidem hæc fideicommissa utilia fuisse videntur. Diserte enim JUSTINIANUS (e): *quibus, inquit, non poterant hereditatem vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant.* Sed postea, non modo lex Papia Poppæa hæc fideicommissa, sed &, ut auctor

S 2

est

(a) Lib. 9. Inst. . Orat. c. 2.

(d) L. 48. pr. D. eod.

(b) L. 10. D. de his, quæ ut indign.

(e) §. 1. Inst. de fideic. hered.

(c) L. 3. pr. D. de jure fisci.

est ULPIANUS (a), senatus irrita esse iussit fideicommissa omnia in fraudem legum facta, adeo, ut quod hujus modi fideicommissio relictum esset, cederet fisco, & ne quarta quidem maneret penes heredem fiduciarium, sed & ea fisco, ex rescripto Antonini Pii occuparetur. Est id SC. PLANCIANUM, de quo MODESTINUS (b): *præterea qui non capienti rogatus est restituere hereditatem, SC. Planciano non conceditur, quartam retinere, sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet, ex rescripto D. Pii.* Quum ergo hoc SCtum Antoninus Pius rescripto suo illustrasse dicatur eatenus ut quarta heredi fiduciario erepta non in ærarium populi, sed fiscum principis deferretur: consequens est, ut illud ante imperium Antonini factum sit. Deinde quum ejusdem nominis celebretur SCtum de agnoscendis liberis, & post id tempore Hadriani novum SCtum factum esse dicatur (c): consequens est, ut & Hadriani temporibus anterior sit ille Plancius consul a quo ista SCta adpellantur. Quare non dubito, quin utrumque SC. factum sit temporibus Vespasiani, sub cujus imperio M. Plancius Varus, prætura functus laudatur a TACITO, (d), & in nummo Claudiopolitano apud JAC. SPONIUM (e) vocatur ΜΑΡΚΟΣ ΠΛΑΝΚΙΟΣΟΤΑΡΟΣ ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ. Is ergo procul dubio & consul susceptus aliquamdiu fuit, ut facile potuerit auctor hujus SC. Planciani esse.

VII. Denique & ultima accedit pœna: MORTUÆ MULIERE DOS CADUCA ESTO. Ita enim loquitur ULPIANUS (f) sed de nuptiis tantum quinquagenariis majorum. Verum & ad alia injusta matrimonia pertinuisse hanc pœnam, PAULLI (g) & PAPIA-

NI

(a) *Fragm. tit. 25. §. 17.*(b) *L. 59. §. 1. D. ad leg.**Falcid.*(c) *L. 3. §. 1. D. de agn. & ab lib.*(d) *Lib. 2. Hist. cap. 63.*(e) *Itin. var. extr.*(f) *Fragm. tit. 16. §. 4.*(g) *L. 38. §. 1. D. de rit. nupt.*

NI (a) loca persuadent, quorum prior id etiam in matrimonio eorum, qui officium in provincia gerebant, cum muliere provinciali obtinuisse ait, alter generatim de quovis matrimonio illicito: *dote, inquit, propter ILLICITUM MATRIMONIUM caduca facta, exceptis impensis necessariis, quæ dotem ipso jure minuere solent, quod judicio de dote, redditurus esset, maritus solvere debet.* Immo & ad nuptias contra mandata contractas id protulit ALEXANDER imp. in epistola ad rationales, quæ etiamnum inter codicis GREGORIANI (b) fragmenta exstat. Caduca itaque dos non statim fiebat, inito matrimonio, (id enim, uti sæpe dictum, leges non rescindebant,) nec dissoluto statim tali coitu, uti colligere quis posset ex verbis JUSTINIANI (c), quæ tamen, observante eruditissimo SCHULTINGIO (d), non ad quasvis nuptias contra legem Papiam Poppæam initas, sed ad eas, quas nullas esse jusserat Marci imperatoris oratio, pertinent: sed demum mortua muliere, sive viduum relinqueret superstitem, sive ipsa vel soluto matrimonio vel vidua obiisset. Tunc vero dos occupabatur a fisco: quod cur BARN. BRISSONIUS (e) neget, & de sola dote, quæ incestis nuptiis accesserit, accipiat, ego quidem rationem nullam video.

C A P U T VII.

AD CAPITA LEGIS VII. ET VIII.

DE PRIVILEGIIS MARITORUM ET PARENTUM IN GERENDIS PETENDIS QUÆ HONORIBUS.

I. **C**Apit septimum & octavum de privilegiis maritorum & parentum in gerendis petendisque ho-

S 3

no-

(a) L. 61. D. de ritu nupt.

(b) Lib. 5. tit. 1. §. 1.

(c) §. 12. Inst. de nupt.

(d) Jurispr. antiqu. Antejur. pag. 615.

(e) De jure connub. p. 247.

noribus egerunt. II. Verba capituli septimi restituta ex Gellio. Fasces quomodo alternis vicibus habuerint coss. An ad obtinendam prerogativam hanc profuerint liberi adoptivi? An avo nepotes? An bello amissi? Simulata nuptiae. Quibusdam jura maritorum concessa. III. Candidati $\pi\omicron\lambda\upsilon\pi\alpha\upsilon\delta\epsilon\varsigma$ reliquis anteferebantur. Prode- rant etiam liberi, in potestate patria non constituti. Singuli anni per singulos liberos demissi. Leges anna- riae. Locus Livii explicatus. Qui anni finiti singulis magistratibus? IV. Sctum sub Nerone factum de li- beris adoptivis non profuturis. V. Ea privilegia etiam ad decuriones producta.

I. **H**Actenus de injustarum nuptiarum poenis: pro- xima capita de praemiis parentum egisse vi- dentur. Septimum certe, teste GELLIO (a), ad privile- gia maritorum & parentum in gerendis honoribus pertinuit. Ait enim GELLIUS: postquam soboles civi- tati necessaria visa est, & ad prolem populi frequentan- dam praemiis atque invitamentis usus fuit: tum ante- lati in quibusdam rebus, qui uxorem, quique liberos ha- berent, senioribus, neque liberos, neque uxores habenti- bus: sic uti CAPITE SEPTIMO LEGIS JULIAE priori ex consulibus fasces sumendi potestas fit, non qui plures an- nos natus est, sed, qui plures liberos, quam collega, aut in potestate habet, aut bello amisit. Sed si par utri- que numerus liberorum est; maritus, aut qui in nume- ro maritorum est, praefertur. Si vero ambo & mariti & patres totidem liberorum sunt; tum ille pristinus honos instauratur, & qui major natu est, prior fasces sumit. Super his autem, qui aut calibes ambo sunt, aut parem numerum filiorum habent, aut (lego &) mariti sunt, & liberos non habent, nihil scriptum in lege de etate est. Solitos tamen audio, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere, aut longe etate priori- bus,

(a) Lib. 2. cap. 15.

bus, aut nobilioribus multo, aut secundum consulatum ineuntibus.

II. Hæc GELLIIUS, ex quo patet septimum legis Juliae & Papiæ Poppææ caput tale fuisse:

Qui plures liberos, quam collega, aut in sua potestate habet, aut bello amisit: ei priori ex consuli- bus fasces sumendi potestas esto. Si par utrique numerus liberorum erit, maritus, aut, qui in numero maritorum est, præfertor. Sin omnes & mariti & patres totidem liberorum erunt, tum, qui major natu erit, fasces prior sumato.

Quum itaque e duobus collegis semper priori fasces darentur illi, qui collegam liberorum numero superaret: primo omnium dispiciendum, quid ante legem Papiam Poppæam obtinuerit. Initio libertatis utri- que consuli fasces præferbantur. DIONYSIUS enim HALICARNASSEUS (a) disertè: *Ὡς δὲ κατετίθησαντο αὐ- ται, δεισάντες, ὡς μοι δοκεῖ, μὴ δόξα πῶς πολλοῖς ἐγγεν- ηται περὶ πῆς καλῆς πολιτείας ἐκ ἀληθείας, ὅτι δύο βασιλεῖς κύριοι γέγονοσι πῆς πόλεως ἀνθ' ἑκάτερον πῶν ὑπάτων πῆς δώ- δεκα πελίκαις ἔχοντες, ὡσπερ ἔχον οἱ βασιλεῖς, ἐκείναντο πὸ δέος ἀφελεῖσθαι πῶν πολιτῶν.* His ita constitatis, veri- ti, ut mihi videtur, ne falsam vulgus de immutata re- publica conciperet opinionem, quasi duos pro una urbi re- ges præfecissent, quia UTRIQUE CONSULI, uti ante regi- bus, DUODECIM SECURES PRÆFEREBANTUR, decreve- runt civibus terrorem eximere. Brutus itaque & colle- ga, a quibus libertatem auspicata fuerat civitas, iisdem, ac reges, insignibus aliquamdiu utebantur, duodecim singulis fascibus ac securibus prælatis. Quum vero deinde animadverterent, hæc insignia terrori esse ci- vibus, seque in duplicatæ tyrannidis suspicionem ve- nire, minuere decreverunt potestatis invidiam, insti- tuentes, πῶ μὲν ἑτέρη ὑπάτων πῆς δώδεκα ἠγῆσθαι πελίκαις,

πῶν δ' ἑτέρῃ δώδεκα ὑπηρείας ῥάβδους ἔχοντες μόνον, ὡς δ' ἔ-
 πινες ἰσοροῦσι, καὶ κορώνας. Γίνεσθαι δὲ πῶν πελαγέων τὴν
 παράλληλιν ἐν περιτροπῆς ἥνα μῆνα κατέχοντος αὐτοὺς παράλ-
 λαξ ἑκάτερου. *Ut alterum consulem DUODECIM SECURES
 præcederent, alterum duodecim lictores CUM SOLIS FA-
 SCIBUS, atque etiam cum coronis, ut a quibusdam est
 proditum: collegæque secures singulis mensibus sibi in-
 vicem traderent.* Ita nimirum vertendus locus; non
furca, uti vulgo fit, in locum coronarum substituendæ.
 Latina enim voce hic uti DIONYSIUM, vel denarius Pifo-
 nis apud EZ. SPANHEMIUM (a) evincit, in quo fasces,
 coronis ornati exhibentur. Non satis distincte ergo rem
 retulit LIVIUS, (b) *id modo cautum esse*, scribens, a pri-
 mis istis consulibus, *ne si ambo fasces haberent, du-
 plicatus terror videretur.* Nam non tam fasces horreb-
 ant Romani, quam secures: ideoque & has non utri-
 que, sed singulis, alternis mensibus præferri volebant.

Postea P. Valerius Poplicola non solum numerum
 fascium ad dimidiam partem minuit, sed & secures
 iis plane exemit, instituitque, teste DIONYSIUS. (c)
 ut consules securibus non in urbe, sed extra illam
 duntaxat, uterentur. Quem morem ad suam ætatem
 servatum esse, scribit DIONYSIUS. Ex eo tempore
 fasces alternis mensibus singulis præferebantur, alte-
 rum anteibat accensus, lictores cum virgis & bacil-
 lis pone sequebantur, eoque mense, quo quisque fa-
 sces tenebat, CONSUL MAJOR, uti a FESTO (d) tra-
 ditum est, vocabatur. Sed nec id institutum perpe-
 tuo valuit. Mos enim jam anno 585. invaluerat,
 ut alternis non mensibus, sed diebus fasces mutaren-
 tur inter consules: idque discimus ex antiquissimo
 vectorum diurnorum fragmento a LUDOVICO VIVE de-
 scripto, & postea edito a STEPH. VIN. PIGHIO (e):

V. K.

(a) *Diss. X. de usu & præst.*
nu. pag. 88. Tom. 2.(b) *Lib. 2. cap. 1.*(c) *Lib. 5. p. 292.*(d) *Voce majorem.*(e) *Annal. Rom. To. 2. p. 376.*

V. K. APRILEIS.

FASCES. PENES. AEMILIVM.

IV. K. APRILEIS.

FASCES. PENES. LICINIVM.

III. K. APRILEIS.

FASCES PENES AEMILIVM.

PRID. K. APRILEIS

FASCES PENES LICINIVM.

Antiquum denique morem retulit Jul. Cæsar, ut pote quem SÆTONIUS (a) instituisse tradit, ut QUO MENSE faces non haberet consul, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur. Sed uter tunc prior fasces fuit? Aut fallor ego, aut ætatis habita est ratio, vel rerum gestarum. M. Junius Brutus, ut est apud LIVIUM (b), prior, CONCEDENTE COLLEGA, faces habuit. Valerius Poplicola ad Sp. Lucretium collegam adsumtum, quia MAJOR NATU erat, priores fasces transferri jussit, uti scribit VALERIUS MAXIMUS (c). Quin GELLIUS, loco supra laudato, & post legem Papiam Poppæam aliquando ætatis rationem habitam esse testatur, atque inde vix dubito, quin & ante illam ætas præcipue valuerit ad concedendam collegæ prærogativam.

Eodem modo fasces jam sub regno mutabant Decemviri, interregni causa constituti. Unus enim, teste LIVIO (d), cum insignibus imperii & lictoribus erat: quinque dierum spatio fiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annumque intervallum regni fuit. Nec aliter, libera jam republica, Decemviri, legum ferendarum causa constituti: qui primo anno

(a) Jul. cap. 20.

(b) Lib. 2. cap. 1.

(c) Lib. 3. cap. 1. §. 1.

(d) Lib. 1. cap. 27.

anno id servabant, ut unus fasces haberet, & hoc insigne regium in orbem, suam cujusque vicem, per omnes iret (a). Quod quanto erat civilius, tanto major civitatem pavor occupabat, quum altero anno, primum honoris diem denunciatione ingentis terroris insignem facerent, centumque & viginti lictores, secures fascibus illigatas præferentes, forum implerent. Idem forsitan de tribunis militum consulari potestate observandum, quos lictoribus & fascibus usos esse, ex LIVIO (b); eosdem fasces alternis mensibus sumsisse, vel ex eorum numero colligas. Quamvis enim interdum viginti creatos fuisse, interdum plures, nonnumquam pauciores, non temere credam POMPONIO (c), sed ex VI factos a librariis esse viginti, & ipse cum BUDÆO, CUJACIO & MURETO existimem: octenos tamen aliquando creatos fuisse, ex LIVIO (d), DIODORO SICULO (e), ipsisque marmoribus apud GRUTERUM (f) videtur certissimum, & jam pridem demonstratum est a V. C. JACOBO PERIZONIO (g).

Ita se res ante legem Papiam Poppæam habuit. Hac vero postea cautum, uti liberorum & conjugii haberetur ratio, isque prior sumeret fasces, qui PLURES LIBEROS, QUAM COLLEGA, IN POTESATE HABERET. In potestate autem quum non modo naturales, sed & adoptivi essent: hos quoque olim parentibus ad consequendam illam prærogativam profuisse, vel inde facile adparet; quod id primum mutatum sub Nerone, uti infra ad hoc caput notabimus. Quin etiam si nepotes neptesque ex filio una cum patre in avi potestate essent: tamen & hi patri petenti honores

(a) Liv. Lib. 3. cap. 36.

(b) Liv. 4. cap. 50.

(c) L. 2. §. 25. D. de virg.

jur.

(d) Liv. 6. cap. 37.

(e) Lib. 15. p. 365.

(f) Inscr. p. 502.

(g) Animadv. Hist. cap. 2.

p. 45.

res profuisse videntur. Quod enim AD HONORES pertinet; inquit ULPIANUS (a), creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est. Denique quum BELLO AMISSI in perpetuum per gloriam vivere intelligantur (b); etiam hi proderant parentibus, tum ad excusationem munerum publicorum, tum ad capeffendos honores & προεδειαν ante collegas obtinendam. Quamvis quum alias secundum legem Papiam Poppæam bello amissos non omnes prodesse parentibus constet, sed eos tantum, qui in acie ceciderint (c); & hic eosdem duntaxat intelligendos esse, non dubitem.

Pergit lex: SI PAR UTRIQUE NUMERUS LIBERORUM ERIT, MARITUS, AUT QUI IN NUMERO MARITORUM ERIT, PRÆFERTOR. Pari ergo liberorum numero, maritus viduo, eive qui uxorem repudiaverat, præferebatur. Neque enim consuetudo cum concubina cuiquam proderat, neque simulatæ nuptiæ, de quibus CAJUS (d): SIMULATE NUPTIÆ nullius momenti sunt. Ubi simulatæ nuptiæ accipiuntur eo sensu, quo TERENCEIANUS ille senex ait: (e)

- - Hoc primum in re hac prædico tibi,
 Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.
 SO. Cur SIMULAS igitur?

Simulabantur autem sæpe nuptiæ, quando dicis causa tabulæ signabantur ab iis, quibus nunquam esset animus, sponsas domum ducere, sed eas statim, si maritorum præmia abstulissent, repudiare. Qualis est species, de qua DIOCLETIANUS & MAXIMIANUS, Augusti (f), hunc in modum rescribunt: Neque sine nuptiis INSTRU-

[a] L. 2. D. de munerib. de rit. nupt.

[b] Princ. Inst. de excus. [c] Andr. act. 1. scen. 1. v. 19. sequ.

[c] L. 18. D. de excusat. [f] L. 13. C. de nupt.

[d] Caj. Lib. 1. L. 30. D.

STRUMENTA FACTA ad probationem matrimonii sunt idonea, DIVERSUM VERITATE CONTINENTE: neque non interpositis instrumentis, jure contractum matrimonium irritum est, quum omissa quoque scriptura, cetera nuptiarum indicia non sint irrita. Neque ergo ad auferenda maritorum præmia proderant fictæ simulatæque nuptiæ, si fraus pelluceret.

Nec maritus tantum, verum etiam, qui IN MARITORUM NUMERO ERAT, præferebatur collegæ. In maritorum vero numero erant partim sponsi, nondum elapso a sponsalibus biennio, quippe quos præmiis maritorum gavisos, jam supra diximus, dummodo feminas lege hac prohibitas sibi non essent stipulati (a): partim qui principum benignitate τὰ τῶν Γεγαμηκότων δικαιώματα, ut DIO CASSIUS (b) vocat, id est, jura maritorum impetraverant. Quemadmodum enim supra observavimus, mulieres maritis vilioribus nuptas aliquando ornamenta consularis vel senatorii matrimonii ab Imperatoribus obtinuisse: ita & ipsi cælibes sæpe ab iisdem impetrabant jura maritorum, id est privilegium æque fruendi maritorum præmiis, ac si uxores liberorum quærendorum causa duxissent. Maxime militibus, ut DIO observat, id beneficium concessum, quippe quibus vel uxores habere, vel easdem in castra & hiberna secum ducere nefas erat. Locum adfero, quia eum nuper male intellectum video a viro docto. Ait DIO: Τοῖς τε στρατευομένοις, ἐπεὶ δὴ γυναικας οὐκ ἐδύναστο ἔχειν τῶν νόμων ἔχειν, τὰ ΤῶΝ ΓΕΓΑΜΗΚΟΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ἔδωκε. Militibus, quia ex lege uxores habere non possent, JURA MARITORUM dedit. Quæ verba non ita accipienda, uti accepit vir doctus, ac si Claudius primus militibus concefferit jus uxores ducendi, sed quod & iis, qui non duxerant, nec per leges

[a] Ulp. Lib. 3. L. 16. D. de sponsal.

[b] Lib. 9. p. 681.

leges ducere poterant, *jura maritorum*, id est eadem jura, quibus mariti gaudebant, indulserit. Ut adeo *jus maritorum* eodem sensu accipiatur, quo *jus liberorum*, orbis etiam, uti nemo ignorat, concessum. Eodem modo intelligenda, quæ de Nerone idem DIO (a) refert. Addit enim, eadem illum concessisse, ὅσα ἔκλυθη εἰς ἐδωκεν, quæ Claudius concesserat. Nondum enim eo tempore licuisse militibus uxores ducere, patet ex TACITO (b), qui milites neque conjugis suscipiendis, neque alendis liberis suos, ORBAS sine posteris DOMOS relinquere ait: patet ex TERTULLIANO (c), qui perire scribit calibum familias, spadonum, & MILITUM: patet denique ex testimonio CAII nostri (d), qui & militiam accenset caussis, ob quas commode retineri matrimonium non possit. Non quidem a Venere milites prohibebant leges veteres, sed a Junone, uti eleganter alicubi scribit LIPSIVS. Quamvis enim iis concederentur mulieres focariæ, de quibus ANTONINUS in L. 2. C. de don. inter vir. & uxor. non tamen concedebantur justæ uxores, ante tempora SEVERI, quem recte HERODIANUS (e) observat militibus primum permisisse, συναιεῖ τε συνοικεῖ, cohabitare uxoribus. A quibus temporibus & milites potuisse uxores ducere, ex CONSTANTINI (f), nec non VALENTINIANI, VALENTIS, & GRATIANI (g) constitutionibus, adparet. At eas tamen uxores & liberos in ea loca, ubi militabant, deducere nefas erat, nisi imperatoris auctoritate, uti non modo lex CONSTANTII (h), verum etiam exempla hujusmodi concessionis apud AMMIANUM

NUM

[a] Lib. 61. p. 690.

[e] Lib. 3. cap. 8.

[b] Annal. Lib. 13. c. 27.

[f] L. 7. C. de repud.

[c] Exhort. ad castitatem, p. 565. edit. B. Rhenani.

[g] L. 6. 7. C. Th. de vivon.

[d] L. 60. D. de donat. inter vir. & uxor.

Lib. 7. tit. 13.

[h] L. 10. C. de re milit.

L. 3. C. Th. eod. L. 7. tit. 1.

NUM MARCELLINUM (a) & LIBANIUM (b) satis evincunt. Quum itaque non dolo malo & vagæ libidinis causa, sed ob sanctiones legum militibus abstinentium esset ab uxoribus: non adeo mirum est, iis imperatores jura maritorum extra ordinem indulgisse, adeoque & eos ad dignitates evectos, collegis in calibatu viventibus non secus fuisse antelatos, ac si ipsi legi Papiæ Poppææ paruisent.

Quid vero si collegæ ambo & mariti, & totidem liberorum parentes essent? Tunc, inquit lex, QUI MAJOR NATU, PRIOR FASCES SUMITO. Ætati ergo hoc casu perinde, ac ante lege Papiam Poppæam, honor habebatur, ut natu major minorem anteiret. Quod & tunc observatum scribit GELLIUS (c), si ambo calibes essent, & parvam numerum filiorum haberent; aut ambo essent mariti, & liberos non haberent. Tunc enim audivisse se ait, qui lege potiores essent, faces primi mensis collegis concedere solitos esse, aut longe ætate prioribus, aut nobilioribus multo, aut secundum consulum ineuntibus. Audivisse se hoc scribit GELLIUS, eoque satis aperte indicat, temporibus Antonini Pii, quibus vixit, eam legem jam ab ulu recessisse. Siquidem imperatores fere suo lubitu consulum per insequentium aliquot annorum menses fere singulos, quibuscumque lubebat, decernere, nec ea in re vel ætatis, vel nobilitatis, vel conjugii aut liberorum habere rationem solebant.

III. Caput octavum ex TACITO (d) & ULPIANO (e) restituendum, non minus, ac septimum, ad privilegia circa honores, non capeffendos quidem, sed petendos, comparatum, tale fuisse arbitramur:

Qui

(a) Lib. 20.

(b) In Juliani Imp. necem,
pag. 284.

(c) Lib. 2. cap. 15.

(d) Annal. L. 2. cap. 51.

(e) L. 2. D. de minor.

Qui candidatorum plures liberos, secundum hanc legem, habebit, præfertor: petentibus honores SINGULI ANNI PER SINGULOS LIBEROS DEMITTUNTOR: eisque honores citius, quam per leges annarias licet, petere sine FRAUDE sua liceto.

Vir eximius, JAC. GOTHOFREDUS, hæc capiti septimo jungit. Sed GELLIUS horum privilegiorum plane non meminit, nec illius in capite VII. legis Juliae vestigium deprehendit. Unde magis est, ut octavum, & a superiore distinctum fuisse hoc caput, existimemus. Prioris partis meminit TACITUS. Quum enim de prætore in locum Vipsanii Galli, quem mors abstulerat, surrogando certamen intercessisset, & Germanicus ac Drusus Haterium Agrippam, propinquum suum, foverent: contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candidatis præpolleret, quod LEX jubebat. Lex ergo eos, quibus numerosa proles esset, orbis vel pauciorum liberorum parentibus præferebat: & quænam vero, nisi Papia Poppæa, quæ sola τῆ πολυπαιδία præmia constituit?

Ait vero lex: QUI CANDIDATORUM. Sive quis enim consulatum, sive præturam, sive magistratum peteret: numerus liberorum prævalebat. De prætura jam vidimus exemplum ex TACITO. De tribunatu PLINIUS (a): *Calestrium Tironem familiarissime diligo. Ille me in tribunatu LIBERORUM JURE PRÆCESSIT. Quin in ipsis imperatoribus deligendis aliquando liberorum non plane nullam habitam esse rationem, ex JOSEPHO (b) colligere licet, qui comparatis inter se Vitellio & Vespasiano, Οὐδὲ, inquit, ἀντι τοῦ ἡγεμόνος ἀγαθοῦ, ὀρραννοὺ ὠμώτατον ΑΠΑΙΛΑ δὲ ἀντι ΠΑΤΡΟΣ ἀρεῖσθαι ταύτην. Neque enim pro bono Imperatore crudelissimum tyrannum, NULLOS autem habentem*

(a) Lib. 7. epist. 16.

(b) De Bell. Jud. Lib. 5. cap. 10.

zem LIBEROS *præ* PATRE optaturos principem. Quæ in re quamvis falsus sit JOSEPHUS, & Vitellio liberos fuisse, cum ex nummo vetere, tum ex SÜETONII (a) TACITIQUE (b) testimoniis, satis demonstravit EZ. SPANHEMIUS: (c) saltim id tamen inde discimus, & in principibus optandis haud parum ponderis habuisse liberorum numerum. Ut autem ad magistratus redeamus, liberi candidatis proderant, sive quis urbanum, sive provincialem magistratum peteret. Nam quamvis præfides jussu Augusti sorte legerentur: ea tamen fortione, teste DIONE (d) non erat opus, *ἔτι πολυπαιδίας, ἢ γὰρ πρόνοια προσείη, σὺ* cui MULTITUDINIS LIBERORUM aut NUPTIARUM causa faceret privilegium. Unde & propinqua sorte provinciarum plerisque orbos fictis adoptionibus ADSCIVISSE FILIOS, eosque sortitos provincias statim dimisisse, TACITUS (e) refert. Sequitur in lege: PLURES LIBEROS HABEBIT. Ita enim potius restituenda verba visa sunt: quam, uti in superiore capite: *qui plures liberos in potestate habuerit, aut bello amiserit*: quia & ei liberi in petendis honoribus, proderant, qui ipse erat in patria potestate. (f) Sed & adoptivos profuisse, vel inde colligimus, quod vel ideo tot fictitiæ adoptiones, teste TACITO, (g) celebrarentur, ut, quibus natura liberi non essent, ii tamen adoptivorum ope illa parentum præmia auferrent.

Posteriolem capitis partem ULPIANUS (h) servavit, qui obiter libro 19. commentariorum ad hanc legem nostram scribit: *Quod enim legibus cavetur, ut SINGULI ANNI PER SINGULOS LIBEROS DEMITTANTUR, ad honores pertinere D. Severus ait, non ad rem suam*

(a) Vitell. cap. 6. Vesp. cap. 14.

(b) Hist. Lib. 2. cap. 59.

(c) Diss. II. de Ufu & præst. Num. pag. 327.

(d) Lib. 53.

(e) Lib. 15. Ann. cap. 19.

(f) L. 2. D. de muner.

(g) Lib. 15. Ann. cap. 19.

(h) L. 2. D. de min.

suam recipiendam. Nimirum quum legibus Julia & Papia cautum esset, ut singuli anni per singulos liberos demitterentur: erant, ut fieri solet, qui eam regulam inepte traherent ad curationem minorum, existimarentque, & hos rem suam maturius recipere a curatoribus, si liberos sustulissent, ita ut unius filii vel filiaë parens anno ætatis 24. duorum, anno 23. trium, anno 22. majorenes censendi sint. Sed intercessit Severus Imperator, idque privilegium ad honores tantum pertinere, rescripsit.

Habebant Romani leges *annales*, vel uti Festus vocat, *annarias*, quibus certa ætas definiebatur eorum, qui magistratus essent petituri. Eæ, uti est apud LIVIUM (a), primum latae a L. Villio, tribuno plebis, anno u. c. 573. unde & ille *Annalium* cognomen reliquit genti Villiaë. Ante hanc legem nullis annis adligata erat honorum petitio. Unde CICERO: (b) itaque majores nostri, veteres illi admodum antiqui, LEGES ANNALES NON HABEBANT: quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter æquales. Et TACITUS: (c) apud majores virtutis id premium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum, petere magistratus: ac NE ÆTAS QUIDEM DISTINGUEBATUR, quin prima juvenia consalatum ac dictaturas inirent. Quum vero legem annariam primum a L. Villio latam, esse ipse LIVIUS fateatur: mireris sane, eundem, quasi sui oblitum, alibi referre, (d) jam multo ante tribunos plebis P. Scipioni, petenti ædilitatem, obstitisse, quod nondum LEGITIMA ad petendum ÆTAS esset. Sunt qui ideo ante L. Villium annalem legem existisse, cum JANO LANGLEO (e) existimant, nixi testimonio Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. T nio

(a) Lib. 11. cap. 44.

(d) Lib. 25. cap. 2.

(b) Philipp. 5. cap. 17.

(e) Orti Semestr. lib. 7. cap.

(c) Lib. 11. Ann. cap. 21. 10. pag. 377.

nio CICERONIS, (a) legem ejusmodi annalem etiam a Pinario Rusca, dissuadent Servilio, latam esse, tradentis. Enimvero, nec certum est, Ruscam illum & Servilium ante Villium vixisse: & LIVII locus alia ratione commode potest explicari. Nam quum P. Scipio tum vix XXII. annorum esset adolescens: per legitimam ad petendum ætatem tribuni plebis procul dubio intellexerunt majorenitatem, indignum fore existimantes Romanorum prudentia, quod juveni rempublicam crederent, quem lex Lætoria, paullo ante a M. Lætório Planciano lata, ne majorenem quidem habeat. Annos ætatis, quibus singuli magistratus peti possent ex lege Villia, nec LIVIUS, nec quisquam veterum, finivit. Quum tamen subinde gloriatur CICERO, se magistratus, quos gesserit, omnes anno suo, hoc est, per leges finito, obtinuisse: acute inde collegit STEPH. VIN. PIGHIUS, (b) quæsturæ annum legitimum fuisse *trigesimum primum*; ædilitatis *trigesimum septimum*; præturæ *quadragesimum*; consulatus *quadragesimum tertium*. His enim annis ætatis suæ singulos istos honores gessisse Cicronem, ex historia ejusdem satis liquet. Confirmat eam conjecturam, quod ad consulatum attinet, ipse CICERO, (c) dum scribit: quid *Macedo Alexander*; *Quum ab ineunte atate res maximas gerere cœpisset, nonne tertio tricesimo anno mortem obiit? Quæ est ætas, legibus nostris, decem annis minor quam consularis.*

Ante hos annos nemini licebat petere magistratus, nisi ob præcox ingenium & edita maturæ virtutis specimina lege solveretur a senatu. Ita sane lege solutos reperio P. Scipionem Æmilianum, apud EPITOMATOREM LIVII, (d) & in primis Cn. Pompejum Magnum, quem CICERO (e) ait, *senatusconsulto*

(a) De Orat. Lib. 2. cap. 66.

(c) Philipp. 5. cap. 17.

(b) Lib. 2. Annal. Rom.

(d) Lib. 50.

(e) Pro lege Manil. cap. 21.

sulto legibus solutum, consulem ante factum, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset. Postea & imperatores eodem exemplo lege quosdam solvebant, veluti Trajanus Plinium, qui ipse se Calestrium Tironem in prætura consequutum esse scribit, quum sibi Cesar annum remisisset. (a)

Ab his itaque annariis legibus aliquid remiserat Papia Poppæa ob numerum liberorum, quippe qua cautum fuerat, UT SINGULI ANNI PER SINGULOS LIBEROS DEMITTERENTUR. Hinc quum præturam petere nemo posset, quadragenario minor: legitima tamen ætas videbatur annorum triginta quinque, si quis quinque liberorum parens esset. Ita enim intelligendum verbum *demittere*, quod hic nihil aliud significat, ac gratiam facere aliquot annorum, ut non opus sit mutare taxtum, & pro *demittere* rescribere *remittere*. Demissis ex lege annis honores CITIUS, QUAM PER ANNARIAS LEGES LICEBAT, PETI SINE FRAUDE poterant. Hanc enim formulam legislatoribus solemnem additam huic capiti fuisse, vel inde liquet, quod ULPIANUS (b) eodem libro III. quid inter *pœnam* & fraudem *interfit* diligenter explicet.

IV. Hactenus ipsa legis capita, sed variis obnoxia fraudibus. Nam primo quum mariti in petendis honoribus & sortitione provinciarum *advocis* præferrentur: candidati adhuc cælibes, imminentibus comitiis, vel propinqua sortitione, uxores ducebant, quas, honore vel provincia potiti, statim repudiabant. Hujusmodi sane fraudem in quæstore ultus & Tiberius, quem *quæstura* removit, quod uxorem *prie* die sortitionem ductam, *post* die repudiasset. (c) Deinde quum, uti diximus, olim & adoptivi liberi parentibus prodesse ad capiendos honores: occasio-

T 2 nem

(a) Lib. 7. Epist. 16.

verb. sign.

(b) Lib. 3. l. 131. D. de

(c) Suet. Tiber. c. 35.

nem iude captabant cives, fictis adoptionibus legem in ludibrium vertendi, auferendique prolis numeroſe præmia. Rem ita refert TACITUS: (a) *Percrebuerat ea tempeſtate praviffimus mos, cum propinquis comitiis aut ſorte provinciarum, plerique orbi FICTIS ADOPTIONIBUS adſciſcerent filios, praturasque & provincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu, quos adoptaverat. Hæc quum manifefto in fraudem legum Julæ & Papiæ eſſent inventa, eo adegerunt patres, ut Scto caverent, NE SIMULATA ADOPTIO IN ULLA PARTE MUNERIS PUBLICI JUVARET, ET NE USURPANDIS QUIDEM HEREDITATIBUS PRODESSET. Quæ omnia acta ſunt, C. Memmio Regulo & Virginitio Ruſo coſſ. anno u. c. 815.*

Ex eo tempore in nulla parte muneris publici adjuvit adoptio: id eſt, nec in petendis honoribus, nec in amoliendis muneribus publicis profuerunt liberi adoptivi. Quin nec ad alia capienda *τολῶν τεκνίων* præmia. Nam & is, cui in tempus liberorum tertia pars relicta erat, utique non poterat adoptando illam tertiam partem conſequi, iudice ULPIANO. (b) Nec conditio fideiſcommiſſi, SI SINE LIBERIS DECESSE- RIT, deficiebat liberis per adoptionem quaſitis, uti PAPINIANUS (c) reſpondit.

V. Quemadmodum vero ſub Nerone hæc legis capita quodammodo reſtricta ſunt: ita poſtea illa & ad magiſtratus municipales porrecta eſſe animadver- timus. Nam & PAPINIANI (d) temporibus jam in- valuerat, ut, qui PLURES LIBEROS haberet in ſuo col- legio, primus rogaretur ſententiã, ceterosque honoris ordine præcelleret. Et DIOCLETIANUS cum MAXIMIA- NO (e) reſcripſit: *In albo decurionum præſcriptis PATREM non habenti filios anteferri conſtat. Eodem per- tinet*

(a) Lib. 15. Ann. c. 19.

(d) L. 2. §. 5. D. de decurion.

(b) L. 51. §. 1. D. de legat. 2.

(e) L. 9. D. cod.

(c) L. 76. D. de cond. & dem.

tinet l. 2. D. de muner. quam paullo ante explicavimus, quamque hic non arbitramur repetendam.

CAPUT VIII.

AD CAPUT LEGIS NONUM.

DE IMMUNITATE OB LIBERORUM NUMERUM.

I. **P**roximum caput de immunitate ob numerum liberorum egit. Capitis verba. Munera quid? Excusationes tantum ad munera personalia pertinebant. Quid potiore nominare? Liberi Romæ nati tres excusabant. Quid Romæ continentia? Pomæria subinde prolata. Proconsules porta egressi, cum imperio erant. Triumphaturis extra urbem senatus dabatur. II. In Italia nati quatuor excusabant. Italia termini temporibus diversis. Solum Italicum ab Italia diversum. An Augustus imitatus sit Spartanos? III. Quinque in provinciis nati excusabant. Liberi excusabant naturales, non adoptivi; legitimi, non illegitimi; superstites, non defuncti; nisi bello amissi. An & bello capti? Explicata L. 2. C. de his, qui num. lib. excus. Cur Romani captivos non redemerint? IV. Munera intelliguntur personalia. Lex 5. §. 2. D. de jur. immunit. privilegium completitur. V. Fraus legi facta per oblationem liberorum alienorum. Hinc professio liberorum ad acta publica. Ejus moris vetustas. Locus JULII CAPITOLINI explicatus.

I. **P**ostquam lex nostra de iis parentum privilegiis, quæ ad honores capeßendos petendosque pertinent, egit: sequente capite proculdubio simile præmium, quod ad excusationem a muneribus publicis pertineret, proposuit. Argumento est non solum materiæ similitudo, verum etiam, quod quum
de

de prioribus capitibus omnibus ab ULPIANO & TPR, CLEMENTE actum fuerit libris commentationum primo, secundo, & tertio: posterior hic de excusatione a muneribus publicis eodem libro III. differat. (a) Ex quo consequitur, ut hoc loco quædam huiusmodi privilegia a lege Papia Poppæa fuerint proposita.

Ceterum huius privilegii tot exstant in jure nostro vestigia, ut de ejus genuina sententia parum laborare debeamus. Neque enim est dubium, quin tale fuerit hoc legis caput:

Qui secundum hanc legem liberos tres, ROMÆ NATOS, INCOLUMES, qui quatuor in Italia, quinque in provinciis habebit, omnium munerum personalium immunitatem habeto.

MUNERA quæ fuerint apud veteres, satis e jure nostro constat. Quemadmodum enim honores gerebant, qui cum dignitate administrabant rem publicam, sive sumptus essent faciendi, sive sine erogatione dignitate perfruerentur (b): ita munera erant onera, sejuncta a dignitate, subeunda ab omnibus; lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habebat potestatem (c): & hæc prout vel animi corporisve laboribus, vel patrimonii sumptibus & damno, vel utriusque expediebantur, ita vel personalia, vel patrimonialia, vel mixta vocari solebant (d). A patrimonialibus & mixtis nulla privilegia præstabant vacationem (e). Unde & excusatio ob numerum liberorum ad sola personalia pertinet, qualia erant tutela, curatio calendarii, (cujus sæpe & in mar-

(a) L. 3. l. 147. D. de verb. sign. l. 16. D. de prob. l. 21. D. de rit. nupt.

(b) L. 14. pr. & §. 1. de mun. & honor.

(c) L. 214. D. de verb. sign.

(d) L. 18. §. 1. sequ. l. 16. l. 26. l. 27. D. de mun. & honor.

(e) L. 10. l. 11. D. de excus. l. 6. §. penult. l. ult. §. 22. D. de mun. & honor.

moribus, & in ipso jure nostro mentio fit,) item productio tironum, equorumque, cursus vehicularis sollicitudo, emendi frumenti atque olei cura, calefactio balnei publici, aliaque ab ARCADIO CHARISTO (a) prolixius recensita.

Quum ergo hæc munera nulla cum dignitate, multisque cum molestiis essent conjuncta: antiquitus prodita erant quædam vacationum atque excusationum causæ, quibus munera non quidem patrimonialia & mixta, sed personalia tamen averti possent. Nam aut *excusare* se poterant vocati ad munera publica, aut *nominare potiozem*, id est, alium indicare, justamque exprimere causam, cur is potius munus obire teneatur, verbi gratia, quia sit locupletior (b). Inter hæc magnum intererat discrimen. *Excusati* enim omnino vacationem impetrabant. *Nominatores* ab onere quidem suscipiendi munus liberabantur, sed periculo tamen suo, si alius suscepisset, pro quo ipsi fidejussisse censebantur (c). Illis vero excusationum causis antiquitus proditis, Augustus etiam numerum liberorum addidit, hac ipsa lege Papia Poppæa.

Excusabant vero liberi SECUNDUM HANC LEGEM SUSCEPTI, TRES ROMÆ NATI. Legitima fuisse verba illa postrema, patet ex fragmento TER. CLEMENTIS (d) in quo illa hunc in modum explicantur: *Qui in continentibus urbis nati sunt, ROMÆ NATI intelliguntur*. Quamvis enim alias urbis adpellatio muris finiretur (e), & certa ejus essent pomœria, tam libera adhuc republica a L. Cornelio Sulla, quam sub Imperatoribus a Julio Cæsare (f), Au-

T 4 gusto

(a) L. 18. §. 2. D. de muner. & honor.

(b) Paull. Sent. rec. l. 2. tit. 28. §. 1. 2. l. 1. C. de pot. ad mun.

(c) D. de fidejuss.

(d) Tet. Clem. lib. 3. l. 147. D. de verb. sign.

(e) L. 2. D. eod.

(f) Gell. l. 13. c. 14.

gusto (a), Claudio (b), Nerone, Trajano, non autem ab Aureliano (c) prolata: tam longe lateque tamen circa urbem omnia occupata erant ædificiis, ut jam DIONYSIUS HALICARNASSEUS (d) scribat, si quis velit Romæ magnitudinem exquirere, eum nullum habiturum signum, certum, quo dignoscatur, quousque sit hæc urbs progressa, aut ubi urbs esse desinat. Cum urbanis enim ædificiis ipsa suburbia nexu quodam perpetuo cohærere, eaque spectantibus urbis in infinita longitudinem porrectæ speciem præbere. Et ARISTIDES (e), eandem ostendens Romæ magnitudinem: descendit, inquit, usque ad mare, ubi commune emporium, communisque omnium, quæ terra proveniunt, dispensatio. Quacumque in parte urbis constiterit quis, nihil prohibet, quo minus sit pariter & in medio. Quidquid nunc Italia restat, completum iri universa mihi videtur, unaque futura urbs perpetua in Jonium mare protensa. Quidquid ergo in continentibus illis Romæ natum fuerat, Romæ intelligebatur natum: quia URBS adpellatio muris; ROMÆ autem continentibus ædificiis finiebantur (f). Quam distinctionem receptam fuisse, etiam ex his MARCELLI verbis (g) patet: URBS est Roma, quæ muro cingeretur: ROMA est etiam, quæ continenti (lego continentia) ædificia essent. Nam Romam non muro tenus æstimari, ex consuetudine quotidiana potest intelligi, quum dicamus, Romam nos ire, etiam si extra urbem habitaremus. Et sane urbem ab urbo adpellatam esse, jam e veteribus observarunt VARRO (h) & POMPONIUS (i), Urbare vero, iisdem testibus, est aratro definire. Quum ergo designaturi

moenia

(a) Tac. l. 12. c. 14.

(b) Idem ibid.

(c) Vopisc. Aurelian. c. 21.

(d) L. 4. pag. 219.

(e) Orat. in Rom. Tom. 1. pag.

(f) L. 2. pr. D. de verb. sign.

(g) lib. 87. D. de verb. sign.

(h) lib. 4. de ling. lat. c. 32.

(i) lib. 239. D. de verb. si-

gnif.

mœnia aratro aptarent æneum vomerem, junctisque bobus, mare & femina, circum lineamenta, quibus futura mœnia designaverant, sulcum profundum ducerent (a), idque illis *urbare* diceretur: facile est ad existimandum, urbem mœnibus vel pomœriis fuisse finitam. Hinc quando ex veteri jure publico negabatur, licere proconsuli in urbe cum imperio esse: extra urbem is esse intelligebatur, simul ac paludatus pedem porta extulisset (b). Ex eadem ratione triumphaturis extra portam in suburbiis, vel *ad urbem* senatus dabatur, ne portam ingressi privati fierent (c). Ast ubi non de urbe, sed de Roma erat sermo, id est, quoties de privilegiis eorum, qui Romæ habitarent, quærebatur: Roma erat, qua continentia erant ædificia. Unde & in vetere lege apud FRONTINUM *lib. 2. de aqueductibus* junguntur URBS ROMA, ET HÆC ÆDIFICIA, QUÆ URBI CONTINENTIA SUNT. Quod spatium postremis temporibus centum ab urbe lapidibus definitum videtur. Hæc enim Romæ diœcesis sæpe Italia & provinciis opponitur, veluti in Constitutione Constantini (d), aliisque locis quamplurimis, jam a JAC. GOTHOFREDO (e) collectis, qui & alio loco (f) *regiones suburbicarias*, toties memoratas imperatoribus & scriptoribus mediæ ævi, de hoc ipso spatio, intra centesimum circa urbem lapidem concluso, exponit, quod & facit vir summus, CL. SALMASIUS (g). Id saltem certum, has suburbicarias regiones, partes, vel provincias, vocari etiam *urbicarias* (h), quasi quæ ad ipsam urbem referrentur, itemque *vicinas & quatuor pro-*

[a] Plut. Rom. Quæst. 24.

Dionys. Hal. lib. 1. pag. 73.

[b] Liv. 1. 42. c. 49.

[c] Sen. de Benef. c. 14.

[d] lib. 2. C. Theod. de in integr. restit. l. 2. tit. 16.

[e] Ib. Ad C. tom. 1. p. 162.

[f] Diss. de suburbicar. region. c. 4. & 5.

[g] Ad Trebell. Poll. de 30. tyr. cap. 24.

[h] lib. 9. C. Theod. de extraord. cogn.

provincias (a), easque a reliqua Italia distinctas (b), & præfecto Urbi, aliquando & consulari, subfuisse (c). Unde sane recte colligas, easdem fuisse has regiones suburbicarias cum spatio illo centum ab urbe lapidum, quod sæculis posterioribus pro Roma habitum, eosque egregie falli, qui, ut Pontifici Romano, ex vetustis canonibus suburbicariarum regionum Episcopo, diœcesim amplissimam vindicent, complures provincias huic regioni suburbicariæ adjiciunt. Quod sane facit EM. SCHELSTRATUS (d), qui illum canonem 6. Concilii Nicæni non solum de Tuscia, sed & de Umbria & reliquis Italiæ regionibus ad Siciliam usque exponere, easque regiones pontificis, tanquam metropolitæ, totum occidentem, tanquam patriarchæ, universum orbem Christianum, tanquam capiti & Christi vicario paruisse, contendit.

Romæ igitur, & qua continentia ædificia erant, immo ut suspicor, postea in suburbicariis quoque regionibus, tres liberi excusabant. In hujusmodi enim privilegiis, in quibus Roma ab Italia distinguitur, etiam suburbicarios melioris fuisse conditionis, quam reliquos Italos, quam plurimis exemplis constat. Ut vel uno rem illustrem: beneficium restitutionis in integrum in minori ætate læsis Romæ olim, & intra centesimum urbis milliarium, ad expletum usque annum trigessimum; in Italia ad annum vigesimum nonum, in ceteris provinciis ad annum vicesimum octavum dabatur (e). An dubitemus, quin eodem modo & tres liberi suffecerint Romæ & in suburbicariis, quum plures in Italia & provinciis exigentur?

II.

[a] *lib. 1. C. Theod. de calc. cœct.*[b] *lib. 9. C. Theod. de extruova. cogn.*[c] *lib. 9. C. Th. de annona.*[d] *Antiqu. eccl. illustr. tom.*2. *Diss. 6.*[e] *lib. 2. C. Th. de in integr. rest.*

II. Nimirum, SI QUATUOR IN ITALIA quis sustulisset, vacationem munerum impetrabat. Et Italia quidem diversimode accipitur. Antiquissimis temporibus ea non ab Alpibus, sed ab Audenna & Rubicone fluminibus & Apennino in Bruttios usque & Lucanos porrigebatur. Reliquum enim tractum ultra & cis Padum ad Alpes usque, Galli, Veneti, Histri, Ligures infederant. Quum vero Galli etiam, & reliqui populi in alpini, civitate donarentur: Italia ab Augusti temporibus universa illa terra inter Alpes & utrumque mare interjecta dici cœpit. Et ea quidem vocis significatio obtinet, quoties opponuntur sibi invicem *Italici* & *provinciales*, quod sæpe fit apud SUTTONIUM (a), PLINIUM (b), & JUL. CAPITOLINUM (c). Quin & eundem tractum in animo habuit DIO CASSIUS (d) ubi τὴν Ἰταλίαν οὐκ ἔχοντες meminit. Denique quum universa Italia civitate donata, multis etiam colonis atque urbibus per provincias jus Italicum dari soleret ab imperatoribus: & illa loca omnia dici cœperunt *solum Italicum*, veluti apud ULPIANUM (e), ad quem quædam egregia suo more notavit V. C. ANT. SCHULTINGIUS (f). Quemadmodum vero prima capituli nostri pars non de civibus Romanis ubique, sed de Romæ habitantibus: ita nec altera de iis, qui juris Italici erant, sed qui Italiam incolebant, loquitur, adeoque altera vocis notio hic locum invenit, & Italia ab Alpibus ad Siciliam usque procurrit, exclusa tamen urbe, & postea etiam provinciis suburbicariis, uti paullo ante ostendimus. Et in hoc tractu quatuor liberi a muneribus personalibus excusabant. Qua in re quidem Spartanos imitatum esse Augustum, existimat JAC. GO-

(a) *Vesp. cap. 9.*(b) *lib. 9. Epist. 23.*(c) *Vit. Antonin. cap. 4.*(d) *lib. 37. pag. 37.*(e) *Fragm. tit. 18. §. 1.*(f) *Jur. sp. antiqu. Antejust. pag. 619.*

GOTHOFFREDUS (a) : apud quos quatuor liberorum parentes ab omnibus muneribus publicis excusatos fuisse, jam supra ex ARISTOTELE (b), & ÆLIANO (c) observavimus. Sed vix est, ut ea in re viro eximio adsentiamur. Neque enim tum ea erant tempora, quibus Romani a Græcis peterent leges: & ipsis Spartani a Lycurgi disciplina jam pridem desciverant, adeoque non verosimilius est, Augustum ea in re Lacedæmonios, potius quam Persas esse imitatum, apud quos itidem quædam *σολυπαιδίας* præmia obtinuisse, eodem loco monuimus.

III. Sequuntur provincialium privilegia. Hos QUINQUE LIBERI excusabant. Æquum enim videbatur, Romam incolentibus plus indulgeri, quam habitantibus Italiam, & hos denique melioris esse conditionis, quam qui in provinciis degerent. Sicuti autem per Romam habitantes non cives; per Italos non, qui Italici juris erant, intelligi diximus: ita nec in provinciis quidquam intererat, utrum quis origine Romanus an in Italia, vel provincia natus esset. Ad locum enim habitationis, non ad cujusque originem attendebatur. Hinc e.g. Romanum in Sicilia habitantem, non nisi quinque liberi excusabant, quum contra civi Romano, domo Cilici, sed Romæ habitanti tres ibidem nati prodesse. Ex quo simul intelligitur, cur sublato licet ab Antonino Caracalla per orbem Romanum inter cives & peregrinos discrimine (d), hoc tamen discrimen inter Romæ, Italiæ & provinciarum incolas ad tempora usque Justiniani obtinuerit, quibus tres Romæ natos, quatuor in Italia, quinque in provinciis ad excusandos parentes profuisse vel ex institutionum libello (e) notum est.

IV.

(a) *Not. ad leg. Pap. Popp.*
p. 283.

(b) *lib. 2. Polit. cap. 9.*

(c) *lib. 6. Var. Hist. cap. 6.*

(d) *l. 17. D. de statu hom.*

(e) *pr. Inst. de excus. tut.*

IV. Excusabant porro liberi utriusque sexus, tam naturales, quam adoptivi, antequam hi ob SC. sub Nerone factum prodesse desierunt (a). Excusabant deinde nati ex iustis nuptiis vel secundum legem Papiam Poppæam quæsitæ, postea & legitimati, non autem illegitimi (b), de quibus superiore capite vi. actum, nec imperfecti. Quod adeo verum est, ut GELLIIUS (c) referat, accurate ac sollicitè quæsitum esse Romæ, an octavo mense ex utero vivus editus infans, & statim mortuus, jus trium liberorum suppleret? Multa enim veteribus opinio erat, & tantum non ubique pro vera recepta, postquam mulieris uterus receperit semen, gigni hominem, mense septimo rariter, nunquam octavo, sæpe nono, sæpius decimo: Et hinc abortivis quibusdam, non partus videbatur mense octavi intempestivitas. Immo ne e legitimis quidem & perfectis omnes proderant, sed SUPERSTITES tantum ET INCOLUMES. Sine liberis enim esse dicebantur, non solum qui nullos unquam procreaverant, sed & qui amiserant procreatos: quemadmodum & apud Græcos, observante viro summo EZ. SPANHEMIO, liberis orbatæ sæpe adpellantur ἀπαίδες vel ἀπαινοί, veluti apud ÆSCHYLUM, a quo Persæ (d) ob liberos in prælio Salaminiæ amissos παῖδες ἀπαίδες, parentes SINE LIBERIS dicuntur: qui & alibi ἀπαινοί πολέμαρχος defiet. (e) Eodem modo & Romani orbos vocabant promiscue, & qui nunquam liberos sustulerant, & qui iis erant superstites. Qui itaque liberi turbato naturæ ordine fata parentum prævertent, non excusabant, nisi acie cecidissent pro republica (f). Quo casu & nepotes ex filiis bello amissis sæperstites numerum liberorum supplere solere,

PHIL.

(a) lib. 2. §. 7. D. de vacat.

(b) l. 2. §. 3. D. de excus.

(c) lib. 3. cap. 16.

(d) Pers. v. 581.

(e) Sept. Theb. pag. 831.

(f) lib. 1. §. ult. l. 2. §. 3. l. 5. §. 5. D. de vacat.

PHILIPPI imperatores (a) statuunt. Contra iidem filium ab hostibus captum parenti prodesse negant, dum Severo rescribunt (b): *Filium ab hostibus captum ac necdum reversum ad excusationem munerum personalium patri proficere non posse, magis placuit.* Formula, qua Imperatores utuntur, dubitatum ea de re esse, indicio est. Sed sane ex principiis Romanorum consultissima ratione nititur Philipporum decisio. Liberi enim ex lege nostra profunt tantum SUPERSTITES atque INCOLUMES. Capitis vero deminutio maxima & media morti æquiparanda videbatur Romanis. Unde, quam rationem vulgo allegant ex TRYPHONINO (c), ac si Romani cives bellica potius virtute, quam clementia hostium niti voluerint, ea recte quidem se habet, si quæritur, cur Romani captivos non redemerint? Sed ad legem illam 2. C. de his qui num. lib. vel paup. se excus. explicandam, nihil omnino facit. Id potius monendum, ex filio bello amisso, nepotes in locum patris sui successisse, etiamsi hic invitus uxorem duxerit (d). Quamvis enim pater filium jure cogere non posset ad uxorem ducendam, uti ad hoc caput scribit TER. CLEMENS (e); inito tamen semel matrimonio, etiam si id invitus fecisset filius, nepotes avo proderant.

V. Verba postrema AB OMNIBUS MUNERIBUS PUBLICIS EXCUSANTOR, uti jam supra occupavimus, non ad munera patrimonialia, aut mixta, sed ad personalia tantum pertinent. A prioribus enim nec ætatem, nec numerum liberorum excusare, notat ULPIANUS (f). Privilegium ergo fuit, quando ad Sylvium Candidum rescribit Elvius Pertinax (g): *Et qui un*

(a) lib. 3. C. de his qui num. lib.

(b) lib. 2. C. eod.

(c) lib. 12. princ. D. de capt. & postlim.

(d) pr. Inst. excus.

(e) Ter. Clem. lib. 3. l. 21. D. de nupt.

(f) lib. 2. §. 4. D. de vacat.

(g) lib. 5. §. 2. de ju. imm.

παισῶν λειτουργιῶν ἀφήσιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμὸς· ἀλλ' ἐν ἐπειδὴ ἐκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, ἐκ ἐστὶν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ ἀνείσθαι σέ τῶν λειτουργιῶν. *Eise non ab omnibus muneribus excusat patrem liberorum numerus: tamen, quia sedecim filios habere te per libellum retulisti, non est absurdum, ut concedamus tibi vacare filiorum educationi, & hinc tibi remittamus munera.* Sed quamvis alioquin ad exemplum non trahantur hujusmodi constitutiones: hanc tamen pro lege etiam post Justiniani tempora valuisse, ex his CONSTANTINI HARMENOPULI (a) verbis discimus: Ὁ ἔχων ΔΕΚΑΕΞ ΠΑΙΔΑΣ, πάντων λειτουργιῶν απαλλάσσεται. *Qui SEDECIM habet LIBEROS, ab omnibus muneribus eximitur.*

VI. Quemadmodum vero nullum prope hujus legis caput a fraudibus immune fuit: ita & in hoc ingeniosa admodum fuit improbitas. Nam excusationem meritori sæpe liberos alienos pro suis offerebant: de qua fraude adhuc conqueritur CONSTANTINUS M. (b) Ne itaque improles etiam ea privilegia parentum invaderent, prudenter sanxit imperator, ut, si fraus patefieret, isti immunitate privarentur. Quo itaque certo constaret, liberos quemque suos, non alienos offere principi: institutum jam olim fuerat, ut parentes liberorum recens natorum nomina in tabulas publicas referenda curarent. Quæ dicitur natalis professio (c) & a professione censuali in jure nostro (d) discernitur, nec non παιδογραφία, vel nativitatis scriptura. (e) Hic mos vel paullo ante, vel statim post legem nostram invaluerat. Nam jam Caii Caligulæ nativitatem in acta relatam esse, SUETONIUS (f) refert. Eum autem

(a) lib. 2. tit. 5. §. 7.

(d) lib. ult. C. sine censu vel

(b) lib. un. C. Theod. de his, reliqu.

qui n. lib. lib. 22. tit. 17.

(e) lib. 2. §. 1. D. de excusat.

(c) lib. 6. C. de fide instr.

(f) Calig. cap. 8.

tem Germanico patre & C. Fonteio Capitone coff. anno post legem Papiam Poppæam tertio natum esse, factis constat. Sed fortassis eo tempore filii tantum illustrium actis inscribebantur. Postea vero omnibus parentibus imposita necessitas, liberos recens natos profitendi. Salthm id necessarium visum est tempore TERENTII CLEMENTIS, (a) qui in suis ad legem nostram commentarijs disquirat, an & a matre vel avo facta professio filiorum vel nepotum recipienda sit, idque adfirmat. Quin ante TER. CLEM. ætatem sub Domitiano vel Trajano ejus professionis usum vulgarem fuisse, docet JUVENALIS, (b) ita loquentem inducens adulterum:

Nullum ergo meritum est, ingrata ac perfide? nullum?

Quod tibi filiulus vel filia nascitur ex me.

*Tollis enim, & LIBRIS ACTORUM spargere gaudes
Argumenta viri: soribus suspende coronas.*

*Jam pater es: dedimus, quod sane opponere possis.
Jura parentis habes.*

Falluntur itaque, qui Marcum Antoninum Imp. primum vel professionem hanc invenisse, vel tabulariorum publicorum usum ideo in provinciis instituisse, sibi persuadent, decepti verbis JULII CAPITOLINI: (c) inter hanc liberales causas ita munivit, ut primus juberet apud præfectos ararii Saturni unumquemque civium natos LIBEROS profiteri intra trigessimum diem, nomine imposito. Per provincias, tabulariorum publicorum usum instituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romæ apud præfectos ararii: ut si forte aliquis in provincia natus causam liberalem diceret, testationes inde faceret. Sane non invenisse Marcum professionem, ex Juvenalis testimonio patet. Nec

tabu-

(a) Ter. Clem. lib. 3. l. 16.
D. de probat.

(b) Sat. 9. v. 82.

(c) In vita Marci cap. 9.

tabulariorum usum eum per provincias instituisse,
discimus ex lapide vetere apud GRUTERUM : (a)

SILVANO. AVG.

SACRVM.

PRO SALVTE. IMP.

CAES. HADRIANI

ANTONINI. AVG. PII. P. P.

ET. LIBERORVM. EIVS.

ATIMETVS. LIB.

TABVL. P. H. C.

Si itaque Antonini Pii temporibus tabulariis per provinciam Hispaniæ citerioris præfuit Atimetus, Cæsaris libertus, eodemque circiter tempore *patrem filiam Pudentillam sibi natam* MORE CETERORUM professum esse, APPULEJUS (b) scribit: quo pacto id institutum ejus demum successori tribui posset? Quid ergo? An errasse dicemus Julium Capitolinum? Neque id ego dixerim. Omnino M. Antoninus eam professionem primus *liberalium causarum gratia* fieri voluit: omnino tabulariorum provincialium usum ad eas causas primus produxit, quum antea ad id potissimum comparatum esset hoc institutum, ut liberorum numerus & ætas inde probaretur, nec improles parentum jura ac privilegia invaderent. Ex his ergo actis constabat, quot cuique essent liberi, quæque eorum sit conditio. Ast quum & hic non raro fraudes admitterentur, & maxime quod ad liberales causas attinet, aliquando parentes dominis, vel hi parentibus facerent præjudicium: non nisi præsumptio ex tabulariis petebatur, quam probationibus excludere liquidis cuivis licere sæpe rescripserunt Principes: (c) idemque jam olim senserat SCÆVOLA, (d) quum mulier gravida repudiata, filium enixa; absente mari-
Hein. ad l. Jul. Pap. Pop. V to,

(a) Inscr. p. 63. num. 10.

15. l. 22. l. 24. l. 39. C. de libera-
li causa.

(b) Apolog. 2. pag. 539.

(c) lib. 14. C. de probat. l.

(d) lib. 29. §. 1. D. de probat.

to, cum, ut spurium, in actis esset professa. Quia enim quærebatur, utrum is in potestate patris sit, & matre intestata mortua iussu patris hereditatem matris adire possit, an oblit patri professio a matre irata facta: veritati locum superfore, SCÆVOLA respondit.

C A P U T IX.

AD CAPUT LEGIS DECIMUM.

DE JURE QUIRITIUM OB LIBEROS CONSEQUENDO.

I. **D**ecimum legis caput egit de jure Quiritium ob liberos consequendo. Capitis sententia. Verba TER ENIXA ex SC. sunt, Legis Papiæ Poppæe capita necnon SCta a Jac. Gothofredo consula distincte proponuntur. II. Legis caput non de Latinis Junianis, sed colonariis egit. Anniculus & annicula quis quæve? Lex 132. D. de verb. sign. exposita. Henr. Norisius laudatus. Jus Quiritium quale? An idem ac jus Latii? Buchnerus notatus. Jura Quiritium & civitatis non semper dicuntur promiscue. Illa ad jura privata, hæc ad publica pertinent. Cur in Inscriptionibus infantes etiam dicantur BENE MERENTES. Reinesii inscriptio explicata. III. Lex Junia Norbana hoc privilegium etiam ad libertinos Latinæ conditionis protulit, sed non ad omnes. Minor 30. annis testamento manumissus an ex lege Ælia Sentia fuerit Latinus? Is civis fiebat, 1. si duxisset uxorem liberorum querendorum causa. An et cum cive Romana Latino fuerit matrimonium? Formula antiqua: LIBERORUM QUERENDORUM CAUSSA. 2. Si filium filiamve anniculum vel anniculam haberet. 3. Si causam magistratui probasset. Hoc beneficium SC. etiam Latinis per epistolam vel inter amicos manumissis concessum. IV. SCtum incerte ætatis de Latina. Ea ter enixa jura Quiritium consequebatur. Hoc SCtum non esse

esse Tertullianum, contra Gothofredum demonstratur. V. S^Crum de liberis cives Romanae Latino nupta, ut matris conditionem sequerentur. Lex Mensia, cui hoc S^Cto derogatum. Latini an peregrini? Id demonstratum contra M. Vertranium Maurum & alios. S^Cti hujus aetatis. Lex Mensia incertae aetatis, atque originis.

I. **Q**Uum semel de parentum privilegiis agere coepisset lex PAPIA POPPÆA: procul dubio & illud, quod ad consequenda jura Quiritium pertinet, reliquis, de quibus adhuc diximus, præmissis subjunxit: idque vel inde patet, quod de ea re libro commentariorum secundo PAULLUS; (a) tertio TER. CLEMENS (b) differuerunt.

Caput illud, quod nobis decimum est, ita restituit JAC. GOTHOFREDUS: *Latinus, cui filius filiae natus natus, & anniculus anniculae facta factus erit, & Latina, si ter enixa fuerit, jus Quiritium consequitur.* Sed vereor, ut rem acu tetigerit vir eximius. Scrupulum enim haud leuem iniecit ULPIANUS, (c) cujus ipsa verba adscribo: *Latini, inquit, jus Quiritium consequuntur his modis: beneficio principali, LIBERIS, iteratione, militia, nave, edificio, pistrino, præterea EX S^CTO veluti quæ sit ter enixa. Et paucis interjectis: LIBERIS Latinus jus Quiritium consequitur, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam LEGE JUNIA cautum est, ut si civem Romanum vel Latinam uxorem duxerit, testatione interposita, quod liberorum quærendorum causa uxorem duxerit, postea filio filiae nato natus, & anniculo facta possit apud Praetorem vel Praesidem provinciae causam probare, & fieri civis Romanus, tam ipse, quam filius filiae ejus, & uxor, scilicet, si & ipsa Latina sit. Nam si uxor civis Romana sit, partus quoque*

V. 2

civis

(a) Paull. lib. 2. l. 134. de D. de legat. 2.
de verb. sign.

(c) Ulpian. Fragm. tit. 3.

(b) Ter. Clem. lib. 3. l. 52. §. 1. & 111.

civis Romanus est EX SENATUSCONSULTO, quod auctore D. Hadriano factum est.

Ex his ergo ULPIANI fragmentis tria colligimus. Primum, quod Latina ter cuius jura Quiritium non sit consequuta ex lege Papia Poppæa, sed ex SCto quodam, fortassis ad illustrandam legem Papiam Poppæam facto. Alterum, quod quidem Latinus, ducta sollemniter uxore, interpositaque testatione, se id liberorum quærundorum causa facere, & sibi, & liberis, & uxori meruerit jura Quiritium, simul ac anniculum, anniculamve ex eo matrimonio habuerit; verum id jus non sit ex lege Julia & Papia, sed ex JUNIA NORBANA, quæ fere tota de libertinis Latinis egit, ut opus non sit textum sollicitare, & cum PETRO PITHÆO (a) rescribere: *lege Julia*. Tertium, quod SC. aliquod factum sit auctore Hadriano Imp. quo ex patre Latino & uxore cive Romana natus civis esse juberetur, quum antea res secus se haberet per LEGEM MENSIAM. Omnia tamen hæc legi Papie Poppææ adscribere non dubitat JAC. GOTHOFREDUS, quum sint originis diversissimæ.

Simile tamen quid etiam lege nostra cautum esse, vel ex laudata L. 134. D. de verb. sign. colligas, ubi PAULLUS in commentariis ad legem Juliam & Papiam, quid ANNICULUS ANNICULAVE sit, latius interpretatur. Quid vero opus fuisset eo excessu, si nec in lege id occurrisset vocabulum, nec SCtum in quo illud existisse novimus, ad legem nostram pertinuisse? Res tamen satis clara videtur. ULPIANUS loquitur de Latinis per manumissionem ad hanc conditionem redactis. Tales vero non erant iis temporibus, quibus lex Julia & Papia ferebatur. Quamvis enim & ex lege ÆLIA SENTIA quidam videri possent Latini facti, quum ULPIANUS (b) scribat: *testamento manumissum*
mi-

(a) Not. ad Pavator. leg. Mos.
& Rom. tit. 26, §. 6. pag. 798.

(b) Fragm. tit. 1. §. 12.

minorem triginta annis LEX ÆLIA SENTIA *perinde haberi jubet, atque si domini voluntate in libertate esset, ideoque* LATINUS *sit, similiaque etiam in fragmento veteris* ICTI *a* PETRO PITHÆO edito (*a*) legantur: nihil tamen certius est, quam Latinos hos factos esse, non ex lege Ælia Sentia, sed ex Junia Norbana, quæ omnes, non juste manumissos, Latinæ conditionis esse jubebat. Ex lege Ælia Sentia illi domini voluntate *in libertate* erant, quod facti est: sed non erant liberi, quod juris. Dubiæ itaque videbantur conditionis, donec lex Junia Norbana omnes Latinos fieri voluit, non juste manumissos, ceu jam JAC. CUJACIUS, (*b*) & ANTONIUS SCHULTINGIUS (*c*) docuerunt. Quum itaque nulli sub Augusto essent Latini libertinæ conditionis, sed ii demum a tempore latæ legis Juniæ Norbanæ, id est, ab anno u. c. 771. innotuerint: de iis sane agere non potuit legis nostræ caput. At multæ tunc passim erant coloniæ Latini juris, de quibus accurate vir summus EZ. SPANHEMIUS. (*d*) Hi vero Latinis colonariis id privilegium indulgisse videtur lex Papia Poppæa, ut si anniculum anniculamve filium filiamve sustulissent, jura Quiritium consequerentur. Quum enim jam olim, teste LIVIO, (*e*) lex fuisset sociis ac Latini nominis, qui STIRPEM ex se domi relinquerent, ut cives Romani fierent: hoc privilegium & renovasse, & magis perpolivisse videtur Augustus, fanciens primum, ut illud & ad Latinos colonarios pertineret: deinde, ut ii, filio vel filia suscepto susceptave, cives fierent, quamvis non migrarent Romam, sed in coloniis suis manerent: denique, ut id beneficium consequerentur, non qui stirpem domi reliquissent, sed quibus anniculus anniculave esset. Quæ quum ita sint, tale omnino fuisse videtur legis nostræ caput:

V 3

La-

(*a*) §. 16. apud Schulting.(*c*) Not. ad Ulp. p. 560.

p. 807.

(*d*) Orb. Rom. Exerc. 1. c. 9.(*b*) Obs. lib. 17. cap. 20.(*e*) lib. 12. cap. 8.

Latinus, cui ex Latina filius filiae natus natave, & ANNICULUS ANNICULAVE, factus factave erit, jura Quiritium consequitor.

Quum deinde sub Tiberio ferretur lex JUNIA NORBANA, eaque sanciretur, ut non julte manumissi jure Latinorum in colonias deductorum fruerentur: etiam ad hos libertinos vel Latinos Junianos prolatum est hoc privilegium, additis quibusdam conditionibus. Caput itaque istud legis Juniae Norbae ita restitui-
mus ex Ulpiano:

Latinus, qui minor triginta annorum testamento manumissus, civem Romanam Latinamve duxerit, testatione interposita, quod liberorum querendorum causa uxorem duxerit, postea filio filiae nato natave & anniculo anniculave facto factave, apud praetorem vel praesidem provinciae causam probato, & tum ipse & filius filiae, tum & uxor, si Latina fuerit, jura Quiritium consequitor.

Quum vero paullo liberalius hac lege actum videretur cum uxoribus Latinorum, quae aequae ac mariti, uno edito partu, jura Quiritium consequerentur porro: Sicut hoc novum accedit:

Uti Latina ter enixa jus Quiritium consequeretur.

Denique quia frequentia esse coeperant Latinorum civiumque matrimonia, parumque dignum videbatur praerogativa civium, ut liberi ex eo nati matrimonio patri potius Latino, quam matri, civi Romanae, jura Quiritium deberent: sub Hadriano, eoque auctore, censuit Sevatus,

Ut si civis Romana Latino nupserit, liberi, qui ex ea nascantur, matris sequerentur conditionem, & jura Quiritium consequerentur.

Ita discernendas existimamus diversissimas, quas eximius vir, JAC. GOTHOFREDUS, uti ex ejus commentario patet, perperam confudit. Jam vero de singulis seorsum.

II. Ipsa lex Papiæ Poppæ ait: LATINUS, cui ex LATINA FILIUS FILIÆ NATUS NATÆVE. Loquitur vero non de Latii incolis, vel sociis nominis Latini, qui multo ante Augustum legibus Julia & Plotia civitatis jura consequuti fuerant, uti supra capite 1. demonstravimus; nec de Latinis Junianis, quorum nomen demum sub Tiberio audiri cœpit: sed de iis, qui extra Latium juris Latini erant. Sic Nemausensibus jus Latii datum esse, STRABO (a) docet. Novocomensibus idem jus concesserat vel Jul. Cæsar, vel Pompejus Strabo (b), qui & omnes Gallos Transpadanos jure Latii donaverat (c). Omitto alias ejus juris colonias, quarum nummos justo opere explicavit JO. FOY VAILLANTIUS. His Latinis non erat cum cive Romana jus connubii, nisi id concessum esset a principe, uti testatur ULPIANUS (d). Hinc si inconsulto principe, duxissent civem: liberi inde nati non erant patris, sed tanquam extra nuptias quæsitii habebantur, adeoque nec ullo modo prodesse poterant parentibus. Hinc in lege nostra scriptum fuisse videtur, LATINUS, cui ex LATINA FILIUS FILIÆ NATUS NATÆVE: quia, uti dixi, cum cive Romana Latino non erat jus connubii. Sequitur: ET ANNICULUS ANNICULÆVE FACTUS FACTÆVE ERIT. Talis, interprete PAULO (e) non est infans, statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die incipiente plane, non exacto, quia annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus. Ergo dies ultimus cœptus habebatur pro completo, quia hic de commodo aliquo vel privilegio querebatur: eodem modo, quo minorum annus xxv. cœptus pro expleto

V 4

ac-

(a) lib. 4. pag. 157.

Pison. pag. 2962.

(b) Ez. Spanh. Orb. Rom.

(d) Fragm. tit. 5. §. 4.

Exec. 1. §. 9. pag. 19.

(e) Paull. lib. 2. l. 34. D. de

(c) Atc. Pædian. ad Cic. in verb. sign.

accipitur, in petendis honoribus (b). Inde & amissus dicebatur anniculus, qui trecentesimo sexagesimo quinto die nondum elapso decesserat. Idem enim PAULLUS ad aliud caput scribit (c): ANNICULUS amittitur, qui extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat: Ante diem decimum Kalendarum: post diem decimum Kalendarium: neque utro enim sermone undecim dies significantur. Vexavit hic locus interpretes etiam maximos, qui quum existimarent, Ante diem decimum Kal. idem esse ac XI. Kal. deprehendere vix potuerunt, quomodo hæc loquendi formula quidquam faciat ad ejus juris, quod Paullus explicat, illustrationem. Hinc LAUR. VALLA (d) & ALCIATUS (e) rescribi jubent: Utrouque sermone undecima dies significantur. Rectius ANTONIUS AUGUSTINUS (f) legere mavult: neutro sermone, & ita Florentiæ scriptum esse adseverat. Sed eum hac in re omnino falsum esse existimat eminentissimus vir HENR. NORISIUS (g). Florentiæ enim, uti se ἀποτόμην observasse ait, legi, utroque sermone, nec neutro sermone, sed neque utro enim sermone. Sed amplissimus BRENCMANNUS (h) utrumque Florentiæ esse testatur, alterum a prima, alterum a secunda manu, id est, a librario alterum, alterum a correctore, uti etiam exhibuit TAURELLIUS. Eaque lectione alterutra nihil est verius. Ait enim Paullus, anniculum dici die trecentesimo quinto, incipiente plane, adeoque illo die ultimo amissum, anniculum decessisse videri. Id vero non absurdum esse probat argumento a vulgari loquendi consuetudine ducto, quæ si quid ante x. Kal. factum dicitur, ipsum diem termini, nempe primas sequentes Kalendas computari jubet, non autem diem

(a) l. 8. D. de munerib.

(b) l. 132. DD. de verb. sign.

(c) Elegant. lib. 4. cap. 80.

(d) Comm. ad l. 132. D. de V. S.

(e) Emendat. lib. 4. cap. 6.

(f) Cenotaph. Pisani. Diss. 2.

cap. 17. p. p. 345.

(g) Hist. Pand. l. 4. c. 4. p. 345.

diem undecimum, qui Kalendas sequitur, nempe diem mensis II. Vulgata enim formula ANTE DIEM DECIMUM KAL. vel POST DIEM DECIMUM KAL. non significari undecimum diem, sed decimum Kalendarum, tot exemplis veterum demonstravit laudatus modo HENRICUS NORISIUS (a), ut alia addere, idem videantur, ac actum agere.

Ipsam privilegium Latinis, anniculi parentibus, concessum, qua in re constiterit, patet ex verbis insequentibus: JURA QUIRITUM CONSEQUITOR. *Jura Quiritium* latius accepta omnia jura & privilegia, quibus cives Romani pollebant, complectuntur. Ad strictius intellecta opponuntur *civitati Romanae*, vel ejusdem juribus. Posterioris notionis exemplum non unum est apud PLINIUM (b), qui subinde aliis *jura Quiritium*, aliis *jura civitatis* petit a Trajano Imperatore. Ubi quidem AUG. BUCHNERUS per *jus Quiritium* intelligendum esse monet *jus Latii*: contra V. C. JO. FR. GRONOVIIUS *jura quiritium & civitatem Romanam* promiscue accipi existimat, cui & CHRISTOPHORUS CELLARIUS u. c. suum adjungit suffragium. Enimvero, quamvis negari nequeat, *jus Quiritium* & *jus civitatis* aliquando promiscue dici, tamen in illo PLINII loco, quod pace tantorum Manium dixerim, neuter mihi rem acu videtur tetigisse. *Jura enim Quiritium* PLINIO sunt *jura civium Romanorum privata*, quæ in *jure libertatis*, *gentis*, *connubiorum*, *testamenti factionis*, *hereditatis* atque *usucapionis* consistebant. *Civitas vero Romana* *jura publica*, veluti *census*, *militiæ*, *tributorum*, *honorum*, *suffragiorum*, *sacrorum*, *similiaque* complectebantur, uti post CAR. SIGONIUM (c) accuratius docuit vir summus, EZ. SPANHEMIUS (d). Sed legem nostram latius accepisse arbitror *jura Quiritium*,

(a) Ibid. pag. 342.

(c) De antiq. jur. civ. Rom. l. 1. c. 6.

(b) Lib. 16. Ep. l. 4. & 32.

(d) Orb. Rom. Exerc. 1. §. 12.

tium, siquidem ULPIANUS (a), cui ejus notitiam debemus, ubi *Latinos* JUS QUIRITIMUM beneficio principis, liberis, iteratione, militia, nave, edificio, vel pistrino ait consequi, statim subjicit: Beneficio principali Latinus CIVITATEM ROMANAM accipit, si ab Imperatore JUS QUIRITIMUM impetraverit. Promiscue ergo ULPIANUS in hoc capite sumit jura Quiritium & civitatis, atque inde effici arbitror, Latinum, anniculi anniculæve parentem, non modo jurium privatorum, sed publicorum quoque factum esse participem. Inprimis vero Latinis gratissimum erat hoc jus Quiritium, quia jam & capere poterant ex aliorum testamentis, & ipsi testamenta condere. Idque jus ipsis erat, etiamsi dubia tempore conditi testamenti fuisset eorum conditio: quo pertinet locus TERENTII CLEMENTIS (b): Non oportet PRIUS de CONDITIONE cujusquam quæri, quam hereditas legatumve ad eum pertineat.

Hæc lucem adfundere arbitror tot marmoribus vestitis, in quibus parentes liberos, etiam infantes, bene de se meritos, esse, profitentur. Sane apud GRUTERUM (c) legimus:

DIS. MAN.

BLOSSIA. ONOMASTE:

MATER.

FILIO. BENEMERENTI.

FECIT.

BLOSSIO. VALENTI.

VIXIT ANNIS. II.

MENSIBVS. VII.

Hic sane mater puerum nondum triennem vocat filium bene merentem. Multo liberalius apud REINESIUM (d) mater:

(a) *Fragm. tit. 3. §. 1. 2.*(c) *Inscr. p. 773.*(b) *Ter. Clem. lib. 3. l. 52.*(d) *Inscr. Class. 20. n. 128.*

D. de legat. 2.

FILIO. MEGETO. BENE
MERENTI. DVLCISSIMO.

QVI. BIXIT. PLENOS. ANNO.

Ubi procul dubio lapicida pro PLENO sculpsit PLENOS nullo sensu. Non alio enimvero beneficio parentes demereri potuerunt filii biennes & anniculi, nisi hoc unico, quod horum caussa illi jura Quiritium consequuti sunt, vel quod iisdem infantes illi ad solidi capacitatem profuerunt. Unde *εμφαιτικῶς* in marmore posteriore additur: QUI BIXIT PLENO ANNO, ut viator eum sciret *anniculum* fuisse, & parentibus ad privilegia quædam legis Papiæ Poppææ consequenda profuisse.

III. Hæc de legis nostræ capite. Illud vero ad libertos Latinos protulit lex JUNIA NORBANA, quam anno u. c. 772. M. Junio Silano & L. Junio Norbano *coff. latam* novimus. Hæc præter libertinos *cives* quibus Serv. Tullius; & *dedititios*, quibus lex Ælia Sentia hanc conditionem imposuerat, tertium reperit libertinorum genus, *Latinorum Junianorum*, quales fiebant omnes non jure manumissi, præter tortos, vinctos, stigmatæ ictos, alioque adfectos supplicio (a). Eadem tamen lege prodita erant media quædam, quibus latini Juniani ad justam libertatem civitatemque Romanam pervenirent: quo & illud caput, quod paullo ante protulimus, pertinet.

LATINUS, lex inquit. Ast non loquitur de Latinis colonariis, quibus jam lege Papiæ Poppææ abunde prospectum fuerat, sed de Juniano, eo QUI MINOR TRIGINTA ANNORUM TESTAMENTO MANUMISSUS. Cautum enim fuerat lege Ælia Sentia, ut minor triginta annorum servus ne manumitteretur, nisi caussa apud consilium probata. Hinc sine consilio, licet *vindicta*, manumissus servus manebat. Testamento vero manumissus, inquit ULPIANUS (b), *perinde*

(e) *Caj. Inst. l. 1. tit. 1. §. 2.* (b) *Frugm. tit. 1. §. 12.*

inde habebatur, atque si domini voluntate in libertate esset: id est, uti supra id exposuimus, in libertate erat, quod facti est, non liber tamen, quod juris. Ast quia lex Junia Norbana omnes non juste manumissos & dominorum tamen voluntate in libertate commorantes, Latinos esse iusserat, Ulpianus porro addit: *ideoque Latinus fiebat*, ex lege non Ælia Sentia, sed uti dixi, ex Junia Norbana. Idcirco testatores cupientes servos suos ante justam ætatem manumissos ad civitatem perducere, in testamento suo datis libertatibus adscribebant formulam: LIBERI SUNTO, QUUM ANNORUM XXX. (a) item: QUUM PER LEGES LICEBIT, LIBERI SUNTO (b). Uti jam ab aliis viris doctis post JAC. CUJACIUM (c) observatum est. Ita vero manumissus, interea, dum annum trigesimum nondum expleverat, ex lege Ælia Sentia erat statu liber: adeoque sperare poterat libertatem plenam juraque Quiritium, simulac illam ætatem legitimam attigisset. Contra si, conditione hac non adjecta, libertate esset donatus, liber quidem fiebat, sed Latinæ conditionis, & licet justam ætatem superasset, jurium tamen Quiritium exors manebat.

Poterant autem & statu liberi, & sine conditione ante annum ætatis trigesimum manumissi, si anniculum anniculamque suscepissent, jura Quiritium consequi, certis conditionibus, quarum primam præ se ferunt verba: QUI CIVEM ROMANAM LATINAMVE DUXERIT, TESTATIONE INTERPOSITA, QUOD LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA UXOREM DUXERIT. Requiritur itaque matrimonium. Quamvis enim Latinis Junianis jus connubii neque cum civibus Romanis, neque cum Latinis esset, erat tamen jus ma-
tri-

(a) L. 39 §. 2. D. fam. ero. D. d. statu lib.
 l. 36. D. de manum. testam. l. (b) L. 38. D. de manum. test.
 un. D. de reb. dub. L. 13. §. vel. (c) Ad Ulpian. tit. 1. §. 12.

trimonii, id est, jus gentibus omnibus commune, cum muliere individuum vitæ consuetudinem ineundi, ex eaque procreandi liberos, quod sæpe *matrimonium*, (a) nec non *matrimonium sine connubio* (b) vocant veteres, quemadmodum contra iis, qui loquebantur accuratius, sola conjunctio legitima civium NUPTIARUM & CONNUBII nomine veniebat. Quo autem adpareret, matrimonium inire libertinum, non in concubinatum feminam liberam adsumere, testatio initio adacta publica, uti videtur, postea tabulis dotalibus interponenda erat, matrimonium iniri LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA. Antiqua formula, qua jam Censores usos novimus, quibus teste GELZIO, (c) jus jurandum præstabant cives, se uxorem liberum quærendorum causa habere. Hinc apud ENNIUM (d) matrona: *Duxit me, inquit, uxorem, liberorum sibi quærendum causa*. Postremis vero temporibus ob caput legis nostræ tertium hanc formulam tabulis matrimonialibus insertam fuisse, binis locis testatur AUGUSTINUS, (e) cujus verba jam alii exscripserunt.

Alteram conditionem exprimunt verba: POSTEA FILIO FILIAVE, NATO NATAVE ET ANNICULO ANNICULAVE FACTO FACTAVE. Exigebat enim lex non solum matrimonium liberorum quærendorum causa initum, verum etiam prolem ex eo matrimonio susceptam, nec hanc tantum, sed ut filius filiave ex eo matrimonio natus natave annum plenum vixisset. Quod quo pacto intelligendum sit, paullo ante explicavimus. Addit lex & tertiam conditionem: CAUSSA APUD PRÆTOREM VEL PRÆSIDEM PROVINCIÆ PROBATA, Unde non ipso jure civis erat Latinus, anniculi pater, sed causa demum probata, id est ro-
du-

(a) L. 13. §. 1. D. ad L. Jul. tit. 4. §. 5. (c) L. 3. cap. 3.

ne adult.

(d) Fest. in voce quæso.

(b) Collat. L. Mos. & Rom.

(e) Adv. Jul. L. 3. §. 1. n. 44.

ductis tabulis, quibus, se matrimonium liberorum quærendorum causa inire, testationem interposuerat, exhibito testimonio publico magistratus, apud quem infantis recens editi nomen professus fuerat, testibus denique productis, qui infantem illum anniculum factum esse, confirmarent. His factis, TUM IPSE ET FILIUS FILIAVE, TUM ET UXOR, SI LATINA ESSET, (civis enim eo legis beneficio non indigebat) JURA QUIRITIMUM CONSEQUEBATUR.

Tale fuit legis Junia Norbanæ privilegium: quod tamen ad eos tantum qui testamento manumissi fuerant, pertinuisse jam monuimus. Nam minores triginta annis inter vivos, sed minus sollemniter manumissi, iteratione aliisque modis, supra explicatis jura Quiritium consequebantur. Postea tamen prodit SCtum ex quo & his, teste ULPIANO, (a) concessum est, etiam LIBERIS jus Quiritium consequi. SCtum Largianum hic in animo habuisse ULPIANUM, suspicatur M. VERTRANIUS MAURUS, (b) sed suspicatur tantum. Nam tale quid eo SCto inductum fuisse, nemo veterum prodidit memoriæ.

IV. Hanc legem Juliam & aliud SC. sequutum est, æque incertæ ætatis, quo cautum, UTI LATINA, SI TER ENIXA FVERIT, JURA QUIRITIMUM CONSEQUE-RETUR. Eo ergo legi Junia Norbanæ eatenus derogatum est, ut Latina non amplius in posterum anniculus anniculave ad jura Quiritium consequenda sufficeret, sed SI TER ENIXA esset, tunc demum ejus beneficii fieret particeps. Ter autem enixa videbatur, non solum, quæ ter peperisset per intervalla, sed & quæ intra brevissimum temporis spatium ter geminos fudisset, uti rem ad caput legis XII. exponit PAULLUS. (c) Neque enim exempla desunt, quod mulieres & quaternos & quinos enixæ sint, etiam

(a) *Fragm. tit. 3. §. 4.*(c) *L. 137. D. de verb. sign.*(b) *De jure liber. cap. 29.*

etiam post quadragesimum a primo partu diem .
 (a) Quum vero idem PAULLUS (b) utero exactos
 matri ad hoc beneficium consequendum profuisse ne-
 get ; multo minus credibile est , ei profuisse partum
 monstruosum , quem alias profuisse in hac lege testa-
 tur ULPIANUS . (c)

Ætas hujus SCti , uti aliorum plerorumque incer-
 ta est : nec magis expeditum , an de SCto Tertullia-
 no loquatur Ulpianus , quod viro summo JAC. CU-
 JACIO visum est . Saltem ex hoc SCto nostro profuisse
 videntur tres ex intervallo in lucem prodeuntes ,
 uti paullo ante vidimus . In Tertulliano hi non pro-
 fuerunt . (d) Senatus ita censuit : quo autem tem-
 pore id contigerit , nec Ulpianus addit , nec ullus ve-
 terum , quantum memini , prodidit memoriæ .

V. Idem denique senatus censuit , ut si CIVIS RO-
 MANA LATINO NUPSERIT , LIBERI , QUI EX EA NA-
 SCANTUR , MATRIS SEQUERENTUR CONDITIONEM , ET
 JURA QUIRITIMUM CONSEQUERENTUR . Supervacuum
 hoc SC. videri poterat . Quum enim inter Latinum
 & civem non sit jus connubii : existimari posset , li-
 beros non potuisse non conditionem matris sequi ,
 æque ac naturales & vulgo quæritos , siquidem ULPIA-
 NO (e) hæc LEX NATURÆ videtur , ut qui nascitur si-
 ne legitimo matrimonio , MATREM SEQUATUR . Sed ad-
 dit eodem loco ULPIANUS : nisi LEX SPECIALIS aliud
 inducit . Qualis autem circa jus Quiritium lex spe-
 cialis aliud induxerit , idem ULPIANUS (f) alibi ita
 ostendit : Excepto eo , qui ex peregrino & cive Roma-
 na peregrinus nascitur , quoniam LEX MENSIA ex alte-
 rutro peregrino natum DETERIORIS PARENTIS conditio-
 nem sequi jubet . Non male ergo conjecit vir sum-
 mus

(a) L. 3. D. si pars her. pet.
 Plin. hist. nat. Lib. 7. cap. 11.

(d) Paull. Rec. Sent. Lib. 4.
 tit. 9. §. 2.

(b) L. 137. §. 1. D. de verb. sign.

(e) L. 24. D. de statu hom.

(c) L. 135. D. de verb. sign.

(f) Frag. iii. 5. §. 8.

MUS JAC. CUIACIUS, (a) SCto nostro derogatum esse LEGI MENSIE. Et quamvis M. VERTRANIUS MAURUS intercedat, negetque legem Mensiam ad Latinos pertinuisse, quum peregrinorum tantum, non Latinorum, meminerit: nemo tamen ignorat, ratione status homines dividi in cives & peregrinos, adeoque omnes, qui cives non erant, peregrinos fuisse. Equidem peregrinos aliquando a Latinis sejungi animadvertimus ab ULPIANO (b) & MARCIANO (c): sed accuratius qui loquuntur, & Latinos peregrinis accensent. Refert APPIANUS (d) Novocomensem, qui & magistratum in patria gesserat & jura Quiritium fuerat consequutus, virgis a Marcello cæsum esse in contumeliam Cæsaris, additque: καὶ τὸν τοῦν ὑπὸ ὀργῆς ἀνεκάλυπτε, πᾶς ΞΕΝΙΑΣ σύμβολον καὶ φέρειν αὐτῆς ἐκέλευε, καὶ δακνῶναι πρὸ κνήμας. Sic ille mentem suam iratus aperuit, atque pro PEREGRINO tractatum, ire, & notas ostendere Cæsari jussit. Non sane hic Marcellus Novocomensi status movit controversiam, tanquam Latino, quod jus jam ante Cæsarem omnes transpadani acceperant (e): sed tanquam civi. Unde ipse APPIANUS addit: ἡ πᾶσι γόντων πᾶσι Ρωμαίων; que alias pati non solent cives Romani. Latinum itaque pro peregrino tractavit Marcellus, eumque virgis laceravit, ut se non civem, sed Latinum, id est, peregrinum esse intelligeret. Latinos enim, uti alios peregrinos, virgis cædi potuisse, docet DIODORUS SICULUS (f), ubi de Clodio: Τῆς μὲν πολιτικῆς τοῖς πατέροις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραισώπως, τοῖς δὲ συμμάχῃς ραβδίῳις ἔμαστιγχε. In Romanos quidem more majorum animadvertit citra spem veniæ: SOCIOS autem NOMINIS LATINI VIRGIS CECIDIT. Sed & SALLUSTIUS

(a) Not. ad Ulpian. Frag. tit. 3. §. 3. & Obs. Lib. 15. cap. 13.

(b) Frag. tit. 5. §. 4. tit. 19. §. 4.

(c) L. 17. §. 1. D. de pan.

(d) De bello civ. Lib. 2. p. 443.

(e) Ascon. Padian. in Cic.

adv. Pison. pag. 2062.

(f) Exc. Petresc. 273.

STIUS (a) referens Turpillium præfectum Vaccæ oppido impositum a Metello VERBERATUM *capitis pœnas soluisse*: ne cui id mirum videatur, statim subiungit: *nam is civis EX LATIO erat*. Peregrini itaque erant, quia civitatis exsortes, quamvis melioris, quam provinciales, conditionis. Quæ quum ita sint, nihil omnino impedit, quo minus legi Mensiæ hoc Scto derogatum esse cum CUIACIO dicamus.

Ipsius Scti originem ad Hadrianum refert ULPIANUS, & ita quidem, ut illud *eo auctore* factum esse testetur: id est eo vel consule, vel certe ad senatum referente. Quare, quum maximam partem imperii extra Romam fuerit; pœne adducor, ut illius epocham in consulatum Hadriani II. & Salinatoris incidere existimem. Sed existimo tantum, ne quis sibi id prædictum neget.

Ast quando lata sit LEX MENSIA tam obscurum est, ut ne familia quidem Mensia apud veteres celebretur. Non ignoti sunt METTII, MESTRII, quos & MENSTRIOS dictos esse, REINESIUS (b) observat, ac denique MESSII. Sed Mensiæ familiæ vix vola vel vestigium occurrit, idque permovet, ni fallor, ANT. AUGUSTINUM (c) ut hanc legem non *Mensiam*, sed *Messiam* adpellandam existimaret. Rem tamen utpote incertam ego aliorum indagini relinquere malim.

CAPUT X.

AD CAPUT LEGIS UNDECIMUM.

DE LIBERTI LIBERATIONE AB OPERIS OB
NUMERUM LIBERORUM.

UNdecimum legis caput quale fuerit? *Ejus legitima verba*. I. *Ad quos libertinos hoc privilegium pertinuerit? Operarum locatio ad bestias depugnandas. Ludus bestiarum, venatorius, matutinus, spoliarius.* II. *Liberti patrono debebant operas, dona, munera. Dona, munera & opera fabriles quomodo promissa? Hein. ad l. Jul. Pap. Pop.*

X

Ser-

(a) Bell. Jugurth.

(c) De legibus & Sctis pag.

(b) Inscr. Claſſ. 15. num. 24. 1239. Tom. II. Thesaur. Grav.

Servi initio urbis opificiis pene soli vacabant. Donorum & munerum discrimen. Merces manumissionis non poterat promitti, sed dari. Alia, quæ a libertis sibi stipulabantur patroni. III. Liberatio ab his oneribus per duos liberos, vel unum quinquennem. Quinquennis filius jam olim libertinis aliquando profuit. Sc. apud Liv. Lib. XLV. cap. 15.

Nihil verosimilius est, quam privilegia, civibus & Latinis colonariis concessa sequutum esse multiplex illud *πολυπαιδιος* præmium, quod in liberatione ab operis constitit. Saltim eodem libro II. commentariorum PAULLUS (a) egit de liberatione libertorum ab operis, & ipsa nobis servavit legitima ejus capitis verba, quæ talia sunt:

QVI LIBERTINVS DVO PLVRESVE A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER EVM, QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT, NE QVIS EORVM OPERAS DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO PATRONAE LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR.

I. Hoc itaque privilegium pertinet ad LIBERTINOS, sed non ad *Latinos Junianos*, quales eo tempore nullos fuisse diximus, nec ad *dedititios*, quibus parum favebat, nullamque spem melioris conditionis reliquerat Augustus, verum ad eos, qui justam consequuti libertatem cives Romani facti fuerant. Argumento est, quod in lege exstant verba: QVI LIBERTINVS A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT. In potestate vero liberos non habebant, nisi cives Romani. Ex quo etiam colligas, non id caput pertinuisse ad libertas. Eæ solis nuptiis operarum obligatione liberaban-

(a) Paull. Lib. 2. L. 35, L. 37. D. de op. libers.

rabantur, uti infra ad caput xxxviii. demonstrabimus. Innuptæ vero non liberabantur, nisi essent majores quinquaginta annis. (a) Quum vero lex non dicat, *qui libertinus duo pluresve SIMVL in potestate habebit*: non abs re PAULLUS (b), liberos etiam amissos non solum ad operas, quæ imponuntur postea, sed & ad eas, quæ amisso uno, & sequente paullo post alterius nativitate, promittuntur, amolienda profuisse, docet. Quod ita breviter eloquitur ALEXANDER Imp. (c) *Qui autem duos filios in potestate vel DIVERSIS TEMPORIBUS habuit, lege Julia de maritandis ordinibus obligatione operarum liberatur*. Proderant etiam hi liberi non solum parentibus, verum etiam fidejussoribus, quos libertus operarum causa dederat, immo & expromissoribus (d). Non autem heredes liberti liberabantur, si ex eo postumi fuissent nati, quippe quos defunctus numquam in potestate habuerat (e).

Exceperat lex ab hoc beneficio EOS, QUI ARTEM LVDRICAM FECERANT, de quibus jam ad capita legis prima: nec non QUI OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARENT, LOCAVERANT. Cur enim operis honestioribus liberantur homines, qui se ipsi longe vilioribus addixerant, levissimoque pretio *sua vendiderant funera*, uti eleganter ait JUVENALIS (f)? Equidem Romani non modo e gladiatorum pugnis voluptatem capiebant, sed & cum bestiis committebant homines, & immani isto spectaculo oculos pascebant. Unde gladiatores & bestiarios conjunges SENECA (g), dubitare ait homines istos vilissimi pretii, *utrum se ad GLADIUM locent, an ad CULTRUM*. Vocantur hi alias *bestiarii* (h), *arenarii* (i), κατ' ἀγοράζομενοι (k), *venatores*, vel familia venatoria (l), quemadmodum & ipsum immane spectaculum *venatio* (m), *ludus venatorius* (n), κυνηγεσία vel κυνηγεσία (o)

X 2

item-

(a) Paull. L. 2. L. 35. de op. lib.	Claud. c. 34. (i) Grut. p. 484. n. 6.
(b) Paull. L. 2. L. 37. §. 1. 2. eod.	(k) Xiphil. L. 58.
(c) L. 6. §. 1. C. eod. (d) Paull.	(l) Grut. p. 334. n. 11.
L. 2. L. 37. §. ult. D. eod. (e) Paull.	(m) Suet. Ner. cap. 4.
lb. L. 37. §. 7. D. eod. (f) Satyr. 8.	(n) L. 8. L. 11. D. de pæn.
v. 192. (g) Epist. 87. (h) Suet.	(o) Reines. Inscr. class. 5. n. 65.

itemque *ludus bestiarum* (a) dicebatur. Et olim quidem plerumque servi a dominis in pugnam addicebantur venationi: posteaquam vero id vetuit lex non *Patinia*, uti PETRUS FABER (b) credit, sed *Petronia*, lata A. U. C. 813. C. Petronio Turpilliano & C. Cæsonio Pæto coss. (c) non defuerunt ex libertinis, ipsisque ingenuis vilissimæ animæ, qui operas ad id munus ultro locarent, quique aliquandiu saginati in spoliario, postea cum bestiis committebantur, & quidem mane, uti meridie gladiatores inter se conferebant manus, unde & hi *meridiani*, illi *matutini* vocantur (d). LUDI sane MATUTINI occurrunt in marmoribus (e) uti & LUDI SPOLIARIUM (f). Quamvis vero genti togatæ, uti diximus, in deliciis esset immane istud spectaculum; infames tamen illis erant qui mercede conducti, tam levi auctoramento se ad hanc feralem pugnam patiebantur saginari. Unde nec mirandum, eosque etiam eo beneficio indignos visos esse Imperatori optimo, quod aliis honestioris vitæ libertinis, duorum liberorum parentibus hac lege nostra indulserat.

II. Quanam vero in re constiterit illud privilegium, ex sequentibus legis verbis adparet: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONÆ, LIBERISVE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRÆSTARE DEBETO. Patronum iuribus quibusdam pinguissimis gravissimum esse libertum, tralatitium est. Inter hæc etiam erant *operæ*, *dona* & *munera*, quæ patronus a liberto jure exigebat. *Operæ* erant diurna officia, (g) & in *officiales* & *fabriles* dividebantur. Illæ in officio personæ; hæ in artificio consistebant. Illas libertus ipso jure: (h) has tunc demum debebat, si promisisset. (i) Illæ soli patrono; (k) hæ

(a) Sen. Ep. 121. § 13. de 2. p. 411. n. 1. Reines. Class. 1. n. 157. (f) Grut. p. 468. n. 12.

(b) Semest. L. 2. cap. 11.

(g) L. 1. D. de op. lib.

(c) L. 11. D. ad L. Corn. de sicor.

(h) L. 26. §. 12. D. de cond. inde.

(d) Pet. Fab. L. 1. Semest. c. 6.

(i) L. 3. pr. L. 5. L. 7. pr. D. de op.

(e) Grut. p. 41. n. 10. p. 335. n. 1.

lib. (k) L. 9. §. 1. D. de op. libert.

hæ & aliis, quibus ille eas præstitas vellet, (a) immo & heredibus patroni (b) erant præstandæ. Promittebant vero operas fabriles non servi ante manumissionem: (hi enim nihil promittere poterant domino) sed jam manumissi, (c) & ita quidem, ut non solum stipulatio intercederet, sed & liberti jurarent, se illas patrono præstituros. Quod jusjurandum æque ac alias verborum obligationes, ratum fuisse, CAJUS (d) testatur, dum scribit: *Item & alio casu, uno loquente, & sine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas se elaturum, JURAVERIT.* Ne autem fidem falleret libertus, & jurato promittere detrectaret manumissus, quod servus sese juraturum pollicitus fuerat: ita sibi prospiciebant domini, ut aut fidejussores sibi dari juberent, aut expromissores. (e) Immo etiamsi hac cautione non usus esset patronus: deprehensò tamen dolo libertatem prætor negabat liberto, qui jurare nollet super iis, quæ servus pollicitus fuerat. Eo pertinent illa CICERONIS: (f) *Itaque usurpavi vetus illud Drusi, ut ferunt, Prætoris, in eo, qui eadem liber non juraret, me istos LIBEROS NON ADDIXISSE.* Scilicet quamvis dominus circumactò in gyrum homine, illud solemne: HUNC EGO HOMINEM LIBERUM ESSE VOLO, esset proloquutus: nondum tamen erat liber, nisi licitor vindicta eum tetigisset, & prætor addixisset liberum. Non vero addicebat Prætor, nisi servus liberasset fidem, & jurasset, quæ antea promiserat. Ceterum operæ hæ fabriles ad lucrum pertinebant, earumque præstatio pecuniaria utilitate constabat. (g) Romulus enim, artes manuaris & fellularias parum convenire novæ reip. suæ existimans, istis operam dare vetuit cives, & δούλοις τε καὶ ξένοις ἀπέδωκε μεθοδείων, *servis ac peregrinis eas exercendas dedit.* Id quod diu Romæ observatum esse testatur DIONYSIUS HALICARNASSEUS. (h) Artes ergo manuaris, & opificia plerumque exercebant

(a) D.L.9. §. 1. (b) L.6.D.eod. §.ult. D.eod. (f) Ad Attic. L.7.

(c) L.7. §.2. D.eod. (d) Lib.4. Epist. 11. (g) L.6.D. de op. libert.

Inst. c.9. §.4. (e) Paull. L.2. l.37.

(h) Lib. 2. pag. 98.

fervi, eaque ratio est, cur illas *illiberales* adpellarent, tanquam indignas homine ingenuo. Præterea & litteris imbuebantur servi, interque illos erant grammatici, litteratores, philosophi, medici, anagnostæ, aliique ejus generis viri docti. Quantum ex utrisque operis lucri domini ceperint, facile est ad existimandum, idque vel exemplum Craffi illius divitis docet, quem integras fabrorum familias habuisse, ex eorumque operis maximum lucrum fecisse, refert PLUTARCHUS. (a) Ne vero tanto lucro plane exciderent domini; a servis, quos manumissuri erant, certas sibi operas fabriles stipulabantur, quæ aliquando etiam pecunia vel pensione annua solebant æstimari. (b) Id enim facere eis licebat, dummodo patronus operas liberti non locaret aliis, quibus ipse uti posset. (c) Si plus exigeret patronus, quam promissum erat, ei non adstibat Prætor, eoque pertinet elegans species apud DOSITHEUM. (d) Conquerebatur patronus se a libertis circumventum, qui tabernas suas exercentes, sibi nihil darent. Respondebat advocatus a multo tempore libertos singulos patrono prestitisse denarium, eumque illos in posterum quoque prestituros pollicebatur, si eos pateretur negotiari. Dixit itaque Hadrianus Augustus: *Φροντισασθε δὲν μὴ πάλιν μέμψησθαι ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τοῦν κοινὸν ἔχη.* Curate igitur, ne iterum queratur, sed & ipse SENSUM COMMUNEM HABEAT.

Denique & DONA, & MUNERA debebant liberti, si promississent. Clare enim ULPIANUS: (e) *Jurare autem debet, operas, donum, munus se prestiturum.* Hinc libertus apud QUINCTILIANUM: (f) *Huic, inquit, debeo MUNUS, operas, testamentum.* Et CAJUS: (g) *exponendum hic, quid sit DONUM, MUNUS, aut opera.* Quam particulam, a reliquo corpore avulsam servavit ANIANUS, sed ita, ut per ejus industriam nihilo hodie simus instructiores, quam per alterum fragmentum PAULLI: (h) *Egentem patronum libertus, obligatione DONI, MUNERIS, & operarum solutus alere cogendus est, pro modo facultatum sua-*

(a) In vita Craffi. (b) L. 39. pr. 3. §. 8. p. 866. (c) L. 7. §. 3. D. eod. & §. 1. D. de op. lib. (d) L. 25. §. 1. (f) Decl. ult. (g) Inst. L. 2. 1. 9. §. 4. sequ. D. eod. (d) L. 3. Sent. Hadr. L. (b) Sent. rec. L. 2. tit. 32. §. 1

rum. Quantum autem ex aliis jureconsultorum fragmentis intelligimus, (a) istud inter dona muneraque discrimen intererat, quod illa sponte; hæc ob certam causam præstarentur. Hinc veteres GLOSSÆ NOMICÆ: Μούνηος πο μετ' αἰτίας δῶρον, ὡς πο γερθελιακὸν ἢ γαμικόν. MUNUS, quod ob causam donatur, veluti natalitium, vel nuptiale. Et FRONTO: MUNUS, quod amicus, vel cliens, vel libertus OFFICII CAUSSA mittunt. Ad dona itaque referenda strenæ, xeniola, missio partis extorum; ad munera donationes nuptiale, natalitiæ, lustricæ, Saturnales, ac similes, quas, uti ex elegante TERENTII (b) loco constat, etiam a servis domini ad rem attentiores flagitabant.

Horum omnium gratia fiebat libertis, qui liberos sustulerant. Quin & si ALIUD QUIDQVAM LIBERTATIS CAUSSA PATRONO, PATRONÆ, LIBERISVE EORVM se præstituras, IVRAVERINT vel PROMISERINT, eo omni ob liberos liberabantur ex lege nostra. Solebant enim patroni sibi mercedem manumissionis stipulari, idque inhibuerat lex Ælia Sentia, qua tamen non prohibebantur patroni, a libertis mercedes capere, sed obligare eos, itaque si sponsua libertus patrono mercedem præstitisset, nullum libertus legis præmium consequeretur, uti loquitur TER. CLEMENS. (c) Poterat ergo per legem Æliam Sentiam patronus mercedem sponte oblatam capere, sed non sibi eandem stipulari. Sed & alia multa sibi clam stipulabantur patroni ad rem attentiores, veluti, ἵνα τὸν δημοσίως διδόμενον σίτον λαμβάνοντες κατὰ μῆνα, καὶ εἰ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγετῶν γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν. Ut acceptum e publico frumentum menstruum, & si qua alia liberalitate principum in egenos civis conferuntur, patronis relinquunt, qualia exempla αὐτῶν refert DIONYS. HALICARNASSEUS (d). Quin & liberis patronorum liberti aliquid promittebant, quo casu nihil interesse censebatur, teste PAULO, (e) utrum ipsi promiserint patrono, an EIS qui IN POTESTATE EJUS erant.

Horum nihil præstare cogebatur libertus, qui duos

(a) L. 214. D. de verb. sign. (b) Ph. act. 1. sc. 1. v. 51. sequ. (c) l. 32. §. 1. D. qui & a quib. man. (d) L. 4. p. 228. (e) Paull. l. 2. l. 37. §. 3. D. de op. lib.

pluresve filios filiasve ex se genitos natasve in potestate sua habuerat. Quo pertinent verba legis: NE QVIS EORVM DARE, FACERE, PRÆSTARE DEBETO. Liberabantur vero ab operis, muneribus, donis non solum futuris, sed & præteritis (a), quin etiam si operæ jam petitiæ essent, absolutio videbatur facienda, nisi libertus operarum nomine condemnatus erat, quia jam pecuniam quasi ex contractu debere cœperat (b). Quid vero si creditori suo libertum delegasset patronus? Tunc operis præteritis non liberabatur libertus numero libero. Solutionis enim vicem continebat hæc delegatio. *Potest tamen dici*, inquit PAULLUS (c), *si in id, quod patrono promisit, alii postea delegatus sit, posse eum liberari ex hac lege: nam verum est, eum patrono expromississe, quamvis patrono nunc non debeat. Quod si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum.*

III. Additur postremo: ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, OPERARVM OBLIGATIONE LIBERATOR. Quibus verbis duo indulgentur libertis. Alterum, ut liberarentur, quamvis non eodem tempore duos in potestate habuerint: alterum, ut & unus filius quinquennis sufficeret ad liberandum ab operis libertum. Non additur *unus unave* quinquennis: uti alias lex accurate utrumque sexum conjungit. Ex quo efficitur, filiam unam quinquennem patri libertino non profuisse. Nec, ut antea mentio fit donorum & munerum, sed operarum tantum. Ex quo colligo, ab his quoque solis, non ab illis filium quinquennem liberasse. Quod vero quinque annorum ætatem exigit lex Papia Poppæa, id ad veteris juris rationem videtur pertinere. Jam olim enim, teste LIVIO (d), libertinis ex SCRO filius quinquenni major profuit, ut in tribus rusticis describerentur. quum alias omnes libertini in quatuor tribus urbanas, tanquam minus honorificas, referrentur.

Finis Primæ Partis.

(a) *Ib. l. 37. §. 5. D. eod.*

(c) *Ib. l. 37. §. 4. D. eod.*

(b) *Ib. d. l. 37. §. 6. eod.*

(d) *Lib. 45. cap. 15.*

UNED

F. A.
081

UNED